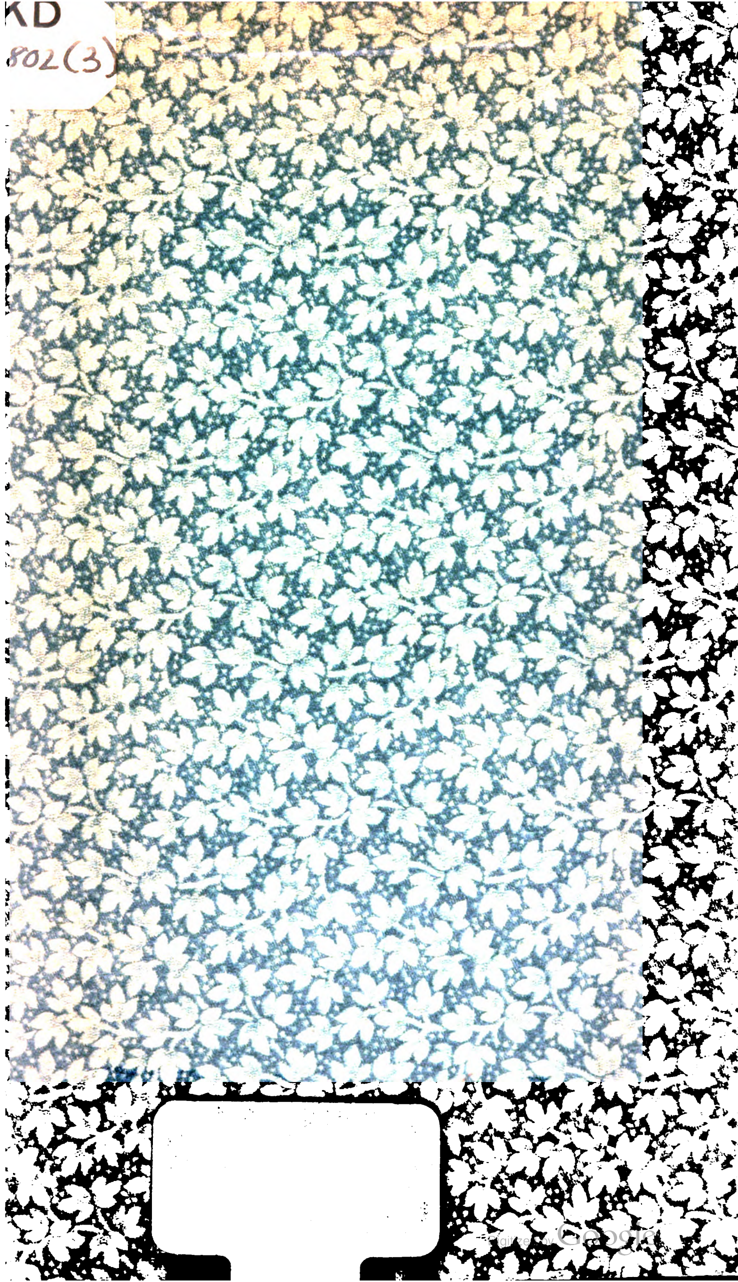
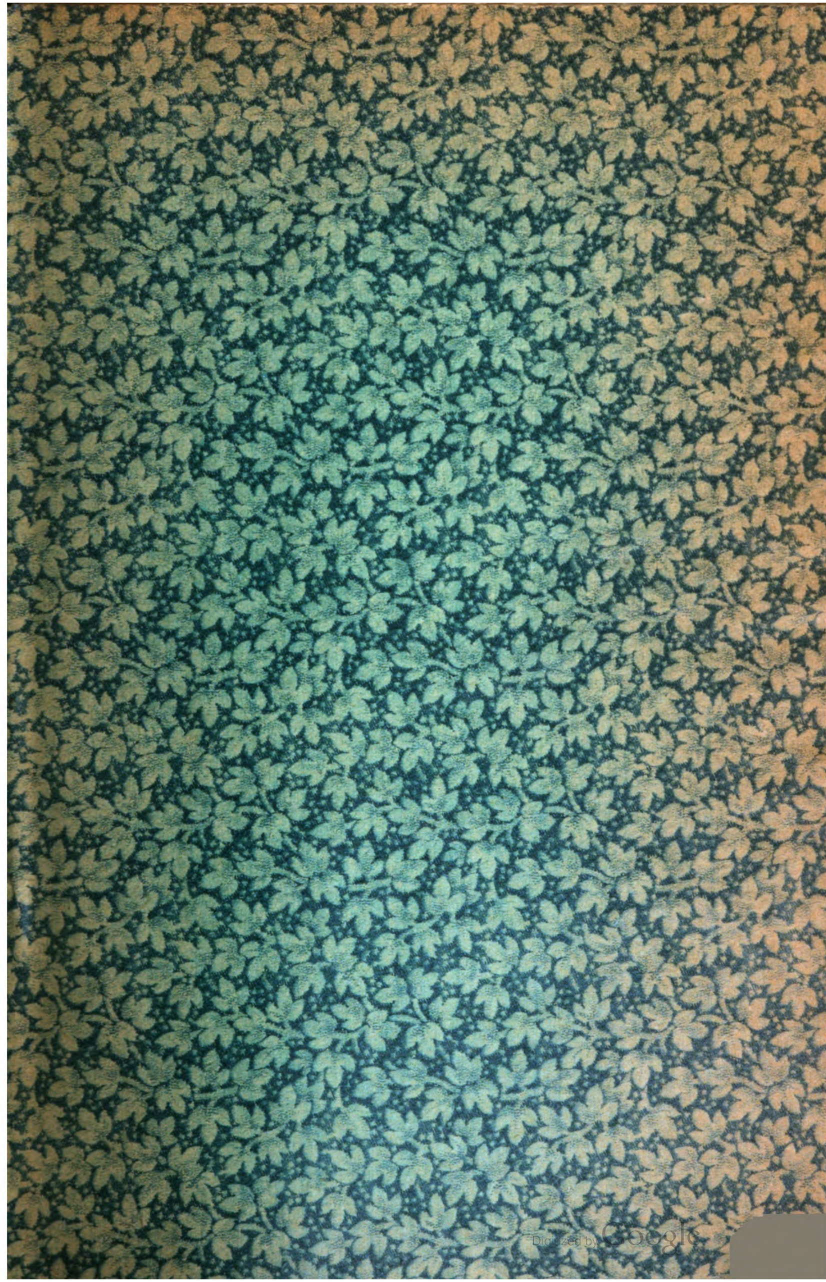

KD
802(3)
Digitized by Google

KRIJGS- EN GESCHIEDKUNDIGE GESCHRIFTEN.

Snelpersdruk van H. A. M. Roelants, te Schiedam.

KRIJGS- EN GESCHIEDKUNDIGE

GESCHRIFTEN

VAN

W. J. KNOOP,

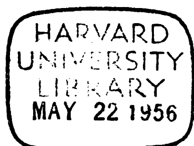
Generaal-Majoor bij het Nederlandsche Leger.

DERDE DEEL.

SCHIEDAM,
H. A. M. ROELANTS.
1862.

HARVARD
UNIVERSITY
LIBRARY
MAY 22 1956

INHOUD.

BIJDRAGEN TOT DE NEDERLANDSCHE KRIJGSGESCHIEDENIS.

Geschiedenis van het regiment Nederlandsche Rijdende Artillerie, door Jhr. J. W. van Sypestein, 1ste *Luitenant Ingenieur, Ridder der Orde van de Eikenkroon. Zalt-Bommel*, Joh. Noman en Zoon. 1852.

De Oorlog op Java van 1825 *tot* 1830, *door* A. W. P. Weitzel, 1ste *Luitenant bij de Jagers.* 1ste *deel. Breda*, Broese en Comp. 1852.

Een opmerkelijk verschijnsel van den tijd, waarin wij leven, is die plotselinge ommekeer van de gevoelens en denkbeelden der menschen; die slingering, welke den menschelijken geest, in het korte tijdvak van weinig jaren, van het eene beginsel tot een ander terugvoert, dat lijnregt met het eerste in strijd is. Vooruitgang, ontwikkeling, verlichting, vrijheid, — dat waren de tooverwoorden, die nog voor weinige jaren de europesche maatschappijen in geestdrift ontvonkten, en deden streven naar een ideaal, dat zij reeds nabij meenden te zijn. Hoe is dat veranderd! Hoe geheel anders is het heden ten dage daarmede gesteld! Dwaze of dwaas toegepaste theoriën, de hersenschimmige droomerijen van onverstandige volksleiders, de misdadige inzigten van anderen, die de ontbreidelde hartstogten der menigte als middelen bezigden tot bereiking van het doel, waarnaar hunne eerzucht streefde; — dat alles heeft de schitterende verwachtingen van volksgeluk en volksvolmaking verijdeld,

den voorstanders van slavernij en bijgeloof nieuwe wapenen in handen gegeven, en, wat het ergste is, het geloof aan de eeuwige beginselen van regt en deugd en vrijheid bij velen onzer aan het wankelen gebragt.

Men waant te droomen, wanneer men in de helft van de negentiende eeuw, in Europa — in het werelddeel der beschaving — de ergste onderdrukking, de wreedste dwingelandij hoort voorstellen als eene krachtige en loffelijke uitoefening van het wettige vorstelijke gezag; wanneer men schandelijken meineed ziet bewonderen en de bedienaars van de godsdienst hulde toezwaaijen aan den man, die de plegtig bezworen wet met voeten treedt; wanneer men hoort ijveren tegen kunde, tegen beschaving, onvermoeide pogingen ziet aanwenden om het onderwijs te beperken, om den menschelijken geest, zooveel mogelijk, aan banden te leggen; wanneer men de letterkundige schatten der oudheid als pesten voor onze maatschappij hoort afschilderen, en op de domheid en het bijgeloof der middeleeuwen ziet verwijzen, als op den gelukkigsten staat, waartoe het menschdom kan geraken. Treurig, vernederend schouwspel, waarvan de indruk alleen kan worden weggenomen door de zekerheid, dat die zedelijke ontmoediging en zelfverlaging slechts voorbijgaande is, en dat weldra de menschelijke geest zich weêr met kracht zal verheffen, en begrijpen, dat men, om de gruwelen der regeringloosheid te ontgaan, niet noodig heeft de gruwelen der dwingelandij in te roepen; en dat men het drieste ongeloof kan haten, zonder daarom nog aan de belagchelijkste vonden en fabelen geloof te slaan, of hen aan te kleven, die schavot en brandstapel als middelen ter godsdienstige overtuiging willen bezigen.

Die ommekeer van denkbeelden, in de laatste jaren, is onder anderen opvallend ten aanzien der meening over de staande legers. De tijd is nog niet ver van ons, toen men in de staande legers eene onnoodige, kostbare en geheel verouderde instelling zag; toen men den tijd der oorlogen geheel voorbij waande en rekende dat eene krijgsmagt hoogstens moest dienen tot handhaving van binnenlandsche rust en veiligheid; toen men in den oorlogsman niets anders zag dan een kostbaren ledigganger, een nutteloozen last voor eene maatschappij, waar al het andere ijver en werkzaamheid was. De redevoeringen, in de vergaderingen van die zoogenaamde vrienden des vredes gehouden, geven eene getrouwe afspiegeling van die vroeger

algemeen verbreide denkwijze; zij doen de begoochelingen, de hersenschimmen van eenige jaren vroeger kennen.

Ook dát is geheel veranderd. Men heeft door de harde ondervinding geleerd, dat de tijd der oorlogen niet voorbij was; — zal zij het ooit zijn, bij menschen door hartstogten en belangen verdeeld? Men heeft ingezien, dat een leger eene noodzakelijkheid is voor een land, wil dat land niet, door de eerste de beste staatsbeweging, in de diepste regeringloosheid worden gedompeld, of zijn onafhankelijk volksbestaan door de heerschzucht van magtige naburen zien verloren gaan. Men is tot de erkentenis gekomen, dat de krijgsman geen onnutte lediggan-ger is, maar een man, die achting en eerbied verdient; de krijgsman, die een leven van onafgebroken oefening en studie noodig heeft om de pligten van zijn stand naar eisch te vervullen, en die de welvaart en de vrijheid zijner landgenooten dikwijls ten koste van zijn bloed koopt.

Tot zoo ver was die verandering in de meeningen over het krijgswezen niet dan goed te keuren; tot zoo ver was men in de waarheid. Maar men is verder gegaan, veel verder, en op de onbillijke versmading is eene even onbillijke vergoding van den krijgsstand gevolgd. Eene hersenschimmige vrees voor eene geheele maatschappelijke omkeering — dat schrikbeeld, dat de onderdrukkers der volkeren zoo krachtig heeft gediend — deed in de legers de eenige toevlugt en redding der benarde maatschappij zien. „Het zwaard des krijgsmans," zoo riep men, „is krachtiger dan wetten en leeringen; dát alleen is in staat om orde en rust te handhaven, en de misdadige woelingen te keer te gaan van hen, die oproer en burgerkrijg voornemen; het behoud van een land hangt geheel en al af van een sterk en goed leger. Buigen wij ons dus voor dat leger, brengen wij daaraan alles ten offer, geven wij daaraan eene onbeperkte magt; laat de wetten zwijgen; dat de willekeur des krijgsbevelhebbers oppermagtig beslisse over de inrigting van den staat, en over-de bezittingen, de vrijheid en het leven zijner burgers!"

Behoeven wij er bij te voegen, dat die beginselen — de vrucht eener blinde, onzinnige vrees — waar zij ook mogen gehuldigd worden, in Nederland niets dan afkeer opwekken? De Hollander heeft een afschuw van elk despotismus, onverschillig van welke zijde het moge komen; en hij verfoeit de geregtelijke moorden, door middel eener militaire vierschaar gepleegd, evenzeer als hij de doodvonnissen verfoeit, door eenen raad van

beroerte of door een comité de salut public uitgesproken. Regt geldt, bij ons, boven geweld. Daarom ook kunnen wij er niets eervols, maar integendeel veel smadelijks voor den krijgsstand in zien, wanneer wij vernemen van legers, die, zich geheel afzonderende van het overige des volks, zich door hunne hoofden tot werktuigen der onderdrukking laten gebruiken, regt en wetten met voeten trappen, en in trotschen en misdadigen overmoed, naar willekeur over het oppergezag over den staat beschikken, even als de pretoriaansche benden weleer het romeinsche keizerrijk aan den meestbiedende verkochten, of zoo als de teugellooze Janitsaren, volgens de luim van het oogenblik, hunne sultans troonden of onttroonden. Zoo moet, zoo zal een nederlandsch leger nooit zijn. Wij danken er den Hemel voor, dat wij leven in een land van vrijheid en orde, te midden van een volk, dat te verstandig is om zich door staatkundige droombeelden te laten misleiden; onder vorsten, die te edel denken om ooit te luisteren naar de stem eener dwaze en misdadige heerschzucht. De banieren der Nassau's zijn altijd de teekenen geweest, waaronder zich de kampvechters voor Neêrlands vrijheid en onafhankelijkheid hebben geschaard.

Eendragt tusschen alle deelen onzes volks, ziedaar wat ons belang gebiedend vordert, ziedaar wat voor ons een eerste pligt is; daardoor alleen kunnen wij ons, te midden van oorlogen en staatsstormen, staande houden; daardoor alleen zijn wij gewapend tegen de onheilspellende toekomst, die hare dreigende schaduw reeds voor zich uitwerpt. Daarom ook is het goed, om door alle mogelijke middelen de banden tusschen het leger en het overige des volks te vermeerderen en te versterken, den krijgsgeest bij dat volk te ontwikkelen, en het al meer en meer bekend te maken met alles wat ons krijgswezen betreft. Tot het bereiken van dat doel willen wij trachten mede te werken, door in de volgende bladeren een kort overzigt te geven van den arbeid van twee onzer wapenbroeders. Het volbrengen van die taak heeft een tweeledig nut: het leert aan onze landgenooten meer kennen, wat het nederlandsche leger vroeger en later op het oorlogsveld heeft verrigt, en hoe het daar, door dappere daden, de eer van den Nederlandschen naam heeft weten te handhaven; en het zal tevens de overtuiging verbreiden, dat het in de rijen van ons leger niet ontbreekt aan talentvolle mannen, die de dagen van vrede op de nuttigste wijze besteden aan studie en wetenschappelijke oefening, en die er met ijver en met

vrucht naar streven om den vaderlandschen geest te ontwikkelen, en door de schildering van wat wij vroeger gedaan hebben, ons aantoonen wat wij eenmaal zullen doen.

De heer Sypestein is reeds genoeg en ten gunstigste bekend als een der schrijvers van: „De verdediging van Nederland in 1672 en 1673," een der beste krijgskundige werken, die onze letterkunde oplevert. De geachte schrijver, die vroeger reeds eene geschiedenis heeft geschreven van het eerste regiment hollandsche huzaren, heeft thans zijne krachten gewijd aan het zamenstellen van eene geschiedenis onzer rijdende artillerie, van hare eerste oprigting in 1793 tot op onze dagen.

Zulk eene geschiedenis van het een of ander corps eens legers is in de hoogste mate belangrijk, omdat zij, de roemrijke daden van dat corps vermeldende, daardoor ten krachtigen prikkel verstrekt tot opwekking van dapperheid en krijgsdeugd. Het is eene onbetwistbare waarheid, dat de kring der menschen, waarin men zich beweegt, den grootsten invloed uitoefent op de ontwikkeling van 's menschen karakter; en hij, die deel uitmaakt van eene uitgelezen krijgsbende, in heldenmoed uitmuntende, zal meestal ook zelf zich tot heldenmoed verheffen. Het voorbeeld van vroegere groote daden doet later andere groote daden ontstaan; en daarom is het goed om, wat er verdienstelijks en uitstekends door eene krijgsafdeeling is verrigt, op te teekenen en in de gedachtenis te bewaren, ten einde, door de herinnering daaraan, allen, welke tot die afdeeling behooren, op te wekken om zich den roem hunner voorgangers niet onwaardig te betoonen. Zulke geschiedenissen van regimenten geven bovendien het voordeel, dat de verschillende wapenfeiten, waaraan die regimenten deel namen, met meer uitvoerigheid kunnen worden vermeld, en dat daarin zelfs de daden der enkele strijders in het bijzonder kunnen worden geboekt, terwijl anders de algemeene krijgsgeschiedenis slechts de massa's en slechts enkele hoofden kan noemen. Zulke geschiedenissen zijn voor die corpsen, wat voor een oud, doorluchtig geslacht het verhaal van de groote daden zijner voorvaderen is; zij ontrukken aan de vergetelheid wat het voorgeslacht groots en roemrijks had; en zij wekken daardoor bij het nakroost een fier gevoel van eigenwaarde op, een trotsch zelfver-

trouwen, en den vurigen wensch om zoo doorluchtige voorgangers niet tot schande te zijn, maar even als zij, met vaste schreden op de baan van eer en roem voort te treden.

Die geschiedenissen van regimenten zijn dan ook bij verschillende europesche legers — onder anderen bij de fransche, engelsche en pruissische — niet zeldzaam; bij ons wèl, om de eenvoudige reden, dat er bij ons leger weinig of geen oude regimenten bestaan. Bij de gedurige veranderingen en hervormingen, waaraan het nederlandsche leger is blootgesteld geweest, zijn telkens reeds bestaande corpsen ontbonden, om in plaats daarvan nieuwe op te rigten; zoodat er thans bij dat leger slechts zeer weinig afdeelingen op een bestaan van eene halve eeuw kunnen bogen. Die bataillons, welke in 1799 met zooveel zelfopoffering in Noordholland streden; dat huzaren-regiment, dat te Castricum de zege besliste; dat 5de bataillon militie, onsterfelijk door den heldenmoed, dien het op het slagveld van Quatre-Bras betoonde; die 10de afdeeling en dat bataillon artillerie, welke Antwerpen's citadel aan de legerscharen van Frankrijk hebben betwist; al die corpsen, welke zoo het volste regt hadden, om den naam der plaatsen, waar zij streden, in hunne vaandels te schrijven, als roemvolle herinnering aan goed volbragten pligt; al die corpsen zijn, voor en na, uit de zamenstelling van het nederlandsche leger verdwenen; gij zoekt ze daar te vergeefs. De veldheer, die een nederlandsch leger tegen den vijand aanvoert, kan in het algemeen herinneren aan de vroegere krijgsdeugd der Nederlanders; maar hij kan niet ieder regiment afzonderlijk aan zijne vroegere wapenfeiten indachtig maken; hij kan niet doen zoo als Napoleon, die zijne grenadiers toeriep: „zijt gij niet meer de soldaten van Lodi?" of zoo als Picton, die op het slagveld van Quatre-Bras tot heldenmoed aanspoorde door het: „28ste regiment, herdenk Egypte!" De meeste der corpsen van het tegenwoordige nederlandsche leger hebben geen verleden, hebben geene geschiedenis; en dit onloochenbare feit doet de beginselloosheid kennen, welke vroeger bij ons krijgsbestuur plaats had; men brak af, wat het onmogelijk is weêr op te bouwen, wat alleen de tijd ons weêr kan schenken.

Het schrijven van zulk eene geschiedenis van een regiment heeft bovendien eene eigenaardige moeijelijkheid; het vordert zeer veel nasporingen en onderzoekingen; want zulk eene geschiedenis moet in uitvoerige bijzonderheden treden, en de

grootste juistheid en naauwkeurigheid moet haar kenmerk zijn. Zulk eene geschiedenis is meteen de geschiedenis van een aantal bijzondere personen, die het volste regt hebben om te vorderen, dat hunne merkwaardige daden en verrigtingen naar waarheid daarin geboekt worden; en het opzamelen en bijeenbrengen van de verhalen dier daden vordert eene noeste vlijt en een taai geduld. Uit den aard der zaak kan dan ook zulk eene geschiedenis niet in al hare deelen voor het algemeen belangrijk zijn, en is het onmogelijk, dat niet hier en daar de stijl droog en slepend wordt.

De heer Sypestein is, zooveel mogelijk, die moeijelijkheden, onafscheidelijk van het onderwerp dat hij behandelde, te boven gekomen, en zijne geschiedenis van de nederlandsche rijdende artillerie geeft ons een juist en helder beeld van wat er verrigt is door die keurbende, die bij ons leger altijd heeft geschitterd door uitstekende dapperheid. Wij zullen, op zijn voetspoor, kortelijk het verhaal dier verrigtingen doorloopen.

Frederik II had het nut ingezien van eene artillerie, die zich snel genoeg kon bewegen, om de bewegingen der ruiterij te vergezellen, en daarom was hij, nog gedurende den zevenjarigen oorlog, begonnen aan de oprigting van een corps rijdende artillerie bij zijn leger. Dat voorbeeld van den pruissischen koning — toen de toongever in alles wat krijgskunst betrof — werd nagevolgd door de andere europesche staten, en ook bij het leger van de republiek der Vereenigde Nederlanden werd in 1793 rijdende artillerie opgenomen. Spoedig, bij den oorlog tegen Frankrijk, werd aan dit wapen de gelegenheid gegeven, om zijne deugdzaamheid te bewijzen; pas opgerigt en nog zeer gering van sterkte, heeft het evenwel zich toen weinig kunnen onderscheiden; maar eenige jaren later, bij den veldtogt, die in 1799 in Noordholland plaats had, heeft de nederlandsche rijdende artillerie, meer dan eens, krachtig medegewerkt tot het bestrijden der engelsche en russische legerscharen.

Wij hadden wel gewenscht, dat de heer Sypestein meer uitvoerig was geweest omtrent dien veldtogt in Noordholland; — onbillijke wensch misschien, daar het den geachten schrijver mogelijk aan opgaven daaromtrent heeft ontbroken. Maar bestaan die opgaven, dan zou hij het algemeen eene belangrijke dienst hebben gedaan met ze mede te deelen en daardoor een nieuw licht te verspreiden over een te weinig bekend gedeelte van onze krijgsgeschiedenis, den veldtogt van 1799 in Noord-

holland. Die veldtogt verdient eene meer bijzondere studie, omdat hij ons de groote sterkte doet kennen, die ons land voor de verdediging heeft, en omdat hij uitstekende wapenfeiten oplevert, die tot roem van den hollandschen naam verstrekken.

Zeker de redenen zijn gemakkelijk te vinden, die vroeger van eene behandeling van dien veldtogt in Noorholland weêrhielden. Het is te overbekend, dat wij in 1799 niet enkel tegen Russen en Engelschen, maar ook tegen eigen landgenooten hebben gestreden; dat in de rijen onzer vijanden zich een vorst bevond, welke later met roem over Nederland heeft geregeerd, en dat dus die krijg in Noordholland een lichten tint van burgerkrijg heeft. Dat men dus, in de eerste jaren na de omwenteling van 1813, over die gebeurtenissen in Noordholland zweeg, dat geschiedde om het smeulende vuur van staatstwist en partijhaat door onvoorzigtige woorden niet soms weêr in vollen gloed te doen uitbarsten; dat was tóen noch te verwonderen, noch te misprijzen. Maar thans, nu er sedert de dagen van Bergen en Castricum meer dan eene halve eeuw is voorbijgegaan; nu de verdeeldheden van vroeger zijn verdwenen, en de dwaze partijnamen van Keezen en Oranjeklanten bijna even zoo verouderd zijn, als die van Hoekschen en Kabeljaauwschen, of van Schieringers en Vetkoopers; nu wij, hoe ook onze inzigten verschillen, tegen den vreemdeling toch altijd één zouden zijn; thans is dat zwijgen over den veldtogt van 1799, noch noodig, noch nuttig. Integendeel, het is zaak om meer algemeen bekend te maken, wat er toen groots en uitstekends door ons is verrigt; de dapperheid onzer soldaten, de geestkracht en bekwaamheid van sommige onzer bevelhebbers. Zoo heeft ons altijd de wijze geërgerd, waarop vooroordeel en partijgeest dikwijls eene geheel valsche voorstelling gegeven hebben van het karakter en de bekwaamheden van den generaal Daendels, een man, die zeker zijne gebreken heeft gehad, maar die toch door zijne stoute geestkracht zich zeer verre verheft boven zijne zwakke tijdgenooten.

De heer Sypestein schetst verder de krijgsverrigtingen van 1800 en van 1805 in Duitschland, waaraan eene hollandsche divisie, onder den generaal Dumonceau, met roem deelnam; ook bij die krijgsverrigtingen muntte de rijdende artillerie uit, welke zich bij die divisie bevond. Dat wapen onderging kort daarna menigvuldige veranderingen. Onze geheele afhankelijkheid van Frankrijk maakte het onvermijdelijk, om onzen

regeringsvorm zoo veel mogelijk in overeenstemming te brengen met dien van dat land; en toen Napoleon zich tot keizer verheven had, kwam men dan ook spoedig tot de ontdekking, dat het republikeinsche bestuur voor Holland niets deugde, en dat land een koning moest hebben.

Die koning, Lodewijk Napoleon, heeft bij ons eene gunstige herinnering achtergelaten door zijn goedaardig en menschelijk karakter. Als regeerder verdient hij evenwel weinig lof; hij bezat weinig doorzigt of verstand; hij volgde bij zijne handelingen onberaden de luim van het oogenblik, en telkens van meeningen en inzigten wisselende, brak hij heden af wat hij pas gisteren had gebouwd. Die wispelturigheid des vorsten was vooral blijkbaar in de wijze, waarop hij zijn leger bestuurde; en de heer Sypestein zegt dan ook teregt: „welligt in niet één land, in een tijdvak van drie jaren, zijn zoo veel verschillende zamenstellingen aan de onderscheidene deelen van een leger gegeven geworden, als in het koningrijk Holland, gedurende de regering van Lodewijk Bonaparte.” (bl. 77).

Dat voorbeeld van koning Lodewijk is alweêr een bewijs van het nadeel, om de inrigting en zamenstelling van het leger uitsluitend aan de bepaling van den wil van één mensch over te laten. Men is tegenwoordig zoo ver gevorderd, dat men begrijpt, dat het dan toch niet kwaad is, wanneer de wetgevende magt eenigen invloed en toezigt uitoefent op het bestuur des lands; maar soms wil men leger en vloot daarvan uitsluiten; daarover, zegt men, moet de regering vrijelijk en onverdeeld beschikken. — Wat verstaat men daardoor? Wil dat zeggen, dat alleen de regering bepalen moet, hoe de krijgsmagt in tijden van nood en gevaar moet worden aangewend, en hoe een oorlog moet worden gevoerd, dan stemmen wij volkomen daarmede in: alleen de regering moet daarover beschikken; in oorlogszaken deugt het veelhoofdige gezag niets. Maar wil het zeggen, dat de regering de volle vrijheid moet hebben, om de inrigting en zamenstelling van het leger geheel en al naar hare inzigten te regelen, dan spreken wij dit bepaald tegen; en dan zeggen wij, dat de inrigting en zamenstelling der krijgsmagt afhankelijk moeten zijn van vaste wetten of voorschriften, en niet van de veranderlijke inzigten van één mensch. Er is niets, dat nadeeliger op een leger werkt, dan die eeuwige omwisselingen en hervormingen, dikwijls door de beuzelachtigste aanleidingen te weeg gebragt, en zoo iets heeft men altijd te wachten, wan-

neer de inrigting van een leger geheel afhangt van een vorst als Lodewijk Napoleon, omgeven door raadslieden, waarin een kleermakersgeest scheen gevaren te zijn, en die van den vorm van een hoofdtooisel, of van de snid van een kleedingstuk, eene staatszaak maakten, voor hen even gewigtig als de triple alliantie voor een Jan de Witt.

Maar wordt teregt dat krijgsbestuur uit de dagen van koning Lodewijk gelaakt, toch had, in weêrwil van dat bestuur, het hollandsche leger onder dien vorst een hoogen trap van uitmuntendheid bereikt, dien het te danken had aan de herhaalde oorlogen, waaraan het deel nam, en aan de leiding van uitstekende bevelbebbers. Sypestein beschrijft die oorlogen, voor zoo ver het deel betreft, dat de rijdende artillerie daaraan nam; hij vermeldt de krijgsverrigtingen, in 1807 tegen de Zweden in Pommeren gevoerd; den bloedigen en beslissenden slag bij Friedland (14 Junij 1807), waar de hollandsche rijdende batterij van den kapitein van Brienen van Oosterom de Russische bataillons door haar vernielend vuur teisterde en daardoor krachtig medewerkte tot de overwinning; en die koene bestorming van Straalsund (31 Mei 1809), die de nederlaag en dood van Schill ten gevolge had en Duitschland nog vier jaren lang onder het juk des franschen keizers deed zuchten.

En onbillijk zou het zijn, hier de bedenking te opperen: waren die overwinningen in het voordeel van Holland; was dat bestrijden van Schill niet het bestrijden van de geregte zaak eens volks, dat tot herwinning zijner onafhankelijkheid de wapenen opvat? — Dat is hier de vraag niet. Bij het beoordeelen van de handelingen der toenmalige hollandsche troepen: moet men alleen vragen: hebben die troepen hun pligt gedaan; hebben zij de eer van den hollandschen naam waardiglijk gehandhaafd? en die vraag kan niet anders dan toestemmend worden beantwoord. Zelfs fransche schrijvers erkennen dit; Thiers, in zijne „Histoire du Consulat et de l'empire," zwaait een schitterenden lof toe aan Van Brienen's gedrag op het slagveld van Friedland; en Pelet, een der eerste krijgskundigen van Frankrijk, zegt, dat de bestorming van Straalsund, door de Hollanders, „eene zoo vermetele handeling was, dat alleen het geluk haar kon regtvaardigen."

Nog bij het bestrijden van een ander volk, dat voor zijne onafhankelijkheid kampte, bij het bestrijden der tegen Napoleon opgestane Spanjaarden, hebben de hollandsche troepen van

dien tijd lauweren geplukt; en het is te over bekend, hoe aan de andere zijden der Pyreneeën eene kleine afdeeling Hollanders, door een koen oorlogsman aangevoerd, zich te midden der fransche legers door dapperheid en krijgsdeugd heeft onderscheiden. Sypestein schildert de veldslagen en gevechten, waaraan die brigade van Chassé deel nam, en vooral de schitterende rol, welke de rijdende artillerie daarbij speelde. De generaal Trip — toen kapitein — voerde het bevel over die artillerie, en verwierf zich hier een uitstekenden militairen naam; want dat is het groote voorregt van de artillerie, dat men daar, ook in mindere rangen, tot eene vermaardheid kan geraken, die men bij de andere wapens alleen in de hoogere rangen deelachtig kan worden. De bevelhebber van eene batterij te velde, of van de artillerie in eene vesting, heeft een zeer uitgestrekten werkkring, en de uitkomst van een veldtogt kan van zijn meer of minder beleid afhangen; en meer dan de officieren van ieder ander wapen, is de officier der artillerie in de gelegenheid, om in den oorlog zijne uitstekendheid te bewijzen en roem te behalen.

De inlijving van Holland in het fransche keizerrijk ontnam in 1810 aan het hollandsche leger zijn zelfstandig bestaan; het verdween in de rijen van Napoleon's reusachtige krijgsmagt; maar ook daar wisten de hollandsche officieren, door hun gedrag en door hunne talenten, den naam van een gevallen vaderland nog te doen eerbiedigen. Hier, in deze geschiedenis der nederlandsche rijdende artillerie, worden twee verdienstelijke officieren van dat wapen herdacht, die op verwijderde slagvelden een' glorievollen dood vonden; Hogerwaard, die in den slag aan de Moskowa (7 September 1812) sneuvelde, en Paets, die in Saksen (1813) door een vijandelijken kanonkogel werd weggerukt. Een aantal andere officieren der rijdende artillerie worden hier genoemd, die, bij Napoleons legers krijgsondervinding opgedaan hebbende, later, bij de herstelling van Nederland in 1813, krachtig medewerkten om het leger, dat toen werd opgerigt, oefening en krijgsgeest te geven.

Dat nieuwe leger bestond ter naauwernood een jaar, toen zijne deugdelijkheid beproefd werd door Napoleons inval in de Nederlanden in 1815; het heeft die proef met roem doorgestaan, en onnoodig is het den Nederlander te herinneren aan dien kamp bij Quatre-Bras, waar Oranje met eene kleine heldenschaar de overmagt van Ney weêrstond; aan dien reuzenstrijd

bij Waterloo, waar Frankrijks legioenen, na de heldhaftigste worsteling, bezweken. Sypestein vermeldt in zijne geschiedenis alleen het deel, dat de artillerie aan die veldslagen nam; hij zegt, hoe Bijlevelds vuurmonden het voortdringen van de fransche bataillons verhinderden, en zich den lof waardig maakten, hun door Saksen-Weimar gegeven; hoe Stievenaar, aan het hoofd zijner batterij, bij Quatre-Bras den heldendood stierf; hoe Gey, met die onverschrokkene dapperheid, welke hem altijd kenmerkte, met de sabel in de vuist, fransche ruiterij aanviel en verloren geschut hernam; hoe Krahmer en van der Smissen, in het laatste gedeelte van den slag van Waterloo, door hun geducht geschutvuur de kracht van Napoleons garde braken, en de keurbende geslagen en in wanorde deden teruggaan. Nog kortelings heeft in een engelsch krijgskundig geschrift: United Service Journal," van Mei 1852, een britsch officier, deelgenoot van den strijd bij Waterloo, de vernielende uitwerking van de hollandsche rijdende artillerie geschetst, en erkend, dat daaraan voor een gedeelte de nederlaag van Napoleons oude garde is te danken.

„Die Waffen ruhn, des Krieges Stürme schweigen,"

kon men na 1815 met Schillers „Maagd van Orleans" zeggen; maar de volgende regel:

„Auf blut'ge Schlachten folgt Gesang und Tanz,"

kon de rijdende artillerie niet op zich toepassen; want voor haar was die vijftienjarige vrede, van 1815 tot 1830, geen tijdvak van rust, maar een tijdvak van onverpoosde en harde oefeningen, een onafgebrokene voorbereiding tot het bloedige werk des oorlogs. Een bevelhebber van uitstekende bekwaamheid — onvermoeid, voortvarend en vol vuur, zoo als een goed bevelhebber moet zijn — spande toen zijne krachten in, om aan het korps, dat aan zijne zorgen was toevertrouwd, de meest mogelijke volmaaktheid te geven; en wanneer bij de krijgsgebeurtenissen van 1830 en 1831 de rijdende artillerie zoo schitterend is opgetreden en zoo zeer hare deugdelijkheid heeft bewezen, dan is dit ontwijfelbaar voor een goed gedeelte te danken aan de leiding, die de generaal List jaren lang aan dit gedeelte van het nederlandsche leger had gegeven.

De krijgsgebeurtenissen van 1830 en 1831 in de Nederlanden zijn nog weinig bekend, zijn nog niet naar waarheid en juist voorgesteld geworden. Vreemd verschijnsel, daar die tijd toch nog zoo nabij ons is, en nog zoo velen in leven zijn, die ooggetuigen en deelgenooten van die krijgsgebeurtenissen waren, en zelfs op den loop daarvan den gewigtigsten invloed hebben gehad; maar verschijnsel, dat zich door de eigenaardigheid van ons volkskarakter laat verklaren; door dien afkeer van openbaarheid, welke onze natie kenschetst; door die ziekelijke teêrgevoeligheid, welke ons weêrhoudt om onze gebreken te erkennen, al is het dat die erkenning de eerste stap moet zijn om ze te verbeteren; door die kleingeestige vrees, om door het openbaren der waarheid het misnoegen op te wekken van mannen van invloed en magt. Ziedaar de oorzaken, waardoor bij ons nog geene geschiedenis der veldtogten van 1830—1832 bestaat; het zijn dezelfde oorzaken, die meermalen onze pers, als het ware bij afspraak, het stilzwijgen doen bewaren over de gewigtigste binnenlandsche aangelegenheden, en de behandeling daarvan doen overlaten aan vreemden, die ze niet begrijpen of opzettelijk valsch voorstellen.

Eene krijgskundige geschiedenis der jaren 1830—1832 zou voor ons Nederlanders nuttig en belangrijk zijn. Zij zou, natuurlijk, misslagen en zwakheden moeten vermelden; want ook die komen daarbij voor; maar bij welken oorlog komen zij n i e t voor? En is het niet de voorname pligt der geschiedenis, om zonder ontveinzing of verbloeming ook te schetsen wat er gebrekkigs is in de menschelijke handelingen, om door die schets de latere geslachten te leeren, zulke handelingen te vermijden? Het is eene oude en ware spreuk, dat, wie nooit misslagen heeft begaan, nooit oorlog heeft gevoerd; en daarom gelooven wij niet, dat het krenkend voor de eer van een bevelhebber is, wanneer men aantoont, dat hij, bij beter beleid, betere uitkomst zou hebben verkregen; vooral is dat niet krenkend, wanneer men overtuigend aantoont, dat, mogt bij hem het hoofd al gedwaald hebben, het hart zich niets te verwijten heeft. Wij vinden er volstrekt geene schande of oneer in voor ons leger, om openlijk te erkennen, dat in 1830 de aanval op Brussel verkeerd is bestuurd geworden; en dat, bij beter beleid, het hollandsche leger, dat 14,000 man telde met 40 stukken geschut, die stad tot onderwerping had moeten brengen. Dát openlijk te erkennen, is hulde doen aan de waarheid; dat

is eene mannelijke handeling, een verstandig volk waardig; dat is zelfs in ons eigen belang; want dan hebben wij ook het volste regt om, even zoo de waarheid huldigende, den hoogsten lof toe te zwaaijen aan de dapperheid en de zelfopoffering, door het nederlandsche leger bij dien strijd binnen Brussels muren betoond.

De heer Sypestein geeft ons in zijn werk een vrij uitvoerig verhaal van dien vierdaagschen strijd (23-26 September 1830), waarbij de straten en pleinen van Belgiës hoofdstad het slagveld waren, dat het edelste hollandsche bloed met stroomen zag vloeijen. Uitvoerig en volledig schetst de schrijver, wat daar de rijdende artillerie heeft gedaan; hoe Krahmer, de onversaagde, die op het slagveld van Waterloo de keurbenden des franschen keizers had verwonnen, hier den heldendood stierf; hoe Meijer en Sodenkamp, met onvolprezen koenheid, twee vuurmonden terughaalden, waarvan de bedieningsmanschappen door het geweervuur des nabijzijnden vijands grootendeels waren gedood of gewond; met welk een onverschrokken moed, met welk eene blinde zelfopoffering, op verschillende gedeelten der stad, door de rijdende artillerie werd gestreden; hoe Dinaux, Coehoorn, Tindal, Styrum....... maar waartoe de namen van enkelen genoemd, daar waar allen den roem van dapperheid verworven hebben? Hij, die in het werk van Sypestein leest, wat bij dien strijd in Brussel door de nederlandsche rijdende artillerie is verrigt, zal den hoogsten eerbied gevoelen voor die heldenschaar, waarop ieder leger, ieder land, trotsch moet zijn.

De veldtogt van 1831, de zoogenaamde tiendaagsche veldtogt, is het laatste wapenfeit, dat hier vermeld wordt; ook daaraan nam de rijdende artillerie een belangrijk deel, en een van hare dappere officieren, Prinsen, stierf voor de muren van Leuven den dood voor het vaderland. Latere gebeurtenissen, staatkundige teleurstellingen, hebben den indruk doen verflaauwen, door dien veldtogt van 1831 te weeggebragt; en omdat men de in dat jaar verworvene zege soms op de overdrevenste wijze heeft voorgesteld, is men later daartoe gekomen, om te weinig waarde en belang aan die zege te hechten.

Dat is verkeerd; dat jaar 1831 is een roemrijk jaar voor ons land geweest; daar hebben toen schitterende wapenfeiten plaats gehad; daar was toen eene hooge mate van geestdrift bij het leger, door den held van Quatre-Bras aangevoerd; en wanneer

de ten onderbrenging van België voor een gedeelte kan geweten worden aan den toestand van zwakheid en ordeloosheid, waarin zich het leger van dat land bevond, zoo moet men die uitkomst toch ook toeschrijven aan het beleid van den hollandschen veldheer, aan de uitmuntendheid van het hollandsche leger. Toen de prins van Oranje, na het einde van den veldtogt, zijnen dapperen toeriep: „gisteren en heden stonden onze voorposten op twee uren afstands van Brussel en geen belgisch leger is er meer om den intogt zijner hoofdstad te beletten;" toen hij zeide: „wij hebben gezegevierd over den vijand, tegen wien wij ten strijde zijn gegaan; met eere keeren wij terug naar onze oude grenzen;" toen sprak de vorstelijke veldheer woorden, die weêrklank in het hollandsch harte vonden en tot de minste zenuw van fier zelfgevoel en van trots op het vaderland deden trillen; maar toen ook sprak hij woorden, die niets dan waarheid waren, en die zelfs de koelere nakomelingschap niet van overdrijving kan beschuldigen.

Laat ons den roem dier dagen, de geestdrift, die toen bij alle standen onzes volks bestond, niet loochenen en als iets hersenschimmigs of overdrevens voorstellen; want wij zouden daardoor de waarheid te kort doen, en gelogenstraft worden door de herinneringen van allen, welke die dagen hebben beleefd.

De heer Weitzel, de talentvolle hoofd-redacteur van den „Militairen Spectator," heeft, in het tweede der hier bovengenoemde werken, den oorlog geschetst, die van 1825 tot 1830 door ons op Java is gevoerd geworden. Het is bekend, dat die oorlog reeds vroeger is beschreven geworden in het werk van den generaal F. V. A. de Stuers, „Mémoires sur la guerre de l'île de Java," in het hollandsch vertaald en met aanteekeningen vermeerderd door den luitenant-kolonel Lange; beide, deelgenooten aan den gevoerden krijg. Die vroegere arbeid, hoe verdienstelijk ook, maakt echter dien des heeren Weitzel geenszins overtollig, welke meer uitvoerig en in bijzonderheden de krijgsverrigtingen van die jaren vermeldt. Het werk, waarvan wij hier het eerste deel aankondigen, is met zorg en gemoedelijkheid zamengesteld uit de belangrijke mededeelingen, die de schrijver ontvangen heeft, zoo van de nagelatene betrekkingen van den generaal Merkus de Kock, als van de generaals De Stuers en Van der Wijck, en van de luitenant-kolonels Van Geen,

Lange en Aylva Rengers. Waarheid en naauwkeurigheid de voornaamste voorwaarden eener goede geschiedenis, kan men dus hier vinden, waar het legerhoofd zelf en de officieren, die aan de belangrijkste wapenfeiten deel namen, de bouwstoffen hebben geleverd; en dit, gevoegd bij eene uitmuntende wijze van behandeling en bij een vloeijenden, sierlijken stijl, geeft aan dit werk eene hooge en blijvende waarde. Wij hebben de volle overtuiging, dat, wanneer het tweede deel van „de oorlog op Java," aan het eerste beantwoordt, de verdienstelijke schrijver, onder de vele aanspraken die hij op de hoogachting zijner wapenbroeders en landgenooten kan maken, vooral op dit geschiedkundig werk zal kunnen verwijzen.

Die oorlog tegen Dipo Negoro is reeds in algemeene trekken bekend aan onze landgenooten; en hier den arbeid van den heer Weitzel in bijzonderheden te volgen, zoude ons voor de lezers van „de Gids" te uitvoerig doen worden. Wij zullen ons dus bepalen, met op zulke punten te verwijzen, die ons in deze krijgsgeschiedenis het meest zijn opgevallen, en die een nieuw licht verspreiden over de gebeurtenissen van dien vijfjarigen kamp. En wanneer wij hier het woord „krijgsgeschiedenis" gebruiken, dan moet men daaronder volstrekt niet verstaan „eene geschiedenis voor krijgskundigen;" de heer Weitzel heeft, zoo als hij in de Voorrede zegt, „niet uitsluitend een militair werk willen schrijven;" en dat heeft hij ook niet gedaan. Zijne geschiedenis van den oorlog op Java is ontdaan van alle kunsttermen, die te dikwijls zonder nut gebezigd worden, en te dikwijls slechts dienen, om eenen schijn van geleerdheid te geven aan doodeenvoudige zaken; die geschiedenis kan door iedereen begrepen worden, en zal krachtig medewerken om bij ons de krijgskunst meer algemeen bekend en meer populair te maken. Ook daarom is het schrijven van dit werk hoogelijk toe te juichen.

De schrijver doet ten duidelijkste uitkomen, welke groote bezwaren de Nederlanders bij dezen oorlog te overwinnen hadden, én door de geringe sterkte van het indische leger, én door het moeijelijke terrein, én door den verderfelijken invloed van het klimaat.

Ten allen tijde is het indische leger te zwak geweest voor zijne uitgestrekte taak, voor het onderworpen houden van millioenen menschen, die ons altijd beschouwen als vreemde indringers, als onregtmatige overheerschers; en meer dan één

oorlog, die schatten gekost en stroomen bloeds heeft doen vloeijen, had, bij grootere sterkte van die krijgsmagt, kunnen voorkomen worden. In 1825 vooral was de sterkte van het indische leger gering, en bedroeg niet meer dan ongeveer 6000 man aan voetvolk, waarvan nog niet de helft uit Europeanen bestond; nog was bij het uitbreken van den oorlog een groot gedeelte dier krijgsmagt niet op Java aanwezig. Voeg bij die 6000 man infanterie een regiment huzaren van omtrent 300 paarden, een bataillon artillerie, een bataillon pionniers, en een solosche troepenafdeeling, onder den Pangerang Mangkoe-Negoro, dan heeft men het geheele bedrag der geregelde krijgsmagt, - de eenige, waarop men rekenen kon. Want wel sloten zich dikwijls talrijke benden daarbij aan, maar zonder daardoor veel bij te dragen tot de wezenlijke kracht onzer wapenen. Die hulpbenden, grootendeels zonder schietgeweer en alleen met lansen gewapend, waren nuttig om bij marschen het terrein te doorzoeken en de veiligheid der geregelde troepen te verzekeren; ging alles voorspoedig, dan kon men ze zelfs met voordeel tegen den vijand aanvoeren; maar bij de minste nadeelige wending der krijgskans, verloren zij alle waarde, en de teruggaande beweging der geregelde krijgsmagt was bij een gevecht voldoende, om de hulpbenden in de uiterste verwarring van het slagveld te doen stuiven, en daardoor soms ook de neêrlaag te bewerken van de nederlandsche magt, die te veel had gerekend op de hulp dier zwakke bondgenooten. In één woord, wezenlijke kracht of militaire waarde was er bij die hulpbenden niet, en het voorname voordeel, dat er in gelegen was om hen als bondgenooten te hebben, was de zekerheid, dat men hen dan niet tot vijanden had.

De gesteldheid van den grond, die op Java het oorlogstooneel uitmaakte, leverde ook moeijelijkheden op, waarvan zich een europeesch leger bezwaarlijk een denkbeeld kan maken. Er waren een paar hoofdwegen — van Djocjokarta leidende naar Soerakarta en naar Samarang, — die, zonder bestraat te zijn, toch, omdat zij bijna overal uit vaste, soms rotsachtige aarde bestonden en eene aanmerkelijke breedte hadden, voor alle wapens geschikt waren; voor zoover namelijk die wegen door de opstandelingen niet onbruikbaar werden gemaakt. Maar met die beide hoofdwegen, met eenige zoogenaamde wagenwegen, in den regentijd gewoonlijk onbruikbaar, met de paardenwegen, geschikt voor de inlandsche paarden, die goed klimmen

kunnen, maar uitermate vermoeijend voor den voetganger, en met de voetpaden, gevormd door de smalle en ongelijke kruinen der dijkjes, die het water der rijstvelden ophouden, is ook alles opgenoemd wat voor de marschen van troepen kon dienen. Dikwijls moest de marsch plaats hebben dwars door eene wildernis van struiken en boomen, waar met veel inspanning en arbeid de bijl des pionniers voor de volgende troepen iets maakte, dat op een weg of voetpad geleek. Soms ook had de marsch plaats door de onder water staande rijstvelden: „de marsch," zegt Weitzel (bl. 25), „geschiedde dan barrevoets, de broek tot aan de knieën opgestroopt; slechts langzaam ging men vooruit, want de zuigende modder belette de beenen er zoo spoedig weder uit te trekken als men wilde. Iedere twintig à dertig passen ontmoette men eene twee à drie voet hooge kade, die men moest op- en overklimmen, ten einde op een anderen akker of terras te geraken......" Dat men, onder zulke omstandigheden, alle denkbeelden van europesche marschen moet ter zijde stellen, ligt in den aard der zaak; noch het bergland van Zwitserland, noch de Vendée, toen die nog niet doorsneden was met wegen, bieden voor de bewegingen van legers bezwaren aan, gelijk aan die, welke de vorstenlanden van Java aan de nederlandsche krijgsmagt opleverden.

Wat vooral de bewegingen der troepen aanmerkelijk belemmerde, was het doortrekken van de diepe kloven of djoerangs, op wier bodem gewoonlijk de bedding is van eene dier menigvuldige kleine rivieren, welke de javasche vorstenlanden doorsnijden. Zie hier, wat de heer Weitzel daarover zegt:

(bl. 17—19) . . . . . „De beschrijving van slechts een dezer djoerangs, zal een helder denkbeeld geven van de moeijelijkheden, welke eene dergelijke gesteldheid van den bodem, in de hoogere of lagere bergstreken, aan de oorlogvoering in den weg legde. De djoerang-Kali-Koening, bijv., welke dan ook eene der merkwaardigste is, daalt aan de zuidzijde van de Merapi naar beneden, loopt in eene oostelijke rigting van den Goenong-Plavangang, met eene geringe kromming, tusschen de dessa's Ranka en Andong door, laat de dessa Sawoengang aan haar westelijken oever liggen, en verwijdt zich lager bij dessa Bedojo tot een gewoon stroombed. Zij heeft nergens meer dan 3 à 400 voet breedte, maar hare wanden bereiken tusschen Andong en Ranka, waar zij het diepst is, eene loodregte hoogte van 500 voet. Hier is haar bodem met weelderig houtgewas begroeid, op

welks bladerengewelf men van den rand der klove nederziet. Bij Sawoengang, 't welk ongeveer 1000 voet lager ligt, is zij veel minder diep, doch heeft zij nog dezelfde breedte; loodregt dalen hare wanden ook hier naar beneden en vormen rotsmuren van 100 á 150 voeten hoogte, die den vlakken bodem der djoerang aan weêrskanten insluiten. Zij vormen een kanaal, dat slechts op weinig plaatsen toegankelijk is, en zich met zulke scherpe grenzen van zijne vlakke omgevingen afscheidt, dat men het zelfs op geringen afstand nog niet ontwaart. De bodem is hier geheel met allang-allang en struikgewas bedekt, in welks midden de kleine stroom Koening, zoo lang geene regens hem doen zwellen, beschaduwd door 15 à 20 voet hooge boomvaren, zachtkens daarheen ruischt, gelijk de cunette in een drooge gracht. Rotsblokken en gruis van allerlei soort liggen in zijn bed verstrooid, en dragen eene menigte van schoone vruchtdragende mossoorten. Uit de spleten der steile rotswanden, waar men zou wanen dat het hun geheel aan voedsel ontbreekt, stijgen trotsche woudboomen omhoog. Het behoeft geen betoog, dat deze schilderachtige djoerangs, die men zoo veelvuldig aantreft, gelijk wij bij het beschrijven der wegen zullen doen opmerken, aan marscherende troepen ontzettende hindernissen moeten opleveren. Niet allen hebben zij het ontzagchelijk aanzien der djoerang-Kali-Koening, maar zelfs in de lagere streken bedraagt hare diepte doorgaans nog 20 à 30 voeten. Wanneer onze kolonnes ze wilden overtrekken, moest men eerst een pad zoeken om er in af te dalen, vervolgens eene waadbare plaats en eindelijk een ander pad, om er weder uit te klimmen. Bij dit alles voerde men kanonnen, levensmiddelen en munitie met zich, en dikwijls was men genoodzaakt de stukken van de affuiten te nemen, ten einde beide afzonderlijk over te brengen. Uren lang hielden vaak deze vermoeijende en halsbrekende werkzaamheden op, en gewoonlijk werd men te midden daarvan, en nog eer het geschut weder bruikbaar was, door den vijand aangevallen; slechts door de grootste bedaardheid en tegenwoordigheid van geest kon men zich dan van een wissen ondergang vrijwaren.

„Nu overwege men nog dat de rivieren, welke in die klove stroomen, en die eerst soms waadbaar zijn, door een banjer of plotselingen stortvloed eensklaps zwellen, de klove geheel of voor een goed gedeelte vullen, en dan met een zoo vernielend geweld daarheen schieten, dat niets hare kracht vermag te

weêrstaan, en bruggen of andere overgangsmiddelen, zoo zij aanwezig zijn, in een oogenblik weggesleurd worden, zoodat de tegenwoordigheid des vijands niet eens gevorderd werd, om de best beraamde operatie te doen mislukken. Deze stortvloeden oefenen, wel is waar, hun geweld hoofdzakelijk uit in den regentijd; maar hoezeer er gedurende de drooge moesson in de benedenlanden van Java somwijlen in weken geen drop waters valt, zoo zijn toch de bergen ter hoogte van 4 à 500 voeten, bestendig met wolken omhuld, waarin vaak de hevigste onweders woeden, en waaruit zich bijna dagelijks milde regens ontlasten, die het verschijnsel der banjers door het geheele jaar doen plaats grijpen."

De middelen, om de rivieren over te trekken, zijn voor dit gedeelte van Java ook geheel afwijkend van wat daaromtrent in Europa bestaat; Weitzel zegt daarvan het volgende:

(bl. 25—28.) „Ter plaatse, waar de wegen over eenigzins aanmerkelijke rivieren leiden, zijn bruggen geslagen; meestal zijn zij van hout, en het dek wordt ondersteund door balken of boomen, die van den eenen oever tot den anderen reiken, of wel van afstand tot afstand door jukken; zoo ontstaan er bruggen op dezelfde wijze, even goed en even fraai als in Europa.

„Over eenige rivieren, die niet bijzonder veel stroomsnelheid hebben, of digt bij de uitwatering van andere in de lagere streken, vindt men soms drijvende bruggen. Zij bestaan uit vlotten, of liever uit bundels bamboes, die aan de boveneinden gevormd zijn als stevens van schepen. Deze bundels, circa 25 voeten lang en 8 voeten breed, naarmate der rivier, die overbrugd moet worden, zijn met elkander door rottang-banden vereenigd en bedekt met een bekleedsel van gespleten bamboes, wat gevlochten is gelijk eene mat. Door zeer sterke en lange rottangs worden deze drijvende bundels of vlotten verbonden met boomstammen aan de beide oevers der rivier. Op deze wijze vervaardigt men schip- en vlotbruggen, dikwerf ter lengte van 70 voeten en meer, die in staat zijn de zwaarste lasten te dragen.

„Soms ook trekt men de rivieren over in sassaks of ponten; dit zijn niets anders dan groote bruggen of vlotten van bamboes, die op de boven beschreven wijze van een bruggendek voorzien zijn. De reep, die van den eenen oever naar den anderen gespannen is, en waaraan de pont wordt voortgetrokken, is weder van rottang en kan soms eene lengte van 80 à 90 voeten hebben.

„In den regentijd echter kan door de verbazende stroomsnelheid der rivieren ook van het laatst vermelde overgangsmiddel maar zelden gebruik gemaakt worden, en dan vervaardigt men eene soort van bruggen, waarvan in Europa moeijelijk de tegenhangers zouden te vinden zijn. Van een dezer bruggen, die in 1827 bij Boroboedor over de Progo geslagen was, nemen wij de beschrijving over uit het Dagboek van den majoor baron Van Aylva Rengers, hetgeen, vergeleken met den Atlas van den generaal de Stuers, voor een goed gedeelte ook bovenstaande bijzonderheden, rakende de bruggen, geleverd heeft:

„„Op eene plaats waar zich twee boomen, waringie's van de grootste soort, aan weêrszijden van den oever, tegenover elkander bevonden, had men van den eenen boom naar den anderen eene brug van bamboes gemaakt, welke brug men door middel van verbazend groote bindsels van rottang aan de hoogste takken der boomen had opgehangen, in dier voege, dat de rottangs, die het midden der brug vasthielden, schuins omhoog liepen, bevestigd zijnde aan de toppen der beide boomen, die min of meer naar de rivier overbogen. Deze brug had de lengte van 80 en de breedte van slechts 3 voet, en hare hoogte boven den spiegel der rivier bedroeg meer dan 40 voeten. Een der boomen stond echter met zijn voet veel lager dan de andere ter overzijde. Om nu te vermijden, dat de brug eene helling verkreeg, die den overtogt zeer zou bemoeijelijkt hebben, had men het einde der brug niet aan den voet van den boom, maar tusschen de takken van zijne kruin bevestigd, ten minste 15 voeten hooger dan het terrein was, en vervolgens een ander stuk brugs gemaakt, hetwelk, beginnende uit deze takken, met den steilen oever der rivier vereenigd was, zoodat wij door de takken heen over eene verwonderlijk goed bewerkte brug trokken. Het geheel was door Javanen gemaakt. De troepen passeerden man voor man. De officieren waren van de paarden gestegen en leidden dezelve aan de hand. Hoewel deze zoo ligte en bewegelijke brug onder het gewigt onzer beesten tamelijk sterk schommelde, waren deze toch niet al te bevreesd, maar hunne meesters ziende voorgaan, volgden zij met vertrouwen. Overigens waren de groote verhevenheid der brug, hare geringe breedte, die de paarden gelegenheid gaf de geheele hoogte af te zien, de kracht van den stroom en het donderend gedruisch der wateren, die in massa onder onze voeten stroomden, wel in staat schrik aan te jagen. Desniettegenstaande pas-

seerde alles zonder ongeluk; de bagage veroorzaakte de meeste moeite."

„Behalve op deze, weet de Javaan nog op verschillende andere en even bewonderenswaardige wijzen, hangend bruggen van bamboes en rottang te vervaardigen."

Eerst wanneer men die geheel bijzondere gesteldheid der landstreek kent, en den invloed, welken deze op het voeren van een oorlog heeft, kan men met juistheid over dien oorlog oordeelen, en de krijgsverrigtingen van het nederlandsche leger in Indië naar waarde schatten.

Ook het klimaat was voor dat leger uitermate verderfelijk, en heeft oneindig meer slagtoffers doen vallen dan het vuur en staal des vijands. Men weet, dat men op Java slechts twee jaargetijden of moessons kent: de drooge of goede, en de natte of slechte; alleen gedurende de eerste — van half April tot half November — kunnen de krijgsverrigtingen plaats hebben; gedurende het overige gedeelte des jaars zijn de bewegingen van troepen moeijelijk of niet uit te voeren. Maar ook in die goede moesson is de hitte een gevaarlijke vijand voor den Europeaan; en dit zal duidelijk worden, wanneer men weet, dat, volgens Junghuhns waarnemingen, in de maanden Maart, April, Mei, Junij en Julij 1836, de thermometer te Djocjokarta gemiddeld 80° (F.) teekende, en zelfs 's namiddags gewoonlijk tot 92° klom.

Wil men de uitwerking van zulk eene hitte op de gezondheid eens europeschen krijgsmans voorstellen, dan moet men hier niet denken aan een rijk landbezitter of aan een burgerlijk beambte, die rustig en bedaard in zijne woning blijft, en zich niet meer aan de zonnestralen blootstelt en niet meer ligchaamsvermoeijenis verduurt, dan hij verkiest; evenmin moet men denken aan die reizigers in de woestijnen van het Oosten, die — zoo als Lamartine, zoo als Warburton — zelfs in het barre Palestina of aan de oevers van den Nijl, door alle gemakken van weelde en rijkdom zijn omgeven, en telkens na geëindigde dagreize alles vinden wat tot rust en verkwikking des ligchaams kan dienen: de tent met het koele nachtleger, den voedzamen maaltijd, de geurige koffij, de welriekende pijp; — zóó valt het gemakkelijk den gloed der zon te trotseren; maar zóó was niet de toestand, waarin het nederlandsche leger zich bevond, dat op Java oorloogde.

Na een moeijelijken dagmarsch volbragt te hebben, moest de soldaat meestal in de open lucht den nacht doorbrengen;

soms, om minder van de vermoeijenis te lijden, zonder randsel marcherende, was hij daardoor ook buiten staat om zijne kleederen, nat door het doortrekken van beeken of rivieren, voor anderen te verwisselen; soms ook was men niet, of slechts schaars, van leeftogt voorzien; en de gezondheid des krijgsmans, door al die oorzaken aangetast, vond geen middel ter herstelling in geneeskundige hulp, die dikwijls geheel ontbrak, of eerst na verloop van dagen en weken tijds verleend kon worden. Want, nadat de oorlog eenigen tijd geduurd had, nam de generaal De Kock uitmuntende maatregelen, om in de voeding der troepen en in het bewaren hunner gezondheid te voorzien, door op verschillende punten van het oorlogstooneel hospitalen en magazijnen van levensmiddelen te plaatsen; maar zelfs toen konden die middelen slechts gedeeltelijk de behoeften vervullen; en het ligt in den aard der zaak, dat in de eerste tijden die middelen geheel moesten ontbreken.

Wij gelooven al weêr niet beter dien verderfelijken invloed van de luchtsgesteldheid op den gang der krijgsverrigtingen te kunnen doen kennen, dan door hier de levendig gekleurde schets mede te deelen, die de geachte schrijver daarvan geeft (bl. 165—169):

„Het gebrek aan eene geregelde voeding heerschte dikwerf, en wel ten gevolge van oorzaken, die de lezer, na alles wat reeds gezegd is, ligtelijk kan bevroeden. Doorgaans ontbrak het aan middelen tot het medevoeren van mondbehoeften voor eenige dagen, en er den soldaat zelven mede te belasten, was onmogelijk; men moest hem immers reeds zonder randsel doen marscheren. Slechts de arak, die destijds zoo noodzakelijk geachte, maar helaas zoo verderfelijke drank, werd medegevoerd. De taak van den dag werd dan ook aangevangen, soms na het nuttigen van een stuk brood of beschuit, wat de soldaat bij zich droeg, maar steeds na het drinken eener teug van dit vocht. Na eenige uren gemarscheerd te hebben, deed zich de warmte der zon, en met haar het eerste gevoel van vermoeidheid gelden; men kon rusten, maar men kon de verloren krachten niet altijd door een gezonden maaltijd herstellen. Er schoot vaak niets anders over dan andermaal eene hartsterking te nemen, en eene tweede uitdeeling van arak te doen plaats grijpen. Deze prikkel werkte zeker in den eersten oogenblik weder opwekkend, maar van hoe korten duur was die werking, daar geen krachtig voedsel haar ondersteunde? en hoe verhoogde zij niet

het gevoel van inwendige hitte en den brandenden dorst, die tot elken prijs en met ieder te bekomen vocht, zelfs met het modderige water der rijstvelden gelescht wilde worden. De vermoeidheid deed zich dan ook weldra in verdubbelde mate weder gevoelen; de soldaat sleepte zich langs de ongebaande wegen en over de smalle en glibberige paden der rijstvelden, of door de moerassige Sawahs zelve voort; en was de togt verder, of waren de inspanningen, die hij vorderde, grooter dan naar gewoonte, dan bereikte hij zijne bestemming niet dan na nogmaals nieuwe krachten, maar ook nieuw leed, uit de arak geput te hebben; want naarmate, bij eene ledige maag, de gevoeligheid voor den prikkel grooter was, moest hij ook des te verderfelijker werken.

„Velen kwamen dan ook geheel afgemat op het bivak aan, en zoo het geluk wilde, dat daar levensmiddelen voorhanden waren, dan moesten zij nog dikwerf door de officieren gedwongen worden zich een voedzaam maal te bereiden. Ten hoogste uitgeput, waren zij vaak onverschillig voor alles; zij bekommerden zich niet over de plaats waar zij zich nederwierpen; zij letten niet op, of die plaats droog of vochtig was, en of zij er tegen regen en wind beschermd waren; het was hun te veel, zich van hunne kleederen te ontdoen en die bij het vuur te droogen; zij gevoelden slechts ééne behoefte, die des slaaps; en tegen iedere werkzaamheid, zoo als tegen het halen van goed drinkwater, het kappen van hout, het ontbolsteren en zuiveren der p a d i e, zagen zij vaak op als tegen eenen reuzenarbeid.

Doch wee hunner, wanneer in den omtrek der kampementsplaats niets gevonden werd; dan herstelde ook niets de verloren krachten; en echter gingen zij den volgenden dag weder dezelfde vermoeijenissen te gemoet. Geen wonder dan, dat ook velen dien dag niet meer geschikt waren die vermoeijenissen te weêrstaan en op den weg nedervielen met brakingen, gevoel van pijn en hitte aan de hartkuil, of met diarrhæa, die hen nog meer uitputteden.

„En kon men nu voor dit uiterste geval nog slechts over vervoermiddelen beschikken, kon men den kranke opnemen en hem gedurende eene korte poos voor vermoeijenis behoeden, dan ware er veel gewonnen; maar ook dit niet; hij moest voort, hij moest den geheelen weg te voet afleggen, hoewel zijne beenen hem bijna alle dienst weigerden; achterblijven kon hij onmogelijk; daardoor zou hij zich niet alleen aan den dood,

maar menigmaal zelfs aan een ellendigen marteldood blootstellen. Dit beangstigend denkbeeld zweepte hem dan ook voort, dreef hem tot de uiterste krachtinspanning, en deed hem eindelijk zijne bestemming bereiken, doch meer dood dan levend, in eenen zenuwachtigen toestand en met eene verschrikkelijke neerslagtigheid.

„Was er op die bestemming eene ziekeninrigting aanwezig, dan kon hij soms nog behouden worden: zoo niet, dan vermogt de officier van gezondheid, die de kolonne volgde, hem slechts eenige geneesmiddelen toe te dienen, die, helaas, weinig baatten, dewijl noch kleeding, noch ligging, noch voeding, noch oppassing voor zijnen toestand pasten. En niet eens was er in den aanvang bij iedere kolonne een officier van gezondheid aanwezig; Cleerens bijv. had er geen, en zijne zieken, zelfs de kapitein Michiels, die sedert lang lijdende was, doch zich niet naar Magelang had willen doen vervoeren, zochten heul in de geneeskundige bekwaamheden der Chinezen van Jono en Welie. De ernstige zieken moesten derhalve lijden en geduld oefenen, tot zich eene gelegenheid aanbood naar een hospitaal vervoerd te worden, waar zij dan menigmaal in eenen zoo vergevorderden staat hunner ziekte aankwamen, dat er op geen herstel meer te hopen was. Maar al herstelden zij, dan was het nog onmogeiijk, aan de Europeanen den langen convalescentie-tijd te schenken, dien iedere zware ziekte, welke hen treft, in Indië vordert; hun gering getal gedoogde dit niet; ja, in sommige hagchelijke oogenblikken, waarin des vijands overmagt de Nederlanders dreigde te verpletteren, moesten de lijders, die naauwelijks het hospitaal hadden verlaten, zich weder onmiddelijk aan de zwaarste vermoeijenissen onderwerpen. Hetzelfde greep plaats met de versch uit Europa aangekomen detachementen, aan wie men nimmer eenigen tijd ter acclimatisatie kon toestaan, maar die reeds terstond na hunne ontscheping aan al de genoemde ziekte-oorzaken werden blootgesteld, en dns in het gevaarlijkste tijdvak van hun verblijf in Indië, waarin zij zoo genegen zijn tot allerlei onvoorzigtigheden, als: het baden op het midden van den dag, het misbruik maken van specerijen en van zeer verkoelende vruchten.

„Het is duidelijk dat de soldaat, bij het lijden van zoo veel gebrek en vermoeijenis, bij het zien hoeveel zijner kameraden er onder bezweken, en bij het weinige vooruitzigt op eene spoedige verbetering in zijn lot, niet zeer opgeruimd kon gestemd

zijn, maar dat de vrees zich van hem moest meester maken, ook weldra een slagtoffer van dit alles te zullen worden. Er waren dan ook oogenblikken, waarin hier en daar eene algemeene neerslagtigheid heerschte, die weder zeer nadeelig op den gezondheidstoestand werkte, en slechts door het goede voorbeeld en de bestendige zorgen der officieren kon overwonnen worden; veilig mag men beweren, dat er bij het indische leger evenveel morele als physieke inspanning noodig geweest is, om dien gerekten strijd tot een goed einde te brengen."

Ziedaar de bezwaren, waarmede het nederlandsche leger gedurende dien oorlog tegen Dipo Negoro te kampen had; zij waren zeer groot; en die bezwaren overwonnen te hebben, is alleen reeds voldoende om een leger de lauwerkransen van den roem te verwerven. Voeg hier nu bij den strijd tegen eene geheele bevolking; — want het is een erkend feit, dat het hoofd van den opstand, als kampvechter optredende voor de vrijheid van zijn land en voor de eer van zijne godsdienst, de massa's met geestdrift wist te vervullen, en zonder aarzelen de wapenen te doen opvatten voor wat in hunne oogen eene heilige zaak was; — voeg hierbij dien strijd tegen een geheel volk, en dan is het duidelijk, dat het goed ten einde brengen van dien oorlog eene hoogst moeijelijke en hoogst roemrijke taak is geweest.

Zeker, dáár waar een groot gevecht, eene geregelde ontmoeting der beide partijen plaats had, was meestal de uitkomst niet onzeker, en behaalden de Nederlanders, meestal ten koste van geringe verliezen, de volledigste overwinning. Dat heeft gewoonlijk plaats bij de ontmoetingen tusschen geregelde europesche troepen en de ongeoefende legermagten van barbaarsche stammen; dat ondervinden de Britten in Hindostan, de Franschen in Algérie. De kleinste troepenafdeeling, mits zij in orde zij en goed aangevoerd worde, kan gemakkelijk aan den aanval van duizenden weêrstaan, die slecht gewapend zijn, en zonder eenheid en zamenhang ten strijde gaan; toen Changarnier, bij den terugtogt van Constantine, aan zijn zwak bataillon, dat door de Arabieren bedreigd werd, toeriep: „Soldats, voilà six mille Arabes; nous sommes deux cent Français; en avant," was er minder grootspraak in die woorden, dan men zoude meenen; zij waren veel meer de uitdrukking van het bewustzijn der groote meerderheid, die geregelde troepen — bij het geregelde gevecht — altijd op ordelooze massa's hebben.

Bij het geregelde gevecht waren de Javanen altijd in het nadeel; meestal ondergingen zij daarbij groote verliezen, gevoelige nederlagen; zij deden dus verkeerd zich daaraan bloot te stellen. Maar bij overvallingen, bij verrassingen, bij het verdedigen van sterke terreingedeelten, van de steile kloven, waardoor de bruischende stroom zich een weg baant, van de dessa's met hare sterke omtuiningen van bamboes; bij de gevechten tegen kleine afdeelingen, óf slecht gewapend, óf ontmoedigd en ordeloos; bij het vervolgen van eene geslagene of terugtrekkende magt; — bij alle die gelegenheden waren de kansen gunstig voor de strijders van Dipo Negoro; en meer dan eens behaalden zij dan belangrijke voordeelen, en bragten de tegenpartij verliezen toe, die hier in Europa zonder eenige beduidenis zouden geweest zijn, maar die in Indië gevoelige slagen waren, omdat het aan middelen ontbrak om die verliezen te herstellen, en omdat daardoor dat zedelijke overwigt verminderd werd, dat de voornaamste kracht uitmaakt van den Europeër bij zijne worsteling tegen de onbeschaafde volkeren van andere werelddeelen.

Die oorlog op Java had dit eigenaardige, dat, daar het nederlandsche leger zich in veel kleine afdeelingen moest splitsen, ieder officier een oneindig uitgebreideren werkkring had, dan bij een europeschen oorlog. Men behoefde geen hoofdofficier te zijn, om een belangrijk gezag uit te oefenen, om geheel volgens eigene inzigten te moeten handelen, om op kleine schaal de rol van legerhoofd te vervullen; beleid, tegenwoordigheid van geest, persoonlijke dapperheid, de kunst om troepen te geleiden en met geestdrift te bezielen, de zedelijke moed, die zich door geen nood of gevaar laat nederslaan, het groote talent om goed te kunnen bevelen, dit waren de hoedanigheden, die de oorlog van 1825—1830 bij de officieren van het indische leger ontwikkelde en noodzakelijk maakte. Michiels, toen kapitein, legde hier den grondslag voor dien krijgsroem, die het Oosten heeft vervuld en zijn naam eene eervolle plaats in onze geschiedenis verzekert; en bij dien eenen naam zouden wij tal van andere namen kunnen voegen, die alle schitterend voorkomen in dit verhaal van den javaanschen oorlog. Wat vooral opmerking verdient, is de groote uitwerking, die bij de gevechten van dien oorlog dikwijls wordt teweeggebragt door de ruiterij: een handvol huzaren beslist soms eene overwinning of redt eene geslagene magt; en verschillende officieren van dat wapen verkrij-

gen hier, door onstuimige dapperheid, uitkomsten die aan het wonderdadige grenzen.

De hartstogten, die bij een volksoorlog zoo sterk zijn; het onverwachte en het verrassende, dat daarbij een veel ruimeren werkkring uitoefent; het onregelmatige van zulk eenen oorlog; de wreedheid zelve, die moeijelijk daarvan is af te scheiden, — dit alles geeft daar het aanzijn aan meer treffende gebeurtenissen, aan meer schilderachtige tooneelen, dan gewoonlijk zijn op te merken bij eene worsteling tusschen twee geregelde legers. In deze geschiedenis van den javaanschen oorlog kan men die algemeene waarheid bevestigd vinden; en meer dan één gedeelte van het werk des heeren Weitzel boeit evenzeer als een roman vol handeling.

Belangrijk, onder anderen, is, bij den aanvang, de schets van Djocjokarta's verdediging, en de onbezweken moed en volharding door de Nederlanders betoond, zoowel in het bekampen des vijands, als in het verduren van gebrek en hongersnood. Even belangrijk is het verhaal van de tweede bestorming van den Kraton van Pleret, waar de magt van Dipo Negoro de onvoorzigtigheid had, zich met een grooten strijd in te laten, en daardoor eene groote nederlaag leed. Belangrijk vooral is het verhaal van den zoogenaamden veldtogt van Dixo, en boeijend is de schets, die de schrijver daarvan geeft: de verschillende kolonnes van het nederlandsche leger, van verschillende zijden oprukkende, om Dipo Negoro op te zoeken; het gebergte, weêrgalmende van kanonvuur, dat den strijd aankondigt van eene dier kolonnes met den vijand; het schilderachtige schouwspel der javaansche legermagt, half in witte, half in gele kleeding, en op een heuvelkling geschaard om den aanval der Nederlanders af te wachten; de slagorde des vijands spoedig doorgebroken, en de strijd spoedig beslist door de overwinning der onzen; Dipo zelf, duidelijk kenbaar aan zijn groenen tulband en lange Kabaya, ter naauwernood door de snelheid van zijn paard aan de krijgsgevangenschap ontkomende; de Javanen, dra zich van hunne nederlaag herstellende, en verrassend en onstuimig op eene andere kolonne der Nederlanders aanvallende, en daaraan verliezen toebrengende; de nachtelijke stilte, op dien dag van strijd volgende, plotselings afgebroken door het plegtstatig gezang der Javanen, die God voor de behaalde zege danken, en zich tot nieuwen strijd voorbereiden; het overvallen van de voogden des jongen sultan's; het vermoorden

van die vorsten en van hunne volgelingen; de schrik, daardoor over Java verspreid; de heldenmoed van Sentot; de wreede dweepzucht van Kiay-Modjo; — dit alles, levendig geschetst, geeft aan den oorlog op Java bijna een romantischen tint; het is soms, alsof men bij Walter Scott de beschrijving leest van gevechten in de schotsche hooglanden, of bij nieuwere fransche romanschrijvers den opstand der Cévennes of den heldenstrijd in de Vendée. De waarheid is hier even belangwekkend, als het belangwekkendste verdichtsel.

Soms is aan de geschiedenis ten laste gelegd, dat zij zich alleen bezig houdt met de daden van de hoofden en leiders van volkeren en legers, maar het stilzwijgen bewaart over de heldenfeiten van hen, die minder hoog zijn verheven: de veldheer en zijne schitterende overwinningen worden vermeld en hemelhoog geprezen, maar de arme soldaat blijft ongenoemd, die toch door zijne dapperheid en verhevene zelfverloochening die zegepralen heeft bewerkt, die ze toch met zijn bloed, met zijn leven heeft gekocht. Er is zeker overdrijving en onbillijkheid in dit verwijt; bij het schetsen van eene oorlogsverrigting is het onmogelijk, regt te doen aan alle uitstekende daden der enkele strijders; de geschiedschrijver kan alleen in het groot den gang der gebeurtenissen schetsen, alleen van de massa's, gewagen; en ook alleen de werking van die massa's, de verstandige geest die ze bij een gevecht leidt en bestuurt, zijn, in den regel, de oorzaken der overwinning, en niet de dapperheid, hoe uitstekend dan ook, van een enkel oorlogsman; toch is het billijk, is het goed, dat zoo veel mogelijk lof en roem worden toegedeeld aan wie er regt op heeft; dat, zoo veel mogelijk, dapperheid en heldendeugd, zelfs bij den minsten soldaat, aan de vergetelheid worden onttrokken, en in de geschiedboeken opgeteekend, ten voorbeeld en prikkel voor de nakomelingschap. De heer Weitzel heeft er naar gestreefd, om dit loffelijke doel te bereiken, en met de meeste naauwgezetheid, bij het verhaal der verschillende gevechten door hem beschreven, de namen vermeld van hen, die daar door dapperheid schitterden of een roemrijken dood op het slagveld vonden. Voor menig kampvechter uit dien oorlog van 1825—1830, voor velen die daar vrienden of verwanten door 's vijands staal hebben verloren, verhoogt dit de waarde dier geschiedenis van den krijg op Java.

Er is een gedeelte in deze geschiedenis, dat ieder moet treffen, dat ieder hollandsch hart van regtmatige trotschheid moet

doen kloppen; het is de vermelding van de zachte, menschelijke wijze, waarop die oorlog tegen Dipo Negoro door ons werd gevoerd.

(bl. 301)...... „Hij" (de generaal De Kock) „gelastte een onderzoek naar den graad der schuldigheid van een aantal opstandelingen, die met de wapenen in de hand gegrepen waren, en die de gevangenissen vulden der hoofdplaatsen van de strandresidentiën. Zij, waarvan het bleek dat men ze kon aanmerken als lieden, die misleid en door anderen medegesleept waren, en geenszins als personen, die ook in de toekomst voor de Nederlanders gevaarlijk konden zijn, bekwamen vergiffenis en werden in vrijheid gesteld. Zij, die aanvoerders geweest waren, benevens degenen, die reeds eenmaal vergiffenis bekomen en andermaal de wapenen opgevat hadden, of de zoodanigen, die een bijzonder feit bedreven hadden dat niet over het hoofd gezien kon worden, werden naar Batavia gevoerd, om vandaar in ballingschap naar het een of ander eiland te vertrekken. Niemand werd echterter dood gebragt; en nogtans streden de Nederlanders hier niet tegen beschaafde onderdanen, die de vaan des opstands verheven hadden, en die — behalve misschien in enkele oogenblikken, waarin alle hartstogten zijn losgebroken, en een bandeloos gepeupel den meester speelt — het regt der volkeren wisten te handhaven, — maar tegen eenen landaard, die nimmer blanke gevangenen maakte, en bij wien des vijands afgehouwen hoofd het zegeteeken des overwinnaars was. Al de handelingen van den generaal De Kock getuigen, dat hij den oorlog op eene beschaafde wijze gevoerd wilde zien; steeds bragten zijne bevelen mede, dat men ieders eigendom sparen moest, zoodat men slechts in uiterste gevallen tot het verbranden van dessa's of woningen mogt overgaan."

bl. 302) „Eere zij daarvoor in deze dagen, waarin de bloedigste wraak de schoonste overwinningen ontsierde, den nederlandschen opperbevelhebber gebragt; eere zij der nederlandsche regering, die hem na volbragten arbeid schitterende blijken harer goedkeuring gaf; eere zij hun, dewijl zij toonden de waardige en edelmoedige nazaten te zijn van een volk, wat eenmaal zelf zoo bloedig voor zijne vrijheidszucht geteisterd werd."

Dat zijn woorden, die men niet te veel bekend kan maken, die ieder Nederlander met reine zelfvoldoening leest; dat zijn woorden, die, meer dan een marmeren standbeeld, den generaal

De Kock tot eer verstrekken. Hoe veel hooger staat dat legerhoofd vol menschelijkheid, dan die verwaten woestaards, die, in hunnen blinden waan geweld en wreedheid voor kracht aanziende, den overwonnen vijand, gespaard door het zwaard des krijgsmans, door het zwaard des beuls deden vallen. De Kock begreep, dat het bij een volksopstand dikwijls moeijelijk te bepalen is, aan welke zijde zich het regt bevindt; en dat men dus wel de gewapende opstandelingen mag bestrijden en aan de verdelging wijden, maar dat men niet mag woeden tegen hen, die wapen- en weerloos zijn; hij begreep, dat, wanneer er roem kan gelegen zijn in het vergieten op een slagveld van het bloed van duizenden, er daarentegen niets dan schande is in de daad van het legerhoofd, dat, buiten het slagveld, wederregtelijk, het bloed van een overwonnen vijand doet vloeijen. Eere zij daarvoor den hollandschen veldheer; hij staat even hoog als die Cavaignac, die, toen hij na bloedigen en hardnekkigen strijd een der gevaarlijkste opstanden had gedempt, die immer eene hoofdstad beroerden, toch menschelijk was jegens de overwonnenen, en met verontwaardiging hun, die hem tot strafoefeningen aanspoorden, toevoegde: „Je vois dans Paris des vainqueurs et des vaincus, mais que mon nom soit flétri à jamais, si je consens à y voir des victimes."

September 1852.

OVER HET TEGENWOORDIGE

KRIJGSWEZEN VAN FRANKRIJK

EN OVER DE

VERDEDIGING VAN BELGIE.

Militaire Statistiek en Organisatie van Frankrijk, *door* P. G. Booms, 1e *Luitenant der Infanterie*, *Ridder van het Legioen van Eer*. *Nijmegen*, J. F. Thieme. 1852.

Veldtogt van het Fransch-Afrikaansche leger tegen Klein-Babylië, *in de eerste helft van* 1851, *door* P. G. Booms, 1e *Luitenant der Infanterie*, *Ridder van het Legioen van Eer*. *'s Hertogenbosch*, *Gebroeders* Muller. 1852.

Systéme raisonné de guerre défensive, *proposé pour la Belgique*, *par* A. M. Eenens, *Lieutenant-Colonel au* 1e *regiment d'artillerie*. *Bruxelles*, Em. Devroye, *rue de Louvain*. 1852.

Onder de vreemde staten, wier veroveringszucht het onafhankelijk volksbestaan van Nederland bedreigt, bekleedt Frankrijk eene eerste plaats; het deed dit reeds in de zeventiende eeuw, het doet dit nog heden ten dage. De eigenaardige geest van het fransche volk, die geest van onrust en woeling, die zucht naar oorlogen en krijgsroem, die dorst naar veroveringen, dat onmiskenbare verlangen om vreemde volkeren aan zich te onderwerpen en hun die vrijheid te ontrooven, welke het zelf niet weet te behouden, — dat alles maakt het fransche volk steeds dreigend en gevaarlijk voor de overige staten van Europa; vooral dreigend en gevaarlijk voor een klein land als het onze, dat het magtige Frankrijk bijna tot onmiddelijken nabuur heeft.

Vandaar dan ook, dat sedert twee eeuwen het hollandsche volk bijna instinctmatig in Frankrijk zijn natuurlijken vijand ziet, en met opmerkzaamheid en argwaan alles gadeslaat wat daar voorvalt. Geschiedenis en redenering stemmen daaromtrent overeen met de meeningen en overleveringen des volks, om ons te waarschuwen, dat de grootste gevaren ons van de zijde van Frankrijk bedreigen. Herhaalde oorlogen hebben wij tegen dat land gevoerd; oorlogen, evenzeer onvergetelijk door de schitterende bladzijden, die zij soms in onze geschiedboeken bragten, als door de wreede rampen en onheilen die zij ons andere keeren berokkenden. Onze nieuwere geschiedenis is, als het ware, een bijna onafgebroken kamp tegen Frankrijk; en het is eene gegronde opmerking van een onzer schrijvers, dat die kamp de prinsen van Oranje evenzeer met roem heeft omgeven, als dit vroeger de langdurige worsteling tegen Spanje's dwingelandij heeft gedaan.

Maar, indien wij ten allen tijde waken moeten tegen de veroveringszucht van onzen magtigen nabuur, in de dagen die wij thans beleven is dit bovenal pligt; thans, zooveel als immer, is het Nederland, dat ernstig bedreigd wordt door die zucht naar uitbreiding, die Frankrijk voortdurend bezielt. Staatkundige of godsdienstige beginselen hebben weinig vermogen op den ligt veranderenden geest van het fransche volk; geen krachtig geloof, geen vurige geestdrift, zal dat volk voor die beginselen koesteren; of, wuft en ligtzinnig, zal het hierin spoedig van het eene uiterste tot het andere overslaan, en heden versmaden wat het gisteren vereerde. Maar dát bewijst Europa's geschiedenis op elke bladzijde, dat de hoofden van het fransche volk altijd meesterlijk de kunst verstaan hebben om, in het belang van hunne heerschzucht, partij te trekken van de godsdienstige of staatkundige begrippen, die andere volkeren bezielden; dát kan men uit die geschiedenis leeren, dat Frankrijk zijne voordeelen en veroveringen soms nog minder te danken had aan zijne wapenmagt, dan aan de hulp en medewerking van de aanhangers, die zijne staatkunde het zich had weten te verschaffen, zelfs te midden der volkeren die het bestreed. Frans I, die als beschermer van het protestantismus optrad; Lodewijk XIV, die het hoofd en de kampvechter van het katholieke Europa wilde zijn; de C o n v e n t i e, die door het tooverwoord van vrijheid de volkeren aan hare zaak verbond; Napoleon, die zich aan de ginds en her geslingerde maatschappij

voordeed als de krachtige voorstander van orde en rust, — die allen beoogden werkelijk slechts het belang en de grootheid van Frankrijk, en waren voorstanders van vrijheid of van dwingelandij, van verlichting of van onderdrukking des geestes, al naarmate Frankrijk's belang dit medebragt, al naarmate zij daardoor voor dat land meer vrienden en aanhangers konden winnen.

Welnu, dat gewone kenmerk van Frankrijk's staatkunde is het, wat thans, vooral ons land, gevaren voorspelt. Het behoeft aan niemand gezegd te worden, dat de regeringsvorm, die thans in Frankrijk bestaat, niet in het minst gelijkt op die, waaronder wij het geluk hebben te leven; en dat, evenzeer als wij ons te verheugen hebben in vrijheid, in maatschappelijken vooruitgang, in ontwikkeling van den volksgeest, in openbare behandeling der staatszaken en in de bescherming van de door allen geëerbiedigde wet, — evenzeer in Frankrijk het volk geheel en al is uitgesloten van elke deelneming aan het gezag, dat, in de handen van een enkel mensch vereenigd, geene andere perken kent dan die het zelf zich wil stellen, geene andere waarborgen oplevert tegen willekeur en dwingelandij, dan die te zoeken zijn in het karakter van den regeerder zelf. Vandaar dan ook, dat het Frankrijk van onze dagen zijne natuurlijke bondgenooten zal vinden bij die staten, welke onder eene volstrekt eenhoofdige regering gebukt gaan, en waar wapenkracht en priesterdwang de middelen zijn om elke vrije uiting des geestes te onderdrukken en te smoren; vandaar dan ook, dat het de natuurlijke vijand zal zijn van die europesche staten, waar men nog afschuw heeft van middeleeuwsche domheid en dwingelandij, en, in godsdienst evenzeer als in staatkunde, nog durft denken en onderzoeken. Niet de onbeperkte monarchiën van het oostelijk Europa zullen thans de vijanden van Frankrijk zijn, waarmede zij integendeel door eenheid van inzigten naauw zijn verbonden; die vijandschap bedreigt veeleer de staten, waar de menschelijke geest nog niet aan banden ligt; zij bedreigt Groot-Brittanje, België, Nederland, zelfs Pruissen, — hoe flaauw dan ook het licht moge zijn, dat daar de vrijheid doet schijnen.

Dat de waarheid dier bewering levendig beseft wordt, dit is aan verschillende verschijnselen merkbaar; evenzeer aan de blijken van toenadering en vriendschap, die er tusschen de fransche regering en de onbeperkte monarchiën van Europa plaats

hebben, als aan de onrust, schier aan vrees grenzende, die Frankrijks nieuwe gebieder aan de vrije staten van Europa inboezemt. Te midden van een diepen vrede ziet men België de kansen van een oorlog met Frankrijk berekenen, en met overhaasting de maatregelen beramen, die dienen moeten, om bij dien oorlog niet dadelijk te vergaan; en in weêrwil van de meest vredelievende verzekeringen en betuigingen, gaat Engeland onafgebroken voort met zich te wapenen, ten einde de gevreesde landing van een fransch leger te kunnen weêrstaan. Alles spreekt van vrede, en alles handelt alsof een oorlog aanstaande was; de verwachting van dien oorlog is algemeen verbreid; en het gezond verstand wijst aan de vrije staten van Europa genoegzaam aan, welk dreigend gevaar hen nadert. Er is geen begin van vijandelijkheden, of geene oorlogsverklaring noodig, om een vrij volk te leeren, dat het een natuurlijken vijand heeft in den magtigen alleenheerscher, aan wiens staten het grenst; dit ligt in den aard der zaak: de republiek der vereenigde Nederlanden kon Lodewijk XIV als haar vijand aanmerken, zelfs toen er nog geen schot was gelost, toen er nog geen zwaard was getrokken.

Er zijn er, die de verwachting van een aanstaanden oorlog en de vrees voor Frankrijks heerschzucht als iets hersenschimmigs beschouwen; die de tijd der oorlogen voorbijgegaan wanen; die de nadeelen en gevaren aanwijzen, welke Frankrijk zelf bij eenen oorlog zouden bedreigen; en die zich beroepen op de zoo luide en zoo vaak herhaalde vredelievende betuigingen van het opperhoofd van dat rijk, om het dwaasheid te noemen, dat men nog vrees koestert voor het uitbreken van vijandelijkheden. Laat ons maar zorgen, zeggen zij, dat wij Frankrijks eer niet kwetsen en het geen redenen geven tot billijke klagten; laten wij onze staatkunde een weinig plooijen naar die van dat rijk, en eenigzins toegeven aan zijne eischen; laat ons te keer gaan en beletten alles wat het ongevallig zoude kunnen zijn, en laat ons zoo weinig mogelijk wantrouwen of vrees betoonen, want ligtelijk zouden wij juist daardoor die oorlogsgevaren uitlokken, welke ons anders voorbij zouden zijn gegaan.

Het zal niet moeijelijk zijn het ongegronde dier meening aan te toonen. Het zal niet moeijelijk zijn aan te wijzen, dat de tijd van oorlogen n i e t voorbij is, en waarschijnlijk nooit voorbij zal zijn; dat eene regering, al ziet zij in, dat een oorlog mogelijk nadeelen en gevaren kan berokkenen, toch soms tot dien

oorlog besluit, om de grootere nadeelen en gevaren te voorkomen, die uit het ongeduld van een onrustig en krijgshaftig volk kunnen ontstaan; dat bovendien Frankrijk bij eenen oorlog altijd veel gunstiger kansen heeft gehad door zijne eenheid als volk, in tegenoverstelling van de gewone verdeeldheid zijner vijanden; en dat het dwaasheid is, het vertrouwen op de voortduring des vredes te doen berusten op de verzekeringen eens mans, die reeds dikwijls zulke treffende bewijzen heeft gegeven, hoe zeer zijne woorden in tegenspraak waren met zijne daden.

Aan Frankrijk geené redenen tot billijke klagten te geven, — wij kennen voor ons land geen verstandiger, geen beter stelregel dan deze; niet alleen nu, maar ten alle tijde. De staatkunde van ons land moet zijn, om rond en eerlijk te werk te gaan, met Frankrijk even als met ieder ander land: zich niet in te laten met de kuiperijen en woelingen der staatspartijen, die zoo dikwijls Frankrijk verdeelen; niet voor eene dier partijen eene sympathie te betoonen, die van de zijde eener regering bijna eene daad van vijandelijkheid is ten aanzien der andere partijen; niet van Neerlands gastvrijen bodem eene soort van wapenplaats te maken, vanwaar vreemde ballingen straffeloos de regering van hun land met hoon en laster aanranden, of ongehinderd en veilig de strijdmiddelen bijeenbrengen, om die regering gewelddadig te doen vallen. Verstaat men er dit onder, wanneer men zegt, dat wij aan Frankrijk geene redenen tot billijke klagten moeten geven, dan gelooven wij, dat die stelregel toegejuicht zal worden door alles wat goed en verstandig is in Nederland; — maar evenzeer zijn wij overtuigd, dat alles wat wél denkt in ons land, alles wat nog maar eenig gevoel heeft van regt en billijkheid, nog maar eenig besef van volkswaarde, nog maar ééne vonk van volksgeest in zich voelt gloeijen, die stelregel zoude verfoeijen, wanneer men, onder dekmantel daarvan, de regten, vrijheden en eer van Nederland aan de eischen des vreemdelings wilde opofferen.

Neen, neen, geene vijandelijke aanranding jegens Frankrijk, maar ook geene onderwerping, geene afhankelijkheid ten aanzien van Frankrijk. Vrijheid, volle vrijheid voor ons, om ons staatsbestuur te regelen zoo als wij dat verkiezen, en ons daarin door geen vreemdeling de wet te laten voorschrijven; volle vrijheid voor ons, om al of niet verdragen te sluiten, en daarbij alleen de belangen en de eer van Nederland te raadplegen; volle vrijheid voor ons, om de stem van waarheid en regt niet

te onderdrukken, maar die uit ons land, door woord en door schrift, vrij en onverhinderd de wereld te laten rondgaan; volle vrijheid voor ons, om ten allen tijde en ten aanzien van ieder rustig vreemdeling den heiligen pligt der menschelijkheid uit te oefenen, en door de zorgen der gastvrijheid voor hem het bittere brood der ballingschap te verzoeten. Dat onze regering dáárvoor wake, dat, wanneer eenmaal een oorlog tusschen ons en Frankrijk uitbreekt, wij daartoe geene aanleiding hebben gegeven, maar het regt aan onze zijde zij gebleven, — zij zal door de geheele nederlandsche natie daarbij toegejuicht worden; — maar de verfoeijing dier natie zoude het regtmatig deel der regering zijn, wanneer zij ooit — onwaarschijnlijke onderstelling! — de laagheid mogt hebben, om de voortduring des vredes te koopen ten koste van onze volkseer: de nederlandsche staatsman moet niet alleen daarvoor waken, dat Neerlands grondgebied ongeschonden, dat Neerlands bezittingen en rijkdommen onverminderd blijven; maar ook en bovenal moet hij daarvoor waken, dat de naam van Nederland vrij blijve van elken smet of vlek.

En wat zullen wij zeggen van het gevoelen van hen, die willen, dat wij geen wantrouwen of vrees jegens Frankrijk zullen koesteren, en die de enkele berekening der kansen van eenen oorlog met dat land zóó duchten en veroordeelen, alsof daardoor alleen aan dien oorlog het aanzijn zoude worden gegeven? Moeten wij in het breede aantoonen, dat hunne meening de vrucht is van onverstandige vrees, die denkt het gevaar af te keeren door het gevaar te loochenen? Moeten wij zeggen, dat, indien het eene misdaad is, zonder wettige redenen mede te werken tot het ontsteken van het oorlogsvuur tusschen twee volkeren, het daarentegen pligt is voor ieder burger, om daar, waar hij dien oorlog aanstaande ziet, op het dreigende gevaar opmerkzaam te maken, en op de middelen ter bestrijding te wijzen? — Maar neen, wij zouden daarmede aan het gezond verstand van het algemeen te kort doen. Zeker, het is geen mensch gegeven om met onfeilbaren blik in de donkere toekomst te zien; en bij de rassche en verbazende lotwisselingen van onze dagen kan niemand met zekerheid zeggen, wat de dag van morgen Europa zal aanbrengen. Da Costa's woorden:

„........ o wie gist,
Wat van des menschdoms lot daarboven is beslist?
Wie heeft Gods raad gekend?....."

zijn waarheid. Maar dwaas zoude hij zijn, die uit deze onzekerheid der toekomst zoude willen besluiten, dat wij die toekomst zonder voorzorgen moeten te gemoet gaan, en ons blind en lijdelijk door den stroom der gebeurtenissen moeten laten medeslepen. Neen, het is de pligt van den mensch, om, onder eerbiediging van het hem verborgen bestuur der Voorzienigheid, zijne handelingen te regelen naar hetgeen, menschelijkerwijze gesproken, gebeuren moet; het is de pligt van den mensch, om, daar hem hier de kennis der waarheid zelve ontbreekt, volgens de waarschijnlijkheid te werk te gaan. Die waarschijnlijkheid nu duidt een aanstaanden oorlog van ons land met Frankrijk aan; en wanneer gij, tegen beter weten aan, die waarschijnlijkheid ontkent: wanneer gij herhaaldelijk en met nadruk beweert, dat wij niets te vreezen hebben van Frankrijk; wanneer gij, daarop bouwende, elken maatregel van voorzorg tegen Frankrijk afkeurt, elke voorbereiding tot het goed voeren van een altijd mogelijken oorlog veroordeelt en bestrijdt, — dan laadt gij eene zware verantwoordelijkheid op u; dan doet gij, wat niet regt of goed is; dan bereidt gij mogelijk den lateren ondergang van uw vaderland voor.

Niet zóó moet het volk van Nederland handelen; het moet zonder uittarting of grootspraak, maar rustig en onbevreesd, het gevaar onder de oogen durven zien, op de middelen peinzen om het te bestrijden, en de aanwending dier middelen beramen. Het zal voor ons land oneindig beter zijn, wanneer het zich gemeenzaam maakt met het denkbeeld van een oorlog tegen Frankrijk, dan wanneer het zich in slaap laat wiegen door de stem van hen, die zulk een oorlog tot de onwaarschijnlijke of onmogelijke zaken willen terugbrengen. Wat heeft dat denkbeeld dan ook voor zoo verschrikkelijks? wij hebben meer oorlog gevoerd tegen Frankrijk; en op meer dan één slagveld is de lelievaan of de keizerlijke adelaar voor de banieren der prinsen van Oranje bezweken! Wat voorheen gebeurd is, kan weêr gebeuren; — of zijn wij dan geheel andere menschen dan onze voorvaderen waren? Zijn hun beleid, hunne geestkracht, hunne volharding, hun onwankelbaar vertrouwen op een regtvaardig Albestuur dan geheel en al van ons geweken? En herinneren wij ons dan niet meer die woorden, welke Fagel eenmaal sprak in een tijd (1684), toen ons vaderland, door Frankrijk benard, door eer en pligt tot het opvatten der wapenen werd gedrongen:

„.... De vereenigde gewesten zijn in groot gevaar, en steken vol verwarring; maar nog hagchelijker stonden de zaken in de vorige eeuw, toen Haarlem verloren was, en Leyden en Alkmaar wonderdadiglijk behouden werden. Diezelfde God, die ons toen beschermde, bestaat nog. Onze zaak is regtvaardig; en als het al ten ergsten aankomt, is het nog beter te sterven in het handhaven eener goede en Gode aangename zaak, dan in het opvolgen van maatregelen die uit den booze zijn. Beter is 't den Franschman te Brussel en Antwerpen, dan te Breda of te Dordrecht te gemoet te trekken . . . . Onze voorouders hebben niet geschroomd den dood te ondergaan, in het voorstaan der gemeene vrijheid; zij hebben zich, hierdoor, eenen onsterfelijken roem verworven. Hun voorbeeld moet men navolgen."

Zoo dacht, zoo sprak Holland's raadpensionaris in de zeventiende eeuw; zonder zich de grootte van het gevaar te ontveinzen, dat Nederland bedreigde, maar vertrouwende op de beschermende hand van een regtvaardig Opperwezen, bleef zijne staatkunde den regten weg van eer en pligt bewandelen. Zijn voorbeeld moet, ten allen tijde, de hoofden van Neêrland's regering voor oogen staan.

Wij gelooven dus, dat het in onze dagen goed is, opmerkzaam te maken op de mogelijkheid van een oorlog met Frankrijk; wij gelooven daarom ook, dat het goed is, de aandacht van het algemeen te vestigen op alles wat maar eenigzins dienen kan om de kansen van dien oorlog te berekenen. Tot dit laatste zullen wij trachten mede te werken, door onze landgenooten bekend te maken met de hierboven vermelde werken, waarin het krijgswezen van Frankrijk en de verdediging van België tegen den inval van een fransch leger worden behandeld. Moeten wij eenmaal oorlog voeren met Frankrijk, dan is het voor ons van hoog belang om te weten, wie de vijand is, dien wij hebben te bestrijden, en wat wij bij dien strijd te wachten hebben van de medewerking van België, onzen natuurlijken voormuur tegen den aanval van een fransch leger.

Een jong officier, bekwaam, talentvol, bezield met zucht naar kennis en met dorst naar krijgsroem, verliet, weinige jaren ge-

leden, het vaderland, om in Frankrijk de zamenstelling van het leger en de inrigting van het krijgswezen te bestuderen. Zijne rustelooze onderzoekingen, zijn opmerkende geest en scherpziende blik, hadden hem weldra de kennis doen verwerven, die hij zocht; maar, niet tevreden met het werktuigelijke van Frankrijks krijgswezen te hebben doorzien, niet tevreden met het fransche leger te hebben gadegeslagen bij wapenoefeningen in vredestijd, wilde hij dat leger ook in den oorlog beschouwen — de beste, zoo niet de eenige toetssteen, om over de waarde of onwaarde van een leger te oordeelen. Eene dier telkens terugkomende veldtogten tegen de volksstammen, die het noorden van Afrika bewonen, verschafte den hollandschen krijgsman de gelegenheid die hij zocht; hij woonde dien veldtogt bij, deelde in de vermoeijenissen en gevaren der fransche soldaten, en wist in hun midden door dapperheid en krijgsdeugd de eer van den hollandschen naam waardiglijk te handhaven; — het legioen van eer, dat hij draagt, was niet de banale wellevendheid, die eene regering aan een vreemden bezoeker doet, maar de welverdiende hulde aan moed en pligtsbetrachting op het slagveld. In zijn vaderland teruggekeerd, maakte de heer Booms de vrucht zijner studiën en ervaringen in de twee bovengenoemde werken aan het algemeen bekend; beide werken, en vooral het tweede, geschreven in dien militairen stijl, die niet naar redekundige sieraden streeft, die niet het vormen van sierlijke volzinnen beoogt, maar die kort en krachtig en schilderachtig vermeldt, wat de schrijver zoo op het oogenblik heeft ondervonden, en wat hij in de legertent of bij de wachtvuren heeft opgeteekend, toen hij nog levendig doordrongen was van de feiten die hij wilde beschrijven.

Aan die beide werken willen wij enkele opgaven en bijzonderheden ontleenen, die een juister inzigt en meerdere kennis aangaande Frankrijk's krijgsmagt kunnen geven; het eerste leert ons de sterkte en zamenstelling van het fransche leger kennen, het tweede de geest die het bezielt. Daarom ook zullen wij ons bij het overzigt van dat laatste werk meer bijzonder ophouden; het is het belangrijkste: de inrigting van het krijgswezen, de sterkte en zamenstelling van een leger, zijn zaken, die met den dag veranderen kunnen; de geest, die een leger bezielt, is iets blijvends, iets duurzaams.

Uit de „Militaire Statistiek van Frankrijk” leeren wij de geduchte strijdmiddelen van dat land kennen. Wij zien daaruit, dat de infanterie van het geregelde leger, in oorlogstijd, tot een cijfer klimt van ver over de viermaal honderd duizend man, de ruiterij eene sterkte bereikt van zeventig duizend paarden, en de artillerie eenige honderden vuurmonden kan te velde brengen, ruimschoots voldoende voor de ondersteuning der beide andere wapens. Wat zegt bij zulke cijfers het met verlof zenden van eenige duizenden lotelingen, die men, bij de eerste oproeping, in weinigen dagen weêr onder de wapenen kan hebben! Is het geene spotternij om dat met verlof zenden aan te halen als een onomstootelijk bewijs van de vredelievende gezindheid der fransche regering!

Bij de vermelding van die geduchte strijdmiddelen, hebben wij niet gewaagd van de drie à vier millioen man sterke nationale garde, niet alleen, omdat slechts een derde of een vierde gedeelte daarvan van geweren is voorzien, maar ook, en vooral, omdat men, om andere redenen, niet altijd op de medewerking van dit gedeelte der strijdkrachten kan rekenen. Om de nationale garde van Frankrijk een krachtig deel te doen nemen aan de verdediging van dat land, moeten twee zaken vereenigd zijn: die nationale garde moet de geneigdheid daartoe hebben, en er moet eenige tijd zijn om haar te oefenen. Het gemis van die beide zaken heeft bewerkt, dat bij de invallen der bondgenooten in Frankrijk, in 1814 en in 1815, Napoleon weinig of geen steun bij de nationale garde heeft gevonden; dat ligchaam was toen den franschen keizer vijandig, of ten minste weinig toegedaan; en het werd onmogelijk om het behoorlijk te organiseren en te oefenen, door het snel voortrukken van de legers der bondgenooten. Daarentegen, bij den inval van 1793, heeft de nationale garde aan Frankrijk groote en gewigtige diensten bewezen: er bestond toen eene hooge mate van geestdrift bij het fransche volk, dat de wapenen voerde voor de verdediging zijner vrijheid; en de traagheid der vijandelijke legerhoofden gaf tijd om den ongeoefenden burger in een goed soldaat te hervormen, — eene hervorming, die bij den Franschman ook veel spoediger is daar te stellen dan bij andere volkeren.

Maar alleen voor de *verdediging* van Frankrijk kan de nationale garde in rekening worden gebragt; den aard van hare zamenstelling brengt van zelve mede, dat zij weinig of geen deel neemt aan de *aanvallende* oorlogen, die Frankrijk

heeft te voeren; zij levert dan alleen het voordeel op, dat de gebieders van Frankrijk met meer vrijheid over het geregelde leger kunnen beschikken, en een kleiner gedeelte daarvan behoeven achter te laten in het binnenland, tot verzekering der vestingen en gewigtige punten, en tot het behoud der openbare rust.

Legers, geducht door hunne getalsterkte en zamenstelling, kan Frankrijk bij een oorlog op het buitenland afzenden; en toch is het niet van de zijde dier legers, dat ons land het grootste gevaar bedreigt. Zeker, wanneer wij gedwongen waren dadelijk in het open veld een grooten slag aan Frankrijks heirscharen te leveren, dan zou de weinig talrijke nederlandsche krijgsmagt verpletterd worden door de reusachtige overmagt onzer vijanden; maar juist dat is het wat onze sterkte uitmaakt, dat, door de gelukkige gesteldheid van ons land, wij dien grooten veldslag niet behoeven te leveren. Wij kunnen den vijand afwachten in vestingen, achter liniën van verschansingen of onderwaterzettingen, in sterke stellingen, die de grootste overmagt van dien vijand onnut maken, en een handvol goed aangevoerde soldaten een geheel leger het hoofd doen bieden. Daar kunnen wij de fransche legers tegenhouden, hoe talrijk die legers ook mogen zijn; daar kunnen wij ongehinderd onze strijdkrachten vermeerderen en die oefening geven, die zij bij het begin van den oorlog niet hebben; vandaar kunnen wij later met beslissend voordeel aanvallen op een vijand, die noodwendig zijne magt heeft moeten verdeelen, en die ons daardoor het behalen van overwinningen gemakkelijk maakt. Zoo kunnen wij met goed gevolg aan de landzijde den oorlog voeren; en wordt de verdediging van ons land goed bestuurd, heeft daarbij noch onbekwaamheid, noch lafheid plaats — en natuurlijk, dat dit noodzakelijke voorwaarden zijn bij elken oorlog, — dan zijn alle legers van Frankrijk niet vermogend Nederland te doen vallen.

Maar Frankrijk heeft ook eene zeemagt, — dat is iets wat soms te veel uit het oog wordt verloren. Frankrijk, als zeemogendheid, heeft vroeger nooit grooten invloed uitgeoefend; maar verschillende omstandigheden hebben daarin in onze dagen eene geheele verandering te weeg gebragt. In de laatste jaren hebben de bestuurders van Frankrijk hunne pogingen onafgebroken aangewend aan de uitbreiding en verbetering der zeemagt, die thans grooter sterkte heeft dan zij immer heeft gehad. Wij vinden in het werk van den heer Booms, dat in 1847—1848

de fransche oorlogsvloot zamengesteld was uit ongeveer drie honderd vaartuigen, waaronder zich 21 linieschepen, 32 fregatten en 76 stoomvaartuigen, grootendeels fregatten, bevonden; die vloot moest nog vermeerderd worden, zoodat in 1853 het getal der linieschepen tot 40, het getal der fregatten tot 50, en dat der stoomvaartuigen tot 102 zoude klimmen.

Behalve door de vrijwilligers, wordt de bemanning dier vloot gevonden uit de maritime inschrijving en uit de rekrutering. De maritime inschrijving omvat al die personen, welke zich vrijwillig aan de scheepvaart wijden; zij zijn daardoor geheel vrijgesteld van de dienst bij het leger en bij de nationale garde, maar kunnen van hun achttiende tot hun vijftigste jaar tot de dienst bij de oorlogsvloot worden opgeroepen; in 1847—1848 was het geheele getal dier ingeschrevenen ruim 131,000 man. De rekrutering ontstaat, door uit de lotelingen, die jaarlijks in de aan zee liggende gewesten worden opgeroepen, een gedeelte voor de dienst op de oorlogsvloot te bestemmen; — eene handeling, die thans ook bij ons kan worden aangewend door eene grondwettige bepaling, die echter tot nu toe eene doode letter is gebleven. Gemiddeld verkrijgt de fransche zeemagt door de rekrutering ongeveer 5000 man 'sjaars, wat bij eene dienstpligtigheid van zeven jaren tijds een geheel bedrag van 35,000 man uitmaakt. Uit die bestanddeelen en uit de vrijwilligers worden vaste corpsen marine, marine-infanterie en marine-artillerie gevormd; de marine, geregeld in kompagniën verdeeld, maakte in 1847—1848 eene geheele sterkte uit van ruim 34,000 man; de marine-infanterie — een ligchaam, vroeger overeenkomende met onze mariniers, maar thans meer uitsluitend bestemd tot het bezetten der zeehavens en der buitenlandsche bezittingen — telde in denzelfden tijd bijna 16,000 man; de marine-artillerie 4 à 5000 man.

Die weinige cijfers, welke wij ontleenen aan de uitvoerige opgaven, in het werk van den heer Booms voorkomende, zullen genoegzaam zijn om aan te toonen, dat het Frankrijk noch aan oorlogsvaartuigen, noch aan bemanningen voor die vaartuigen ontbreekt. Zeker, Engelands zeemagt heeft grootere sterkte, en kan over rijkere hulpmiddelen tot hare aanvulling en uitbreiding beschikken; algemeen erkent men ook het overwigt, dat de britsche op den Franschen zeeman heeft; — maar toch stemmen verschillende opgaven — de schriften van Joinville even-

zeer als het oordeel van vele deskundigen — daarin overeen, dat in de laatste jaren de fransche oorlogsvloot met reuzenschreden is vooruitgegaan, en dat vooral de artillerie — dat gewigtige bestanddeel eener vloot — daar tot een hoogen trap van geoefendheid en volmaking is geklommen.

Men moet bovendien niet uit het oog verliezen, dat Frankrijk en Engeland thans niet de eenige zeemogendheden zijn, maar dat ook Noord-Amerika op dien naam aanspraak maakt en, door zich bij Frankrijk aan te sluiten, de overmagt van Engeland kan opwegen. „Il y a maintenant," zegt Paixhans in zijn werk: „Constitution militaire de la France", „trois grandes puissances maritimes au lieu de deux. La France n'a donc plus besoin de se ruiner pour avoir autant de marins et autant de vaisseaux que l'Angleterre: car il nous suffira désormais d'avoir dans les mains un poids maritime suffisant pour faire pencher la balance entre les Anglais et les Américains." — Ook die bedenking doet zien, met welk een wijs beleid Frankrijk handelt, wanneer het zijne zorgen zoo aan de zeemagt wijdt; bij ons let het algemeen te veel op de dwaasheden, die te dikwijls in dat land begaan worden, en men verliest te veel uit het oog, met welk eene bekwaamheid en volharding daar de strijdkrachten worden vermeerderd, en de middelen voorbereid tot het maken van veroveringen en tot het uitbreiden van Frankrijks magt.

Eene zeemagt, die Engeland zelf in onrust houdt, is natuurlijk veel te sterk om door de onze met goed gevolg bestreden te kunnen worden. Wij kunnen met kruisers Frankrijk in het klein afbreuk doen; maar het is ons onmogelijk ons in te laten met groote gevechten tegen de fransche vloten; het is ons onmogelijk, om, even als in de dagen van De Ruyter, die vloten te beletten onze kusten of die onzer volkplantingen te naderen, en die met eene landing te bedreigen. Wij moeten dus tot eene andere verdedigingswijze onze toevlugt nemen; wij moeten die landingen weten te beletten of te weêrstaan.

Het gevaar, dat onze volkplantingen bedreigt, is niet groot: de kleinere volkplantingen kunnen bij eene aanranding van de zijde eener fransche vloot mogelijk bezwijken; maar de voornaamste onzer bezittingen, die, waar onze eigenlijke magt in is gelegen, Java, heeft weinig te duchten van den aanval van een Fransch landingsleger. Frankrijk zal, wel is waar, hoogen prijs stellen op de verovering van dat rijke eiland; — men kan

daarvan de blijken zien, zelfs in enkele beschrijvingen van Java, door fransche reizigers, die, te midden van de vleijendste betuigingen van dankbaarheid over het gastvrij onthaal daar genoten, tevens in het onderzoek treden van de wijze, hoe de verovering van dat eiland het beste zou zijn te bewerkstelligen; — maar het overbrengen van een leger van de fransche kusten naar den Indischen Archipel, is eene handeling, die met de grootste moeijelijkheden gepaard gaat; en onze indische krijgsmagt, wordt zij maar eenigzins uitgebreid en goed aangewend, is genoegzaam in staat om de verdediging van Java te verrigten.

Maar de kusten van het moederland kunnen zeer spoedig door eene fransche vloot worden bedreigd; zeer spoedig kan daar een Fransch leger eene landing ondernemen. Die kusten zijn, wel is waar, goed te verdedigen; zulk eene landing is gemakkelijk te beletten of te weêrstaan; maar men moet dan bij tijds bedacht wezen op het bijeenbrengen der middelen, die daartoe noodig zijn. In dat opzigt kan eene voortdurende waakzaamheid niet te veel aanbevolen worden; het verzuim daarvan kan de noodlottigste gevolgen hebben; eene zeehaven, van wier behoud misschien het behoud van het land afhangt, mag geen oogenblik blootgesteld zijn aan het gevaar, om door eene vijandelijke vloot te worden verrast en genomen; zeg niet, dat het gemakkelijk is die zeehaven zoodanig te bewapenen en te bezetten, dat zij eene onneembare sterkte verkrijgt, en dat eenige weken, misschien maar eenige dagen tijds, daartoe voldoende zijn; want al is dit waar, wie waarborgt u, dat gij over dien korten tijd zult kunnen beschikken? Wie waarborgt u, dat de vijand, die uw land wil overheeren, u vooruit met zijn voornemen bekend zal maken, en niet met den slag waarschuwen? Het eenvoudige gezond verstand schrijft hier het nemen van aanhoudende voorzorgen voor.

De beschouwing van het tweede werk van den heer Booms, de veldtogt van 1851 in Kabylië, zal ons eenig denkbeeld geven van den eigenaardigen geest en van de militaire waarde der fransche legers.

Meer dan twintig jaren zijn verloopen sedert voor de eerste maal Frankrijks standaard zegevierend op de muren van het roofzieke Algiers wapperde; en in die jaren heeft in het noor-

den van Afrika onafgebroken het oorlogsvuur geblaakt; onafgebroken hebben de fransche legers daar den kamp gevoerd tegen de verschillende volksstammen, die hunne onafhankelijkheid bedreigd zagen door de komst der vreemde veroveraars. Het noodzakelijke, het wettige of goede dier oorlogen is aan twijfel onderhevig.

Wanneer wij dit beweren, dan strekken wij dit geenszins uit tot de vermeestering van Algiers zelve. Integendeel, die vermeestering is, onzes inziens, eene verdienstelijke, grootsche daad geweest, waarop Frankrijk zich met regt mag verheffen, en die zelfs den naam van den onbeduidenden Karel X nog met een straalkrans van roem omgeeft. Het was eene oneer voor het beschaafde en christelijke Europa, dat het zoo eeuwen lang de geweldenarijen van een kleinen rooverstaat verdroeg; het was eene schande, dat magtige vorsten zich verlaagden tot het sluiten van verdragen met kapers en tot het betalen van schattingen om de plundering hunner schepen en het in slavernij brengen hunner onderdanen af te koopen. Een gering gedeelte van de schatten en van de stroomen bloeds, die door de europesche oorlogen verzwolgen werden, ware genoegzaam geweest om de barbarijsche roofstaten tot onderwerping te brengen; maar daaraan dacht men niet; enkele keeren mogt men eenige pogingen daartoe aanwenden, de Algerijnen mogten soms door de vloten van De Ruyter en van Duquesne gebreideld worden, of, in later eeuw, de tuchtroede gevoelen door Exmouth en Capellen opgeheven, — die pogingen werden niet krachtig genoeg doorgezet, en dra kruisten de roofvaartuigen weêr op de wateren, tot schrik en verderf van den weerloozen zeevaarder. Ten laatste maakte Frankrijk, in 1830, aan die vernedering der Christenheid een einde, en vervulde eerst toen Bossuet's welsprekende profetie; Bourmont's leger deed Algiers vallen; en sedert dien dag kan de koopvaarder veilig de Middellandsche Zee doorkruisen, en heeft de vreedzame kustbewoner niet meer te duchten van door rooversvaartuigen te worden weggevoerd, en in eene harde en onmenschelijke slavernij te worden gedompeld.

Maar is de verovering van Algiers eene regtvaardige en roemrijke daad geweest, de daarop volgende oorlogen tegen de volksstammen van het noorden van Afrika waren het niet.

Die oorlogen hebben in Frankrijk menigvuldige verdedigers gevonden, wier gevoelen ook door den heer Booms eenigzins schijnt gedeeld te worden. „Het is voor Frankrijk eene noodza-

kelijkheid," zegt men, „om in Algerië oorlog te voeren, zich uit te breiden, veroveringen te maken; zijn toestand daar brengt dat mede; want bepaalde het zich enkel tot het bezetten der kusten, dan zou, door de vijandschap der arabische volksstammen, zijne stelling daar spoedig onhoudbaar worden, en het gedwongen zijn Afrika geheel te verlaten. Wil men dus niet het werk van 1830 afbreken en den Algerijnschen roofstaat niet zien herrijzen, dan moet men wel in het binnenland doordringen en die stammen de kracht der fransche wapenen doen gevoelen, die anders door een voortdurenden oorlog de volkplantingen op de kust onmogelijk zouden maken; het oorlogen, het veroveren is dus eene noodzakelijkeid. Bovendien, die oorlogen kosten Frankrijk wel schatten gouds en stroomen bloeds; dat zij niet geheel vrij kunnen blijven van jammeren en wreedheden, dat ligt in den aard der zaak; dat zij dus, voor het oogenblik, noodlottig zijn, dat lijdt weinig twijfel; — maar men moet niet alleen op het tegenwoordige, maar ook en vooral op de toekomst letten; en in de toekomst zullen die oorlogen heilrijke vruchten dragen: zij zullen, terwijl zij Frankrijk's magt vermeerderen, tevens het geluk van het geheele menschdom verhoogen; zij zullen in Afrika de barbaarschheid doen verdwijnen, en de zegeningen van onze kunsten, beschaving en godsdienst, tot in de dorre zandwoestijnen van dat werelddeel doen doordringen."

Met deze en soortgelijke redenen worden de oorlogen, door de Franschen in het noorden van Afrika gevoerd, gemeenlijk verdedigd. Die redenen zijn niet zeer afdoende.

Men beroept zich op de n o o d z a k e l ij k h e i d tot het voeren dier oorlogen; men beweert, dat het onmogelijk is, anders zich op de kusten van Noord-Afrika te handhaven, en dat men dus slechts de keus heeft tusschen twee zaken: òf het binnenland te veroveren, òf Afrika geheel te verlaten. Maar dat is eene bewering, die door geen enkel bewijs wordt bevestigd, door vele omstandigheden wordt tegengesproken. Onder anderen wisten de Turken zich zeer goed in het bezit der kusten te handhaven, en toch in vrede te blijven met de arabische volksstammen, door deze ongehinderd en ongemoeid te laten. Waarom kan Frankrijk niet hetzelfde doen? Een klein gedeelte der legermagt, die het thans in Afrika onderhoudt, zou genoegzaam zijn, om de aan de kust bezette plaatsen tegen alle vijandige aanranding te verzekeren. Maar het is hier in het noorden van

Afrika even als op het zuidelijk uiteinde van dat werelddeel, waar ook, niet de noodzakelijkheid, maar de veroveringszucht de oorlogen te weeg brengt: eeuwen lang hebben wij de kaap de Goede Hoop bezeten en in vrede met de grensbewoners geleefd; thans is het britsche bestuur over die volkplanting daar gewikkeld in eindelooze oorlogen, die ook al weêr onvermijdelijk worden genoemd. Men noemt zoo spoedig onvermijdelijk, wat men wenscht en begeert.

Het is dus moeijelijk de overtuiging te geven, dat die oorlogen in het noorden van Afrika door de noodzakelijkheid worden geboden; en die oorlogen te roemen als de middelen om de zegeningen van beschaving en christendom onder barbaarsche volkeren te verbreiden, — dat is iets, wat tegen de borst stuit. Zeker, wanneer eene beschaafde natie gedwongen wordt om onbeschaafde volkeren te beoorlogen, dan kan zij van dien oorlog gebruik maken om hare kunsten en wetenschappen, hare menschelijke begrippen, hare verstandige instellingen te midden van hare woeste vijanden te verbreiden en daardoor de jammeren des krijgs eenigzins te lenigen; in zulk eene handeling is niets dan goeds gelegen. Maar oorlog te voeren zonder regt of billijkheid, en eeniglijk met het doel of onder het voorwendsel, van de barbaarschheid van andere volkeren te keer te gaan; door dwang, door wapenkracht, kunsten en wetenschappen te willen invoeren en verbreiden; met vuur en zwaard op te treden als apostelen der beschaving en der menschelijkheid, en verwoesting en moord te bezigen als middelen ter verbreiding van het Christendom, — wie dat goed en loffelijk noemt, die dwaalt; die moet dan ook Pizarro prijzen om de wijze waarop hij Amerika's inboorlingen wilde bekeeren; die moet dan ook het befaamde beginsel aankleven, dat het doel de middelen wettigt. Laat Frankrijk in zijn zelfbedrog zich voorstellen, dat het in Afrika de kampvechter der beschaving is en als zoodanig op den dank en lof van Europa kan aanspraak maken; wie onpartijdig is, zal die oorlogen in Algerië veroordeelen, en de wreedheden en gruwelen laken, die te dikwijls daarmede gepaard gaan.

De oorlog tegen onbeschaafde volkeren, die geen acht geven op de wetten der menschelijkheid, neemt ook van de zijde eener beschaafde natie al meer en meer een karakter van wreedheid en barbaarschheid aan. Dit is eene algemeene opmerking, wier waarheid al weêr ten volle bevestigd wordt door het voor-

beeld van de oorlogen der Franschen in Afrika. De aanraking der beide volkeren zal ten gevolge hebben, niet dat de Arabieren hunne wreedheid, maar dat de Franschen hunne menschelijkheid verliezen; zij kan op het fransche volkskarakter dienzelfden invloed hebben, dien de eeuwenlange worsteling tegen de aanhangers der halve maan heeft uitgeoefend op het karakter der spaansche natie. Verschillende feiten, gedeeltelijk ook in het werk van den heer Booms voorkomende, bewijzen, met hoe weinig menschelijkheid die legerscharen te werk gaan, die de kampvechters der beschaving worden genoemd. De gewone wijze om de arabische volkstammen te beoorlogen bestaat in het verbranden der woningen en het verwoesten der oogsten; gevangenen worden er weinig of niet gemaakt, en het is geene zeldzaamheid, dat die weinige vijanden, welke in het leven gespaard bleven, later gedood werden door het geleide, dat hen moest vervoeren; bij een der gevechten vermeldt Booms, als eene gewone omstandigheid, het dooden zelfs van eenige vrouwen der Kabylen; de generaal Négrier — dezelfde, die in Junij 1848 bij den bloedigen strijd in Parijs den dood vond — wordt als een der beste bewindhebbers van Constantine geroemd, „hoezeer er onder zijn bestuur meer arabische koppen vielen dan onder dat van een zijner voorgangers of opvolgers." Zelfs de dapperheid wordt in den overwonnen vijand niet gehuldigd: een paar jaar geleden is in het binnenland van Afrika eene kleine sterkte, Zaatcha, voor de fransche wapenmagt bezweken, na verdedigd te zijn met eene hardnekkigheid, die op kleinere schaal aan het Saguntum der oudere geschiedenis of aan het Saragossa der nieuwere herinnert; het arabische opperhoofd, dat die verdediging had bestuurd, was eindelijk in zijne laatste wijkplaats van alle middelen ter verdediging beroofd en, schier wapen- en weerloos, geheel door zijne vijanden omringd; fransche officieren, die het leven van dien held wilden sparen, lieten tot tweemaal toe hun bevelhebber vragen, wat men met dat vijandelijke opperhoofd moest doen: tot tweemaal toe was het antwoord: „fais le tuer"; — en hij vond den dood door de kogels en bajonetten der fransche soldaten.

Men vergunne ons hier eene vergelijking, waartoe de liefde tot ons land aanleiding geeft. Ook wij hebben in den Indischen Archipel te strijden met vijanden, die geene menschelijkheid kennen, en die ieder onzer krijgslieden, die hen in handen valt, soms onder de wreedste martelingen, ter dood brengen; ook aan

onze zijde wekt dit dikwijls tot weerwraak op, en het is niet te loochenen, dat de verbitterde soldaat, daar, waar de krijgstucht hem niet in banden weet te houden, soms tot daden van geweld en wreedheid overslaat, die bij zulke oorlogen niet te verwonderen, maar toch altijd te betreuren zijn. Maar de nederlandsche bevelhebbers, de nederlandsche officieren, kenmerken zich bij die indische oorlogen door menschelijkheid; en een verwonnen, ontwapend vijand wordt wel door ballingschap onschadelijk gemaakt, maar zijn leven wordt gespaard. Toen, na eene heldhaftige verdediging, die jaren lang had geduurd en een overgroot aantal onzer krijgslieden had doen vallen, Bondjol eindelijk voor onze wapenmagt bezweek, werd ook Toewankoe Imam, het opperhoofd der Padries, gevangen gemaakt. Dat opperhoofd was de aanstoker en leider geweest van den opstand tegen het nederlandsche gezag; hij was de ziel van de ons vijandige partij; zijne bekwaamheid, zijne geestkracht hadden de verdediging van Bondjol zoo lang gerekt; de dood van zoo veel Nederlanders was hem te wijten; aan de wreedheden, in dezen oorlog door zijne aanhangers gepleegd, was ook hij schuldig; — toch spaarde Nederland zijn overwonnen vijand; het begreep, dat eene beschaafde natie in den kamp tegen onbeschaafde volkeren hare meerderheid het beste bewijst, door menschelijkheid te betoonen.

Eenige jaren geleden bereikt eene fransche krijgsbende, door den generaal Pélissier aangevoerd, eenen vijandigen arabischen volksstam, die, geen middel wetende om te ontkomen, de wijk neemt in de bergholen van Dahra, en daar door de Franschen omsingeld wordt. De Arabieren weigeren zich over te geven, en Pélissier doet daarop hout en stroo aan de ingangen der bergholen opeenstapelen, dit in brand steken en door den rook de Arabieren stikken; de geheele stam — eenige honderden mannen, vrouwen en kinderen — vonden op die wijze den dood. Zoude men het gelooven, dat die gruweldaad — die Bodegraven en Zwammerdam, en de verwoesting van den Paltz door de legerhoofden van Lodewijk XIV in de schaduw stelt — te naauwernood in Frankrijk eenige afkeuring ondervond? Een man, wien zeker veel zwakheden en staatkundige misstappen kunnen verweten worden, maar wiens eeuwige roem het zal zijn, dat hij altijd de heilige regten der menschheid met kracht heeft durven voorstaan, Lamartine, waagde het om zijne verontwaardiging over dien moord van Dahra in welsprekende

taal te uiten; maar zelfs de stem van dien toen zoo gevierden redenaar vond weinig of geen weerklank in Frankrijk, waar men integendeel zich beijverde om door allerlei drogredenen aan te toonen, dat die „ramp" van Dahra eene gewone gebeurtenis was van den oorlog, een van die harde maar onvermijdelijke middelen, welke een veldheer bezigen moet om zijne vijanden ten onder te brengen. Even alsof, zelfs in den oorlog, alle middelen geoorloofd zijn; even alsof men niet op andere wijze dien arabischen volksstam tot onderwerping had kunnen brengen; even alsof het niet duizendmaal beter ware geweest, dien vijand onverwonnen te laten, dan de overwinning te koopen door een wreeden moord, die den afschuw der latere eeuwen zal opwekken, en hun een droevig denkbeeld geven van de beschaving onzer hedendaagsche maatschappij!

Nog kortelings heeft men in Victor Hugo's welsprekend pamflet het verhaal kunnen lezen van de wreedheden, door de fransche troepen in December 1851 tegen de parijsche burgerij gepleegd. Dat verhaal is overdreven, is partijdig, — wij willen dit gaarne gelooven: de overdrijving is niet vreemd aan den stijl van dien schrijver, en de indruk, waaronder hij verkeerde bij het schrijven van zijn werk, verontschuldigt de partijdigheid, maakte onpartijdigheid bijna onmogelijk. Maar toch, in weerwil van die overdrijving en partijdigheid, kan men gerustelijk aannemen, dat er een grond van waarheid is in het verhaal van den Franschen dichter; want een gedeelte van de krijgsmagt in Parijs bestond toen uit regimenten, die jaren lang in Afrika hadden doorgebragt, en daar stellig niet veel menschelijkheid hadden geleerd.

De oorlogen in Noord-Afrika zijn niet noodzakelijk; zij kosten Frankrijk groote opofferingen; zij gaan soms gepaard met feiten, die den Franschen naam bezoedelen, — maar zullen zij misschien in de toekomst Frankrijks magt en grootheid verhoogen? Is het misschien daarmede gesteld even als met onze indische oorlogen, waarbij ook het regt zelden aan onze zijde is, maar waardoor Nederland de hulpmiddelen van rijke gewesten voor zich wint? Is er misschien vooruitzigt, dat Algerië na verloop van tijd een Java zal worden?

Neen, dat vooruitzigt bestaat niet: de gesteldheid van den grond, de geaardheid der inlandsche bevolking, en de bekende onbekwaamheid der Franschen tot het stichten van koloniën, maken het geheel onwaarschijnlijk, dat Algerië immer zal bij-

dragen om Frankrijk rijker of magtiger te maken. De proeven, door de fransche bewindhebbers genomen, om op verschillende punten van Algerië volkplantingen te stichten, zijn geheel mislukt. Zoo vinden wij, onder anderen, in het werk van den heer Booms de volgende bijzonderheden omtrent den treurigen toestand, waarin hij de volkplantingen vond, die tusschen Philippeville en Constantine zijn beproefd:

(bl. 17—19) „...... Het bevreemdde ons, dat de dorpen, die wij doorreden, zulk een uitgestorven aanzien hadden, en zij zijn werkelijk grootendeels verlaten. Ter verklaring van deze treurige waarheid en van het slechte en kostbare koloniestelsel, dat hier en ook elders in Algerië gevolgd werd, kunnen wij niet beter doen, dan eene bladzijde af te schrijven uit de brochure „la vérité sur l'Algérie," 1851, door A. de Montezon:

„„C'est dans cette vallée de la Saf-Saf qu'ont été construits à grands frais plusieurs jolis petits villages pour les colons parisiens, dits colons Lamoricière, du nom de ce général qui comme ministre de la guerre en 1848, présida au départ de ces nombreux convois de familles parisiennes, dont aujourd'hui on trouve à peine quelques traces. Les villages de Saint-Antoine, de Saint-Charles, de Gastonville, d'El-Arouch, à cheval sur la route, de Robertville et de Jemmapes dans la direction de Philippeville à Bône, ont vu mourir ou se disperser la plus grande partie de ces colons; et aujourd'hui, je le répète, on en cherche en vain quelques-uns. Ces convois entièrement composés d'ouvriers et d'artisans de la capitale, appartenant pour la plupart à des professions de luxe et habitués aux aises et aux jouissances de la vie parisienne, logés à leur arrivée sous des tentes sur l'emplacement où se construisait leur futur abri, ont promptement été en proie à la maladie, au chagrin et aux regrets. Ignorant les premiers éléments d'agriculture et d'ailleurs incapables de supporter sous le ciel africain les fatigues de la vie agricole, le plus grand nombre se prêtait de fort mauvaise grâce à mettre en culture le lot de terrain qui lui était concédé, et cherchait dans la profession de cabaretier, beaucoup moins fatigante que le travail des champs, une ressource pour lui et sa famille. Il y eut bientôt dans chacune de ces colonies autant de débits de boissons que de ménages, et l'abus devint si grand, que l'autorité se vit obligée d'en limiter le nombre......"

De fransche schrijver zegt, dat het ongezonde der landstreek ook nadeelig werkte op de volkplanting, en vervolgt:

„... Cette première cause jointe, il faut le dire, à l'intempérance et à l'inconduite du plus grand nombre que le désespoir et la nostalgie agravaient encore chez beaucoup, ont promptement décimé ou dispersé toutes ces familles de nos faubourgs, qui ne possédaient aucune des qualités ni des conditions indispensables pour coloniser un pays nouvellement conquis.

„Depuis, ces premiers habitants ont été remplacés par de nouveaux colons, qui bien que tirés de nos départements du centre et du midi, et appartenant pour la plupart à la classe agricole, n'ont cependant pas été beaucoup plus heureux ni plus épargnés par l'insalubrité du climat.

„Hâtons nous de dire cependant, que le gouvernement n'a rien épargné pour rendre la condition des colons, si non heureuse, au moins supportable....."

De redenen die de laatste fransche regeringen bewogen hebben om de verovering van Noord-Afrika te ondernemen, zijn niet geweest de belangelooze ijver voor de uitbreiding der beschaving, of de verwachting van daardoor nieuwe bronnen van welvaart en rijkdom voor Frankrijk te openen; die redenen zijn van een geheel anderen aard.

De oorlogen in Algerië hebben hoofdzakelijk tot doel, de volksijdelheid te vleijen, en daardoor de regering meer kracht en invloed te verschaffen; zij hebben tot doel, wanneer dit noodig is, de algemeene aandacht van de binnenlandsche staatkunde af te leiden, en, door het berigt van een in Afrika behaalde zege, te doen vergeten wat er in Frankrijk zelve voorvalt; zij geven een werkkring voor de eerzucht van onrustige gemoederen; zij zijn eene oefenschool — en eene zeer goede — voor het fransche leger; zij verschaffen het middel aan de hoofden van den staat, om krijgsroem te verwerven. Zoo hebben de meeste der zonen van Lodewijk Philips veldtogten in Afrika bijgewoond, om zich daardoor bij het leger populair te maken, en aanzien en roem bij het fransche volk te verwerven; zoo is misschien die veldtogt van 1851 tegen de Kabylen grootendeels toe te schrijven geweest aan het verlangen, om den generaal Saint-Arnaud een naam te maken, waarvan men bij latere gelegenheden partij kon trekken. Niet het welzijn van het menschdom, niet zelfs het geluk of de roem van Frankrijk, maar de behartiging van bijzondere belangen is de drijfveer, die Frankrijk's regeringen aanspoort om in Noord-Afrika naar veroveringen te staan.

Wij hebben die oorlogen in Algerië eene zeer goede oefenschool genoemd voor de fransche legers. Wij zullen dit aantoonen, door kortelijk aan te halen wat de heer Booms van die legers zegt en van de krijgsverrigtingen waaraan hij deel heeft genomen.

Den 25 April 1851, in gezelschap van drie officieren van het belgische leger, van Marseille vertrokken, komt de schrijver twee dagen later te Algiers aan; na een zeer kort verblijf in die hoofdstad, brengt hem eene oorlogsstoomboot, in oostelijke rigting, langs de kust naar het pas aangelegde Philippeville; vandaar bereikt hij, over land, Constantine, „de grijze als een arendsnest gelegene stad," die tot verzamelplaats diende voor het fransche leger, dat bestemd was om de Kabylen te beoorlogen. Aan den bevelvoerenden generaal Saint Arnaud wordt een bezoek gebragt; dat legerhoofd bewoonde het voormalige paleis van den Dey van Constantine, en voor de deur zijner woning stond „met pistool en *yatagan* gewapend en in prachtige inlandsche kleederdragt, de *Chaouck* of scherpregter die den generaal steeds vergezelt en voor wien de bevolking groote vrees en ontzag koestert." In het oosten is de beul een bijna onafscheidelijke volgeling der gebieders; daar heeft ieder Lodewijk XI altijd zijn *Tristan l'hermite* bij zich.

Den 5 Mei begeeft de schrijver zich bij het corps, waarbij hij gedurende den veldtogt ingedeeld was; het is een bataillon van het *vreemdenlegioen*, een ligchaam, dat, uit manschappen uit alle landen van Europa bestaande, bij vermoeijenissen en gevaren altijd het minste wordt ontzien, maar juist daardoor eene van de dapperste en beste corpsen van het afrikaansche leger is geworden. De heer Booms geeft van dat *vreemdenlegioen* de volgende schets:

(bl. 29—31) „Dit corps is eene ware staalkaart van vreemde nationaliteiten; het bestaat uit Duitschers, Italianen, Spanjaarden, Hollanders, Belgen, Zwitsers en eenige Polen. Meest allen hebben, om min loffelijke of min eervolle antecedenten, hun geboortegrond met Algerië's binnenland, en hun vroeger beroep tegen den soldatenrandsel moeten verwisselen; voor zeer enkelen slechts in deze ruil geheel vrijwillig geweest. In hunne rijen dienen voormalige *lions*, advocaten, auteurs, geestelijken, werklieden, en misschien wel dieven en moordenaars; deze hebben allen iets van hun vorig leven bijgehouden, en vertellen gaarne van hun eerste bedrijf en van hun land. Het gesprek,

dat in slecht fransch of in hunne moedertaal gevoerd wordt, is dan ook steeds zeer levendig, zeer gevarieerd, en soms zeer onderhoudend en geestig; alleen de Spanjaarden, waaruit de voltigeur-kompagnie grootendeels bestaat, maken hierop eene stille uitzondering. Eene strenge krijgstucht en de harde school van den afrikaanschen oorlog hebben deze hevige temperamenten eenigzins bedaard en deze uiteenloopende karakters en neigingen eenigzins onder algemeene vormen gebragt; en nu zijn het flinke soldaten, gedienstig en vindingrijk, die wel niet in heiligen reuk staan bij de andere corpsen, dan wanneer een hondenbaantje waar te nemen of eene harde spits af te bijten valt. Het kader onderofficieren bestond grootendeels uit vreemdelingen. Onder de 24 officieren waren slechts 3 uitlanders; de bataillonschef was een Zwitser, een Zwitser van den ouden stempel, eerlijk en trouw, maar eigenzinnig en stijfhoofdig; en mijn kapitein een Pool, die in den opstand van 1831 aan het hoofd stond van een escadron lanciers, en bij verstek ter dood veroordeeld is beide uitmuntende Troupiers, gevormd in eene harde school en rijk aan ondervinding, maar het einde van hunne militaire loopbaan nabij. De bataillonschef ontving zijn pensioen, dat hij lang te voren gevraagd had, weinigen dagen na den afmarsch; maar „hij was aan het hoofd zijner manschap uitgerukt en hij wilde aan haar hoofd te Batna terugkeeren;" hij maakte dus den veldtogt als vrijwilliger. Beide mijne chefs waren nog sterk van ligchaam, doch zij misten wel eens de noodige vaart, de vereischte zedelijke kracht; ontwaakte echter in hen de oude leeuw, dan weerstond niets hunne onstuimigheid en vermogt niemand hen voorbij te streven; dan toonden zij wat zij weleer waren, in Polen, in Spanje en hier op Algerië's slagvelden. Aan deze twee brave chefs dank ik vele en goede praktische lessen."

Den 6 Mei stelt het fransche leger zich in beweging, en begint den veldtogt, die tot den 18 Julij wordt voortgezet. Het doel van dien veldtogt was, het ten onderbrengen van het zoogenaamde Klein-Kabylië, het bergland, dat zich uitbreidt tusschen de steden Bougie en Collo ten noorden, en Setif en Milah ten zuiden. Over dat oorlogstooneel en over den vijand, dien men te bestrijden had, vindt men in het werk van den heer Booms uitvoerige opgaven, waaruit wij het volgende overnemen:

(bl. 52 en volgende) Klein-Kabylië is geheel en al een berg-

land, dat alleen bij de kust onbeduidende vlakten heeft, en doorsneden wordt door kleine snelstroomende rivieren, 's zomers bijna droog, maar die, zooals in berglanden gewoon is, door een regen plotseling tot geweldige stroomen kunnen aangroeijen. De landstreek is, over het geheel genomen, zeer boschrijk, en de ravijnen met hunne ijzingwekkende diepte, even zeer als het hooge gebergte, zijn met statige wouden bedekt, tot daar waar de sneeuw begint der hooge toppen. De grond is vruchtbaar, maar het ontbreekt aan menschenhanden om van die vruchtbaarheid partij te trekken; het klimaat is niet aangenaam en zeer aan verandering onderhevig, zoodat, zelfs in het gunstigste jaargetijde van April tot Julij, zware mist en winterkou, aanhoudende plasregens en groote hitte zich telkens afwisselen; later wordt het weder meer bestendig, de hemel onbewolkt, de regen zeldzaam, de lucht warmer en maakt de verschroeijende Sirocco soms het leven ondragelijk. Koortsen en buikloopen zijn de meest heerschende ziekten.

De paarden zijn in Klein-Kabylië zeldzaam; zij zijn er klein en ineengedrongen, maar buitengewoon sterk en vlug; muilezels vindt men daar veel en zij bewijzen daar de nuttigste diensten als lastdieren, daar zij onvermoeid zijn, als klipgeiten kunnen klimmen en, even als de paarden, van een paar handenvol haver en groen voeder en, des noods, van bladeren en distels kunnen leven. Hoornvee is er niet menigvuldig.

Klein-Kabylië is weinig bevolkt: men kan soms dagmarschen doen zonder eene bewoonde plek te zien. De inwoners zijn verdeeld in stammen, welke onder Scheiks staan, die verkozen worden, of een erfelijk gezag uitoefenen, dat evenwel zeer beperkt is; soms vormen eenige stammen een bondgenootschap, met een Caïd of Kalif aan het hoofd. De Kabylen zijn strenge aanhangers van Mahomed's leer, en staan zeer onder den invloed van hunne priesters of Marabouts. De Kabylen voeren geen zwervend leven, maar hebben vaste verblijven, waar zij zich met veeteelt of akkerbouw bezighouden, evenwel niet meer dan voor hunne behoeften gevorderd wordt, en die zijn zeer gering; hunne voeding en kleeding zijn ellendig; evenzoo is het met hunne woningen gesteld, die, ten getale van ongeveer vijftig, tot dorpen zijn vereenigd; steden vindt men in Kabylië niet. Wegen bestaan er niet, hoogstens iets, dat men voetpaden kan noemen; voertuigen zijn hier ook geheel vreemd.

Het karakter der Kabylen is als dat der arabische volks-

stammen, weinig tot arbeid en meer tot strijd genegen, matig, volhardend, fier, gastvrij, maar toch afkeerig van den vreemdeling, onverbiddelijk wreed tegen hunne vijanden, geheel onder den invloed van hunne fatalistische godsdienst, met echten heldenmoed, met zelfopoffering hunne vijanden bestrijdende en een wissen dood te gemoet gaande, maar ook, zoodra zij de sterkte van hunne tegenpartij hebben ondervonden, zich lijdelijk onder het juk buigende en aan geen weêrstand meer denkende; de beste of de slechtste soldaten, al naarmate zij het noodlot gunstig of ongunstig rekenen. Voor het overige wraakzuchtig en trouweloos, en op het oogenblik, dat zij vrede en onderwerping zweren, reeds peinzende op het middel om hun overwinnaar te verdelgen. Karakteristiek is daaromtrent het gezegde van een Arabisch opperhoofd, door den heer Booms medegedeeld (bl. 2):

„Tijdens den Kabylischen veldtogt ondervroeg mijn bataillonschef een der meest bevriende inlandsche hoofden naar de stemming der bevolking jegens Frankrijk. De grijsaard glimlachte, wees op zijne tong, met de woorden: là, tout pour les français, en legde daarna de hand op het hart: là, rien."

Over de wapenen en vechtwijze der Kabylen vinden wij het volgende:

(bl. 61—64) „Bij de Kabylen is iedereen krijgsman. Zij hebben geen geschut, noch ruiterij, maar ongeregeld voetvolk. Zij zijn gewapend met zeer lange geweren, van engelsche vuursteensloten voorzien, met dito pistolen, messabels of yatagans, en flissa's of langere sabels, die echter niet op het geweer kunnen geplaatst worden, om dit als blank wapen te gebruiken; kruid en lood dragen zij los bij zich, of in rieten hulzen. Overigens vechten zij, bij gebrek aan wapenen, met steenen en stokken, met hand en tand. De vrouwen en kinderen nemen soms deel aan den strijd, en wee den rampzalige, die in hunne magt valt, hem wacht de gruwzaamste marteldood.

„De Kabylen vechten altijd in verspreide orde, en verlaten niet dan zelden, en voor korten tijd, de hoogste kruinen en de begroeide streken. Onder het bereik van de kavallerie wagen zij zich nooit in de vlakte. Wanneer ons bivak opbrak, hielden zij zich schuil, of vergenoegden zich uit eene verwijderde stelling de voorhoede met fantasie-schoten te begroeten; zij lieten haar overigens ongemoeid voorttrekken. Hadden zich echter voetvolk, ruiterij en muilezels op het smalle pad ontwikkeld

in eene urenlange kolonne, wier deelen zich moeijelijk konden ondersteunen, dan begon hun werkkring: zij komen dan uit hunne schuilhoeken te voorschijn, maken een hevig geweervuur op de flanken van den togt, sluipen achter boomen en struiken tot in deszelfs onmiddellijke nabijheid, loeren op de kans om het konvooi door te breken of geïsoleerde manschappen op te ligten, en verzamelen zich ten slotte om de achterhoede, die zij van alle kanten bestoken en tot het nieuwe bivak op den hiel volgen. 's Nachts gunnen zij zich zelven noch den vijand eenige rust, maar vervolgen hun sluwen guerilla's-oorlog tegen de beschermende keten, en komen soms in de legerplaats een slagtoffer zoeken en wapenen stelen. Wanneer de omstandigheden gunstig zijn, vooral bij donkere maan, doen zij nachtelijke aanvallen, of liever alarmeringen, want zij kondigen zich reeds van verre aan door aanhoudend geschreeuw; deze aanvallen werken dan ook gewoonlijk niets uit, dan den soldaat zijne nachtrust te ontnemen. 's Nachts ook corresponderen zij met de omliggende landstreek, door middel van signaal-vuren, die van kruin tot kruin beantwoord worden en eene monster-illuminatie vertoonen. Zij kenden altijd zeer goed onze voornemens, door verstandhouding met de drijvers van de requisitie-muilezels der kolonne, die hunnen verkropten haat tegen de Franschen zoo doende lucht gaven.

„Zelden houden de Kabylen stand tegen een stormaanval, tenzij zij hunne stelling ontastbaar wanen, of deze een voor hen heilig oord beschermt. Het is dus moeijelijk hen te bereiken, en echter zijn het de blanke wapenen, die hun de gevoeligste verliezen moeten toebrengen; op de grootere afstanden hebben de Franschen ook wel het overwigt door hun geschut en hunne uitmuntende kernbus (carabine à tige), maar de Kabylen weten voortreffelijk het terrein tot hunne dekking te gebruiken. Zoo ooit, dan is het dus hier, dat de oorlog, behalve met listen, met de beenen gevoerd moet worden, en dat de infanterie eene geheel zelfstandige rol vervult.

„Hunne stellingen zijn veelal uitmuntend gekozen, en natuurlijk sterk. Van kunstmatige versterkingen hebben zij weinig of geen denkbeeld; ook ontbreekt het hun aan de noodige gereedschappen om ze op te werpen. Soms maken zij lage borstweringen van aarde, steenen of boomstammen, die op zich zelve weinig beteekenen, maar eene hooge waarde verkrijgen door hunne ligging, als afsluiting van toegangen. In het ge-

vecht worden de Kabylen aangevoerd door hnnne Scheiks, of een tijdelijk opperhoofd; bevindt zich in hun midden de Marabout op zijne witte merrie, dan kan men rekenen op een hardnekkigen strijd, zoo ook wanneer de vrouwcn tegenwoordig zijn. Deze blijven dan achter de slaglinie en moedigen de strijders aan door haar roepen en het gewone oorlogsgejoel, hetwelk allen, mannen en vrouwen, aanhoudend herhalen, en dat duizendvoudig herkaatst door de echo's der bergen, vooral bij nachtelijke stilte den jeugdigen soldaat in den beginne met vrees vervult. Terwijl de aanvaller hunne stelling beklimt, zenden zij hem een regen van kogels en steenen; laat hij zich hierdoor niet afschrikken, dan haasten zij zich naar eene volgende kruin met hunne lijken en gekwetsten, terwijl slechts enkele waaghalzen achterblijven. Staakt de aanvaller zijne vervolging, dan gaan zij onmiddellijk tot het offensieve over, en de achterhoede, die, niet behoorlijk ondersteund, met overhaasting haren terugtogt voortzette, was onherroepelijk verloren. Slechts in een gelukkig spel van échelons, die op tijd stand houden, met de bajonet aanvallen en dan snel wijken, kan zij heil en behoud vinden. Voor de kavallerie hebben de Kabylen eene heilzame vrees; tegen omtrekking zijn zij niet bestand. Worden zij bereikt, dan verdedigen zij zich tot den laatsten man, of zij leveren zich weerloos, maar met waardigheid en zonder het geringste blijk van zwakheid, aan een zekeren dood, al naarmate dweepzucht of fatalismus hen in dit beslissende oogenblik beheerscht."

Aan hen, die met onze indische oorlogen bekend zijn, moet het opvallen, hoe zeer die schets van de vechtwijze der Kabylen overeenkomt met wat van de vechtwijze vermeld wordt van de oostersche volkeren, waarmede wij hebben te strijden: zóó oorloogden ook de door Dipo Negoro aangevoerde Javanen, en de Padries in de langdurige oorlogen op Sumatra; zóó streden nog kortelings de Balinezen. Twee omstandigheden echter maken de indische volkeren moeijelijker te overwinnen; die volkeren zijn beter van vuurwapenen voorzien, zelfs van geschut; en zij weten zeer goed partij te trekken van sterke veldverschansingen. Zoo kan men, onder anderen, in Lange's werk over de oorlogen op de westkust van Sumatra, belangrijke bijzonderheden vinden aangaande de geduchte sterkte der verschanste liniën, die daar door de Padries tegen ons werden aangewend.

Ons indisch leger heeft dus meestal geduchter vijanden te bestrijden dan Frankrijks legioenen in Afrika ontmoeten; en wat den roem van dat leger verhoogt, is, dat het dien strijd moet voeren met oneindig geringer middelen, dan waarover de fransche bevelhebbers in Algerië kunnen beschikken. De legermagt, die onder Saint-Arnaud de onderwerping van Klein-Kabylië moest verrigten, maakte ongeveer 8000 man uit, bijna geheel uit europesche troepen zamengesteld; de sterkste magt, die wij in Indië vereenigd hebben gehad, bleef nog beneden dat cijfer, en bestond dan nog slechts voor een klein gedeelte uit Europeanen. Bovendien was de uitrusting van dat fransche leger veel beter; daar was veel meer zorg gedragen voor het levensonderhoud en het welzijn van den soldaat, dan dit gewoonlijk plaats heeft bij onze indische oorlogen. De fransche bevelhebbers worden in dat opzigt begunstigd door de nabijheid van het moederland en doordien hunne regering niet angstvallig opziet tegen eenige geldelijke uitgaven; — bij ons in Indië wordt men somtijds belemmerd door eene te ver gedrevene spaarzaamheid; die dubbel verkeerd is, omdat men bij elken oorlog de zorg voor den soldaat als een eersten pligt der regering moet beschouwen, en omdat dit vooral pligt is in Indië, waar het zoo veel tijd, moeite en geld kost, om de soldaten, die komen te vallen, door andere te vervangen. Wanneer gij, om eene kleine geldsom te besparen, in Indië een soldaat door vermoeijenissen of ontberingen doet bezwijken, dan is dat niet alleen eene schandelijke verwaarloozing van den krijgsstand en eene misdaad tegen de menschheid, — maar het is ook in het geldelijke een misslag; want het zal u veel grooter som kosten, om uit Europa een ander soldaat te verkrijgen, ter vervanging van hem die bezweken is. Men vergeve het ons, dat wij hier, waar het sprake is van eens menschen leven of gezondheid, van geldkwestiën gewagen; wij doen dit voor hen, bij wie die geldkwestiën het zwaarste wegen.

De heer Booms geeft eene uitvoerige beschrijving van het leger, voornamelijk van de infanterie; dit wapen maakte verreweg de hoofdmagt uit (7400 man), omdat de oorlog gevoerd zou worden in een bergland, en tegen een vijand, die geene ruiterij had. Die beschrijving is, uit het krijgskundig oogpunt beschouwd, zeer belangrijk, en verdient het ten volle, om door ieder officier te worden geraadpleegd; voor ons onderwerp is het echter minder geschikt om haar over te nemen. Wij zullen ons bepalen

met te zeggen, dat het oordeel van onzen wapenbroeder over de militaire waarde van het fransche leger zeer gunstig is: hij schildert het af als uitmuntend, zoo door de dappere en vrolijke geaardheid van den soldaat en zijne doelmatige uitrusting en wapening, als door de keur van beproefde krijgers, die dit leger bevatte, van jeugdige officieren, dorstende naar bevordering en roem, en van verscheidene kundige aanvoerders.

Die lof is echter geenszins onvoorwaardelijk. De schrijver deelt volstrekt niet in het gevoelen, dat, wanneer men in den vreemde goed is ontvangen, men daarom verpligt is alles wat men daar heeft gezien te prijzen en niets af te keuren; integendeel, hij weet zeer goed ook dat op te merken wat slecht of gebrekkig is; en met loffelijke waarheidsliefde deelt hij rond en onbewimpeld die opmerkingen mede.

Zoo is hij, onder anderen, niet bijzonder ingenomen met den generaal Saint-Arnaud, den bekenden medehelper in de omwenteling van 2 December 1851; die veldheer is, volgens hem, „hetgeen de Franschen noemen un homme d'action, levendig en opbruischend, hoewel reeds diep in de vijftig; niet vrij van charlatanisme; een bevelhebber die durft, die zijne soldaten niet spaart, en die derhalve in Algerië drie kwart van den tijd slaagt" (bl. 49). Op eene andere plaats laakt de schrijver „de loszinnigheid," waarmede het opperbevel meer dan eens werd gevoerd, en onder anderen op den 26 Junij, toen het fransche leger nog al een gevoelig verlies leed, ongeveer 250 man aan dooden en gewonden. Wat daarover wordt gezegd is zeer gegrond:

(bl. 153—154) „.....De orders gegeven zijnde, ging de bevelhebber en zijn staf met de voorhoede op marsch, en marcheerde steeds vooruit, in schijn weinig bekommerd, of het overige van den togt kon volgen of beklemd was, al dan niet. Ten gevolge van deze handelwijze werd de kolonne soms geheel ontbonden, moesten de chefs soms eigendunkelijk handelen, ontstond meer dan eens gevaar, en gebeurde het dat de laatste bataillons, tot zes, en tien uren zelfs, na de eerste in het bivak kwamen, zonder gelegenheid te hebben gehad om behoorlijk te rusten en koffij te koken. De eigenlijke plaats van den opperbevelhebber was toch bij de achterhoede, en vooral den 26sten, toen de te volgen rigting vast bepaald en duidelijk zigtbaar was en men een bevriend land doortrok. Daar was, in den regel, de moeijelijkste taak; daar werd zijne tegenwoordigheid het meest vereischt;

daar had de soldaat hem meermalen willen zien, zien deelnemen aan de ontberingen van een langen marsch, getuige van de voortdurende inspanning en de gevaren aan zijne beschermende taak verbonden, gereed om te beloonen of te straffen met een woord van goedkeuring of ontevredenheid, en door zoodanige handelwijze toonende, hoe zeer hij zijne verdiensten op prijs stelde en zijn lot ter harte nam. Die waardering en die behartiging mogen bij den chef bestaàn, maar zij blijken niet voldoende wanneer hij zich bepaalt bij bevelen; hij laadt dan den schijn op zich van onverschilligheid en zelfzucht; hij kan of mag niet rekenen op de gehechtheid zijner onderhoorigen en zijne woorden verliezen hunne kracht."

Saint-Arnaud zoekt dit gedrag weer goed te maken, door eene opgeblazene legerorder, die eindigde met de woorden: „Rappelez-vous que toute l'armée, en Afrique comme en France, a les yeux fixés sur vous, et montrez vous dignes de vous mêmes. Je compte sur vous, comme vous pouvez compter sur moi." Die taal deed echter weinig uitwerking; „vooral het slot van deze napoleontische toespraak," zegt de heer Booms (bl. 155), „werd door den soldaat met een ironischen glimlach, of met gemor, ontvangen. Hij bleef koud, hij, zoo ligt ontvlambaar, zoo vol vuur en geestdrift in het gevecht; omdat hij niets dan woorden en kunst zag, waar hij daden en gevoel verwachtte."

Zoo wordt een ander van de fransche bevelhebbers, de kolonel Marulaz, genoemd „een chef van zeer veel persoonlijken moed en weinig veldheersintelligentie; besluiteloos, log en tamelijk norsch" (bl. 113). Is deze aan het hoofd eener kolonne, dan hangt het alleen van het geluk af, of de kolonne, bij haren marsch, een goeden of een bijna onbegaanbaren weg zal volgen. De bevelhebber bekommert zich om zijne troepen niet: hij is vooraan, komt in zijn bivak en rookt daar rustig zijne pijp, terwijl zijne achterzijnde bataillons intusschen in gevecht met de Kabylen geraken.

Zoo gispt de schrijver ook, herhaaldelijk, het gebrekkige bestuur, dat de generale staf aan de krijgsbewegingen gaf; de weinige hulp en inlichting, die de verschillende corpsen van de zijde der stafofficieren ontvingen, en het onnoodig blootstellen der troepen aan vermoeijenissen en gevaren, door slecht geregelde marschen of verkeerd gekozene bivaks.

Tegenover die afkeurende oordeelvellingen staat de lof, die aan andere fransche officiers wordt toegezwaaid; onder ande-

ren aan Meijer, den bevelhebber van het bataillon, waarbij de schrijver was ingedeeld; aan den luitenant-kolonel Espinasse, een jong, dapper en ondernemend krijgsman; en vooral aan den generaal Bosquet, die „tot die klassieke school behoorde, waarvan de maarschalk Bugeaud het ideaal was, en de Cavaignac's, Lamoriciére's, Canrobert's, Mac-Mahon's en anderen, waardige vertegenwoordigers zijn. De ingenomenheid van den schrijver met den generaal Bosquet blijkt onder anderen uit de wijze, waarop het afscheid vermeld wordt, dat die bevelbebber nam van de officieren van het vreemdenlegioen:

(bl. 112) „......Hij gaf hoogen lof aan het corps, bedankte de officieren voor de ijverige ondersteuning, die zij hem verleend hadden, en beval hun ten slotte, steeds met gemoedelijken ernst het welzijn van den soldaat te behartigen: C'est là, pour nous, Messieurs, un des plus importants de nos devoirs, un devoir sacré. Le plus facile de notre tâche c'est de mettre le sabre au poing et de mourir pour la patrie. Oh! pour cela, je suis convaincu que la France peut toujours compter sur vous." Hij sprak mij vervolgens toe, met die welwillendheid welke ik reeds zoo dikwijls had ondervonden, en besloot met de woorden: „dites, Monsieur, dites à vos braves compatriotes que nous nous rappelons toujours avec bonheur l'époque où ils combattaient dans nos rangs." Van deze eervolle en vleijende opdragt kwijt ik mij bij deze gelegenheid. De generaal Bosquet staat in mijne gunstigste herinneringen aangeteekend. Hij handelde naar zijne woorden."

Uit het verhaal van den veldtogt in Kabylië blijkt, dat, even als zulks bij onze indische oorlogen plaats heeft, bij het geregelde gevecht de overwinning bijna altijd aan de zijde der geregelde troepen blijft, vooral wanneer het deze gelukt, eene omtrekking te verrigten van de stelling hunner vijanden. Slechts dan ondergaan de Franschen nadeelen, wanneer zij, vooral gedurende den marsch, bij kleine gedeelten met den vijand in gevecht worden gewikkeld, of wanneer zij door onachtzaamheid zich aan eene overvalling blootstellen. Die laatste omstandigheid berokkende, op den 13 Mei, aan de magt van Saint-Arnaud een gevoelig nadeel waarvan wij het verhaal hier overnemen:

(bl. 85—89) „......Maar de flanken der kolonne en de achterhoede werden zoo veel te heviger bestookt. Deze was van den beginne af gedurig aangevallen, en de inlandsche tirailleurs met de artilleristen te voet hadden de handen vol. Alles ging

echter nog vrij geregeld tot het middaguur, toen wij het land der Taïlmen bereikten. De weg vernaauwt daar meer en meer en eindigt in een smal pad tusschen digt struikgewas, hetwelk ter linkerzijde door hooge en steile rotsen beheerscht wordt. De muilezels konden nu slechts een voor een vooruitkomen; daardoor werd de marsch gestremd, en veroorzaakte het steeds opdringen van den staart der kolonne eenige wanorde. Gedurende dit oponthoud maakten wij de groote halt. Op de hoogte links brandde een dorp van de O-Mahafi; de steilten, die het defilé beheerschen, werden door de flankerende troepen achtereenvolgens bezet. De Kabylen hadden zich langzamerhand in hunne nabijheid gemasseerd, doch het raadzaam geoordeeld zich schuil te houden. Eindelijk kwam de beurt, om een dezer flankstellingen in te nemen, aan twee grenadier-kompagniën van het 10de regiment. Het was een 30 à 40 ellen verheven plateau, met steile wanden, open, doch naar 's vijands zijde door struikgewas gesloten. Geen vijand ziende en nog weinig bekend met de taktiek der inlanders, denken zij, dat er geen vijand is, en verwaarloozen dus alle veiligheidsmaatregelen; hun vertrouwen gaat zelfs zoo ver, dat zij de geweren aan rotten zetten, de randsels afleggen en uiteengaan. De Kabylen maken terstond gebruik van deze zorgeloosheid; zij weten dat deze kompagniën niet spoedig ondersteund kunnen worden: met een woest geschreeuw dringen zij, 300 à 400 man sterk, uit het hout te voorschijn, en werpen zich, met den yatagan in de hand, op de verspreide grenadiers. Onthutst door die onverwachte verschijning, ongewoon aan het woest geschreeuw en het gezigt van eene zoo vreemde bende, reeds gedeeltelijk afgesneden van hunne geweren, worden de grenadiers bevangen door een panischen schrik, en vlugten naar een rand van het plateau. Niet allen vlugten echter; de officieren, vijf in getal, en een paar ondorofficieren houden stand; zij trachten den woesten stroom des vijands tegen te houden, en hunne soldaten met woord en daad moed te geven; maar te vergeefs. Zij sneuvelen eervol, bedekt met wonden; 48 hunner onderofficieren en manschappen worden afgemaakt, 60 andere werpen zich in de diepte of worden nedergestort, en slechts weinigen bereiken de kolonne, in havelooze kleeding, met bebloede koppen en den doodsangst op het gelaat. Het bataillon van het 9de, dat zich het digstbij bevond, snelt terstond naar het plateau, maar komt te laat. De Kabylen, gefanatiseerd door dezen ongewonen voorspoed, bereiken

met de vlugtenden het konvooi, en wanen dit reeds in hunne magt: het is nagenoeg zonder verdediging, want voor of achter is men onbewust van het gevaar, en het terrein veroorlooft toch niet onmiddelijk hulp te verleenen. Een oogenblik ontstaat er nu eene onbeschrijfelijke wanorde; de geleiders der muilezels worden handgemeen met den vijand en zouden bezweken zijn, zoo niet de fourier Denys, van het 13de regiment artillerie, de kanonniers van het reservepark vereenigd en zich met de bajonet in het diepst van de Kabylen geworpen had; dit bragt hen een oogenblik tot staan, en nu konden nieuwe kompagniën en artillerie bijspringen en het konvooi ontzetten.

In hunne blinde vrees waren sommige der grenadiers voortgehold, roepende: „du canon! du canon! l'arrière-garde est enfoncée!" De kolonel Marulaz, van het 20ste regiment, vermeende geene maatregelen te moeten nemen om deze gevaarlijke lengenaars tegen te houden, en zoo kwamen zij tot den generaal, aan het hoofd der kolonne. Deze, zegt men, ontstak in eene hevige drift, rukte hun de epauletten van de schouders, heette hen lafaards, doch zond onmiddellijk de Zouaven naar de achterhoede en liet onder anderen de linkerflanksdekking versterken door twee kompagniën van het vreemden legioen. De marsch werd nu geregeld voortgezet; de bedwelmde vijand hield echter niet af hevig aan te vallen, totdat de achterhoede, de steile helling-Bow-el-hadid en de Oued-Guerdjana voorbij zijnde, op een meer open terrein kwam. Doch de dappere afrikaansche korpsen, waarmeê hij nu hoofdzakelijk te doen had, kenden geen vrees en hielden hem in bedwang. Het bivak werd betrokken op het plateau El-Eursa bij de Tailmen. Eerst laat in den avond bereikten het de laatste troepen; wij waren 's morgens $4^1/_2$ uur op marsch gegaan.

Ons verlies bedroeg aan dooden: 6 officieren, 70 onderofficieren en manschappen; aan gekwetsten 128, waaronder 4 officieren. Dit verlies, hoewel aanzienlijk, was echter gering in vergelijking van de zedelijke gevolgen van dien dag. Eenerzijds had de bloedige ramp van het 10de het moreel der kolonne ter neêrgedrukt, en de vrees voor de Kabylen bij de onervaren soldaten verlevendigd; ten andere schrapte die gebeurtenis in de gemoederen der inlanders de nederlaag van de vorige dagen uit, wekte hunne dweepzucht op, en verschafte aan hunne profeten een voorloopig bewijs hunner voorspellingen. Dat zij daarvan partij trokken om de deelneming aan den heiligen

oorlog aan te wakkeren, spreekt van zelf; de buitgemaakte kleeding en wapens werden van stam tot stam in triomf rondgedragen; en wie weet welke hooge vlugt de vurige verbeelding der bergbewoners genomen heeft bij het aanschouwen van deze spolia opima. Zeker is het, dat zij dien dag hardnekkiger gevochten hadden, en zij nog geruimen tijd geen schijn van onderwerping verrieden.

„Die ramp was vooreerst het gevolg van zorgeloosheid, van pligtverzuim bij de officieren, en niets kon dit verzuim uitwisschen dan de heldendood dien zij stierven. De verraste troep, slechts aan blinde vrees gehoor gevende, miskende de stem en het voorbeeld zijner aanvoerders, en stortte zich vrijwillig in het verderf, terwijl in eene mannelijke houding alleen heil en behoud was; reeds 's anderen daags werd dit op een ander punt zonneklaar bewezen. Doch zij waren onervaren en slecht gekommandeerd? dit mag hier tot hunne verschooning strekken; echter op het oogenblik zelf zou iedere verschooning eene stellige fout, een gevaarlijk voorbeeld geweest zijn. De overgeblevene onderofficieren werden dus gedegradeerd, de kompagnien ontbonden verklaard, en later ingescheept naar Bône, om door anderen vervangen te worden. Het geheele 10de regiment deelde onwillekeurig de schande van den 13 Mei; zijn expeditionnair bataillon was gedemoraliseerd, en kwam verder weinig of niet in aanmerking."

Een soortgelijke aanval, den volgenden dag door de Kabylen beproefd, wordt afgeslagen en geheel verijdeld door de dapperheid van het vreemdenlegioen.

Wanneer men het verhaal van dien veldtogt van 1851 leest, dan merkt men duidelijk op, hoe weinig daardoor het doel is bereikt, dat men beoogde, de tenonderbrenging van Klein-Kabylië. Die veldtogt bestond in heen- en weermarschen, hoofdzakelijk met inzigt om de stammen, die dit bergland bewonen, schrik in te boezemen voor de fransche wapenen en tot onderwerping te brengen. De middelen, daartoe gebezigd, waren, behalve de gevechten waarin men den vijand zocht te wikkelen, het verbranden zijner dorpen en het verwoesten zijner bezittingen. Had nu een der kabylen-stammen bij een gevecht een groot verlies geleden, of werd die stam te veel geteisterd door de verwoestingen, die de vijand op zijn grondgebied aanrigtte, dan kwam hij in onderhandeling en, zoo het heette, tot onderwerping; dat zulk eene onderwerping evenwel niet meer dan

schijnbaar was en eigenlijk weinig of niets beteekende, laat zich gemakkelijk begrijpen. De oude vergelijking van een schip, dat bij zijne vaart eene vore in de zee maakt, die echter dadelijk door de golven weêr wordt uitgewischt, is volkomen van toepassing op dien krijgstogt van Saint-Arnaud in Klein-Kabylië. Frankrijk heeft daarmede niets gewonnen; de vijandelijke stammen hebben niet zoo groote verliezen ondergaan, dat zij daardoor schrik voor de fransche wapenen hebben bekomen; integendeel, de nadeelen, die zij soms ondervonden, werden opgewogen door nadeelen, die zij aan de Franschen toebragten. Die veldtogt heeft, volgens Booms, het fransche leger ten minste ongeveer 1400 man aan dooden en gewonden, en het dubbel getal aan zieken gekost, zoodat het leger tot op de helft zijner aanvankelijke sterkte versmolt. Het verlies der Kabylen is moeijelijk op te geven, omdat zij gewoon zijn, als er maar eenige mogelijkheid toe bestaat, hunne gesneuvelden en gewonden met zich mede te voeren; het verslag in den „Moniteur" spreekt van ongeveer duizend dooden; maar op de naauwkeurigheid van zulk eene opgave is volstrekt geen staat te maken. Waarheidsliefde is het kenmerk der Franschen niet; „de brokstukken, over deze expeditie," zegt Booms (bl. 6), verschenen in den „Moniteur Universel," de „Revue des deux mondes" en de „Illustration," herinneren te veel aan de bulletins van het keizerrijk, om als bronnen in aanmerking te kunnen komen."

Even als bij de meeste der in Noord-Afrika gevoerde oorlogen, heeft Frankrijk dus, bij dien veldtogt in Kabylië, niet gewonnen aan grondgebied of aan magt; en zijn dus, let men alleen daarop, de menschenlevens en de schatten, welke die veldtogt heeft gekost, nutteloos verspild geworden. Maar, even als de vroegere krijgsverrigtingen in Algerië, zoo hebben ook die van 1851 het groote voordeel opgeleverd van de militaire waarde van het fransche leger te verhoogen, en dat leger aan den oorlog gewoon te maken. Dat is een voordeel, dat niet te hoog kan worden geschat; want de ondervinding van de vermoeijenissen en gevaren van een enkelen veldtogt heeft voor den krijgsman meer waarde dan tien jaren oefening in vredestijd.

Wanneer de veroveringszucht van Frankrijk zich ten onzen aanzien wil doen gelden, dan zullen wij, denkelijk, België tot bondgenoot hebben. Het zoude echter geheel verkeerd zijn te

veel van dat bondgenootschap te verwachten, en in dat land een krachtigen voormuur van ons land tegen Frankrijk te zien. Integendeel, men moet de mogelijkheid, zoo niet de waarschijnlijkheid, aannemen, dat België in weinige dagen door de fransche legers zal worden overheerd; dat wij in weinige dagen die legers aan onze grenzen zullen hebben.

De dagen van 1830 zijn in België reeds veel meer vergeten dan bij ons; er bestaat daar te lande geene verwijdering, geene vijandschap meer ten onzen aanzien; die gevoelens hebben plaats gemaakt voor eene uit alles blijkbare zucht tot toenadering, voor het zoo natuurlijke verlangen om naauw verbonden te blijven met een volk, waarmede het belgische zoo veel verwantschap heeft. Het verlichtste, het beste gedeelte der belgische natie is gehecht aan zijn onafhankelijk volksbestaan, aan zijne staatsinstellingen, aan zijn koning; het is geheel afkeerig van eene inlijving bij Frankrijk; en wanneer, alleen door eene stemming der belgische volksvertegenwoordiging, die inlijving kon te weeg gebragt worden, dan zou er geen vrees behoeven te bestaan, dat zij immer tot stand kwam.

Maar dat is eene bekende waarheid, dat in oogenblikken van gevaar het lot van een staat soms veel minder bepaald wordt door de leiding van het verlichtste gedeelte, dan door de werking der massa's. Zal nu bij een oorlog tegen Frankrijk de massa van het belgische volk bij wille of bij magte zijn, om zijne onafhankelijkheid krachtdadig te verdedigen? — dat valt zeer te betwijfelen. Het ontbreekt daar aan volkseenheid: de Walen en de Vlamingen maken eigenlijk twee verschillende volkeren uit, te dikwijls verdeeld door inzigten, meeningen en belangen. De bewoners der waalsche provinciën zijn half als Franschen te beschouwen, en zouden dus mogelijk niet zoo ongezind zijn om een deel van het fransche keizerrijk uit te maken. De Vlamingen zijn meer afkeerig van Frankrijk; maar bij de lijdelijkheid van hun volkskarakter kan men ook bij hen niet rekenen op eene krachtige verdediging hunner onafhankelijkheid, — tenzij de zoo veel vermogende geestelijkheid daartoe aanspoort. Doch die geestelijkheid is reeds half gewonnen door Frankrijks gebieder, die op de meest behendige wijze haar met eer en voorregten overlaadt en voor het oogenblik hare wenschen zich ten wet stelt.

België heeft een sterk leger; maar het is onzeker, of zelfs op dat leger bij een oorlog tegen Frankrijk onbepaald kan worde

vertrouwd; en die onzekerheid wordt nog vermeerderd door de omstandigheid, dat zich in de rijen van dat leger een groot aantal fransche officieren bevindt. Verre van ons de bedoeling, om iets ten nadeele van de belgische krijgsmagt te willen zeggen, — integendeel, wij hopen alles goeds van die krijgsmagt; — maar de veelvuldige voorbeelden, die de nieuwere geschiedenis oplevert, van legers, welke in het oogenblik van beproeving de zaak verlieten, waarvoor zij moesten strijden, geven het regt om in dat opzigt eenig wantrouwen te koesteren, wanneer men weet, dat er omstandigheden bestaan, die nadeelig kunnen werken op de trouw des soldaats.

Maar zelfs dan, wanneer het belgische volk eendragtig zich tegen Frankrijks veroveringszucht wil verzetten; zelfs dan, wanneer de aanwezigheid van fransche officieren in de rijen van het belgische leger niet nadeelig werkt op dat leger; zelfs dan zijn de kansen van den oorlog met Frankrijk voor België zeer ongunstig. De aardrijkskundige ligging van België is ongelukkig; dat land wordt niet, zoo als het onze, beschermd door natuurlijke hindernissen: het heeft niet, zoo als Nederland, groote, snelstroomende rivieren en uitgestrekte onderwaterzettingen, waarachter eene kleine magt den sterksten vijand kan tegenhouden en het doordringen beletten; het ligt geheel open; — want dat die menigte vestingen, welke het bezit, eenigzins als slagboomen zouden kunnen dienen tegen de fransche legers, dat kan alleen hij gelooven, die met de nieuwere oorlogen geheel en al onbekend is, en wiens krijgskennis niet verder gaat dan tot de tijden van het barrière-stelsel. Slechts enkele dier vestingen kunnen België voordeel aanbrengen; de meeste zijn verderfelijk.

Bij een oorlog met Frankrijk loopt de onafhankelijkheid van België dus het grootste gevaar. Doordrongen van het besef hiervan, heeft een kundig belgisch officier, de luitenant-kolonel Eenens, zich ten taak gesteld het ontwerpen van eene verdedigingswijze, waardoor het gevaar, dat de onafhankelijkheid van zijn land bedreigt, zoo niet geheel kan weggenomen, dan toch aanmerkelijk verminderd worden; en in het derde der werken, aan het hoofd van dit opstel genoemd, deelt hij zijne inzigten hierover aan het algemeen mede. Wij zullen trachten eenig denkbeeld te geven van dien verdienstelijken arbeid.

Eenens gaat uit van de stelling, dat België het meest te vreezen heeft van de vijandschap van Frankrijk; en dat het, bij een

kamp met dat land, hopen kan Duitschland, Groot-Brittanje en Nederland tot bondgenooten te zullen hebben. Hij beroept zich, ten bewijze dier stelling, op de geschiedenis, en zegt, dat sedert bijna twee eeuwen België het slagveld is geweest, waar Frankrijks legioenen tegen de vereenigde hollandsche, britsche en duitsche heirmagten hebben gestreden. Hij noemt de veldslagen op, die daarbij plaats hadden; van Séneffe, waar de jeugdige Willem III met zoo veel roem tegen Condé streed, tot Quatre-Bras en Waterloo, waar een andere prins van Oranje tot den val van het fransche keizerrijk medewerkte. Hij toont aan, dat de tegenwoordige staatkundige toestand van Europa geene verandering hierin heeft gebragt.

Zoodra de legers der bondgenooten zich met het belgische leger hebben vereenigd, dan zijn de kansen gunstig genoeg voor België; dan kan het den magtigen vijand het hoofd bieden. Maar het grootste gevaar bedreigt België vóór de komst van die legers der bondgenooten; dan staat het alleen tegenover Frankrijks reuzenmagt; en gaat het dan verloren, wordt het dan overheerd, wordt dan het belgische leger vernietigd, dan is het zeer mogelijk en zelfs waarschijnlijk, dat geen legers van bondgenooten ter hulp of ter bevrijding van België zullen opdagen. De onafhankelijkheid van dat land kan alleen behouden worden, wanneer het den eersten en geduchten schok van de fransche wapenmagt weet te wederstaan.

Eenens kleeft het zeer ware beginsel aan, dat de onafhankelijkheid van een land minder verloren gaat door het verlies van grondgebied, dan door het verlies van zijne legermagt: een land kan een aantal zijner provinciën door den vijand overheerd zien, maar wanneer het een goed en sterk leger heeft behouden, dan bestaat de mogelijkheid om al het verlorene te herwinnen, en den oorlog goed ten einde te brengen; gaat daarentegen het leger te niet, dan is ook de verovering van het geheele land voor den vijand niet moeijelijk. Pruissen had in 1806 nog bijna geen grondgebied verloren, toen de vernietiging van de pruissische legers bij Jena en Auerstad de ondergang van dat land onfeilbaar maakte; Oostenrijk daarentegen had in 1809 reeds zijne hoofdstad en uitgestrekte gewesten verloren, maar bleef toch met goed gevolg den oorlog voortzetten, omdat het een sterk en dapper leger had behouden. Die twee voorbeelden uit de nieuwere geschiedenis zou men door een aantal andere kunnen vermeerderen. Daarom kan men geruste-

lijk besluiten, dat de waarborg van België's onafhankelijkheid ook veel minder berust in het behouden van zijn grondgebied, dan in het behouden van zijn leger.

Eenens toont door de overtuigendste redenering aan, dat het voor België ook eene onmogelijkheid is, om, zoo lang het alleen staat, de fransche legers te beletten zijn grondgebied te overheeren. Dat grondgebied wordt niet beschermd door gebergten, rivieren of andere verdedigingslijnen, moeijelijk voor den vijand te overkomen. Die vijand rukt ongehinderd voort. Hem aan de grenzen een grooten veldslag te leveren, ware dwaasheid; want al brengt Frankrijk slechts even groote legermagt te velde als Napoleon in 1815 — en Frankrijk kan thans g r o o t e r e legermagt te velde brengen, — dan zou nog het oneindig zwakkere belgische leger daardoor niet alleen geslagen, maar geheel vernield worden. Zich op de hulp der vestingen te verlaten, — tusschen die vestingen te m a n o e u v r e r e n, zoo als de kunstterm is, — dit leidt tot niets goeds; dit heeft geen ander gevolg, dan om het belgische leger, wel niet in eens, maar bij gedeelten en onfeilbaar verloren te doen gaan, voordat de komst van bondgenooten het kan redden. En is het eenmaal zoo ver, dan moet men er ook niet op rekenen, dat die bondgenooten ter hulp zullen opdagen.

Maar wel zullen die bondgenooten ter hulp opdagen, wanneer zij verzekerd zijn in België een sterk leger te vinden, dat zich dadelijk bij hunne legers kan aansluiten en gemeenschappelijk den vijand bestrijden: Groot-Brittanje, Pruissen en Nederland zullen hunne bataillons niet naar België afzenden, wanneer zij weten dat er, van de zijde van dat land, hoegenaamd geen bijstand is te wachten; maar wel zullen zij dat doen, wanneer er eene vijftig duizend man belgische troepen zijn, waarbij die bataillons zich kunnen voegen. Alles komt er dus maar op aan voor België, om zijn leger te behouden; alles komt er dus maar op aan, om, bij het uitbreken van een oorlog met Frankrijk, voor het belgische leger eene stelling uit te kiezen, waar het zich kan blijven handhaven tot op de komst van de legers zijner bondgenooten.

Die stelling wil Eenens genomen hebben bij Antwerpen; of, beter gezegd, westelijk van die stad, op den linkeroever der Schelde, nabij Beveren. Zijn werk bevat eene uitvoerige beschrijving van die stelling, en van de verschansingen, die haar moeten uitmaken. Hij treedt daarbij in een oordeelkundig onderzoek

aangaande de waarde dier stelling: hij wijst aan, dat die verschanste stelling zeer goed en met weinig middelen is daar te stellen; dat de voeding en verpleging van het belgische leger daar verzekerd zijn; dat dit leger daar gemakkelijk elken aanval des vijands kan weêrstaan; dat men voor geene insluiting behoeft te vreezen, maar over de Schelde daar altijd toevoer en ondersteuning uit Nederland en Groot-Brittanje kan ontvangen; en dat men, na de komst der bondgenooten, uit die stelling zeer goed weêr tot den aanval kan overgaan, en den vijand dwingen het kortstondig door hem bezette België weêr te ontruimen.

Natuurlijk, dat de bijzonderheden omtrent de inrigting van die verschanste stelling bij Antwerpen hier voor geene ontleding of beoordeeling vatbaar zijn. Genoeg zij het in het algemeen te zeggen, dat het ontwerp van den heer Eenens in alle opzigten goed beredeneerd schijnt, en zijn verdedigingsplan nog het beste is, dat voor België kan ontworpen worden. Van dat verdedigingsplan is alles goeds te wachten, — wanneer België zich ernstig verdedigen wil, wanneer de belgische regering bij tijds en krachtdadig die verdediging voorbereidt en wanneer het belgische leger in alle opzigten zijn pligt doet.

Zal aan die voorwaarden voldaan worden? — de tijd zal het leeren; en het is goed, dat wij niet met te groote gerustheid daarop vertrouwen. Maar wordt aan die voorwaarden voldaan, dan schrijft niet alleen pligt, maar zelfs eigenbelang aan Nederland voor, om België zoo spoedig mogelijk, en met alle krachten, ter hulp te komen. Eene onnoozele staatkunde zou het zijn, welke die hulp achterwege zoude willen laten, alleen om de bedenking, dat men zelf niet door Frankrijk wordt beoorloogd, maar alleen België wordt aangerand: wie België aanrandt, bedreigt ook Nederland. Het is veel beter, bij tijds het gevaar te keer te gaan, dan lijdelijk af te wachten, dat het al grooter en grooter wordt; het is veel beter om, zoo als Fagel zeide, „den Franschman te Brussel en te Antwerpen, dan te Breda of te Dordrecht te gemoet te trekken."

Maart 1853.

OVER DE LEVENSBESCHRIJVING VAN DEN GENERAAL DU MONCEAU.

Het leven en karakter van J. B. Graaf Du Monceau, *oud Maarschalk van Holland, door* Jhr. J. W. van Sypestein, *eerste Luitenant-Ingenieur. Ridder der Orde van de Eikenkroon. 's Hertogenbosch*, Gebroeders Muller. 1852.

De heer van Sypestein geeft in dit werk de levens- en karakterschets van een der verdienstelijkste en achtenswaardigste legerhoofden, die ons vaderland heeft gehad in dat ongelukkige tijdvak van 1795—1810, toen het, geheel aan den leiband der fransche staatkunde loopende, alleen nog maar in naam onafhankelijk was gebleven. De geachte schrijver, die zoo onvermoeid arbeidt aan de uitbreiding onzer krijgsgeschiedenis, heeft ook deze taak op de beste wijze ten uitvoer gebragt. Er zijn misschien aanmerkingen op zijn werk te maken: zoo wordt, onder anderen, aan de bekwaamheid van Daendels door den schrijver te weinig regt gedaan; zoo is dat gunstig oordeel, dat hij over Brune velt, geheel in tegenspraak met andere opgaven omtrent dien franschen veldheer; zoo is misschien zelfs hier en daar bij den schrijver te groote ingenomenheid op te merken met den held, wiens daden hij schetst, — het gewone gebrek eener levensbeschrijving, die te dikwijls in eene lofrede verandert. Maar, in weerwil van die meer of min gegronde aanmerkingen, is het ontegenzeggelijk, dat de levensschets van den generaal Dumonceau een werk is, dat den schrijver tot eer verstrekt, en dat ons een waar, duidelijk en volledig beeld geeft van den held, wiens daden het beschrijft.

Dat tijdvak van 1795—1810 is voor ons vaderland een ongelukkig tijdvak geweest; maar toch zijn daaraan herinneringen van krijgsroem verbonden, die velen van ons waard en dierbaar zijn; velen van ons tellen ouders, verwanten of vrienden onder die mannen, welke toen door dapperheid en krijgsdeugd

de eer van een gezonken vaderland ophielden, en bij Napoleon's legers den hollandschen naam waardiglijk wisten te doen ontzien; voor velen van ons is het verhaal van de wapenfeiten dier dagen eene soort van familiegeschiedenis, waarin de naam van een vader of bloedverwant glorievol wordt vermeld; waarin gewaagd wordt van de krijgsgevaren, die hij trotseerde; van de wapenfeiten, waaraan hij deel nam; van den heldendood, dien hij stierf. Daarom kan de levensbeschrijving van een der uitstekende legerhoofden van dat tijdvak verzekerd zijn van de deelneming van velen; en stellig, onder die legerhoofden waren er weinig of geen, die boven den generaal Dumonceau kunnen worden gesteld. Als krijgsman bekwaam, dapper, beleidvol, onvermoeid zorgend voor het welzijn zijner soldaten, onvermoeid werkzaam om orde en krijgstucht te onderhouden, bezat hij evenzeer de geschiktheid om een leger te vormen, als om een leger op het slagveld aan te voeren; voeg bij die militaire hoedanigheden de kunst, om in alle omstandigheden des levens zich met voorzigtigheid en waardigheid te gedragen; voeg daarbij eene onkreukbare eerlijkheid en regtschapenheid, een strengen geest van billijkheid, en eene menschlievendheid, die, in al zijne daden uitblinkende, hem meer dan eens de jammeren van den oorlog deed verzachten, en hem meer dan eens de dankzeggingen en zegeningen deed verwerven der landen, waarheen de lotwisselingen des oorlogs zijne krijgsscharen bragten, – en dan zult gij een denkbeeld hebben van het karakter van Dumonceau. Dat karakter verdient allen eerbied en hoogachting; daarin is iets edels, daarin is, om zoo te zeggen, eene aangeborene aristokratie, in de goede beteekenis van dat woord; en het is geene overdrijving, om op dat karakter het *sans peur et sans reproche* van Frankrijks ridder toe te passen.

En „dien man," zegt Sypestein, „heeft Nederland *den zijnen* mogen noemen!" (bl. 100). — Ziedaar een punt, waarin wij met onzen geachten wapenbroeder van gevoelen moeten verschillen. Onbegrensde hulde brengende aan het groote en uitstekende in Dumonceau's karakter, is er echter eene omstandigheid, die ons verhindert van hem ons ideaal te maken: hij was geen Hollander. En niemand versta die woorden zoo verkeerd, dat wij het daardoor Dumonceau tot een verwijt doen strekken, dat hij niet op onzen vaderlandschen bodem het eerste daglicht zag: zoo iets zou dwaas en geheel onredelijk zijn; zoo

iets is verre van onze meening. Weg met dien bekrompen geest van nationaliteit, die zich geheel wil afsluiten van andere volkeren, en geheel vreemd wil blijven aan het goede, dat daar is; die geest moet altijd verre van ons zijn. De vreemdeling, die zich in Nederland wil vestigen, die ons met zijne stoffelijke krachten, met zijne kunde en geestvermogens wil verrijken, hij moet hier, ten allen tijde, een gastvrij toevlugtsoord vinden; men moet hem dadelijk als landgenoot de broederhand reiken. Zoo is in Nederland ook ten allen tijde gehandeld; en die handeling heeft tot onzen roem evenzeer als tot onze grootheid bijgedragen, want het is bekend, dat wij vele onzer uitstekendste mannen aan het buitenland hebben te danken gehad. Daarom geene uitsluiting, geene terugstooting, geene koelheid zelfs ten aanzien van den vreemdeling, die op Neerlands vrijen grond zijne levenstent wil opslaan; hem dadelijk als landgenoot in ons midden opgenomen; hem dadelijk beschouwd als een zoon te meer voor het geliefde vaderland! Maar dan ook hebben wij het regt om te vorderen, dat die nieuwe landgenoot zich met hart en ziel aan ons vaderland hecht; dat hij mét ons gevoelt, mét ons handelt, deelt in onze neigingen en gezindheden; dat hij, van onze zaak de zijne makende en vergetende welke banden hem aan zijn geboortegrond hechtten, voortaan zich geheel en al als Hollander beschouwt.

Dat nu heeft Dumonceau, blijkens zijne levenschets, niet gedaan. Belg van geboorte, kwam hij in 1795 met de fransche legers in ons land, en ging toen in nederlandsche krijgsdienst over. Zijne vaderlandsliefde schijnt toen, ten gevolge dier omstandigheden, altijd verdeeld te zijn gebleven tusschen Nederland, het land zijner keuze, en Frankrijk, waartoe zijn geboortegrond behoorde. Trouw en eerlijk diende hij ons vaderland, en met roem en met zelfopoffering streed hij voor Neêrland's welzijn, — zoo lang de belangen van Nederland overeenstemden met die van Frankrijk, en men, door het eene land te dienen, ook het andere nuttig was. Maar de dag brak aan, waarop die belangen niet langer overeenstemden, waarop Frankrijk's heerschzucht de onafhankelijkheid van Nederland geheel wilde doen te niet gaan; en toen bleek het, hoe zwak de banden waren, die Dumonceau aan zijn aangenomen vaderland verbonden: hij deed niets om dat vaderland van den ondergang te redden, — misschien was dat ook boven zijne krachten, maar geene poging zelfs werd daartoe door hem aangewend; — en, wat meer zegt,

oogenblikkelijk na Neêrland's ondergang, gaat zijn veldheer over in de krijgsdienst van den franschen keizer, die de overweldiger van ons land was geworden. Het was een algemeen gebrek van die tijden, dat de krijgsman toen te uitsluitend krijgsman was, zich te weinig bekommerde om de zaak, waarvoor hij de wapenen voerde, en met te weinig gemoedsbezwaar het eene vaandel voor het andere verwisselde. Dumonceau, die, toen ons vaderland bij Frankrijk werd ingelijfd, dadelijk de banieren van Napoleon volgde, ging, bij den val van dien keizer, in 1814 evenzoo in krijgsdienst over bij Lodewijk XVIII, om, toen de banneling van Elba terugkeerde, nogmaals den keizerlijken adelaar trouw te zweren, en later weêr zijne diensten aan te bieden aan den koning der Nederlanden. — Wij hebben hierboven den door Sypestein geschetsten held met Bayard vergelijken; maar Bayard streed voor slechts één vaderland, voor slechts één koning.

Wij zijn niet onbillijk genoeg om van die herhaalde omwisseling van gebieders een punt van beschuldiging te willen maken; verre van daar: wij weten genoeg dat de omstandigheden dier tijden die omwisselingen verklaren; dat zij algemeen waren, en vooral verschoonbaar kunnen geacht worden bij hem, wiens geboorteland nooit een zelfstandig volksbestaan had gekend, en die dus onzeker was, bij welke vreemde nationaliteit hij zich zoude aansluiten. Maar wij halen die omwisselingen aan, om te doen zien waarom wij in gevoelen moeten verschillen met den heer Sypestein; waarom wij — allen lof toezwaaijende aan het overigens uitstekende karakter van Dumonceau en aan den zuiveren roem die zijn naam omgeeft — hem evenwel niet als een held van Nederland kunnen vereeren; om geheel onze sympathie op te wekken, ontbreekt aan dat karakter één trek, — de vaderlandsliefde. Voor ons is dát het ideaal: het legerhoofd, dat zich geheel wijdt aan de zaak van het vaderland, dat onverbrekelijk daaraan is verbonden, dat alles daarvoor over heeft, dat alles daarvoor opoffert, dat daarmede staat of valt; — veel minder zijn wij ingenomen met hem, die, telkens van land, van vorst, van partij wisselende, zich nergens vast aan hecht, en in wiens mond het woord vaderlandsliefde eene bespotting wordt, omdat het onwillekeurig de vraag uitlokt: welk vaderland is het eigenlijk, dat gij liefhebt?"

Maart 1853.

OVER DE GESCHIEDENIS VAN STEENWIJK.

Geschiedkundige herinneringen aangaande de voormalige vestingen Steenwijk, Kuinre en Blokzijl, bijeenverzameld door S. F. Klijnsma, *Luitenant-Kolonel Ingenieur, enz. Meppel,* H. J. Gelderman. 1853.

Indien er één toestand gelukkig en benijdenswaardig mag genoemd worden, het is die van een man, die na lange jaren van zijn leven in staats- of krijgszaken te hebben doorgebragt en daarin met alle kracht en vermogen het goede te hebben voorgestaan, eindelijk tot eene eervolle rust komt, en op het stille land, te midden van een liefhebbend gezin, in gezondheid en tevredenheid, den ouderdom met langzame schreden ziet naderen. Hoe heerlijk is de schildering van zulk een toestand in Vondel's „Palamedes;" al is het dan ook, dat de natuurtooneelen, in die bekende lierzang geschetst, zeer weinig Grieksch hebben, en eer te huis behooren in het Holland der 17de eeuw, dan in het Hellas uit de dagen van het beleg van Troje! Hoe menigeen heeft er niet het lot benijd van dien gelukkigen landbewoner:

„Die in een liefelycke streeck
Bij 't ruischen van een klare beeck,
Zijn lanthuis sticht en ackerwooning;"

en hoe velen riepen er niet, de zorgen en beslommeringen herdenkende, aan het dragen van een ambtsgewaad verbonden:

„Maar och wat is 't een lastigh pack!'

Hij, die zonder wereldsche kommer of zorg zijne laatste levensjaren kan doorbrengen in den schoot der natuur, en die zonder zelfverwijt en met voldoening kan terugzien op een langen afgelegden levensloop, gekenmerkt door het voorstaan van deugd en waarheid, — hij is een gelukkig mensch.

Die gedachten werden bij ons opgewekt door het lezen van bovengenoemd werk, omdat wij gelooven dat de geachte schrijver daarvan een dier gelukkigen van deze wereld is. Het toeval bragt ons onder het gastvrije dak van onzen vroegeren wapenbroeder, in het aangename Wolvega, een van die dorpen, welke het voorregt hebben landelijk te zijn en niet boersch; en daar vernamen wij van hem, dat hij, nuttige werkzaamheden verbindende met het genot dier rust, die hem na zijne verdienstelijke militaire loopbaan zoo te regt toekomt, zich bezig hield met geschied- en krijgskundige nasporingen, betreffende eenige overijsselsche steden, die vroeger vestingen waren. De vrucht dier nasporingen is het bovenvermelde werk. Onze vriendschap met den geachten schrijver belet ons in den lof van dat werk uit te weiden, evenzeer als het aan eene strenge kritiek te onderwerpen. Wat wij er van zeggen zullen, is dus minder eene b e o o r d e e l i n g dan eene a a n k o n d i g i n g.

De heer Klijnsma deelt in dit werk de vroegere geschiedenis mede van de drie voormalige vestingen: Steenwijk, Kuinre en Blokzijl; maar wat over de twee laatste plaatsen gezegd wordt, is van weinig beteekenis, zoodat de geschiedenis van Steenwijk de hoofdinhoud van het werk uitmaakt.

Die geschiedenis is niet onbelangrijk, want Steenwijk heeft eene gewigtige rol in onze vaderlandsche geschiedenis gespeeld, en de oorlog met al zijne verschrikkelijkheden is niet vreemd gebleven aan hen, die in vroeger eeuwen Steenwijk bewoonden.

In het begin der zestiende eeuw stond die stad herhaaldelijk bloot aan de aanvallen der aanhangers van den hertog van Gelder, tijdens de heldhaftige maar wanhopige worsteling van dien vorst tegen de steeds wassende magt van het Bourgondische huis: en in 1523 maakten de woeste benden van dien hertog zich, door verrassing, meester van Steenwijk en gaven die stad, nagenoeg geheel, aan de vlammen prijs.

Weêr opgebouwd, verduurde Steenwijk in 1580—1581 dat vermaarde beleg, dat te regt zulk eene belangrijke plaats in onze geschiedrollen beslaat. De heer Klijnsma heeft dat beleg uitvoerig en als deskundige beschreven; vooral zijn bij die be

schrijving belangrijk de handelingen van Johan van der Corput, de held aan wien de roemrijke verdediging van Steenwijk tegen de legermagt van Rennenberg is te danken, en die door zijn voorbeeld alweêr bewijst, hoe het uitoefenen van gezag, het besturen en gebieden, veel meer afhangt van het karakter dan van den rang, of de waardigheid die men bekleedt. Want Corput, wien alleen de eer der verdediging van Steenwijk toekomt, was volstrekt niet belast met het opperbevel over die vesting; maar toch oefende hij met de daad dat opperbevel uit door den invloed, dien zijne groote bekwaamheid hem verschafte, zijne dapperheid en zijne stoute geestkracht, die hem eene oproerige menigte in toom wist te doen houden en die zich soms zelfs waagde aan het spelen van den rol van profeet.

Bl. 67—68. „Den 4 Februarij ving men 's morgens op de markt, met de hand, drie veldhoenders. Corput verklaarde den versaagden dit vreemd verschijnsel als de vinger Gods. „God is drievuldig!" riep hij uit; „eens zond hij den versaagden Israëliten dergelijke spijs in de woestijn, dit is een teeken dat hij ook onze stad zal spijzen; maar nog drie weken zal het duren, tot straf voor het geringe vertrouwen, door de burgerij in Gods bijstand gesteld, en van derzelver kleinmoedigheid." Deze vertraging scheen iedereen zeer lang, vooral den burgers, van welke sommigen hem zijne ongunstige voorspelling wel eenigzins ten kwade duidden. Velen toch verkeerden in het denkbeeld, dat hij meer kon dan een gewoon mensch en hielden hem verdacht van geheime kunstenarijen, waardoor hij aan de bondgenooten alles kon laten weten wat hij wilde, en welligt het ontzet reeds geruimen tijd vertraagd had. In deze meening werd men naderhand niet weinig versterkt, toen zijne voorzegging zoo juist tot vervulling kwam. Bij anderen integendeel deed deze onbeschroomde profetie den moed herleven; want de behoefte aan levensmiddelen was op verre na niet zoo dringend, als men ze wel had willen doen voorkomen....."

Bij dergelijke voorspellingen doet zich onwillekeurig de vraag voor: geloofden de mannen, welke zich aan die voorspellingen waagden, werkelijk aan de waarheid daarvan? of bezigden zij die enkel als middel om eene onrustige of versaagde menigte in bedwang te houden of moed in te boezemen? hebben zij anderen of zich zelve misleid?

Soms zijn zulke voorspellingen niets anders, dan de vrucht van een dieper en beter inzigt in de toekomst, dat uit teekenen,

door het algemeen niet bespeurd of niet opgemerkt, die toekomst doet voorzien. Toen Columbus aan zijne togtgenooten voorspelde, dat binnen drie dagen uit den schoot der zeëen eene nieuwe wereld voor hunne blikken zoude opdagen, was die voorspelling op waarnemingen gegrond, die hare vervulling waarschijnlijk maakten. Even zoo kon de nabijheid der staatsche legermagt onder Norrits het voor Corput waarschijnlijk maken, dat het ontzet van Steenwijk aanstaande was; dat het echter nog drie weken tijds zoude aanhouden, eer dit ontzet plaats had, dit was iets wat men niet konde voorzien. Noemde Corput dat tijdvak van drie weken slechts, om, ten minsten gedurende dien tijd, de burgerij van Steenwijk in bedwang te houden en tot het voortzetten der verdediging aan te sporen? Was dus die profetie, met welk een goed doel dan ook gedaan, eigenlijk niets anders dan een bedrog? — Die vraag bevestigend te beantwoorden, is moeijelijk; en veeleer moet men aannemen, dat Corput en anderen, die zich aan dergelijke profetiën waagden, dit te goeder trouw deden, en zelve geloofden aan de waarheid van wat zij zeiden. In groote, uitstekende mannen kan men beter zelfmisleiding aannemen dan bedrog. — Evenwel komen er in de geschiedenis karakters voor, die daaromtrent in twijfel laten, en het is moeijelijk, onder anderen bij Cromwell, duidelijk de grens aan te wijzen, waar de enthusiastische geestdrijver eindigt, en de doorslepen staatsman, de bedriegelijke volksleider begint.

Maar alleen met eene gelukte voorspelling is het niet mogelijk lang de gemoederen der menschen te beheerschen en hen te leiden op den weg, dien men verkiest; daartoe behoort meer; daartoe behooren groote uitstekende hoedanigheden; daartoe behoort eene heldenziel. Dit had Corput; de dapperste en volhardendste in den strijd, was hij tevens de schranderste en bekwaamste in het uitvinden dier hulpmiddelen, die de krachten des verdedigers konden verhoogen, het geweld van den aanval verzwakken. De uitvinding van eene soort van telegraaf, zeker iets onbeteekenends in vergelijking van wat in onze dagen de wetenschap heeft daargesteld, maar voor die vroegere tijden iets belangrijks, en de uitvinding van holle kogels, door middel waarvan briefwisseling werd gevoerd met de troepen van Norrits, getuigen van de schranderheid van Corput. Toen Rennenberg, om Steenwijk te doen bezwijken, een tot dien tijd bij ons onbekend aanvalsmiddel bezegde, het beschieten van

de stad met gloeijende kogels, en daardoor verwoesting en schrik in haar verspreidde, was het Corput, die door zijne verstandige maatregelen de uitwerking van dit aanvalsmiddel te keer ging, zoodat het alleen de eerstemaal, toen er nog geene voorzorgen genomen waren tegen eene handeling die men niet had voorzien, Steenwijk benadeelde, maar later geheel onschadelijk bleef; en toen wankelmoedigheid en onwil een gedeelte der bevolking tot muiterij deden overslaan en haar met onstuimig geweld op eene overgave deden aandringen, was het Corput, die door mannentaal en door forsche daden de oproerige menigte bedwong, de kwalijkgezinden tot hun pligt deed terugkeeren, en de zwakken en vreesachtigen met nieuwen moed bezielde. Daaraan, aan de tentoonspreiding van die groote hoedanigheden, moet men het overwigt toeschrijven, dat Corput op de verdedigers van Steenwijk uitoefende, en dat hem tot hun hoofd, tot hun bevelhebber maakte; hij was geboren om te gebieden; hij deed hier wat Napoleon voor Toulon deed, toen de latere keizer — nog jong, onbekend en in eene ondergeschikte betrekking — toch door zijne geestkracht en bekwaamheid het krijgsgezag in handen kreeg en de belegering dier stad bestuurde.

Dikwijls is men gewoon zich die vroegere tijden voor te stellen, als tijden van buitengewone heldenmoed en heldengrootheid, geheel onvermengd met menschelijke zwakheid. Bij die schitterende verdediging van Steenwijk, is men geneigd, om zich alles als schitterend voor te stellen; die Corput, wiens zwaard, daar, het leger van den verrader Rennenberg tegenhield, moet zeker zijn bijgestaan door eene heldenschaar, zoo als die, aan wier hoofd Leonidas streed; door eene burgerij, in moed en zelfopoffering niet onderdoende voor Leyden's burgerij van 1574; de naam van dien Corput moet, na die verdediging, door geheel Nederland hebben weêrgalmd, en roem en eer en rijkdom de welverdiende belooning zijn geweest voor de groote daden door hem volbragt!.... Zoo is men al ligt geneigd om te gelooven, wanneer men de geschiedenis slechts in groote trekken kent; maar wanneer men de feiten der geschiedenis meer naauwkeurig, meer in bijzonderheden nagaat, dan blijkt het, hoe ongegrond, hoe hersenschimmig die schitterende voorstellingen zijn. Het werk van den heer Klijnsma bevestigt die algemeene opmerking ook alweêr ten opzigte van het beleg van Steenwijk: „onervarenheid, afgunst en bloôhartigheid van sommige zijner

krijgsmakkers en van de ingezetenen," zoo leest men op bl. 75, legden Corput de grootste hinderpalen in den weg; zelfs van de zijde zijner soldaten had hij meermalen onwil en openlijke tegenkanting te bestrijden; de hoofden der stedelijke regering hadden niets van den heldenmoed van Leyden's burgervader, verwaarloosden de zorg voor het onderhoud der bezetting, en peinsden op niets anders, dan om een einde aan de belegering hunner stad te maken, al was het door eene schandelijke overgave; het gebrek aan levensmiddelen, waarop men zich grondde om op die overgave aan te dringen, bestond alleen doordien vele inwoners uit baatzucht en verraad die levensmiddelen achterhielden; en toen, in weêrwil van al die bezwaren en tegenkantingen, Corput toch er in geslaagd was om Steenwijk te behouden, was het alsof hij niets had gedaan: noch belooning, noch eerbewijs, noch rangsverhooging ontving hij, en het duurde zelfs een geruimen tijd eer men de achterstallige soldij voor zijne dapperen betaalde. Griekenland en Rome beloonden hunne helden en groote mannen met de schitterendste eereblijken; bij ons hadden zij geene andere belooning, dan het bewustzijn van hunnen pligt te hebben gedaan en het welzijn te hebben behartigd van een vaderland, waaraan zij door de vurigste liefde waren verbonden.

De kennis van die onvolkomenheden en gebreken van het voorgeslacht is nuttig voor onze tijdgenooten, om hen met meer juistheid te doen oordeelen over wat wij thans nog vermogen. Menig vurig, vaderlandlievend gemoed, waarin de heldenzin van een Corput woont, wordt soms ontmoedigd door het gebrek aan geestkracht, dat hij meent op te merken bij die hem omringen, door hunne weinige belangstelling in wat groot is en verheven; „in die vroege tijden," zegt hij, „was het gemakkelijk een held te zijn: men werd door helden ondersteund, men werd aangevuurd door de algemeene geestdrift, men kon met onfeilbare zekerheid op de lauwerkransen van den roem rekenen." Dwaling! In die vroegere tijden was het niet beter gesteld dan in onze dagen; neen, in sommige opzigten veel minder goed; want daarvan hebben wij de vaste overtuiging, dat heldenfeiten, zoo als de door Corput verrigte, thans de nederlandsche natie niet koel zouden laten, maar algemeene deelneming en bewondering opwekken. Niet bij allen bestaat thans de wil om goed en bloed voor het vaderland op te offeren; maar was dat beter in die dagen, toen onze handelaars zelve den vijand van wape-

nen voorzagen en die schaamtelooze woorden gebruikten, „dat zij, om winst te behalen, zelfs door de Hel zoude varen, al moesten dan ook de zeilen branden!" Neen, dat is geen kenmerk van onzen tijd, van ons land; maar dàt is een kenmerk van bijna alle tijden, van bijna alle landen, dat de groote meerderheid lang doof blijft voor de stem van eer en pligt, en alleen gehoor geeft aan kleinmoedige flaauwheid en schandelijk eigenbelang, tot dat de taal en het voorbeeld van een groot en uitstekend man allen dwingt om die ondeugden af te leggen, en eene zwakke natie in eene natie van dapperen doet verkeeren.

Steenwijk, zoo manmoedig en gelukkig verdedigd tegen de aanhangers van Rennenberg, viel kort daarna (16—17 November 1582) door eene nachtelijke verrassing in handen der Spanjaarden; een gedeelte van de gracht, dat waadbaar was, bragt den vijand binnen de muren der stad. Men wil dat Verdugo, de spaansche aanvoerder in het groningsche, die waadbare plaats had leeren kennen door de list van een jong meisje, dat, schijnbaar toevallig, zijne strooijen hoed in de gracht liet vallen en daardoor, bij het uit het water halen, de geringe diepte van die gracht had ontwaard. Tien jaren later, in 1592, werd Steenwijk, na eene dappere en goede verdediging (8 Mei—24 Junij) door prins Maurits ingenomen. Na dien tijd was die stad niet meer het tooneel van bijzondere krijgsverrigtingen, een mislukten aanslag der Spanjaarden om haar te verrassen (1597) uitgezonderd.

Uitvoerig beschrijft de heer Kleijnsma nog eene andere, meer sombere gebeurtenis, waarvan Steenwijk het tooneel is geweest; de terdoodbrenging van H. C. Fledderus, of, beter gezegd, de geregtelijke moord in 1749, aan dien burger van Steenwijk gepleegd.

In 1749, naauwelijks eene eeuw geleden, onder het bestuur van Willem IV, een der beste onzer stadhouders, kon zulk een gruwel plaats hebben. Goddank, dat wij thans leven in een tijd, waarin zoo iets niet meer mogelijk is. Bewondering, hooge bewondering koesteren wij voor de groote daden van ons voorgeslacht, voor onze volksdeugden, tijdens het bestaan der republiek; maar het maakt ons niet blind voor wat er toen verkeerds en slecht was; het doet ons niet over het hoofd zien, dat de achttiende eeuw, voor die republiek, een tijdvak van ontaarding en verval is geweest; het doet ons niet minder gruwen voor de

tirannij dier stedelijke regeringen, de tirannij van die schaamtelooze aristokraten, op wie Niebuhr's bekende woorden, ten aanzien van de bestrijders der Gracchen, zoo ten volle van toepassing zijn.

Nog is, bij ons burgerlijk en eenvoudig volk, het uitoefenen van zulk eene dwingelandij, het plegen van zulke wreedheden, oneindig stuitender geweest dan bij andere volken; wanneer wij van de dwingelandij lezen, waaronder Venetië zuchtte; wanneer wij zien, hoe in Frankrijk, onder Richelieu's bestuur, de hoofden der hoogst geplaatste mannen door de gerigtsbijl vielen; wanneer wij Engeland, tijdens den kamp tusschen roode en witte roos en tijdens de invoering der hervorming, zoodanig gekenmerkt zien door wreedheid, dat, volgens de uitdrukking van een schrijver, „de beul de geschiktste persoon zou zijn om de geschiedenis van dat land in die tijdperken te schrijven;" dan treft ons dit alles nog minder; want wij weten, dat die gruwelen te weeg zijn gebragt door groote hartstogten; dat groote belangen, groote uitkomsten daaraan verbonden zijn. Het behoud eener magtige republiek, de invoering eener nieuwe staatkundige orde, het bezit van eenen troon, de zege eener godsdienst, hingen van het plegen van die onmenschelijke daden af; niet dat zij daardoor geregtvaardigd of verontschuldigd worden, — schande over hem, die zoo iets zoude willen beweren! — maar toch, de wereldbelangen die daarmede in het spel waren omgeven die gruwelen als het ware met een geschiedkundigen luister, met een waas van poëzij, dat ze minder afzigtelijk maakt.

Maar hier, bij dien moord van Fledderus, wat zien wij hier? — een verschil over het beroepen van een predikant; twist over het daarstellen eener schutterij in Steenwijk, over het behouden of teruggeven van eene trom; een onbeduidend nachtelijk rumoer, dat in onzen tijd hoogstens tot eene zaak voor het vredegeregt zoude leiden; en dat alles eindigt met een doodvonnis, met de ter doodbrenging van een onschuldige! Er is iets ijzingwekkends in het verhaal dier gebeurtenis, en men siddert, als men bedenkt, hoe de vrijheid, het leven en de eer van een burger toen afhingen van de luim van kleine dwingelanden, die ongestraft hun gezag konden misbruiken, om aan persoonlijke haat en wraakzucht of andere schandelijke driften te voldoen, en wier juk te ondragelijker was, naarmate het meer van nabij drukte.

Van welke vreeselijke gebeurtenissen, van welke sombere drama's zijn, in die vroegere dagen, de steden onzes vaderlands het tooneel geweest! Hoe dikwijls heeft daar de misdaad zich van het gezag der wetten bediend, om ongehinderd hare snoode bedoelingen te bereiken; hoe menigmaal heeft het burgemeesterlijk gewaad, de regterlijke tabberd, daar, de ondeugd bedekt, en haar ten mantel gediend om hare boosheid te verbergen; hoe vaak is daar het regt met voeten vertrapt, en heeft de onschuld, handenwringend van wanhoop, in kerker of op schavot, vruchteloos naar redding uitgezien, en alleen aan God haar leed kunnen klagen!

„Il entend les soupirs de l'humble qu'on outrage,"

heeft Racine van het Opperwezen gezegd. Waarlijk, dat zijn geduchte woorden, wanneer men zich gruwelen herinnert, zoo als den aan Fledderus gepleegden moord; en zou het dan zoo ongeoorloofd zijn, in de volksrampen, die Nederland met het einde der achttiende eeuw troffen, eene vergelding en bestraffing te zien van de zonden en ongeregtigheden van een vroeger geslacht?

Februarij, 1854.

SÉNEFFE (1674).

Krijgskundige beschouwingen over den oorlog van 1672—1678 *in de Nederlanden. Nieuwe Spectator*, 2de, 3de, 4de *en* 5de *jaargang. Nijmegen, J. F. Thieme*, 1848—1851.

Wanneer men ooit de waarheid wil bewijzen, dat de wereldsche lotwisselingen verbazend snel kunnen zijn; dat ongehoorde tegenspoed in korten tijd door het geluk kan worden vervangen; en dat ook daarom een volk, evenzeer als een bijzonder mensch, altijd verkeerd doet met, zelfs in de moeijelijkste en gevaarlijkste omstandigheden, aan zijn behoud te wanhopen, — wanneer men ooit noodig heeft die waarheid te bewijzen, dan kan men dit niet beter doen, dan door het Nederland van 1672 te vergelijken met het Nederland van 1674. In minder dan twee jaren tijds, welk eene wisseling, welk een ommekeer! Zie wat ons vaderland in het eene tijdperk is, en maak u dan een begrip van wat het in het andere wordt!

In 1672, de gevaarlijkste toestand, waarin ooit een land kan verkeeren; vier vorsten, die, door haat en heerschzucht gedreven, zich verbinden tot den val der Republiek; hunne snoode pogingen in den beginne door het geluk bekroond; 'slands grensvestingen zonder slag of stoot genomen; de rivieren, onnutte slagboomen geworden, door Frankrijk's legerscharen zonder moeite overschreden; de vijand in het hart der republiek; geen hulp van buiten; oproer en verraad van binnen; een edel broederpaar door het verblinde volk vermoord; vrees en wan

hoop zóó algemeen, dat men, zelfs op de vernederendste voorwaarden, van den verwinnaar den vrede afsmeekt, — en dien te vergeefs afsmeekt; — in één woord, de toestand van Nederland zóódanig, dat in dien duisteren nacht, die het omgeeft, nergens eene lichtstraal van hoop doorbreekt, en dat het veege land onfeilbaar schijnt te moeten vergaan in dien woedenden storm, die de sterkste handen doet verslappen, de stoutste harten vreesachtig maakt.

En in 1674, — nog geen twee jaren zijn verloopen, en de storm, die verdelging scheen aan te brengen, is voorbijgegaan zonder onheil te stichten; de donkere nacht heeft plaats gemaakt voor den dageraad der hoop, voor den zonneglans van voorspoed en geluk; dat Nederland, dat daar weerloos en moedeloos aan de voeten des vreemden veroveraars lag, het is opgestaan, het heeft zijne krachten ontwikkeld; onbezweken en fier zet het de worsteling met dien veroveraar voort, en doet Frankrijks koning, op zijne beurt, op de verdediging van zijn grondgebied bedacht zijn. Het is bijna onmogelijk om zich voor te stellen, dat het Nederland van 1674, dat zoo moedig en krachtvol optreedt aan het hoofd der europesche volkeren, die de heerschzucht van Lodewijk den veertienden bestrijden, hetzelfde land is, dat, geen twee jaren vroeger, ten wissen ondergang schijnt gewijd; — en waaraan hebben wij dit wonder te danken gehad? — Aan de leiding en het voorbeeld door een groot man gegeven; aan de geestdrift en vaderlandsliefde van een geheel volk; bovenal aan den zegen des Allerhoogsten, minder zigtbaar nog in den bijstand der elementen — zoo als de vrome zin onzer vaderen verhaald heeft, — dan in de deugden en groote hoedanigheden, die toen in de harten der Nederlanders ontkiemden. Dat dit verleden ons eene les voor het heden zij; kleinmoedigen en flaauwen, die zoo angstig en bevreesd de toekomst van ons land te gemoed ziet, zie wat uwen vaderen is wedervaren, en leer daardoor op God vertrouwen; hij verlaat alleen hen die zich zelve verlaten, en die zich aan onverstand en vrees overgeven; — maar het volk, dat moedig de wapenen aangordt voor de zaak van regt en vrijheid, en onbezweken den kamp blijft volhouden voor die overdierbare panden, dat volk kan op de bescherming rekenen van een regtvaardig Opperwezen, dat het niet zal laten vergaan, hoe hoog de nood ook moge klimmen. In zulk een vertrouwen — en niet in de overdreven stipte waarneming der uiterlijke godsdienstpligten, niet in het onverdraag-

zaam ijveren voor duistere kerkelijke geschilpunten, — bestaat de ware christenzin van een volk; die zin moet krachtig zijn, zij moet tot groote daden voeren, en niet tot lijdelijkheid en tot ontzenuwing des geestes.

De dagen van roem en grootheid te herdenken, de herinnering levendig te houden aan een glorievol verleden, dit geeft zelfvertrouwen, kracht en geestdrift aan een volk; dit doet het peinzen op groote daden; dit kweekt helden. Want dat zoude wel eene schandelijke en misdadige handeling zijn, te weten dat men op groote, doorluchtige voorouders kan bogen en toch zelf niets te doen om hen waardig te worden; het voorbeeld van alle deugden en groote hoedanigheden in zijne vaderen te kunnen aanwijzen, en zelf in de nietigste onbeduidendheid verzonken te blijven; in zijne geschiedenis te verwijzen op de wonderen, door verstand, door geestkracht, door heldenmoed te weeg gebragt, en zelf zich te kenmerken door lafheid en onverstand. Rampzalig het volk dat zóó zoude handelen en dat vergeten kan, dat de roem van het voorgeslacht de ondeugd van het nakroost niet bedekt, maar integendeel een heldere fakkel is, welke die ondeugd zoo veel te duidelijker doet uitkomen. Hoe meer het verleden glorievol is geweest, hoe krenkender de schande wordt van het heden.

En zeg niet, dat de tijd van krijgsroem en volksgrootheid voor ons land onherroepelijk is voorbijgegaan, omdat de staatkundige gesteldheid van Europa thans geheel anders is dan in de zeventiende eeuw; beroep u daar niet op, dat onze voorouders in veel gunstiger omstandigheden verkeerden dan wij, en dat daardoor voor hen gemakkelijk viel, wat voor ons onmogelijk is; beweer niet, dat wij thans met geduchter vijanden zullen te kampen hebben, door zwakkere bondgenooten zullen worden ondersteund, en niet die inwendige kracht kunnen bezitten, welke de geestdrift dier vroegere tijden, toen de hervorming Europa van gedaante deed veranderen, bij ons volk ontwikkelde; — zeg dat niet, want dat zijn ijdele uitvlugten, die den toets van het onderzoek niet kunnen doorstaan. De geschiedenis leert het ons, dat onze voorouders met even magtige vijanden hadden te kampen als die welke ons kunnen belagen; dat ook zij weinig konden rekenen op de onzekere hulp van zelfzuchtige bondgenooten; dat ook bij hunne handelingen veel onvolmaakts en gebrekkigs kan ontdekt worden; en, in één woord, dat de toestand, waarin zij verkeerden, niet gunstiger

was dan die waarin wij ons, heden ten dage, bevinden. Valschelijk beroept men zich op de staatkundige gesteldheid van Europa, om onze hedendaagsche onbeduidendheid te verklaren en te verontschuldigen: niet de grootte en magt der volkeren, die ons omgeven, zijn gevaarlijk voor ons, maar wel het gemis aan zelfvertrouwen dat bij ons bestaat; niet Frankrijk, niet Engeland, niet Duitschland, zijn de vijanden die wij het meeste moeten duchten, maar wel eigen zwakheid en onverstand; die alleen moeten wij vreezen, die kunnen ons doen vergaan; de vereende magt onzer vijanden is daartoe niet in staat, wanneer wij maar zijn wat onze voorvaderen twee eeuwen vroeger waren.

Het zij ons vergund iets bij te dragen tot de vermeerdering van het zelfvertrouwen bij ons volk, door in de volgende bladen den krijgsroem van vroegeren tijd te herdenken, en, met eenige wijzigingen, te herhalen wat wij vroeger geschreven hebben in een, aan het algemeen onbekend, krijgskundig tijdschrift. Wij zullen eene schets trachten te geven van een roemrijk gedeelte uit de veldtogten van Willem III tegen Frankrijk gevoerd: de veldtogt van 1674 in de spaansche Nederlanden, de veldtogt van Séneffe, naar het wapenfeit genoemd, dat daarin het schitterendste voorkomt. Wij hopen, dat men de dorheid van het te behandelen onderwerp vergeven zal ter gunste van de hooge waarde, die de kennis daarvan voor het algemeen heeft; wij zullen die schets zoo duidelijk mogelijk maken, en daarbij de krijgskundige bewoordingen en redeneringen alleen bezigen, voor zoover die noodig zijn ter waardering van het meer of minder voortreffelijke der oorlogshandelingen. Wij willen aan het algemeen de volle overtuiging geven, op gronden berustende, dat er niets onverdiends is in dien geschiedkundigen luister, die het Nederland van de zeventiende eeuw omgeeft; dat Willem III toen oorlogsdaden heeft verrigt, die hem eene plaats in de rij der grootste legerhoofden moeten doen verwerven; en dat wij ongelijk hebben, thans zulk een overdreven vrees te voeden voor Frankrijks magt, — wij, die vroeger aan dat rijk het hoofd wisten te bieden, wij, die op meer dan één slagveld de lelievaan der fransche Koningen voor de banieren der Prinsen van Oranje hebben doen zwichten. Napoleon, toen hij zijn laatsten kampstrijd zoude aanvangen en de nederlaag van Waterloo te gemoet ging, herinnerde aan de vroeger op de Pruisen behaalde overwinningen en riep zijne

soldaten toe: „Eux et nous, ne sommes nous plus les mêmes hommes?" — Wij kunnen tot het Frankrijk van onze dagen even zoo zeggen: zijn gij en wij niet dezelfde volkeren van eertijds? Zijn wij niet dezelfde, die te Séneffe, en in zoo menig anderen strijd, de overwinning onzeker lieten, aan wie zij de zegepalm moest toereiken?

De poging, in den winter van 1672 door Willem III beproefd, om, door eene aanvallende beweging in de Zuidelijke Nederlanden, de fransche legers te dwingen Holland te ontruimen, was mislukt, hoofdzakelijk door het gemis aan medewerking van de zijde des keizers. In 1673 hervat, slaagde die onderneming beter en had het gewenschte gevolg: eene vereenigde hollandsche, keizerlijke en spaansche legermagt, door den stadhouder en door Montecuculi aangevoerd, behaalde belangrijke voordeelen naar de zijde van den Beneden-Rijn, bemagtigde de vesting Bonn na een korten wederstand, en dwong daardoor de fransche legerhoofden Holland te ontruimen, om het dreigende gevaar te voorkomen van geheel afgesneden te worden van Frankrijk en daardoor geheel verloren te gaan. Holland, bevrijd van de tegenwoordigheid der fransche krijgsbenden, had toen volle vrijheid om krachtdadig den kamp tegen Lodewijk XIV voort te zetten, en op vreemd grondgebied den oorlog over te brengen, die nog jaren zoude woeden. Wél waren er in 1673, onder bemiddeling van Zweden, te Keulen vredesonderhandelingen geopend; maar die voerden tot niets, omdat geen der partijen opregtelijk naar vrede verlangde; en toen vorst Wilhelm van Furstemberg, een verklaarde aanhanger der fransche staatkunde, op eene gewelddadige wijze door keizerlijke officieren werd in hechtenis genomen, was dit het sein tot het afbreken dier onderhandelingen, en tot het voortzetten van den oorlog, waaraan verschillende vorsten van Europa deelnamen.

De noordsche mogendheden kan men niet mederekenen onder de oorlogvoerende partijen; noch Rusland, noch Polen, noch Zweden, noch Denemarken zouden, ten minste dadelijk, aan dien krijg deelnemen. Wél sloot Denemarken met de Republiek een verbond, waarbij het aannam eene legermagt op de been te brengen ten behoeve van Holland en door Holland betaald; maar dat verbond werd niet uitgevoerd: Denemarken

werd verhinderd zijne legermagt naar het buitenland te zenden, bevreesd als dit koningrijk was voor een aanval van Zweden, dat de fransche belangen was toegedaan en daarvoor later ook de wapenen opvatte; — in 1674 nam noch het eene noch het andere rijk deel aan de krijgsverrigtingen. Evenmin deden dit Turkije, de italiaansche Vorsten en Zwitserland. Maar Duitschland nam in 1674 een krachtig deel aan den oorlog tegen Lodewijk XIV; zoo krachtig, ten minste, als men het had te verwachten van een in zoo vele verschillende staten verdeeld rijk, waar het gebrek aan eenheid zoo verlammend werkte op elken buitenlandschen oorlog. De keizer had verschillende duitsche vorsten in zijne belangen weten over te halen; zelfs Brandenburg, den pas gesloten vrede met Frankrijk verbrekende, zond, in den zomer van 1674, eene legermagt naar den Rijn. Spanje telde men ook onder de vijanden van Lodewijk XIV; en het was te vergeefs, dat die vorst Portugal trachtte te bewegen om tegen eerstgenoemd rijk de wapenen op te vatten, en daardoor eene afleiding te maken ten behoeve van Frankrijk. Eindelijk, de eerste oorzaak van den oorlog, de Republiek, was de voornaamste kracht der vijanden van Lodewijk XIV, de ziel van dat bondgenootschap dat naar de fnuiking van Frankrijk streefde.

Lodewijk XIV stond, in 1674, geheel zonder bondgenooten. De Britsche koning had het gevaarlijke spel niet langer kunnen volhouden om, tegen den wil zijns volks, zich met Frankrijk te verbinden tot Holland's ondergang; het huis der gemeenten was hoe langer hoe dringender geworden, en aanklagten van hoog verraad tegen verschillende staatsdienaars, tegen Buckingham, Lauderdale en Arlington, waarschuwden Karel dat het geduld zijner onderdanen ten einde liep; — de monarch gaf toe, en den 19 Februarij 1674 werd de vrede met de Republiek gesloten. De beide andere bondgenooten des Franschen konings, de bisschoppen van Munster en Keulen, allom door de duitsche legers en door die der Republiek bedreigd, waren evenzeer gedwongen geworden, den 22 April en den 11 Mei vrede te sluiten. Vóór het sluiten van dien vrede had Rabenhaupt nog met voordeel de wapenen tegen de Munsterschen gevoerd; en met zijne friesche en groningsche regimenten, in het gevecht bij Nordhorn (5 April 1674) en in de bestorming van Niënhuis (7 April 1674), grooten roem verworven.

Alvorens tot het verhaal der krijgsverrigtingen over te gaan,

is het noodig de oorlogstoerustingen der beide partijen te vermelden.

Frankrijk, geheel op zich zelf staande en door het gemis der britsche vloten niet langer verzekerd tegen eene landing op een gedeelte zijner uitgestrekte zeekusten, was daardoor gedwongen tot buitengewone inspanningen, om alle kwetsbare deelen des rijks tegen de vijandelijke wapenmagt te beschermen. Aan die inspanningen ontbrak het dan ook niet; en Lodewijk XIV toonde aan Europa welke uitgestrekte hulpmiddelen zijn koningrijk opleverde, en hoe eene krachtige eenhoofdige regering daarvan partij kon trekken om zich door dat Europa te doen ontzien en vreezen. Wél waren de lasten zwaar die op het volk drukten, en bragten, door gedurige herhaling, de verarming des rijks, de ellende der groote meerderheid, de latere rampen en staatkundige omkeeringen van Frankrijk voort; maar wat bekommerde zich het heden om de toekomst; voor het oogenblik bragten die lasten aan den gebieder van Frankrijk schatten op, die hem in staat stelden aan de krijgstoerustingen de grootste uitbreiding te geven. De verschillende corpsen des legers werden niet alleen aangevuld, maar zelfs versterkt; bij een onzer schrijvers (Valkenier) vinden wij, dat elke kompagnie voetvolk met 10 man vermeerderd werd, en zelfs de 30 kompagniën fransche garden ieder met vijftig man. Door die vermeerderde sterkte, zegt die schrijver, wilde Frankrijk eene legermagt te velde brengen, die in alles tweemaal honderd duizend man zoude bedragen; het geheele bedrag der krijgtmagt, door Frankrijk toen onderhonden, stelt hij op driemaal honderd duizend man.

Wij gelooven niet, dat er veel overdrijving in die opgaven is. Men merke slechts op, dat, behalve de krijgsmagt, die nog bezig was met de ontruiming van Holland, Condé een leger in Vlaanderen bijeentrok; Turenne een tweede leger aan den Rijn aanvoerde; de koning zelf, met een derde leger, de verovering van Franche-Comté wilde ondernemen; in dat gewest zich reeds eene krijgsmagt bevond onder Navailles; eene andere legermagt in het Roussillonsche, den Spanjaarden het hoofd moest bieden, en nog andere heirscharen de kusten moesten beschermen tegen eene gevreesde landing des vijands. Wanneer men dit alles in aanmerking neemt, dan komt men tot de overtuiging, dat het niet te hoog is gesteld, wanneer men het geheele bedrag der fransche legermagt in 1674 op drie

honderd duizend man begroot; — het is trouwens bekend, dat die legermagt, in de latere dagen der regering van Lodewijk XIV, nog veel grooter is geweest.

De inspanningen, welke die vorst zich toen getroostte om den oorlog tegen Holland voort te zetten, hebben zwaar op zijn volk gedrukt en medegewerkt tot de latere staatsrampen van Frankrijk. Verkeerd zou het echter zijn zich voor te stellen, dat die oorlog toen in Frankrijk niet populair was; het tegendeel was waar. De mindere standen, die zwaar gebukt gingen onder den druk der belastingen, mogten over dien oorlog morren; die standen waren toen zonder eenige staatkundige beteekenis en telden, in dat opzigt, bijna even weinig als de lijfeigenen der middeleeuwen. Wat toen eenigen invloed uitoefende, wat toen het eigenlijke volk uitmaakte, — het hof, de adel, de hooge geestelijkheid, de parlementen, de krijgs- en staatsambtenaren — dat alles wat zich om den franschen koning bewoog en zich in den zonneschijn zijner gunst koesterde, dat alles was met hart en ziel tot den oorlog tegen Holland genegen; want, naijverig op Frankrijks wapenroem en koningsgezind tot in het gebeente, gevoelde men levendig den hoon die Frankrijk ondervond, toen zijn koning — de magtigste Monarch der Christenheid — in bedwang werd gehouden door een klein, burgerlijk volk, dat geen vorst erkende, dat op geen alouden adel konde bogen. Het was een soortgelijk gevoel als dat, wat de trotsche bourgondische adel en de krijgshaftige ridderschap van Karel den Stoute moeten ondervonden hebben, toen zij in de velden van Granson en van Murten overwonnen werden door eenvoudige koeherders, door arme bergbewoners. De letterkunde van dien tijd spiegelt den geest af, welke het Frankrijk van die dagen bezielde. Zoo vindt men, onder anderen, bij Lafontaine eene fabel - de Zon en de Kikvorschen - waarin klaarblijkelijk de zon het beeld voorstelt van den franschen koning, en de kikvorschen dat van onze landgenooten — onze landgenooten uit de dagen van De Witt, De Ruyter, Willem III! Natuurlijk, dat men die smadelijke vergelijking niet aan den naïven fabeldichter moet verwijten: hij schreef zoo als het algemeen dacht; — maar dit is wel een blijk, hoe algemeen die denkwijze toen in Frankrijk was, daar zij zich kenbaar maakte zelfs bij een man, zóó eenvoudig, zóó weinig vleijer als Lafontaine, die in zijne meesterlijke fabelen dikwijls de scherpste waarheden aan de grooten en magtigen der aarde heeft durven

zeggen. Dezelfde denkwijze kan men opmerken bij de andere fransche schrijvers van dien tijd; nergens bij hen een spoor van afkeuring of ontevredenheid over Lodewijk's oorlogen; op dat oogenblik ten minste waren die oorlogen in den geest der natie; — toch waren zij wederregtelijk, en voor Frankrijk nadeelig en noodlottig. Alweêr een bewijs, dat zelfs de goedkeuring, door de openbare meening gegeven, nog niet altijd ten zekeren waarborg strekt voor eene regering, dat zij goed handelt en zich niet op een verderfelijk dwaalspoor bevindt.

De magt, door den keizer en door de duitsche vorsten tegen Frankrijk aangewend, was veel geringer dan die van dit rijk. Het doet hier weinig of niets ter zake, hoeveel troepen door die vorsten in het geheel werden onderhouden; genoeg zij het te zeggen, dat de krijgsmagt, die tegen Frankrijk werd aangewend, toen zij hare hoogste sterkte bereikt had, op niet meer dan ongeveer 80,000 man kan worden begroot. Nog moet men daarbij in aanmerking nemen, dat die krijgsmagt, zonder het goud der Republiek, nooit die sterkte zou hebben bereikt. Zij betaalde een gedeelte der kleine 20,000 man, waarmede de keurvorst van Brandenburg, in het najaar van 1674, aan den Rijn verscheen; zij had met de vorsten van Brunswijk en van Luneburg verdragen gesloten, waarbij deze zich verbonden, op hare kosten 16,000 man op de been te brengen. Zonder die geldelijke ondersteuning waren de duitsche legers geheel onbeduidend gebleven; en niets bewijst meer den krachtigen invloed, welken de eenheid eener regering uitoefent, dan de vergelijking van de strijdkrachten, in dien tijd te velde gebragt door Frankrijk en door Duitschland; twee landen die, in grootte en bevolking, toch niet veel verschillen.

Was Duitschland, door gebrek aan eenheid, door het gemis van een krachtig, centraal bestuur, een land waarvan de staatkundige invloed volstrekt niet in verhouding stond tot zijne grootte en zijne hulpmiddelen, Spanje was in nog jammerlijker toestand, omdat het onverstandig despotismus daar reeds lang de volksgeest uitgedoofd en de krachten der monarchie uitgeput had. Het Spanje van dien tijd is een der vele voorbeelden die de geschiedenis oplevert om te bewijzen, hoe de grootste magtigste volkeren door eene slechte regering geheel te niet kunnen gaan of tot onbeduidendheid en ellende teruggebragt worden. Met een grondgebied, dat in uitgestrektheid verreweg dat van elke andere europesche mogendheid overtrof; met hulpmiddelen

zóó rijk dat zij, goed gebruikt, alom welvaart en bloei konden verspreiden; met eene fiere, ridderlijke natie; met geschiedkundige herinneringen die, meer dan die van ieder ander volk, van krijgsroem, van veroveringen, van heldenfeiten gewaagden en aan de wereldheerschappij deden denken; met alle die bestanddeelen, die een groot en magtig rijk konden vormen, was toch het Spanje van die dagen zóó zwak, zóó onbeduidend, dat het te naauwernood woog in de schaal van het staatkundig evenwigt van Europa. Dat was enkel de doodelijke vrucht van eene slechte, onverstandige regering, die alles liet verflaauwen, alles liet ontaarden; die het gezag in handen gaf van nietige en onwaardige gunstelingen, en den man van karakter en bekwaamheid vergeten en onopgemerkt liet; die de hulpmiddelen van den staat op de dwaasste en misdadigste wijze verspilde, of ongebruikt liet, of ten prooi gaf van roofzuchtige beambten; die altijd gelden had om de dienaars van het hof en duizende onnutte betrekkingen te betalen, maar nooit om soldaat en schepeling te onderhouden, of om legers en vloten uit te rusten. Dat alles is een natuurlijk en noodzakelijk gevolg van de lange voortzetting eener onbeperkte, eenhoofdige regering. Voor het oogenblik, wanneer zulk eene regering uitgeoefend wordt door een krachtig, bekwaam man, door een Karel V, kan zij het land groot en sterk maken; — maar het is dwaasheid zich voor te stellen, dat zulke regenten ooit iets anders zijn dan uitzonderingen; de vorstelijke opvoeding is te ongunstig voor de vorming en ontwikkeling van zulke uitstekende karakters; de onbeduidendheid, de ondeugd, stijgen na die groote mannen ten troon; en, door niets weerhouden of beteugeld, daar elke uiting van den volksgeest is onmogelijk gemaakt, ondermijnen zij de welvaart en grootheid eens lands, en doen het eene toekomst van ellende en vernedering te gemoet gaan. Men kan misbruik maken van de vrijheid, evenals van alles wat goed is; maar dát is toch zeker, dat alleen vrije instellingen, voortdurend, een land bloeijend en magtig kunnen doen blijven; en dat de vrijheid, voor een volk, eene bron is van sterkte, evenzeer als een onvervreembaar regt.

Omtrent de krijgstoerustingen van Spanje lezen wij, dat behalve eene legermagt die het in Catalonië vereenigde om daarmede in Roussillon te vallen, Monterey, de spaansche landvoogd der Nederlanden, de krijgsmagt daar tot eene sterkte had gebragt, die door onze schrijvers begroot wordt op 36,000 man

voetvolk in 20 regimenten verdeeld, en 11,000 man ruiterij, 18 regimenten uitmakende. Van die legermagt kon echter slechts een zeer klein gedeelte te velde komen; het overige was als bezettingen verdeeld in de vestingen der Spaansche Nederlanden; dat wil zeggen, in de steden dier gewesten, daar elke stad toen eene vesting was.

Monterey deed al het mogelijke, om zijne legermagt sterker te maken, en de bezettingen der vestingen te vermeerderen. Zoo vindt men vermeld, dat de spaansche bezettingen van Venlo en Roermonde in die vestingen door eenige keizerlijke troepen werden vervangen, en gebruikt om de steden van Vlaanderen en Braband beter te voorzien; ook bevonden er zich hollandsche hulptroepen in Brugge en in andere vlaamsche steden. In de Spaansche Nederlanden moesten allen, die in de laatste vijf en twintig jaren de krijgsdienst hadden verlaten, zich aangeven in de naastbijzijnde stad, of bij de regimenten waarbij zij vroeger gediend hadden; waren zij niet meer geschikt om te velde te dienen, dan vulden zij de bezettingen der vestingen aan. De dorpen moesten een zeker aantal mannen leveren, ieder gewapend met een geweer en kruid en lood voor zes schoten; in het Kamerijksche werden alle mannen van 15 tot 55 jaren tot de krijgsdienst opgeroepen; Henegouwen leverde eene soort van militie, 4000 man in getal, waartoe de weerbaarste mannen moesten worden genomen, en die men van vuurwapenen en van delfgereedschap zoude voorzien; brood ontvingen die manschappen van de spaansche kroon, maar de gemeenten moesten de soldij betalen. Uit de kolenmijnen nam men veel arbeiders, om daarvan partij de trekken bij de mijnen der vestingen. Deze maatregelen, die men bij de schrijvers vindt opgeteekend, bewijzen ten duidelijkste, met hoeveel bekwaamheid Monterey wist partij te trekken van de verdedigingsmiddelen der Zuidelijke Nederlanden; wanneer het uitgeputte, vervallene Spanje in alle deelen des rijks bestuurders had gehad, met evenveel geestkracht begaafd als de landvoogd der Nederlanden, dan had dit rijk zich mogelijk nog uit zijn niet kunnen opheffen en weêr worden wat het vroeger was.

De Republiek, ontheven van de vrees voor de engelsche vloten, kon in 1674 hare zeemagt eene mindere sterkte geven, en meer aan de landmagt besteden. Toch wilde zij ook dit jaar eene niet onaanzienlijke vloot in zee brengen; eensdeels om daarmede

de fransche volkplantingen in Amerika aan te vullen; andersdeels om de kusten van Frankrijk met eene landing te bedreigen, en daardoor een gedeelte der krijgsmagt van Lodewijk XIV bezig te houden. Er werd besloten eene vloot uit te rusten van 90 oorlogschepen, wier onderhoud, gedurende zes maanden tijds, op zeven millioen werd begroot. Voor de landmagt verschilde de buitengewone staat van oorlog voor 1674 niet veel van die van het vorige jaar; zij werd vastgesteld op 900 kompagniën voetvolk, 148 kompagniën ruiterij en 25 kompagniën dragonders; die legermagt, welke waarschijnlijk ongeveer 90 à 100,000 man zal hebben uitgemaakt, kostte iedere maand *f* 1,472,303. Natuurlijk, dat slechts een gedeelte dier krijgsmagt tegen Frankrijk in het veld kon komen; een gedeelte moest achterblijven tot bezetting der vestingen; een ander gedeelte was, onder Rabenhaupt, eerst tegen de Munsterschen werkzaam, later bij de belegering van Grave; Hoorne kwam, met 154 kompagniën, zoo voetvolk als zeesoldaten, als landingstroepen aan boord der vloot; — dit alles maakte, dat de stadhouder slechts met ongeveer 30,000 man in de Spaansche Nederlanden te velde kon trekken.

In de „Nieuwe Mercurius" (jaar 1673, bl. 254) vindt men opgeteekend, dat er toen beraadslaagd werd over het aanleggen van eene verschanste linie aan de Vecht, van Muiden tot aan de Vaart; Utrecht zou begrepen zijn in die linie, die dus denkelijk in rigting zou hebben overeengekomen met wat nu de utrechtsche linie wordt genoemd. Anderen waren echter van meening, dat men eene verschanste linie moest aanleggen bij de Eem, welke linie, Amersfoort omvattende, over Woudenberg naar de Lek zoude loopen; die linie zou dus niet geheel dezelfde geweest zijn als de tegenwoordige linie van de Grebbe. Maar noch aan het een, noch aan het ander dier voorstellen werd gevolg gegeven: voor het oogenblik vreesde men voor geen vijandelijken inval, en voor de toekomst zorgde men niet.

De zorg voor zieken en gewonden — dit zoo belangrijk gedeelte van de taak des veldheers, daar zonder die zorg het leger, waarmede hij oorlog moet voeren, weldra te niet zoude gaan — stond in de zeventiende eeuw op een veel lageren trap dan in onze dagen. Men kan dit, onder anderen, opmaken uit een reglement over dit onderwerp, op het einde van 1673 door de Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden uitgegeven, en voorkomende in „het ontroerde Nederland" (2de deel, bl. 780—782).

In dat reglement wordt voorgeschreven, dat er voortaan bij het leger te velde altijd twee doctoren aanwezig moeten zijn, en meer, „wanneer het leger groot en in vele posten verdeeld is;" die doctoren zullen onder hunne bevelen hebben de twee chirurgijns-generaal van het leger. Bij ieder regiment moet zijn een regiments-chirurgijn; en bovendien bij elke twee kompagniën ten minste één chirurgijn. De chirurgijns-generaal moeten voorzien zijn van de noodige geneesmiddelen, linnen, enz., en bij ieder regiment moet eene veldkist met die voorwerpen voorhanden zijn; vóór de aflevering worden de medicamenten te 's Hage door één of meer beëedigde doctors nagezien. Er wordt een intendant aangesteld, die van de doctoren en chirurgijns verslag zal ontvangen van het getal der zieken, de corpsen waartoe zij behooren, de plaats waar zij zich bevinden, en van den aard der ziekten; ten minste eenmaal 's daags zal de intendant van dat alles berigt geven aan den generaal of bevelvoerenden officier. Voor den aankoop en uitgave van spijs en drank aan de zieken en gewonden, zal een hospitaalmeester zorgen; terwijl voor de oppassing een genoegzaam aantal geschikte personen aangenomen zal worden. Bij het leger worden eenige huizen of tenten uitsluitend voor de zieken en gewonden bestemd; evenzoo zal men daarvoor het noodige nachtleger hebben. Zieken of gewonden, wier herstelling een geruimen tijd zal vorderen, moeten zoo spoedig mogelijk naar de gasthuizen van de naastbijzijnde steden en garnizoenen worden verzonden, en daar verpleegd worden voor vier stuivers daags; de noodige vervoermiddelen, wagens, karren, schepen of schuiten, moeten tot dat einde altijd bij het leger zijn.

Dit zijn de voornaamste bepalingen in dat reglement voorkomende, dat als een vooruitgang en verbetering moet worden beschouwd, en aantoont, dat men, ook in die dagen, de zorg voor den zieken of gewonden krijgsman niet verwaarloosde. Over het geheel is dat eene opmerking, die men bij de studie der oorlogen van de zeventiende eeuw kan maken, dat de legers der Republiek toen beter verzorgd en beter betaald waren dan de meeste andere europesche legers; en dat ook daardoor het zedelijk gehalte van de troepen der Republiek meestal beter was. De som van vier stuivers daags, als verpleeggeld voor zieken of gewonden, die thans als gering voorkomt, was het toen niet, daar het geld toen eene veel grootere waarde had dan in onze dagen, en alle bezoldigingen sedert dien tijd aanmerkelijk

zijn toegenomen, — ééne uitgezonderd, die van den soldaat, welke nog altijd onveranderd op vijf stuivers daags is gebleven. Reeds Voltaire heeft op dit vreemd verschijnsel verwezen, en honderd jaar na hem is daarin nog geene verandering gekomen.

Uit die opgaven van de sterkte en krijgstoerustingen der oorlogvoerende partijen, kan men afleiden, welke handelingen men van die partijen had te wachten, en wat voor elk hunner de beste wijze was om den oorlog te voeren. Let men daarop, dat men aan de eene zijde had den keizer, ondersteund door de duitsche vorsten, door Spanje met de schatten der nieuwe wereld, door de Republiek met hare magtige vloten, en aan de andere zijde Frankrijk alleen, dan zoude men zeggen, dat dit laatste rijk verreweg de zwakste partij moest uitmaken, en dus zich bepalen tot de verdediging. Maar let men er op, hoe weinig wezenlijke kracht èn Spanje èn de keizer konden ontwikkelen; welk eene groote uitbreiding daarentegen Lodewijk XIV aan zijne strijdmiddelen had gegeven, en welke groote voordeelen Frankrijk ontleende aan zijne centrale stelling, en aan de eenheid in staats- en krijgshandelingen, scherp afstekende bij de steeds verdeelde en uiteenloopende inzigten der bondgenooten,— dan is het duidelijk, dat die bondgenooten niet de sterkste partij waren, en dat Frankrijk's magt, minstens genomen, de hunne wel opwoog.

Toch besloten die bondgenooten den oorlog aanvallend te voeren; en hun oorlogsplan, in 1674, schijnt in het volgende te hebben bestaan:

Ter zee zoude Holland gebruik maken van zijne overmagt, door met een gedeelte zijner vloot de fransche Antilles aan te vallen, en het ander gedeelte aan te wenden tot het doen van eene landing in Bretagne of Normandië, waar men verstandhouding had en een opstand tegen Lodewijk XIV meende te doen uitbarsten. Spanje vereenigde in Catalonië eene legermagt, bestemd om de Pyreneën over te trekken en in Roussillon te vallen. In de zuidelijke Nederlanden zou een keizerlijk leger zich vereenigen met de krijgsmagt van Monterey en met die van Willem III; en aan het hoofd dier verbondene magt hoopte de stadhouder in het noorden van Frankrijk door te dringen, en daar den oorlog over te brengen. Eindelijk zou een ander duitsch leger den Rijn overgaan, om Frankrijk in zijne oostelijke gewesten aan te vallen.

Dit oorlogsplan kan, over het geheel, goed worden genoemd. Men was toen niet in den tijd der beslissende oorlogen; men was toen niet gewoon om in éénen veldtogt een oorlog ten einde te brengen, door dadelijk tot in het hart van 's vijands land door te dringen, of dadelijk 's vijands legermagt op te zoeken en een hoofdslag te leveren; — zulke Napoléontische handelingen waren toen geheel vreemd en, door verschillende oorzaken, ook bijna niet uitvoerbaar. Bovendien was er aan de zijde der bondgenooten geen overmagt, ten minste niet zulk eene, die toeliet op het verkrijgen van zulke groote uitkomsten te rekenen. Alles wat de bondgenooten dus van den veldtogt van 1674 konden verwachten was — niet den oorlog daardoor te eindigen - maar daardoor Frankrijk's magt te verminderen, de hunne te vermeerderen; en daardoor, bij een volgenden veldtogt, gunstiger kansen aan hunne zijde te hebben, of bij het sluiten van den vrede voordeeliger voorwaarden te bedingen.

Om zulk een doel te bereiken waren de genomene beschikkingen niet slecht. Het was goed dat er een spaansch leger aan de Pyreneeën werkzaam was; — natuurlijk kon Spanje niet alle zijne strijdkrachten in de Nederlanden overbrengen; er moest eene krijgsmagt zijn om de noordelijke gewesten van het schiereiland te beschermen; die krijgsmagt, in Frankrijk doordringende, zou den vijand noodzaken een gedeelte zijner legermagt daartegen over te stellen; en de veroveringen die het spaansche leger in Roussillon maakte, konden voordeelig zijn, omdat zij, bij den vrede, mogelijk aan Spanje zouden blijven. Even zoo was de aanwending der hollandsche zeemagt, in allen deele, doeltreffend; zij moest gebruik maken van hare meerderheid; de verovering van fransche volkplantingen in Amerika was een groot voordeel, omdat die volkplantingen voortdurend aan Holland konden blijven en ligtelijk Frankrijk's uitbreiding van grondgebied in Europa konde opwegen; — op gelijke wijze als, in den nieuweren tijd, bij Napoleon's veroveringen, Engeland zich daarvoor schadeloos stelde door de buitenlandsche bezittingen der europesche mogendheden te bemagtigen. De voorgenomene landing in Frankrijk moge al minder kans van welslagen hebben gehad dan men zich voorstelde, toch was zulk eene handeling zeer aan te raden, omdat men daardoor den vijand in onrust bragt en een groot aantal zijner troepen bezig hield: de 9 à 10,000 man hollandsche landingstroepen, waarvan nog een gedeelte naar Amerika ging, dwongen (volgens Valkenier)

Lodewijk XIV ongeveer 30,000 man op de kusten van het kanaal en in Bretagne te laten; dit was dus, klaarblijkelijk, een voordeel voor de bondgenooten.

Eindelijk, de voornaamste strijdkrachten der bondgenooten waren vereenigd, in de Nederlanden waar zij eene 60 à 70,000 man zouden uitmaken; aan den Rijn waar zij tot bij de 60,000 man moesten klimmen. Op die beide oorlogstooneelen had men ook het meeste van den vijand te vreezen; Duitschland en de Nederlanden moesten tegen dien vijand worden beschermd; en begunstigde het geluk de wapenen der bondgenooten en gingen deze op eene stoute — zeker, voor die tijden, buitengewone — wijze te werk, dan waren die legers daar in de gelegenheid om spoedig tot in het hart van Frankrijk door te dringen en de hoofdstad van dat rijk te bedreigen.

Uit dit alles ziet men dus, dat het plan der krijgsverrigtingen voor 1674 van de zijde der bondgenooten goed was; de uitvoering was het minder.'

Lodewijk XIV schijnt zich aan zijne zijde in 1674 tot de verdediging te hebben willen bepalen; maar tot eene krachtige, werkzame verdediging, die in aanval verkeert, zoodra zij daar voordeel in ziet. De vloot — later door het genie van Colbert geschapen, en die weêr te niet ging, minder door de nederlaag van kaap La Hogue, dan door de onbekwaamheid der opvolgers van dien grooten staatsman — bestond in 1674 nog niet; en de fransche zeemagt, die, met de britsche vereenigd, de Republiek had bestreden, was, alleen, niet in staat om aan de Ruyters vloot het hoofd te bieden. Dit was een groot nadeel voor Frankrijk; niet alleen omdat daardoor zijne handel, zeevaart en volkplantingen zonder bescherming waren, maar ook omdat het ter verdediging zijner kusten eene aanzienlijke magt moest aanwenden, een 30,000 man, die men nu niet aan de landgrenzen had. Ook in Roussillon moest aan het spaansche leger een fransch leger worden overgesteld, dat, 20,000 man sterk, onder het bevel van Schomberg kwam. In de Nederlanden zou Condé met groote 40,000 man werkzaam zijn, niet gerekend de legermagt, die bezig was Holland te ontruimen; verdediging schijnt men hier beoogd te hebben, en de aanvallende inzigten van den franschen monarch gingen hier niet verder dan tot het beleg eener vesting, dat hij zijn veldheer aanbeval. Aan den Rijn moest Turenne de Duitschers tegenhouden; hij had hiertoe eene legermagt, die aanvankelijk slechts ruim 10,000 man, bij het

einde van den veldtogt tot groote 30,000 man klom: eene magt, die door de groote bekwaamheid des veldheers wel geschikt was voor eene werkzame, indrukwekkende verdediging, maar toch, in vergelijking van die der bondgenooten, te gering van sterkte was om aanvallend te handelen.

Verdediging stond dus, aan de fransche zijde, overal op den voorgrond. Dit was evenwel slechts dan, wanneer de heirmagten der bondgenooten in werking konden komen; maar daar dit met de gewone traagheid ging, wilde de fransche koning daarvan partij trekken, door, geheel in het begin van den veldtogt, aanvallend te handelen en de verovering te ondernemen van Franche Comté.

Die verovering van Franche Comté zou voordeelig zijn, omdat dit gewest voortdurend met Frankrijk kon vereenigd blijven. Die verovering was ook uitvoerbaar, omdat zij niets anders vorderde dan de belegering van eenige steden, door de Spanjaarden niet genoegzaam bezet en voorzien. Legers zou men daarbij niet te bestrijden hebben; want de spaansche krijgsmagt, kon zij al zoo vroeg te velde komen, was op zich zelve te onbeduidend, en de legers van Willem III en de duitsche legers zouden, op het vroegst, eerst in Mei in het veld kunnen verschijnen en konden dan nog in bedwang worden gehouden door die van Condé en van Turenne. Het was dus aan de fransche zijde een zeer goed beraamd ontwerp, om het voorjaar van 1674 te gebruiken voor de verovering van Franche Comté.

Reeds in 1674 was Navailles met 11000 man fransche troepen Franche Comté binnengerukt, en had, geheel op het einde der maand, het beleg geslagen voor de stad Gray. De slecht bevestigde plaats bood slechts een onbeduidenden tegenstand. Vesoul en Lons le Saulnier volgden dit voorbeeld, en gaven zich op de eerste opeisching aan den Franschen veldheer over. In April trok Lodewijk XIV in persoon, aan het hoofd van een leger van 20 à 30,000 man, naar het gewest dat hij wilde veroveren. Besançon, sedert den 25 April door het fransche leger berend, werd door den prins De Vaudemont goed verdedigd tot den 15 Mei; de Citadel gaf zich eerst den 22sten over. Daarna sloeg de koning het beleg voor Dôle, dat zich tot den 6 Junij verdedigde. De inneming van Salins en eenige kleinere sterkten voltooide nog in de maand Junij de verovering van Franche Comté.

De spoedige inneming van die verschillende vestingen be-

wijst, dat indien de fransche koning, het jaar te voren, zich niet bepaald had tot het enkele beleg van Maastricht, maar de verschillende spaansche vestingen tusschen Schelde en Maas had aangevallen, hij zich waarschijnlijk daarvan zou hebben meester gemaakt en dan Holland niet had behoeven te ontruimen. De legermagt, die Franche Comté aanviel, was kleiner dan die, welke Maastricht belegerde; en de tijd waarover men in 1673 kon beschikken, veel grooter dan die, welke tot de verovering van genoemd gewest werd besteed.

De fransche monarch had dus, dank zij zijner werkdadigheid, reeds een gewigtig voordeel op zijne tegenpartij behaald, voordat deze de krijgsverrigtingen begon; en het verhaal dier krijgsverrigtingen zal aantoonen, dat de latere gebeurtenissen niet van dien aard waren om de bondgenooten schadeloos te stellen voor den reeds ondervonden tegenspoed. Alvorens met het verhaal van den veldtogt in de Nederlanden aan te vangen, is het noodzakelijk, om, ter loops, te vermelden wat er, in 1674, voorviel op andere gedeelten van het oorlogstooneel.

Aan de zijde van de Pyreneeën waren de krijgsverrigtingen van geen belangrijken aard, of, beter gezegd, zij bleven zonder belangrijke gevolgen, door de weinige voortvarendheid der aanvallende partij, de Spanjaarden. De hertog de St. Germain, aanvoerder van het spaansche leger, was in het voorjaar van 1674 uit Catalonië opgerukt, de Pyreneeën overgegaan en de fransche vesting Bellegarde genaderd; die vesting gaf zich over aan de Spanjaarden, in weêrwil van de poging van Schomberg, het fransche legerhoofd, om haar te ontzetten. Beide legers bleven toen eenige weken geheel werkeloos tegenover elkander liggen. Den 19 Junij had er bij Morillas een veldslag plaats, waarbij het fransche leger eene nederlaag leed, die het 2 à 3000 man kostte. Indien St. Germain van die overwinning partij had getrokken en verder was doorgedrongen, dan is het waarschijnlijk dat Perpignan en andere plaatsen hem in handen zouden zijn gevallen; maar dit geschiedde niet, en de latere opstand van Messina tegen het spaansche gezag noodzaakte den Spaanschen koning een gedeelte zijner legermagt naar Sicilië te zenden, zoodat het daardoor verzwakte leger van de Pyreneeën buiten staat werd gesteld iets te ondernemen, en dan ook spoedig naar Catalonië terugkeerde.

De krijgsverrigtingen op zee werden, voor ons, niet door het geluk bekroond. De Ruyter, den 24 Mei uit Texel gezeild, was met 20 oorlogsvaartuigen en 28 transportschepen den 19 Julij voor het eiland la Martinique gekomen; den volgenden dag had er eene landing en aanval plaats, die in weerwil van de dapperheid der Hollanders, geheel en al mislukte door den krachtdadigen tegenstand der Franschen, welke hier eene sterke magt vereenigd hadden. Eenige werken, nabij de landingsplaats, werden door de infanterie van de kolonels Uyttenhoven, graaf Jan van Hoorne en Steeland vermeesterd, daarbij ondersteund door 1500 matrozen. Maar daar de verdedigingsmiddelen des vijands te sterk waren, en van de Nederlanders reeds twee der bevelhebbers, Uyttenhoven en Steeland, met bij de 600 man buiten gevecht waren gesteld, deed de Ruyter de onderneming opgeven en de troepen weêr inschepen. De vlootvoogd verliet kort daarop de Antilles en kwam in het begin van October in het vaderland terug.

Tromp was met het andere en grootste gedeelte der vloot naar de fransche kusten gestevend, en had Bretagne in onrust gebragt. Men zeilde Brest voorbij, en landde den 27 Junij op het eiland Bel-isle, door eene fransche magt van bij de 3000 man bezet. De generaal graaf van Hoorne, die hier het bevel over de landingstroepen had, ondervond weinig tegenstand en dreef den vijand terug tot naar het sterke kasteel. Eene opeisching dier vesting werd afgeslagen; en daar men oordeelde dat een beleg te veel tijd zoude kosten, werden den 29 Junij de troepen weder ingescheept.

Men stevende daarop naar het eiland Noirmoutier, aan de kust van Poitou liggende, en van het vaste land alleen gescheiden door eenen zeer smallen en ondiepen zeearm. Den 4 Julij had daar eene landing plaats; en na eenen korten tegenstand, waardoor ruim honderd man der Nederlanders buiten gevecht werd gesteld, nam de fransche bezetting de wijk naar Poitou, en liet het eiland, met kasteel, batterijen, ruim 30 vuurmonden en eenige schepen, in handen der Nederlanders. Bijna drie weken lang wapperde de hollandsche vlag van de muren der vijandelijke sterkte; en terwijl de vloot, zich verdeelende, overal vijandelijke schepen vermeesterde, was de geheele landstreek van Brest tot Bayonne in onrust, en trokken op verschillende punten sterke troepenafdeelingen zamen om eene landing der Hollanders te beletten. Den 23 Julij werd Noirmoutier weêr ver-

laten, nadat men het kasteel had doen springen en de kustbatterijen geslecht. Eenigen tijd werd nu de fransche kust in vrees gehouden, en na de Middellandsche zee nog te hebben aangedaan, keerde de vloot van Tromp, tegen het einde van 1674, naar Nederland terug.

Het is bekend, dat die onderneming der hollandsche vloot in verband stond met eene zamenzwering in Frankrijk tegen Lodewijk XIV. Over den eigenlijken aard dier zamenzwering is te weinig bekend, om te kunnen oordeelen wat daarvan was te verwachten. Overal waar eene volstrekte eenhoofdige regering bestaat, is men er altijd op uit om alle handelingen, welke die regering ten nadeele zouden kunnen strekken, met den digtsten sluijer des geheims te bedekken, en het geheele volk voor te stellen als, zoo niet aan die regering verkleefd, dan ten minste daaraan lijdelijk onderworpen; elke poging tot verzet, tot tegenstand, wordt zooveel mogelijk geheim gehouden; voor het oog der wereld heerscht overal de diepste rust, en alleen het uitbreken van een opstand toont, dat er ook woelingen in dien Staat zijn; — zoo zoude men, zonder den Petersburgschen opstand van 1825, misschien niet geweten hebben, dat de heerschappij der tzaren, ook onder het russische volk, hare vijanden had. Evenzoo was het met het Frankrijk van Lodewijk XIV. De geschiedschrijvers van dien tijd, zelfs de latere Voltaire, spreken te naauwernood van die zamenzwering van 1674; zij stellen haar voor als geheel onbeduidend en als het werk van eenige weinige edellieden en fortuinzoekers, die tot dit middel hunne toevlugt namen, deels uit bijzondere vijandschap tegen Louvois, deels om hunne berooide geldmiddelen te herstellen. Een lid van het vorstelijk geslacht der Rohan's, een ander edelman Latruaumont, een schoolmeester van den Ende, Hollander van geboorte, en nog anderen, traden in verbond met de bevelhebbers der hollandsche vloot, en beloofden het havenstadje Quillebeuf hen in handen te spelen en Normandië in opstand te brengen. De schrijvers van dien tijd zeggen echter, dat die zamenzwering niet den minsten bijval of ondersteuning bij het volk zoude gevonden hebben, dwaselijk beraamd was, en tot niets konde leiden. Hoe dit zij, die zamenzwering werd ontdekt voordat zij tot uitvoering zoude komen; Latruaumont, zich te weer stellende, toen men hem in hechtenis wilde nemen, werd doodgeschoten; Rohan, eenige andere edelen, en van den Ende vonden den dood door beuls-

handen, de edelen door het zwaard, de schoolmeester aan eene galg; — hij stierf, zeggen de berigtgevers, als een atheïst; — men weet, dat men toen zeer spoedig dien naam gaf aan ieder, die niet tot een bekend kerkgenootschap behoorde. Het was een scheldwoord van dien tijd, dat men dikwijls, bij gebrek van andere argumenten, tegen zijne vijanden gebruikte.

Door het ontdekken dier zamenzwering was de hollandsche vloot niet in haar doel geslaagd, om sommige fransche havens te bemagtigen en in Frankrijk een burgeroorlog te doen ontbranden. Niettegenstaande die teleurstelling kan men echter zeggen, dat die onderneming ter zee wél voordeelen heeft opgeleverd, daar zij Lodewijk XIV dwong zulk eene sterke krijgsmagt tot de verdediging der kusten aan te wenden. Bovendien moet men ook acht geven op den zedelijken indruk, welken de verschijning van Tromp's vloot maakte; de kustlanders van het Kanaal en van de Biscaaische golf werden in vrees gebragt; op die kusten, overal, door de Hollanders, schepen bemagtigd; en de fransche legermagten in Poitou bijeengetrokken, zagen weken lang de vlag der Republiek wapperen op het fransche eiland Noirmoutier; — dit kon niet anders dan diepen indruk maken op ieder, die zich herinnerde hoe, pas twee jaren geleden, Lodewijk XIV triomfbogen had doen oprigten, om de zoogenaamde verovering van Holland te vieren. Die indruk is nog heden ten dage niet geheel uitgewischt; en de dorpeling in Bretagne herdenkt in zijne eenvoudige liederen nog de tijden van het verleden, toen Tromp en De Ruyter hunne geduchte vlag op de zee deden wapperen en Frankrijks zonen ontzag inboezemden voor den hollandschen naam.

Aan den Rijn konden de bondgenooten op voordeelen rekenen, omdat zij daar met groote overmagt optraden; want hoezeer de sterkte der beide partijen in den veldtogt van 1674 daar gedurig afwisselde, zoo was toch altijd de meerderheid aan de zijde der Duitschers; in het laatste gedeelte van den veldtogt telde het vereenigde keizerlijke en brandenburgsche leger eene kleine 60,000 man, het fransche ruim 30,000. Dit aanmerkelijk verschil werd echter opgewogen door de groote bekwaamheid van Turenne, en door de weinige eenheid, die er in de handelingen van de aanvoerders der bondgenooten kan opgemerkt worden.

De verbazende langzaamheid, die er bij de krijgstoerustingen der duitsche vorsten plaats had, was ook oorzaak dat, ge-

durende een gedeelte des jaars, de fransche veldheer bijna eene even sterke magt had als die, welke tegenover hem stond, en daarvan gebruik maakte om, door aanvallende bewegingen, den vijand in ontzag te houden. Na eerst eene zwakke ruiter-afdeeling, onder den hertog van Lotharingen, belet te hebben Franche Comté ter hulp te komen, ging Turenne, den 14 Junij, te Philipsburg, op den regteroever des Rijns over; te regt oordeelende dat, om den vijand den overtogt van dien stroom te beletten, het de raadzaamste handeling was, zelf dien vijand op den anderen oever op te zoeken.

Den 16 Junij ontmoet de fransche veldheer, nabij het stadje Sintzheim, eene keizerlijke legermagt, onder den generaal Caprara; de fransche legermagt telde 9000 man, de keizerlijke 7 à 8000 minder goede troepen; en algemeen oordeelt men, dat Caprara goed zou gedaan hebben, het gevecht te ontwijken en naar de Neckar terug te trekken, om zich daar te vereenigen met de keizerlijke troepen die, onder den generaal Bournonville, naar het tooneel des oorlogs in aantogt waren. Vertrouwende op de voordeelen zijner sterke stelling, meende echter de keizerlijke aanvoerder, den vijand te kunnen afwachten; maar hij onderging eenen nederlaag in dat gevecht bij Sintzheim; en trok toen op Heidelberg terug. Turenne, van zijne zijde, zette de navolging niet voort, maar keerde reeds den 20 Junij, bij Philipsburg, op den linkeroever des Rijns terug. Waarom Turenne den regteroever van den Rijn verliet, is niet regt duidelijk. Na versterkingen ontvangen te hebben, die zijne magt tot 18,000 man deden klimmen, ging de fransche veldheer, den 3 Julij nogmaals bij Philipsburg den Rijn over en rukte naar den Neckar vooruit, om daar het keizerlijke leger op te zoeken; dit leger, waarbij zich Bournonville had gevoegd, telde nog maar 13,000 man. De keizerlijke aanvoerders, hunne minderheid inziende, ontweken den strijd en trokken in noordelijke rigting naar den Main terug. Turenne, de vervolging stakende, ging toen over tot de verwoesting van de Paltz. Was dit eene uitvoering van de bepaalde bevelen des franschen konings, of was die verwoesting, zoo als Beaurain beweert, alleen het gevolg van den moedwil des franschen soldaats, tot toorn aangezet door de vijandschap der paltzsische boeren? — hoe dit zij, de barbaarsche handeling om twee steden en vijf en twintig dorpen aan de vlammen ten prooi te geven, zal altijd een vlek op den franschen naam blijven, en

een verwijt voor den veldheer, die òf de lijdelijke uitvoerder van onmenschelijke bevelen is geweest, òf geene kracht genoeg heeft bezeten om zijne plunderzieke benden in toom te houden.

Intusschen waren de lang verwachte versterkingen van het duitsche leger op het punt van aan te komen. De luneburgsche en brunswijksche troepen trokken in het begin van Julij bij Niënburg bijeen; zij bestonden uit 5 regimenten voetvolk, ieder regiment 10 vaandels (kompagniën) van 120 man, 1 regiment dragonders en 5 regimenten ruiterij; in alles 13,000 man. Die magt rukte op, benevens andere duitsche troepen, om zich bij het leger van Bournonville aan te sluiten; en Turenne werd daardoor genoopt om den 28 Julij, bij Philipsburg, weêr op den linkeroever van den Rijn terug te keeren, nadat hij, door de verwoesting van den Paltz, het aan den vijand ondoenlijk had gemaakt om dáár te verblijven en dáár den overtogt van den Rijn te beproeven.

Bournonville's leger trok daarop naar het lagere gedeelte van den Rijn, en ging, na veel talmens, eindelijk den 29sten en 30 Augustus, in de omstreken van Maintz, dien stroom over. Het rukte toen naar de zijde van Spiers vooruit; maar hoezeer het groote 10,000 man sterker was dan Turenne's leger, waagde het echter niet dien veldheer aan te vallen en slag te leveren; het ging den 20 September onverrigterzake in de omstreken van Spiers weêr op den regteroever van den Rijn terug. Zelden heeft de bekwaamheid des veldheers grooter gewigt in de schaal des oorlogs gelegd, dan hier bij dezen veldtogt; Turenne, met mindere magt, altijd stout vooruitrukkende en aanvallende; de duitsche aanvoerders, met meerdere magt, altijd aarzelende, soms schroomvallig vooruitrukkende, maar om telkens weêr terug te trekken.

De keizerlijke aanvoerders weten intusschen de regering van Straatsburg — toenmaals eene vrije rijksstad — over te halen, om hun daar den overtogt van den Rijn toe te staan; die overtogt heeft den 1 October plaats, en Bournonville's leger, 36 à 38,000 man sterk, waarvan meer dan de helft ruiterij, bedreigt op nieuw den Elzas; om dat gewest te beschermen, besluit Turenne een veldslag te leveren, hoezeer zijn leger slechts 12,000 man voetvolk en 10,000 man ruiterij sterk is. Die veldslag heeft den 4 October plaats bij Entzheim, een paar uren ten zuidwesten van Straatsburg; de Duitschers lijden daarbij de meeste verliezen; maar het is voor Turenne slechts

eene halve overwinning, daar hij nog 's avonds het slagveld verlaat en terugtrekt; — eene handeling, door Napoleon afgekeurd, als al te omzigtig.

Kort daarop, den 13 October, kwam ook het brandenburgsche leger, door den keurvorst zelven aangevoerd, bij Straatsburg aan; dit leger bestond uit 12,000 man voetvolk, 6000 ruiters en 47 stukken geschut. Nog andere duitsche troepen waren toen aangekomen, zoodat de geheele magt daardoor tot 57,000 man klom, namelijk 33,000 man voetvolk en 24,000 man ruiterij; terwijl andere legers meestal bij het begin van een veldtogt het sterkste waren, bereikten de duitsche legers van dien tijd, door verkeerde beschikkingen, dikwijls hunne grootste sterkte op het oogenblik dat de veldtogt zoude eindigen.

Turenne had ook versterkingen gekregen; onder anderen was, van het leger van Condé in de Nederlanden, 10,000 man tot hem opgerukt. Maar, in weêrwil daarvan, had hij slechts 20,000 man voetvolk en 13,000 man ruiterij; hij oordeelde dus teregt, dat het onraadzaam was, om tegen die groote overmagt des vijands een veldslag te wagen. Na eenige onbeduidende bewegingen, en na zooveel mogelijk Lotharingen en den Elzas verwoest te hebben, ging hij dus, in het laatst van November, naar de Vogesen terug, even alsof hij voornemens was, ten westen van dien bergketen winterkwartieren te betrekken.

De duitsche legerhoofden, daardoor misleid, meenden dat de veldtogt geëindigd was, begonnen hunne troepen in winterkwartieren te verdeelen, links zich uitstrekkende tot Béfort, in het midden over Colmar naar de Vogesen, regts tot nabij Straatsburg. Die kantonnementen hadden eene zeer groote uitbreiding, en te vergeefs maakte de keurvorst van Brandenburg Bournonville opmerkzaam op het gevaar daarin gelegen; maar denkelijk was die uitbreiding ook eene noodzakelijkheid, door de verwoestingen welke Turenne had aangerigt in de landstreek waar het duitsche leger was.

De fransche veldheer, tot elken prijs den vijand willende beletten op den linker Rijnoever te verblijven, heeft naauwelijks vernomen dat het duitsche leger in kantonnementen verdeeld is, of hij doet zijne troepen de hunne verlaten, en stelt zich daarmede den 29 en 30 November in beweging. De vijand, die aanvankelijk hierin niets anders zag dan eene verschikking der kwartieren, en die later, op verschillende punten door

schijnbewegingen van Turenne met aanvallen bedreigd, niet wist wat het eigenlijke voornemen was van den franschen veldheer, heeft den tijd niet om zijne troepen uit hunne kantonnementen te zamen te trekken; plotseling staat de fransche veldheer met 30,000 man te midden van de door de Duitschers bezette landstreken; sommige troepengedeelten der keizerlijken, in hunne kwartieren afgesneden en omsingeld door de snel doordringende fransche ruiterij, gaan geheel verloren en leggen de wapens neder; bij Mühlhausen (29 December 1674) en bij Türkheim (5 Januarij 1675) ontmoet Turenne gedeelten van het duitsche leger, die zich daar hebben bijeengetrokken, slaat hen, vermeestert Colmar en dwingt den vijand, geslagen en verzwakt, half Januarij weêr achter den Rijn terug te gaan en op den regteroever van dien stroom zijne winterkwartieren te zoeken.

Zoo eindigde een veldtogt, die alleen voldoende zou zijn, om Turenne aan de grootste legerhoofden gelijk te stellen. Wel mogten zijne tijdgenooten toen van hem zeggen, dat de Fabius getoond had ook een Alexander te kunnen zijn; zijn krijgsgenie beschermde Frankrijk tegen een inval der vreemde legers, en stelde aan die legers geduchter slagboom tegen, dan de breede, snelvlietende stroom, die Frankrijks oostelijke grenzen afsluit.

Dit korte overzigt van de gebeurtenissen op andere oorlogstooneelen was noodig om het verhaal van den veldtogt van 1674 in de Nederlanden begrijpelijk te maken.

Het jaar 1673 was geëindigd met het ontruimen van de Noordelijke Nederlanden door het fransche leger. Een gedeelte van dat leger, door Luxembourg aangevoerd, was, in de eerste dagen van het jaar 1674, van Maastricht over Charleroi naar Frankrijk getrokken; het andere gedeelte, onder den maarschalk De Bellefonds, was in het voorjaar van 1674 nog in Nijmegen, Arnhem en andere geldersche steden. Lodewijk XIV zond, den 24 Maart, last aan dien bevelhebber, om die steden en de vestingen aan den Rijn te ontruimen, en met die zamengetrokkene fransche magt tegen den 30 April bij Maastricht te zijn.

De Bellefonds waagde het, om dien last van zijn vorst niet op te volgen. De fransche veldheer oordeelde, dat het verkeerd

was zooveel vestingen aldus zonder slag of stoot te ontruimen, en daardoor Frankrijk tevens te berooven van het bondgenootschap met den bisschop van Keulen. Hij trof dus, geheel eigenmagtig, eene overeenkomst, waarbij bepaald werd, dat Arnhem, Nijmegen en het fort St. Andries aan dien vorst zouden worden afgestaan en door de keulensche troepen bezet.

De fransche koning, zeer ontevreden over het gedrag van zijn veldheer, keurde den afstand dier steden en het voornemen om ze met keulensche troepen bezet te houden, geheel af, en zond bevel, onverwijld voort te gaan met de ontruiming. Dit geschiedde toen, maar daar er intusschen tijd verloren was, kreeg Bellefonds tot voorschrift, in plaats van den 30 April, den 10 Mei te Maastricht te komen. Nijmegen, Arnhem, Schenkenschans, Emmerik, Rees, Wezel, Rhijnberg en Nuis, werden, geheel op het einde van April en de eerste dagen van Mei, ontruimd. Bellefonds, naar de Roer trekkende, maakte zich in het voorbijgaan, den 10 Mei, stormenderhand meester van het stadje Erkelens, door 3 à 400 Spanjaarden bezet; de Roer bij Linnich overtrekkende, kwam hij den 12 Mei bij Valkenburg, nog geen drie uren van Maastricht; zijn leger telde toen, volgens een onzer schrijvers, omstreeks 20,000 man, Beaurain stelt het op 22,000, Valkenier op 25,000 man voetvolk en 3000 ruiters; beiden begrijpen daaronder eenige keulensche troepen, die in sommige der hollandsche steden in bezetting waren geweest. Al het geschut en al de oorlogsbehoeften, in die steden voorhanden, was door de fransche troepen óf medegevoerd, óf vernield; een goed gedeelte bleef in Grave, waar men ook de gijzelaars bragt, die men medegenomen had tot verzekering van het betalen der opgelegde brandschattingen. Grave kreeg eene bezetting van ruim 4000 man, onder den wakkeren Chamilly; die stad en Maastricht waren de eenige plaatsen, welke Frankrijk van zijne veroveringen op hollandsch grondgebied behield.

Gelijktijdig met die ontruiming van Holland door Bellefonds, trok aan de noordelijke grenzen van Frankrijk de legermagt bijeen, die, onder Condé, bestemd was om in de Nederlanden oorlog te voeren. Men vindt bij een onzer schrijvers (Nieuwe Mercurius), dat die fransche veldheer, den 6 Mei, met 8 à 10,000 man te Doornik aankwam, en dat weinige dagen later het daar vereenigde leger eene sterkte had van ruim 20,000 man, waaronder 60 vaandelen Zwitsers, ieder van 200 man. Bij

dat leger had men 30 stukken geschut, 3 mortieren en 500 munitiewagens.

Hoezeer die sterkte van Condé's leger hier tot in bijzonderheden vermeld wordt, en al onze schrijvers in hunne opgaven vrij eenparig daarmede zijn, zijn er toch alle redenen om te gelooven, dat die opgaven geheel onjuist zijn, en de sterkte van het fransche leger veel hooger moet gesteld worden. Immers men vindt bij Beaurain, die, bij het zamenstellen zijner geschiedenis van den veldtogt van 1674, de brieven en aanteekeningen van Condé zelf heeft kunnen raadplegen, en die dus voor de opgave van de fransche zijde gezag bezit, dat den 10 Mei het fransche leger, op den linkeroever der Schelde bij Doornik vereenigd, sterk was 44 bataillons voetvolk, 121 escadrons ruiterij en 10 escadrons dragonders, in alles eene sterkte van 45,000 man. Dit groote verschil tusschen die opgave en die van onze schrijvers ontstaat mogelijk daardoor, dat de laatsten alleen opnoemen de troepen, door Condé uit Frankrijk aangebragt, en niet mederekenen die, welke reeds vroeger aan de noordelijke grenzen stonden of door Luxembourg uit Holland waren medegevoerd.

De eerste handeling, waartoe Condé overging, was de vereeniging te bewerkstelligen met de legermagt van Bellefonds. Alvorens dien marsch van het fransche leger van Doornik naar de zijde van Maastricht te vermelden, is het noodig eerst met een paar woorden te zeggen, hoedanig de gesteldheid van zaken toenmaals was in de Spaansche Nederlanden, het oorlogstooneel, om daaruit af te leiden, welke zwarigheden zich bij dien marsch konden opdoen.

Stad en vesting waren toen woorden van gelijke beteekenis, en er waren toenmaals geene plaatsen van eenige beduidenis in de zuidelijke Nederlanden, niet voorzien van vestingwerken en bezetting. Ten gevolge van den vroegeren inval van Lodewijk XIV in de zuidelijke Nederlanden en van den vrede van Aken, was Frankrijk in het bezit gebleven van eenige vestingen dier gewesten, zoodat daardoor de sterke punten, door de wederzijdsche partijen bezet, op eene wonderlijke wijze waren dooreengemengeld en verward.

Zoo, met de zeekunst beginnende, was Frankrijk daar meester van de vestingen Grevelingen, Duinkerken, Veurne en St. Winoxbergen. Hier sprong dus het fransche grondgebied in het spaansche; maar oostelijk daarvan, in de ruimte tusschen de

Iperlee en de Lys, had weêr het omgekeerde plaats; daar hadden de Spanjaarden de vestingen Aire, St. Omer, Cassel en Iperen. Tusschen Lys en Schelde had Frankrijk weêr Arras, Douay, Rijssel, Doornik, Kortrijk en Oudenaarden; Gent, aan de zamenvloeijing der beide rivieren, behoorde den Spanjaarden, even zoo als de andere vlaamsche en brabandsche steden, Antwerpen, Mechelen, Leuven, Brussel, enz. De vesting Ath was weêr een vooruitspringend punt, in het bezit van Frankrijk; daarentegen waren Mons, St. Guilain, Condé, Valenciennes, Maubeuge en Kamerijk aan Spanje, Binche en Charleroi aan Frankrijk; Spanje had Namen, Charlemont en Givet, terwijl Huy en Dinant, tot Luik behoorende, onzijdig waren, even als de stad van dien naam. Lager aan de Maas had Frankrijk Maastricht, Maaseyck en Grave; terwijl de Spanjaarden, boven Maastricht, de kasteelen van Navagne en van Argenteau en beneden die stad de vestingen Venlo en Roermond hadden.

Gaat men op de kaart de ligging na van de verschillende hier opgenoemde steden, dan ziet men hoe die ligging sommige dier vestingen aan een beleg blootstelde, en hoe die sterkten aan den anderen kant geschikt waren tot het doen van strooptogten, van brandschattingen in 's vijands land, van aanvallen op 's vijands konvooijen, in één woord tot het doen van al die plagerijen, die zulk eene gewigtige rol speelden in de oorlogen dier tijden. De menigte der vestingen was hier weêr een nadeel voor de zwakste partij; de Spanjaarden, met reden beducht, dat de vijand zoude trachten eenige hunner sterke steden te bemagtigen, waren gedwongen die steden voorzien te laten van genoegzame bezettingen, en van daar, dat zij slechts eene onbeduidende magt konden te velde brengen; Condé, daarentegen, liet de fransche vestingen slechts zwak bezet, voornemens om, wanneer de vijand de belegering van eene dier vestingen ondernam, met het sterke fransche leger ter hulpe op te rukken en een veldslag te leveren; voor de verdediging dier vestingen rekende hij meer op zijn leger dan op de bezettingen.

Die dooreen gemengde ligging van de sterke steden der wederzijdsche partijen had ten gevolge, dat men gewoonlijk bij elken marsch in de nabijheid van eene vijandelijke vesting was, en dus maatregelen van voorzorg moest nemen tegen hare bezetting; aan den anderen kant had men ook weêr het voordeel van, waar men ook heen trok, meestal in de nabijheid

eene eigene vesting te hebben, die als steunpunt konde dienen.

Den 12 Mei begint Condé zijne beweging; hij marcheert over Leuse, Lens, Ville sur Haine, Merlanwelz, Thiméon, Gembloers, Avesnes sur Mehaigne en Freren op Lichtenberg, waar hij den 22 Mei aankomt en kampeert op den St. Pietersberg, met het front naar de Maas, den linkervleugel nabij Maastricht, den regtervleugel tegenover het kasteel van Navagne. Elf dagen waren dus doorgebragt om den afstand van Doornik tot Maastricht — bij de dertig uren gaans — af te leggen. Het is goed, dien marsch eenigzins in bijzonderheden na te gaan, om inzigt te verkrijgen in de wijze van oorlogvoeren dier tijden.

Na het einde van elken marsch wordt een kamp betrokken; dit is een vaste regel. Zulk een kamp strekt zich, zoo als van zelf spreekt, in eene regte lijn uit; en het moet dikwijls moeite gekost hebben, een terrein te vinden dat dit toeliet, zelfs in dien vroegeren tijd, toen het land veel minder bebouwd was dan in onze dagen. De grootte van het kamp moet in verhouding staan tot de sterkte van het leger, dat zich daar in eene gunstige stelling in slagorde moet kunnen scharen. Geen terreinbeletselen moeten de onderlinge gemeenschap tusschen de verschillende gedeelten van het kamp verbreken; de vleugels moeten aangeleund zijn; de rug verzekerd; het front, zooveel mogelijk, eene beek of een riviertje voor zich hebben. Daaraan wordt zooveel waarde gehecht, dat Beaurain niet nalaat, dag voor dag, bij ieder kamp aan te wijzen, dat aan die verschillende voorwaarden is voldaan, en waar dit niet bij alle het geval is, verontschuldigt hij dit daarmede, dat het toch maar een kamp was, dat slechts in het voorbijgaan werd bezet (*un camp de passage*).

De marchen worden meestal op drie of vier kolonnes gedaan. Om aan te wijzen hoe dit gebeurt, kan de marsch dienen, die den 12 Mei van Doornik op Leuse plaats had.

Het leger van Condé was gekampeerd op den linkeroever van de Schelde, front makende naar die rivier, en met den regtervleugel sluitende aan de vestingwerken van Doornik; de marsch naar Leuse, nog geen drie uren groot, heeft plaats in vier kolonnes, die zooveel mogelijk op gelijke hoogte blijven en onderling geen grooten afstand hebben; waar die afstand het grootste is, bedraagt die niet meer dan een half uur gaans, op enkele punten slechts eenige honderd ellen; belangrijke terreinbeletselen zijn er niet tusschen de wegen door die kolonnes gevolgd.

De beide vleugelkolonnes, de eerste en de vierde, bestaan geheel uit ruiterij; de tweede kolonne, van den regtervleugel af gerekend, bestaat uit het geschut, de levensmiddelen en den wagentrein van het leger, begeleid door eenige detachementen voetvolk, in alles 700 man, die zich tusschen de wagens in eenige pelotons verdeelen, en door twee escadrons ruiterij, die aan het hoofd, en twee andere, die aan den staart der kolonne marcheren. Eindelijk, de derde kolonne bestaat uit de infanterie, die ook een klein gedeelte der bagaadje met zich medevoert.

Wat de veiligheidsmaatregelen op marsch betreft, deze bestonden daarin, dat de regterkolonne eene afdeeling van honderd ruiters afzond in de rigting van Condé en St. Guilain, om de spaansche bezettingen dier vestingen in het oog te houden; en dat de linkerkolonne evenzoo eene ruiterafdeeling van gelijke sterkte als linkerflankdekking deed marcheren, hoezeer hier minder reden was om voor een vijandelijken aanval te vreezen. Bij andere gelegenheden, toen men meer in de nabijheid van den vijand was, zoo als bij den marsch van den 14 Mei, van Lens op Ville sur Haine, toen men bijna onder het geschut der spaansche vesting Mons marcheerde, nam men meer voorzorgen; men zond dan op de beide vleugels patrouilles en flankdekkingen (des partis et des détachements) uit, en men deed elke kolonne door eene sterke achterhoede volgen. — Evenzoo nam men maatregelen voor de veiligheid der kampen. Maar zoozeer was men toen geneigd om der tegenpartij eene rust te gunnen, waarin men zelf niet gaarne gestoord werd, dat er bijna geen voorbeelden voorkomen, dat een leger gedurende zijn marsch door den vijand wordt aangevallen, en het daarom in Willem III ook niet te verwonderen is, dat hij zich bij Séneffe aan dat gevaar blootstelde.

En toch, wanneer ooit bij den aanval op een marcherend leger voordeel was te behalen, dan was het wel met de wijze, waarop de legers der zeventiende eeuw de marschen uitvoerden. Zulk een leger was wel, even als bij de oorlogsmarschen van onzen tijd, in verschillende kolonnes verdeeld; maar, terwijl de nieuwe krijgskunst voorschrijft, om ieder dier kolonnes uit de drie wapens zamen te stellen, ten einde zij dus ieder een klein leger zouden uitmaken, vaardig om eenigen tijd op zich zelf te staan en zelfs tegen overmagt den strijd vol te houden, was, bij de marschen der zeventiende eeuw, elke kolonne dik-

wijls maar uit één wapen zamengesteld; het voetvolk marcheerde over den eenen weg, de ruiterij over een anderen, het geschut weêr over een derden; natuurlijk dat dus zulk eene kolonne, werd zij plotselings aangevallen, een zeer ongelijken strijd moest voeren. Bestond de kolonne soms uit voetvolk en ruiterij, dan ontbrak toch het geschut, dat altijd een afzonderlijken weg volgde. Op de spoedige komst en ondersteuning van de andere kolonnes viel ook niet te rekenen; want hoezeer de onderlinge afstand dier kolonnes niet groot was, zoo waren die kolonnes daarentegen ook niet zeer beweegbaar; en daar de bagaadje eene der middelste kolonnes uitmaakte, zoo was het daardoor voor de vleugelkolonnes zeer bezwaarlijk om zich te vereenigen. Van de aanwezigheid eener sterke voorhoede, die den marsch des legers verzekert en den eersten aanval des vijands afkeert, vindt men hier geen spoor.

De marsch van elke kolonne op zich zelven was ook in de hoogste mate gebrekkig. Bij een hedendaagschen oorlogsmarsch heeft men dat wapen vooraan, dat het eerst in werking moet komen; ieder korps is op zich zelve; ieder officier marcheert bij de door hem aangevoerde afdeeling; geen onnoodige wagens of voertuigen zijn tusschen de verschillende korpsen gemengd; verschijnt de vijand onverwachts, dan is men spoedig in staat hem het hoofd te bieden. Ieder korps trekt zich in geslotene kolonne zamen en marcheert naar dat gedeelte der stelling, dat aangewezen wordt; dit kan wel eens wat tijd kosten, wanneer, bij lange, vermoeijende marschen, de afstanden tusschen de afdeelingen wat groot zijn geworden, en er eenige wanorde is ontstaan; maar spoedig is dan de orde hersteld, en zijn de afstanden hernomen. Bij een goed geoefend leger van onzen tijd is de overgang van den marschvorm tot den gevechtsvorm niet moeijelijk, en vereischt niet veel tijd.

Dat het bij de legers der zeventiende eeuw geheel anders moet geweest zijn, is gemakkelijk te begrijpen, wanneer men maar opmerkt, hoe die legers marcheerden. Bij de hier vermelde marschen van Condé's leger, had elke kolonne hare tenten en kampgoederen geheel vooraan; een stout partijganger, daarop aanvallende, kon dus die toen zoo noodzakelijke voorwerpen nemen of vernielen, voordat de achterkomende troepen iets konden doen om dit te beletten. Die troepen zelve marcheerden met een volslagen gemis van orde, waarvan men zich moeijelijk een denkbeeld kan maken; de officieren bekommer-

den zich niet om hunne soldaten, maar gingen met een groot aantal vereenigd, zoo als het hun goed dacht; de soldaten, dit behoeft niet gezegd te worden, volgden dit voorbeeld; aan een bijeen blijven der manschappen van dezelfde pelotons en kompagnieën, aan het afzonderlijk houden dier verschillende afdeelingen, werd niet in het minste gedacht; integendeel, zelfs de regimenten waren dooreengemengd, en dit ging zoover, dat zeventig jaren later, bij den Oostenrijkschen successieoorlog, men bij de fransche legers het toppunt van orde meende bereikt te hebben, wanneer men bij een marsch zorgde, dat ten minste ieder regiment op zich zelf bleef. Meestal maakte bij een marsch de geheele kolonne eene verwarde, dooreengemengde, zich ver uitbreidende massa uit, die zich alleen eenigzins ordende bij het naderen van de legerplaats, waar de marsch zoude eindigen, of wanneer om de een of andere reden eene opmarsch moest plaats hebben. Het behoeft geen betoog, dat zulk eene opmarsch, zulk een in slagorde komen, eene handeling was, die met de grootste moeijelijkheden gepaard ging en veel tijd kostte.

Behoeft er nog meer gezegd te worden, om de waarheid te bewijzen van het vroeger beweerde, dat nooit de aanval op een marcherend leger meer gunstige kansen heeft opgeleverd, dan bij de marschen van de legers der zeventiende eeuw? Het is vreemd, dat die aanvallen daar zoo zeldzaam voorkomen; eene kleine afdeeling welberadene troepen, met bekwaamheid aangewend, zou in staat geweest zijn een geheel leger in verwarring te brengen.

Condé had, ten minste, de wijze van marcheren eenigzins verbeterd, door voor te schrijven, dat bij de kolonne, door de voertuigen der artillerie en de bagaadje uitgemaakt, daar waar de breedte van den weg dit toeliet, men met twee of drie voertuigen naast elkander zoude marcheren. Bij latere oorlogen, zegt Beaurain, week men van dit goede voorschrift weêr af, en liet men nooit meer dan één voertuig in front marcheren, al gaf de weg gelegenheid om er twee of drie naast elkander te hebben. Maar al werd door dit goede voorschrift van den franschen veldheer de lengte van den wagentrein al eenigzins bekort, toch ging die trein langzaam voort, en dwong daardoor ook de andere kolonnes traag te marcheren.

Wat bij de toenmalige oorlogsmarschen ook veel oponthoud en verlies van tijd te weeg bragt, was de dwaze gewoonte om

daaraan te hechten, dat in de kampen ieder korps juist de plaats innam, welke het in de slagorde vast was toegewezen. Het gebeurde soms, dat na het einde van eenen marsch de troepen, die in de slagorde den regtervleugel hadden, aan de linkerzijde aankwamen van het kamp dat men wilde betrekken; en omgekeerd, de troepen van den linkervleugel, aan de regterzijde van het kamp. Dan moesten die beide kolonnes, om de plaats in de slagorde in te nemen, nog de geheele frontlengte van het kamp afleggen, zich omwisselen, zich kruisen; hetgeen, wanneer men in aanmerking neemt dat het kolonnes waren van 10, 15 of 20,000 man, eenige uren tijds deed verliezen. Het ware zeker oneindig beter geweest, zonder op de plaats in de slagorde te letten, iedere kolonne dáár te laten kamperen waar zij aankwam; maar dan had de regtervleugel gestaan waar de linker moest staan, en deze was in de plaats van den regter gekomen, en zulk eene omwisseling zou toen voor ieder ongehoord zijn geweest (eût revolté tous les esprits, zegt Beaurain). — Zelfs in onze dagen is men nog niet geheel vrij van die vooroordeelen.

Hoezeer de marschen 's ochtends vroeg begonnen, en de soldaat, uitgeput van vermoeijenis, eerst met het vallen van den avond het nieuwe legerkamp bereikte, werd er evenwel iederen dag slechts eene geringen afstand afgelegd. De volgreeks der dagmarschen zal dit aantoonen. Den 12 Mei gaat men van Doornik op Leuse, den 13den van Leuse op Lens; deze beide marschen zijn ieder van drie uren gaans. Condé wil eerst den 14den rustdag houden bij Lens; maar hij ziet daarvan af, doordien de bij het fransche leger plaats hebbende desertie het te gevaarlijk maakt, in de nabijheid der vijandelijke vesting Mons te blijven. De marsch wordt dus den 14den voortgezet op Ville sur Haine, eene marsch van twee uren gaans; den 15den op Merlanwelz; den 16den op Thiméon; ieder van die beide laatste marschen kan men op niet meer dan drie uren gaans stellen. Toen echter hebben die vijf achtereenvolgende marschen (ieder van twee à drie uren gaans!) het leger, en vooral de ruiterij, zoozeer vermoeid, dat men den 17den te Thiméon rustdag moet houden. Men maakt daarvan gebruik om nieuwen voorraad van levensmiddelen te doen aankomen van Charleroi, waar men tot dat einde brood had doen bakken. Den 18den marcheert men op Gemblours, een afstand van 3 uren; den 19den trekt men op Avesnes sur Méhaigne en den 20sten op Freren; beide laatste

marschen waren, voor dien tijd, zeer groot, en kunnen ieder op vijf uren gaans gesteld worden. Den 21sten houdt men dan ook weêr rustdag, en den 22sten is de march van Freren naar den St. Pietersberg niet meer dan drie uren gaans.

Men ziet dus, welk een onmetelijk verschil er bestaat tusschen den slakkengang der legers van de zeventiende eeuw, en de verbazende snelheid, waarmede Napoleon zijne talrijke legerscharen wist te bewegen.

Maar, wordt soms aangemerkt, wanneer de hedendaagsche legers zich zooveel sneller bewegen, dan geschiedt dit ten koste van de landstreek waar de oorlog wordt gevoerd; die landstreek wordt door zulke marschen geweldig gedrukt en geteisterd; bij de langzame bewegingen van de legers der vroegere eeuwen, voerden die legers met zich mede alles wat zij noodig hadden voor hun onderhoud; de landstreek behoefde het niet op te brengen, zij leed daardoor niet; orde en krijgstucht bleven beter bewaard.

Die bewering is onjuist, en dat voordeel, dat men aan de vroegere, meer langzame wijze van oorlogvoeren wil toeschrijven, is denkbeeldig. 't Is waar, bij de nieuwere oorlogen, waar een leger snelle marschen verrigt, lijdt de landstreek wel eens daardoor; maar dit hangt grootendeels af van de bevelhebbers; daar, waar deze goede maatregelen nemen, kunnen zij het onderhoud hunner troepen verzekeren, zonder dat de krijgstucht verbroken wordt, zonder dat de landzaat wordt gedrukt of mishandeld. Snelle marschen, snelle doortogten, zullen over het algemeen eene landstreek minder uitputten, dan wanneer een leger, zich langzaam bewegende, langen tijd in hetzelfde gewest blijft. De langzaamheid, waarmede Condé's leger zich bewoog, waarborgde bij dat leger in geenen deele het behoud van orde en krijgstucht; integendeel, men vindt vermeld, dat die krijgsmagt in dit opzigt zeer veel te wenschen overliet. Het gebrek aan krijgstucht was, volgens Beaurain, bovenmate groot en de desertie niet minder; als een bewijs van het eerste haalt hij aan, dat bij den marsch van den 16den, van Merlanwelz naar Thiméon, fransche soldaten een dorp en de woning eens edelmans geheel uitplunderden en vernielden, in weêrwil van eene veiligheidswacht (sauvegarde), door Condé daar geplaatst. Die veldheer deed een der plunderaars ophangen en van het geheele leger een dag soldij inhouden, om de schade der geplunderden te vergoeden.

Men vergeve ons die uitweiding, welke noodig was om beter door te dringen in den geest der toenmalige oorlogen en de handelingen der vroegere veldheeren te kunnen begrijpen en met juistheid te beoordeelen. Één feit moet uit het voorgaande duidelijk blijken: de meerderheid van de hedendaagsche krijgskunst op de vroegere; eene meerderheid, die grootendeels ontstaan is uit de veranderde zamenstelling der legers. Wat ook verminderd of verbasterd zij, stellig niet de krijgskunst; wij overtreffen daarin verreweg onze voorgangers, vooral in dat gedeelte der kunst, dat betrekking heeft tot de marschen en bewegingen der legers; de langzaamste en meest ordelooze marsch uit Napoleon's tijd, zou in de dagen van Condé en Turenne geprezen zijn als een meesterstuk van orde en snelheid.

Gedurende den opmarsch van Condé naar Maastricht, had Bellefonds zich bezig gehouden met de belegering der kasteelen van Argenteau en van Navagne; twee kleine sterkten, maar niet zonder belang, daar zij, tusschen Maastricht en Luik gelegen, meester maakten van de vaart op de Maas, tusschen die beide steden; zoo iets was, bij het gebrek aan goede landwegen, in dien tijd van veel hooger belang dan thans. De nabijheid van Maastricht stelde den Franschen veldheer in de gelegenheid, om gemakkelijk belegeringsgeschut voor die sterkten te brengen, en begunstigde daardoor den aanval.

Na een paar dagen rustens te Valkenburg, stelde Bellefonds zich den 15 Mei in beweging, en den volgenden dag kwam eene afdeeling van zijn leger met twee vierentwintigponders en een mortier voor Argenteau. Dit slot was alleen sterk door zijne ligging op eene steile rots en door de zware muren, die het omgaven; maar de bezetting was zeer zwak, ten minste volgens Valkenier, die haar op slechts 40 man stelt; Beaurain begroot haar echter op bijna 200 man. Op den avond van den 16den werd het geschutvuur des aanvallers tegen Argenteau geopend. Dit vuur werd gedurende den dag van den 17den voortgezet. Des avonds had er eene opeisching plaats, met bedreiging aan den spaanschen bevelhebber, dat men hem zoude ophangen, wanneer hij eene bestorming der bres durfde afwachten. Die onridderlijke wijze van handelen had evenwel dat gevolg, dat zij de overgave bespoedigde; de spaansche bevelhebber, ver-

schrikt door de gedane bedreiging, sloot nog dien nacht eene capitulatie, en legde met zijne bezetting de wapens neder.

Toen gold het Navagne, eene regelmatig versterkte vierhoek, volgens Beaurain door 4 à 500 man bezet, terwijl onze schrijvers die sterkte tot op 300 man terugbrengen. Hier had een geregeld beleg plaats, en eene vrij aanmerkelijke artillerie werd tegen de aangevallene sterkte gebezigd; die artillerie bestond uit 10 vierentwintigponders, 3 mortieren en 18 veldstukken. Den 17 Mei wordt Navagne op den regteroever der Maas berend. Den 18den komt Bellefonds met de hoofdmagt zijns legers voor de vesting, verschanst zich om elke poging tot ontzet tegen te gaan, en doet het belegeringsgeschut in batterij komen; den volgenden dag worden de loopgraven geopend en begint een hevig vuur op de vesting. De wederstand der Spanjaarden was zeer goed en werd voortgezet tot den 22 Mei, toen de komst van Condé op den linkeroever der Maas, tegenover Navagne, hen de overtuiging gaf, dat er aan geen ontzet viel te denken. Zij traden toen in onderhandeling met de fransche legerhoofden, die tot voorwaarde der overgave stelden, dat de bezetting krijgsgevangen moest blijven; dit werd echter door den spaanschen bevelhebber standvastig geweigerd, en Condé, niet langer tijd willende verliezen met dit beleg, stond aan de bezetting van Navagne een vrijen uittogt toe naar Leuven, met wapens en krijgseer. — Argenteau en Navagne bleven nog eenigen tijd door de Franschen bezet; maar d'Estrades, de bevelhebber van Maastricht, deed in Junij de vestingwerken van Argenteau springen, in Julij die van Navagne slechten, en trok de daar aanwezige troepen en krijgsvoorraad tot zich in Maastricht.

Te Eysden, een kwartieruurs beneden Navagne, was reeds den 18 Mei door de Franschen eene schipbrug over de Maas geslagen; den 23sten ging het leger van Bellefonds daarover, en voegde zich, op den linkeroever, bij dat van Condé. De vereenigde krijgsmagt, zegt Beaurain, moest toen 60,000 man zijn, maar telde er inderdaad nog geen 50,000, zoozeer waren beide legers verzwakt, door desertie, door zieken, door achterblijvers. Die vermindering komt verbazend voor. Immers, volgens denzelfden schrijver was Condé's leger bij Doornik, den 10 Mei, 45,000 man sterk, en kwam den 12 Mei Bellefonds met 22,000 man te Valkenburg. Laatstgenoemde veldheer zendt een paar keulensche regimenten naar Maastricht, maar neemt in plaats

daarvan ook weêr zwitsersche en fransche troepen uit die vesting bij zijn leger; de belegeringen van Argenteau en Navagne veroorzaken geene noemenswaardige verliezen; de daar achtergelatene bezettingen kunnen ook geen groot getal hebben uitgemaakt en zijn mogelijk van de bezetting van Maastricht genomen. Condé heeft bij zijnen opmarsch naar de Maas nergens gevechten behoeven te leveren; men zou dus zeggen, dat door de vereeniging der beide fransche legers, eene magt moest ontstaan van ten minste 60,000 man, en toch bedraagt die magt er nog geene 50,000. Dat korte tijdvak van 10 tot 22 Mei, dat kleine gedeelte van den veldtogt, waarin eigenlijk niets noemenswaard gebeurd is, heeft dus het fransche leger reeds meer dan 10,000 man gekost, meer dan het zesde gedeelte der geheele sterkte! Men ziet dus, dat bij die kleine, langzame marschen, een leger niet minder verloor aan zieken en achterblijvers, dan bij de krachtvolle oorlogen van onzen tijd. — Evenwel moet daarbij opgemerkt worden, dat gewoonlijk in die tijden de desertie het sterkste was bij het begin van een veldtogt; een groot gedeelte der toenmalige soldaten voerde niet vrijwillig de wapenen, maar was door dwang of door misleiding daartoe gebragt en maakte dus gebruik van de eerste gelegenheid, die zich bij het begin van een veldtogt aanbood, om de gelederen te verlaten.

Condé, de Maas willende verlaten en nabij Charleroi stelling nemende, verlaat den 25 Mei met het fransche leger zijn kamp op den St. Pietersberg en trekt met kleine marschen naar Thiméon, waar hij den 29sten aankomt en een kamp betrekt, ongeveer anderhalf uur ten noorden van Charleroi. Die marschen waren klein, dit blijkt uit de opgaven der afstanden; den 25sten gaat de marsch van Lichtenberg op Freren, 3 uren gaans; den 26sten op Hologne, 3 uren; den 27sten op Neuville sur Méhaigne, 5 uren; den 28sten op Gemblours, 2 uren; den 29sten op Thiméon, 3 uren; in alles zestien uren afstands in vijf dagen tijds. Toch zegt Beaurain, dat, daar men sedert den 12 Mei bijna onafgebroken had gemarcheerd, de troepen, en vooral de ruiterij, rust noodig hadden; de infanterie, voegt hij er bij, was zeer goed (était très belle), maar de ruiterij was in zeer slechten toestand; de marschen van de maand Mei hadden haar bedorven, en in het begin van Junij had het escadron gemiddeld maar een honderd paarden beschikbaar. Daarom besloot Condé eenigen tijd te verblijven in het kamp van Thiméon;

zijne troepen konden daar uitrusten; de nabijheid van Charleroi begunsigde den aanvoer van levensmiddelen; en de centrale stelling, die het fransche leger daar bezette, maakte het gemakkelijk om in alle rigtingen op te rukken, en elke onderneming des vijands tegen te gaan. Tot den 8 Junij bleef het fransche leger in het kamp van Thiméon.

Opvallend is het, dat Willem III, die op het einde van 1673 zoo onvermoeid was in zijne pogingen om Luxembourg's aftogt van Maastricht naar Frankrijk te beletten, in het voorjaar van 1674 niets doet om den aftogt van het leger van Bellefonds en de vermeestering van Argenteau en Navagne te verhinderen. Beaurain merkt echter teregt aan, dat men de schuld dier werkeloosheid niet moet wijten aan den stadhouder, maar wel aan den aard der legermagt door hem aangevoerd. Die legermagt zou bestaan uit hollandsche, spaansche en keizerlijke troepen; en wanneer al aan Willem III het opperbevel over die vereenigde magt was opgedragen, dan zal men toch spoedig zien, hoe beperkt dat opperbevel, en hoe moeijelijk het was eenige overeenstemming te brengen in de inzigten der verschillende bevelhebbers.

Maar, zelfs alleen met de hollandsche legermagt, was de stadhouder niet in staat, spoedig genoeg te velde te kunnen komen om den aftogt van Bellefonds te verhinderen, of Navagne en Argenteau te ontzetten. Eenmaal te velde zijnde, had de stadhouder eene bijna onbepaalde magt over zijn leger; maar het kostte veel moeite eer men zoo ver was, dat het leger te velde kwam, en de middelen om dit te bewerkstelligen stonden niet geheel in de magt des stadhouders. Bovendien, de hollandsche troepen en gedeeltelijk ook de spaansche, waren tot in de maand Januarij 1674 te velde geweest en hadden dus tijd noodig om uit te rusten en hunne verliezen te herstellen. Vooral de hollandsche ruiterij had, door het oorlogvoeren in het slechte jaargetijde, veel verloren, en het was dus onmogelijk daarmede vroeg te veld te komen. De verschillende hollandsche bevelhebbers hadden dan ook maar last om te zorgen, dat tegen den 1 Mei hunne troepen weêr voltallig waren.

In de eerste dagen van Mei trekt het hollandsche leger in de omstreken van Bergen op Zoom te zamen. De stadhouder, den 11den 's Hage verlatende, komt bij het leger, monstert het den 13den, en rukt er toen Braband mede in; den 17den neemt de vorst zijn hoofdkwartier te Duffel, terwijl zijne troepen in kwar-

tieren verdeeld worden tusschen Antwerpen en Leuven. – Wanneer men zich herinnert, dat op dienzelfden dag Bellefonds voor Navagne kwam en Condé te Thiméon nabij Charleroi stond, terwijl vijf dagen later de legers dier beide veldheeren zoo goed als vereenigd waren, dan ziet men, dat het den stadhouder onmogelijk was die vereeniging te verhinderen of Navagne ter hulp te komen.

Bovendien, toen men den 17 Mei Duffel bereikte, was daar nog niet het geheele hollandsche leger: een gedeelte van het geschut was nog achtergebleven, en er moesten nog nieuwe manschappen, nieuwe paarden en krijgsbenoodigdheden aankomen. Spoedig echter ontving men dit alles, en het leger moet toen eene sterkte gehad hebben, die vrij algemeen op 30,000 man wordt geschat. De opgaven der verschillende schrijvers daaromtrent zijn nog al niet zeer uiteenloopende: Beaurain begroot die sterkte op 30,000 man; de „Nieuwe Mercurius" op 31,000; Sylvius op 18,000 man voetvolk en 8000 man ruiterij; Valkenier op 16,000 man voetvolk en 8000 ruiters. Laatstgenoemde schrijver zegt echter, dat omstreeks half Julij het hollandsche leger 30,000 man sterk was, bestaande uit 32 regimenten voetvolk, 26 regimenten ruiterij en 2000 dragonders; eene opgave, vrij wel overeenkomende met den staat der sterkte en zamenstelling van het hollandsche leger, die men in de „Nieuwe Mercurius" vindt. Het leger was over het geheel in een zeer goeden toestand; maar de ruiterij beter dan het voetvolk, waarbij veel nieuwe manschappen waren. Naar de gewoonte dier tijden had men eene menigte goederen en ook vrouwen bij het leger; een nasleep, die, zoolang men in Holland was, gemakkelijk kon vervoerd worden, maar die zeer belemmerend moest worden, daar waar die middelen van vervoer ontbraken.

Oranje begaf zich den 18 Mei naar Mechelen, waar hij Monterey, den spaanschen landvoogd vond; in die zamenkomst werd nog de vraag gesteld, of het raadzaam zou zijn ter hulp van Navagne op te rukken, maar met reden geoordeeld, dat het hiertoe geen tijd meer was, en het hollandsche leger zich door dat oprukken maar nutteloos zou blootstellen aan een ongelijk gevecht. Want spoedig ontdekte men, dat van de hulp der Spanjaarden niet zeer veel viel te verwachten; al de inspanningen van Monterey hadden niet meer uitgewerkt dan om bij Brussel en Leuven eene legermagt te vereenigen, door Beaurain op 15,000, door onze schrijvers op slechts 12,000 man be-

groot; het overige was door het groot getal vestingen weggenomen. Men rekende daarom de kansen te ongelijk om Condé een veldslag te leveren, en men besloot dus vooreerst de troepen nog te laten uitrusten in hunne kwartieren. De stadhouder, na den 22 Mei Brussel te hebben bezocht en daar met groote eerbewijzingen te zijn ontvangen, keerde daarop naar Duffel terug; hij hield zich toen onledig met de oefening der nieuwe manschappen van zijn leger.

Sylvius vermeldt, dat, bij den opmarsch van het hollandsche leger, de hertog van Holstein met eene ruiterafdeeling vooruit werd gezonden om berigten van het vijandelijke leger in te winnen, en dat het dien bevelhebber gelukte eene afdeeling fransche ruiterij te slaan en 160 ruiters gevangen te nemen; andere schrijvers zwijgen echter van dit voordeel.

Het derde leger der bondgenooten, dat in de Nederlanden werkzaam zoude zijn, was het keizerlijke leger, dat het jaar te voren onder Montecuculi tot de vermeestering van Bonn had medegewerkt, en daarna winterkwartieren had betrokken aan den Beneden-Rijn, op de beide oevers van dien stroom. Bournonville had eerst het bevel over die krijgsmagt; in het laatst van Mei werd hij daarin vervangen door De Souches. De opmarsch van Bellefonds deed de keizerlijke troepen hunne kwartieren verlaten en zich zamentrekken te Lechenich, nagenoeg op gelijken afstand van Keulen en van Bonn; den 18 Mei had hier de vereeniging plaats van het leger, dat volgens onze schrijvers 25,000, volgens Beaurain 27,000 man telde. De ruiterij was, zoo als gewoonlijk de duitsche ruiterij, zeer goed; ook talrijk; zij telde 15,000 man. Het leger was weêr belemmerd door een overgrooten wagentrein en door volgelingen van allerlei aard; men had daarbij, wat naauwelijks is te gelooven, niet minder dan zes duizend vrouwen. Ordeloosheid, plundering en roof waren de onvermijdelijke gevolgen van zulk eene zamenstelling.

Bournonville, van Lechenich opgerukt, was de Nederlanden genaderd, en had den 22sten stelling genomen tusschen Limburg en Verviers. Het was te laat om Navagne te ontzetten; maar toen de fransche legermagt de Maas had verlaten en naar de zijde van Charleroi trok, spoorde Willem III den keizerlijken bevelhebber aan, om Navagne en Argenteau te hernemen, of zich in het bezit te stellen der stad Luik; — het was den stadhouder vooral daarom te doen, om het duitsche leger op

den linkeroever van de Maas te doen komen, en daardoor de vereeniging van die krijgsmagt met de hollandsche en spaansche legers te verzekeren. Bournonville, die naar het schijnt tot voorschrift had, zijn leger zoo weinig mogelijk aan nadeelen bloot te stellen, deed hoegenaamd niets; en zijn opvolger, De Souches, gaf bij zijne komst, den 28 Mei, dadelijk bevel dat het leger naar de Roer zoude terugkeeren. Hier betrok het weêr kantonnementen, die grootendeels op den regteroever dier rivier waren, en zich tusschen Duren en Lechenich uitbreidden; er werden afdeelingen vooruitgeschoven, aan de eene zijde naar de Moezel, aan de andere zijde naar de Maas tot nabij Roermonde; hierdoor werd de vijand in het onzekere gelaten aangaande de voornemens van den keizerlijken aanvoerder, — iets, wat te meer gemakkelijk is, wanneer, zooals hier het geval was, die aanvoerder zelf nog niet weet wat hij voornemens is te doen. Het duitsche leger bleef tot half Junij in die kantonnementen.

Telt men de getalssterkte van de drie legers der bondgenooten te zamen, dan vindt men in de Nederlanden eene legermagt van omstreeks 70,000 man; eene magt, voor de oorlogen van dien tijd zeer aanzienlijk. Maar men moet daarbij in het oog houden, dat die legers zulk eene sterkte hadden bij het begin van den veldtogt; de vermoeijenissen der marschen en de desertie zouden zeer spoedig die sterkte doen verminderen; de legers van Bellefonds en Condé hadden in de twee eerste weken, dat zij te velde waren, meer dan tien duizend man verloren. Een dergelijk verlies stond ook de bondgenooten te wachten, en daarna zou dan hunne overmagt op het fransche leger zeer onbeduidend zijn, vooral wanneer men in aanmerking neemt, dat de militaire waarde der fransche troepen over het geheel die van de troepen der bondgenooten overtrof. Toch lijdt het geen twijfel, dat, wanneer de drie legers vereenigd waren geweest en Willem III de vrije beschikking daarover had gehad, de stadhouder tot eene krachtige aanvallende oorlogvoering zou zijn overgegaan; dat hij dan het vijandelijke leger zou hebben opgezocht, slag geleverd en, overwinnaar, Frankrijk zou zijn binnengedrongen, om daar, in verband met de voorgenomene landing, met de verstandhouding, vroeger vermeld, en met de duitsche legers, die den Rijn zouden overtrekken, den vijand beslissende slagen toe te brengen en tot een nadeeligen vrede te dwingen.

Maar hoe geheel anders was de toestand van zaken, en hoe

verschillend van wat de ongeduldige, vurige geest des stadhouders dien wenschte! De bondgenooten hadden in de Nederlanden niet één leger, maar drie; en mogt de aanvoerder van het hollandsche heir naar de spoedige vereeniging dier drie legermagten streven, de beide andere aanvoerders hadden geheel andere inzigten, en waren er op uit om zoo lang mogelijk gescheiden te blijven, ten einde zoo lang mogelijk zelve het opperbevel uit te oefenen. Het kostte de grootste moeite om die zoo noodzakelijke vereeniging tot stand te brengen; onderhandelingen zonder einde, inschikkelijkheden zonder tal, waren daartoe noodig, en een goed gedeelte van den zomer verliep, alvorens men daartoe kwam.

Maar, zelfs na die vereeniging, was het er verre van verwijderd, dat de stadhouder over het leger der bondgenooten die vrije beschikking had, welke ieder veldheer, wil het goed zijn, over zijn leger moet hebben. Monterey en De Souches waren, als men wil, onderbevelhebbers van Oranje; maar onderbevelhebbers, die men moest ontzien, die men moest raadplegen, van wie men zwarigheden, tegenwerpingen en — zoo als de uitkomst heeft bewezen — openlijken tegenstand had te wachten; zij stonden aan het hoofd der legermagten van bondgenooten, wier vriendschap men op prijs moest stellen; zij hadden voorschriften van hunne vorsten; zij beriepen zich gedurig op de verantwoording, hun daardoor opgelegd.

Bovendien, zij, mannen van jaren en van ondervinding, in staats- en krijgszaken grijs geworden, konden zich moeijelijk voorstellen, dat een jonge vorst, pas den mannelijken leeftijd ingetreden, verstand en bekwaamheid genoeg had, om, alleen, aan het hoofd van zulk een magtig leger te staan, en tegen een zoo geduchten vijand de krijgsverrigtingen te besturen. Er kon een heldengeest zijn in dien jongen vorst; hij kon bekwaamheid hebben; maar toch ondervinding moest hem ontbreken; hij was jong, hij moest geleid en bestuurd worden; — zóó zullen de spaansche en duitsche bevelhebbers over Willem III hebben geoordeeld. Want dat is de vloek, die op het genie rust, dat het tal van jaren noodig heeft, om zich door de middelmatigheid te doen erkennen; zijne stoutste ingevingen vinden geen weerklank, juist omdat zij zoo zeer afwijken van het gewone, van het alledaagsche, van het door de regels vastgestelde; na jaren, ja, dan zal men de juistheid en grootheid dier ingevingen erkennen, maar voor het oogenblik worden zij als halve on-

gerijmdheden beschouwd, die iedereen zich geregtigd waant te berispen en af te keuren; men beroept zich dan op zijne meerdere jaren, op zijne meerdere ondervinding; — Bonaparte was reeds de veroveraar van Lombardije, toen toch een Augereau — onbeduidend en beperkt als hij was — het nog waagde zich als zijn raadsman op te werpen!

De billijkheid vordert echter te zeggen, dat Willem III veel meer kon rekenen op de medewerking van den spaanschen aanvoerder, dan op die van den keizerlijken bevelhebber. Verschillende schrijvers hebben gezegd, dat er oneenigheid heeft bestaan tusschen Willem III en Monterey, die met weêrzin den stadhouder boven zich zag gesteld en hem door het spaansche hof vereerd zag met den titel van Hoogheid. Het kan zeer wel zijn, dat zulke gevoelens bij Monterey bestaan hebben; en het is niet te verwonderen, dat hij, Grande van Spanje, landvoogd der Nederlanden, en, wat meer zegt, een man van talent en karakter, die zijn land groote diensten had bewezen, zich in zijn regtmatigen hoogmoed gekrenkt rekende, door te moeten gehoorzamen aan den afstammeling van een klein duitsch vorstenhuis, wiens voorvaderen, nog geen dertig jaren vroeger, door de Spanjaarden beschouwd werden als de hoofden van tegen hunnen koning opgestane rebellen. Maar dat misnoegen, indien het bij den spaanschen landvoogd bestaan hebbe, heeft echter geen merkbaren invloed gehad op zijne handelingen als legerhoofd; en indien de stadhouder van de zijde van Spanje niet die krachtige ondersteuning ondervond, waarop hij rekende, dan moet men dit wijten aan de uitputting van dat rijk, en geenszins aan de maatregelen van den landvoogd der Spaansche Nederlanden, die door zijne bekwaamheid en zijne buitengewone inspanningen zoo veel mogelijk trachtte te herstellen en te verbeteren, wat er gebrekkigs en onvolledigs was in het spaansche krijgswezen.

Het was van de zijde van het keizerlijke legerhoofd, dat de stadhouder de meeste tegenwerking zoude ondervinden. De Souches, een Franschman van geboorte, van geringe afkomst, was, jong zijnde, in keizerlijke krijgsdienst getreden, en had zich, door verloop van tijd, van rang tot rang verheven, totdat hij eindelijk veldmaarschalk en graaf was geworden. Van de laagste sporten der krijgsrangen was De Souches, door langdurige diensten, door krijgsdeugd en dapperheid, tot de hoogste waardigheid opgeklommen; hij bezat het vertrouwen des sol-

daats, die in den met rijkdom en eeretitels overladen bevelhebber nog altijd zijn gelijke bleef zien, en die hem eerbiedigde en vreesde om zijn ruw, streng en onverbiddelijk karakter. Het was een soort van Marius, — maar een Marius zonder diens bekwaamheid; een man, die zeer goed, zeer verdienstelijk als onderbevelhebber zou zijn geweest, maar die altijd iemand boven zich had moeten hebben. Hoe dikwijls ontmoet men, zoowel in het verledene als in de dagen waarin wij leven, dergelijke aanvoerders niet; menschen, die door eene langdurige ondervinding zeer goed bekend zijn geworden met al het werktuigelijke van den oorlog; die weten, hoedanig een leger zijne marschen moet doen, zijne stellingen moet innemen, zijne gevechten moet voeren; — maar wier wetenschap zich ook daartoe bepaalt; die niet begrijpen, dat die marschen, stellingen en gevechten niet op zich zelve staan, maar slechts de middelen zijn om het doel des oorlogs te bereiken; en die niet weten, hoedanig en wanneer die middelen moeten worden aangewend. Zulke menschen kunnen zeer nuttig zijn, wanneer zij door een bekwaam veldheer worden geleid; maar staan zij op zich zelve, zijn zij zelf veldheer, dan zullen hunne beperkte inzigten, hun gebrek aan oordeel en verstand, aanleiding geven tot maatregelen en handelingen, die soms het verderf zijn van het door hen aangevoerde leger en oneer en schande op hunnen naam als krijgsman werpen.

Ziedaar de legerhoofden der bondgenooten; — want Willem III is te goed bekend om als zoodanig nog bijzonder van hem te gewagen. Die eenigzins uitvoerige vermelding van het legerbestuur bij de bondgenooten was noodig om daardoor duidelijk te maken, welk een groot voordeel Frankrijk ook in dit opzigt aan zijne zijde had. Bij het fransche leger was Condé de eenige veldheer: Bellefonds was teruggeroepen, en boette in ballingschap het niet gehoorzamen van de bevelen zijns konings. Condé, verwant aan het koninklijk geslacht, omgeven door den luister van menige overwinning, reeds meer dan dertig jaar legers hebbende aangevoerd, een roem van stoutheid en buitengewone dapperheid bezittende — zoo als eenmaal Pappenheim in den dertigjarigen oorlog, zoo als later Ney bij de oorlogen van Napoleon — had al die voordeelen aan zijne zijde, welke de taak eens veldheers gemakkelijk maken; hij werd weinig of niet belemmerd door de voorschriften zijner regering; hij was geheel vrij in zijne handelingen, kon geheel

vrijelijk beschikken over zijn leger; hij boezemde dat leger het grootste vertrouwen, zijnen vijanden ontzag en vrees in. De fransche veldheer was niet jong meer; maar, was de kracht zijns ligchaams enkele keeren door pijnlijke ziekte gekluisterd, zijn geest was even stout, even ondernemend als ooit; en hij had aan zijne zijde onderbevelhebbers, die dadelijk zijne taak konden overnemen en als legerhoofd optreden. Het zal genoeg zijn om dit aan te toonen, te zeggen, dat Luxembourg een dier onderbevelhebbers was.

Moeijelijk valt het te zeggen, wat bij dezen veldtogt de voornemens der oorlogvoerende partijen waren; bepaald krijgsplan schijnt er niet te hebben bestaan. Bij de bondgenooten had elk der drie verschillende volkeren verschillende bedoelingen: de Republiek was het vooral te doen om Grave en Maastricht te hernemen; de Spanjaarden beoogden het herwinnen van de vroeger door Lodewijk XIV op hen gemaakte veroveringen; de keizerlijken streefden er voornamelijk naar, om in de Nederlanden zoo veel fransche troepen bezig te houden als maar mogelijk was, ten einde daardoor den inval van het duitsche leger in de gewesten aan den boven-Rijn gemakkelijker te maken. Oranje, wiens staat- en krijgskundige inzigten oneindig hooger en juister waren dan die van elk der drie Staten, hechtte weinig belang aan dit verschil van gevoelen; hij oordeelde te regt, dat, w a a r men ook het algemeene welzijn der bondgenooten bevorderde, w a a r men ook Frankrijk nadeelen toebragt, dit altijd in het voordeel moest zijn van ieder der bondgenooten in het bijzonder. Bij voorkeur was hij gezind om het beleg te ondernemen van eene der vestingen, door Frankrijk vroeger in de Spaansche Nederlanden veroverd; omdat zulk een beleg het spoedigst tot een veldslag kon aanleiding geven en een lateren inval in Frankrijk gemakkelijk maakte. Maar ook tot elke andere handeling wilde de stadhouder zijne toestemming geven: het was hem vrij onverschillig w a t er gedaan werd, mits er maar i e t s gedaan werd, mits het maar met kracht en snelheid geschiedde, mits men maar de tijd niet zoo onverantwoordelijk liet verloopen. Daarom drong de stadhouder er zoo gedurig en met nadruk op aan, dat het duitsche leger zich bij de spaansche en hollandsche krijgsmagt zoude aansluiten. Als eenmaal het leger geheel bijeen was, kon men tot eene belangrijke, beslissende onderneming overgaan; gescheiden, zou men niets gewigtigs kunnen uitvoeren.

Die waarheid, zóó duidelijk, zóó eenvoudig, vond evenwel geen ingang bij den keizerlijken veldheer; en zijne traagheid en onwil stelden het geduld van Willem III op eene zware proef. Eer er iets gedaan werd, moest er weêr beraadslaagd worden. Den 8 Junij had er eene zamenkomst plaats te Venlo; De Souches was daar in persoon, Waldeck en D'Assentar als vertegenwoordigers van Willem III en van Monterey. Men trachtte, maar te vergeefs, den keizerlijken veldheer over te halen, om met zijn leger op den linkeroever van de Maas over te gaan, en zich bij de spaansche en hollandsche legers te voegen; het eenige wat hij beloofde was, dit te zullen doen, wanneer Condé tot een belangrijk beleg overging; dan zouden de drie vereenigde legers tegen dien franschen veldheer oprukken en hem slag leveren, of, zoo dit niet gelukte, zelve Maastricht belegeren. Maar zoo lang Condé niets bijzonders verrigtte, wilde De Souches op den regteroever van de Maas blijven; hij gaf de toezegging, Argenteau en Navagne te zullen hernemen, mogelijk Viset te versterken, zich van Luik te verzekeren, en zich verder uit te breiden naar de Ardennen en naar het hoogere gedeelte der Maas. Zoo doende zou het keizerlijke leger den vijand bedreigen met een inval in Champagne, terwijl intusschen Condé in bedwang zou worden gehouden door de spaansche en hollandsche krijgsmagt.

Dat er van zulk een operatieplan niet veel bijzonders viel te verwachten, is vrij duidelijk: onbeduidende vestingen belegeren, zich van eene onzijdige plaats verzekeren, eene kleine stad versterken, op het eene gedeelte van het oorlogstooneel den vijand b e d r e i g e n, op het andere den v ij a n d i n b e d w a n g h o u d e n, — dat zijn geene handelingen, waardoor men een oorlog ten einde brengt, zelfs al voert men alles uit wat in het operatieplan is bepaald; en meesttijds gebeurt ook dat niet. Willem III zag dan ook in, dat er vooreerst in de Zuidelijke Nederlanden niets viel te verrigten; en om den tijd niet geheel ongebruikt voorbij te laten gaan, was hij bedacht op het beleg van Grave. Reeds in de laatste helft van Junij trokken hollandsche troepen om die vesting zamen.

Eensdeels omdat de tot nu toe bezette landstreek meer uitgeput was, anderdeels om zich meer bij het spaansche leger aan te sluiten, den vijand meer bezig te houden, en dus de operatiën tegen Grave meer te beschermen, deed de stadhouder het hollandsche leger andere kantonnementen betrekken. Den

11 Junij brak dat leger uit de omstreken van Duffel op en plaatste zich, gedeeltelijk te Mechelen en Brussel, maar grootendeels bij Vilvoorden, op den linkeroever der Senne; de ruiterij breidde zich uit naar de zijde van Dendermonde. Op eenige goed gelukte strooptogten na, door de bezettingen der spaansche vestingen in de noordelijke fransche gewesten gedaan, werd, op den linkeroever van de Maas, door de bondgenooten niets verrigt.

Wat op den regteroever van dien stroom geschiedde, was ook niet veel bijzonders. De Souches had zich eindelijk in beweging gesteld, den 16 Junij zijne troepen van de Roer doen opbreken en op Eschweiler trekken. Den 17den was hij tusschen Aken en 's Hertogenrade (Rolduc); den 18den ging de marsch naar het riviertje de Geule, en kwam het leger te Gulpen. Den volgenden dag naderde men de Maas tot nabij Navagne en verkende die sterkte, die door d'Estrades weêr goed in staat van verdediging gebragt was en voorzien van eene bezetting van 800 man; — Argenteau was toen reeds geslecht. De keizerlijken oordeelden het ongeraden om zich in te laten met het beleg van Navagne; het voorstel werd geopperd om Viset te versterken en bezet te houden, en daardoor de gemeenschap tusschen Luik en Maastricht te belemmeren. Maar ook van die handeling werd afgezien, en op den namiddag van den 20 Junij brak het keizerlijke leger op naar Dalem, waar het den 21sten bleef. Den 22sten rukte De Souches op Luik, en sloeg zijn leger neêr in de onmiddellijke nabijheid dier stad; de veldheer werd in die bisschoppelijke verblijfplaats ontvangen met 4 à 5000 man van zijn leger, en niets was dus gemakkelijker geweest dan zich van die onzijdige stad te verzekeren, daardoor een vast overgangspunt op de Maas te winnen, en zich ongehinderd te vereenigen met de andere legers der bondgenooten. Maar De Souches wilde die vereeniging niet: en na een paar dagen in de omstreken van Luik te zijn gebleven, werd den 24sten de marsch voortgezet, ging men dien dag en den volgenden de Ourthe over, kwam den 26sten nabij Huy en den 27sten te Andenne.

Vraagt men dus: wat deed het keizerlijke leger in die twaalf dagen van 16 tot 28 Junij, in dat tijdvak, toen het heette werkzaam te zijn, dan kan men gerustelijk antwoorden: niets. Het had eenige zeer kleine marschen verrigt, en de landstreek op den regteroever van de Maas een weinig uitgeplunderd, niettegenstaande de strenge bevelen, die De Souches daarteger

uitvaardigde. Men wordt getroffen door het grootsche en reusachtige der oorlogsplannen van dien veldheer: Maastricht verontrusten, Navagne aanvallen, Viset versterken, en zoo de vaart op de Maas belemmeren, — welke beslissende handelingen zouden dit zijn! of, om in ernst te spreken, welk eene kinderachtigheid om op zulk eene wijze oorlog te voeren! Nóg kwam geen van die voorgenomene handelingen tot stand, en met het einde van den marsch was men nagenoeg in denzelfden toestand als bij het begin.

Men wordt ongeduldig, wanneer men zulke verrigtingen moet beschrijven of lezen; men kan zich dus het ongeduld voorstellen, dat den naar daden dorstenden stadhouder verteerde, toen hij op zulk eene ellendige wijze den kostbaren tijd zag verspillen, en de sterke strijdkrachten der bondgenooten onnut maken. Dadelijk, toen het duitsche leger de Maas naderde, had Willem III eene afdeeling van 3 à 4000 man, grootendeels ruiterij, tot aan gene zijde van Hasselt doen voortrukken, om, als De Souches iets tegen Maastricht wilde ondernemen, hem daarbij de behulpzame hand te bieden; maar die afdeeling vond geene gelegenheid om werkzaam te zijn en keerde terug, de spaansche troepen medenemende, die nog te Gelder, Roermonde, Stevenswaart en Venlo in bezetting lagen. Het was maar al te duidelijk, dat op de medewerking der Duitschers weinig of niets te rekenen viel, en dat De Souches geene andere inzigten had dan om, zonder iets te doen, zijn leger te onderhouden ten koste der nederlandsche gewesten. Het is zeer waarschijnlijk, dat De Souches hierbij de bevelen zijner regering opvolgde, en er is niet de minste reden, om dien veldheer van verstandhouding met Frankrijk te verdenken; maar dit is zeker, dat, indien hij door Lodewijk XIV was betaald geworden, hij niet beter de belangen van dien vorst had kunnen dienen. Onkunde doet soms evenveel kwaad als verraad.

Aan de fransche zijde werd de maand Junij gekenmerkt door even geringe werkdadigheid als aan de zijde der bondgenooten; maar, wat bij deze slecht was, was bij gene goed; want voor Condé, die zwakker was dan zijne tegenpartij, en den oorlog verdedigend moest voeren, was elke dag, die werkeloos voorbij ging, een wezenlijk voordeel. De fransche koning had zijn veldheer doen aanschrijven, om, indien het doenlijk was, eene der vestingen van de Spaansche Nederlanden te belegeren; wijselijk besloot echter Condé, niet over te gaan tot zulk een beleg, dat

ligtelijk de vereeniging van de legermagten der bondgenooten kon te weeg brengen en den franschen veldheer wikkelen in een veldslag, die zoo veel mogelijk vermeden moest worden; want toch, de overmagt der bondgenooten maakte eene nederlaag van het fransche leger mogelijk, en zulk eene nederlaag kon bij de verschijning van de duitsche legers aan den Rijn en bij de bedreiging der kusten door eene hollandsche vloot, voor Frankrijk noodlottige gevolgen hebben. Daarom besloot Condé zich uitsluitend tot de verdediging te bepalen, en door zijne stellingen en bewegingen den vijand wel in bedwang te houden en beducht te maken voor een beleg, maar dat beleg niet te ondernemen, ten einde altijd de vrije beschikking over zijn leger te blijven behouden.

Tot den 8 Junij was het fransche leger in het kamp te Thiméon, nabij Charleroi, gebleven; toen brak het op, om Mons meer nabij te komen, en den Spanjaarden onrust in te boezemen voor hunne vestingen in Henegouwen. Den 8sten komt het leger te Haine S. Pierre en Haine S. Paul; het blijft daar twee dagen en marcheert den 11den op Ville sur Haine, een klein uur ten noordoosten van Mons. Hier blijft Condé tot in het laatst der maand Junij, zijne levensmiddelen en krijgsbehoeften, gedeeltelijk uit Charleroi, gedeeltelijk uit Ath trekkende; de aanvoer daarvan werd gedurig belemmerd door de strooptogten der partijgangers uit de nabijzijnde spaansche vestingen, en er hadden herhaalde gevechten om konvooijen plaats. Het begeleiden en verdedigen van konvooijen was, bij de krijgskunst van die eeuw, eene zaak van het hoogste belang, veel meer dan in de oorlogen van onzen tijd.

Oranje en Monterey, den keizerlijken veldheer gedurig aansporende om zich met hunne legers te vereenigen, deden hem besluiten, nogmaals eene zamenkomst voor te stellen; die zamenkomst had den 2 Julij, in de abtdij van Heylisem, nabij Thienen, plaats; de stadhouder en de spaansche landvoogd namen ditmaal in persoon daaraan deel. Feesten en maaltijden waren toen onafscheidelijk van alle staats- of krijgsvergaderingen; en zij ontbraken ook hier niet bij die zamenkomst van de legerhoofden der bondgenooten. "Men dronk" zegt Beaurain, „alle mogelijke gezondheden: die van den keizer, van den koning „en de koningin van Spanje, van den prins van Oranje, van „Monterey, van De Souches, enz.;" maar de beker maakte De Souches niets rekkelijker, de wijn was niet in staat de minste

vonk van genie in hem op te wekken. Op alle vertogen van de hollandsche en spaansche legerhoofden, — die met kracht aanwezen, dat men alleen door zich te vereenigen, hopen kon voordeel op Frankrijk te bepalen, en dat het onverantwoordelijk was, geen gebruik te maken van de sterke legermagten die men in de Nederlanden had — antwoordde De Souches, eerst met ijdele uitvlugten, met zwarigheden over het opperbevel, met klagten over het gebrek aan geld en aan leeftogt; en toen het ijdele dier uitvlugten overtuigend was aangetoond, verklaarde hij ronduit, dat hij niet op den linkeroever van de Maas wilde overgaan, maar in Frankrijk, in Champagne, doordringen. Vergeefs was het, dat Willem III hem voorstelde, om, indien hij al het g e h e e l e keizerlijke leger niet over de Maas wilde laten trekken, dan ten minste e e n g e d e e l t e van dat leger bij de hollandsche en spaansche krijgsmagt te voegen; De Souches bleef weigeren, en stelde van zijn kant voor, dat, terwijl de hoofdmagt der Hollanders en Spanjaarden Condé bleef in het oog houden, een ander gedeelte van het leger van Willem III zich bij de keizerlijken zou voegen en deel nemen aan den inval in Champagne; — met reden weigerde de stadhouder toe te treden tot zulk eene handeling, die geen betere benaming dan die van dwaas en ongerijmd zoude verdiend hebben. Sommige onderbevelhebbers van De Souches poogden hun veldheer over te halen, om gehoor te geven aan de verstandige voorstellen van het hollandsche legerhoofd; maar te vergeefs. Alles wat men op den duitschen generaal konde verkrijgen, was de toezegging, dat hij zich nog een dag of acht zoude bedenken, en intusschen zijne legermagt uitbreiden naar de zijde van Namen en Dinant. Zoo bleef die krijgsraad zonder eenige gevolgen. Oude Homerus! wat hadt gij toch groot gelijk, toen gij zeidet: „'t veelhoofdige gezag is schaad'lijk."

Het keizerlijke leger brak den 5 Julij uit het kamp van Andenne op, rukte in de rigting van Dinant, en bleef eenige dagen in de nabijheid van die stad, tot het onzijdige Luikerland behoorende. Den 11den stelde zich het leger weêr in beweging, trok de Maas hooger op, en was den 13den in de nabijheid van Givet. De Souches deed het gerucht verspreiden, dat hij, steeds zuidwaarts voortrukkende, Champagne wilde binnentrekken; hij bepaalde den dag waarop hij in Sédan zijn middagmaal wilde nemen, en door de toezegging van de plundering van het fransche grondgebied streelde hij zijne troepen, die trouwens reeds

in de Nederlanden zich in het plunderen oefenden. Maar van die grootspraak werd niets bewaarheid; en het keizerlijke leger bepaalde er zich toe, om den 17 Julij weêr op Dinant terug te gaan, en zich den 18den van die kleine vesting te verzekeren en daar eene bezetting van 1800 man te plaatsen. Dit was eene schending der onzijdigheid, eene handeling die evenwel niet als eene erge misdaad kon worden beschouwd en in den oorlog niet zeldzaam is; maar wanneer men toch de onzijdigheid wilde schenden, waarom dit dan niet gedaan toen er meer voordeel in was gelegen; waarom Luik niet bemagtigd; — dat was van oneindig meer belang dan het bezetten van het kleine Dinant.

Gedurende dien marsch op den regteroever van de Maas, ging het duitsche leger, ten opzigte van zijne voeding, op eene andere wijze te werk dan men toen gewoon was: er hadden geene regelmatige uitdeelingen plaats, maar men behielp zich dikwijls met de hulpmiddelen die de landstreek opleverde. Er werd wél brood gebakken te Namen en Givet, spaansche vestingen; ook granen en meel van Luik aangevoerd; maar dit was niet in genoegzame hoeveelheid, en herhaaldelijk moesten de troepen zelve hun onderhoud zoeken. De paarden werden gevoed met het te velde staande voeder; voor de menschen maaide men het rijpe graan, droogde dit, maalde het door middel van handmolens, waarvan men er een paar honderd uit Luik had medegenomen, en bakte daarvan, op de plaats zelve, eene soort van koeken of brooden.

Beaurain maakt hierbij de aanmerking, dat, hoezeer zulk eene wijze van voeding voor een leger veel minder goed is dan de regelmatige uitdeeling uit magazijnen, zij evenwel somtijds hare voordeelen kan hebben, en een leger dus gewend moest worden, om *somtijds* op die wijze zijne voeding te zoeken. Men had dus toen (Beaurain schreef in de helft van de achttiende eeuw) reeds eenig denkbeeld van de groote voordeelen die uit het verlaten van het *magazijnstelsel* konden voortvloeijen; voordeelen, waaraan de fransche legers, in de eerste jaren der omwentelingsoorlogen, grootendeels hunne overwinningen hebben te danken gehad.

Aan de fransche zijde had men intusschen eenige maatregelen genomen, om den gevreesden inval in Champagne tegen te gaan. Condé kreeg last, de Sambre meer nabij te komen en tusschen die rivier en de Maas eene troepenafdeeling onder Luxembourg af te zenden, om het keizerlijke leger in het oog te

houden. Een ander bevelhebber, Rochefort, moest, na de verovering van Franche Comté, met eene troepenmagt oprukken om de grenzen van Lotharingen en Champagne te bezetten; die magt van Rochefort zou bestaan uit eenige bataillons voetvolk, die in Franche Comté werkzaam waren, de garderuiterij (la maison du Roi) en eenige regimenten die Turenne zoude afzenden; Rochefort moest, naar gelang van de bewegingen der Duitschers, in Lotharingen blijven, naar het leger van Turenne oprukken, of wel zich mét Luxembourg bij Condé aansluiten. Charleroi was voorzien van eene sterke bezetting, door een onzer schrijvers (nieuwe mercurius) begroot op 2000 man voetvolk en 1200 ruiters, door Montal aangevoerd.

Condé was tot den 28 Junij in zijn kamp van Ville sur Haine gebleven, en den 29sten opgerukt in noordwestelijke rigting, om tusschen Mons en Ath, nabij het dorp Brugelette, zijn leger neder te slaan; hier bleef hij weêr een paar weken stand houden, niet dadelijk gehoor gevende aan de aanmaningen van zijn vorst, om De Souches te beletten in Frankrijk te vallen. Condé begreep zeer goed, dat die inval weinig was te vreezen, en hij wilde zijn leger niet ééne noodelooze beweging laten verrigten; „hij had," zegt Beaurain, „die stoute gerustheid, groote veldheeren eigen, die hunne troepen niet vermoeijen door nuttelooze marschen, en die, hunne bewegingen met juistheid regelende, altijd zeker zijn, tijdig de verdediging aan den aanval te kunnen overstellen." Den 13 Julij stelde hij zich in beweging, maar rukte niet verder voort dan tot Estinnes, nabij Binche; hier rekende hij digt genoeg te zijn bij Charleroi, om een beleg van die vesting te kunnen verhinderen. De sterkte der stelling, waarin hij zijn leger plaatste, liet den franschen veldheer ook toe om zijne magt te verminderen, door het afzenden van eene legerafdeeling naar de landstreek tusschen Sambre en Maas. Luxembourg werd met ongeveer 8 à 9000 man derwaarts gezonden, kwam den 15 Julij daarmede te Philippeville, en deed vergeefsche pogingen om het bezetten van Dinant door de keizerlijken te verhinderen. De magt van Rochefort trok eerst in den loop van de maand Julij in Lotharingen bijeen; in de eerste dagen bestond zij alleen maar uit ruiterij en uit de bezettingen der steden aan het hoogere gedeelte der Maas; later, versterkt, moeten Rochefort en Luxembourg aan het hoofd van ongeveer 20,000 man hebben gestaan; De Souches had toen, volgens Beaurain, ruim 25,000 man; — maar, mogt die kleine getal-

meerderheid een inval in de noordelijke gewesten van Frankrijk doen vreezen, spoedig verdween die vrees, daar de keizerlijke veldheer nu weêr een ander besluit nam.

Oranje en Monterey waren, na de mislukte onderhandelingen bij Thienen, De Souches gedurig weêr aan geweest, om toch zijn leger bij hunne legers te voegen; maar te vergeefs; hij beloofde alleen, dat, wanneer men zijn leger met 7 à 8000 man hollandsche en spaansche troepen wilde versterken, hij het beleg zou slaan voor Mézières, of voor eene der andere vestingen aan het hoogere gedeelte der Maas. Willem III bewilligde in dit voorstel; niet dat hij het als goed beschouwde, maar hij oordeelde het nóg beter dát te ondernemen, dan niets te doen. Maar, toen het nu tot eene uitvoering zou komen, trad de keizerlijke veldheer weêr terug, en kwam met een ander voorstel voor den dag, daarin bestaande, dat Willem III in persoon met ongeveer 15,000 man zich bij het keizerlijke leger zoude aansluiten, het bevel over die vereenigde magt op zich nemen, en dan het beleg slaan voor eene der noordoostelijke vestingen van Frankrijk. Ook daarin stemde de stadhouder toe, niettegenstaande het gewaagde dier handeling, het gevaar, waaraan hij door het aftrekken met een zoo sterk gedeelte zijner magt de Spaansche Nederlanden blootstelde, en de onzekerheid van voortdurend te kunnen rekenen op de vrije beschikking over het duitsche leger. Het hollandsche legerhoofd oordeelde, dat dit de eenige wijze was, waarop men partij kon trekken van het keizerlijke leger; en dat, wanneer hij eenmaal bij dat leger was, hij het door zijne werkdadigheid en geestkracht wel zou kunnen leiden naar zijne inzigten; evenwel was hij tegen het beleg van Mézières, en wilde liever Rocroy en Philippeville, en nog liever Charleroi, aanvallen; — eene zijdelingsche wijze, om het leger van De Souches toch bij de andere legers te doen aansluiten.

Men kwam nu overeen, dat, om die vereeniging van de legerafdeeling van Willem III met de keizerlijke krijgsmagt te begunstigen, de hollandsche en spaansche legers de Maas zouden naderen; De Souches van zijne zijde op Namen zou trekken, en dan eene ruiterafdeeling van 3000 paarden op den anderen oever van de Maas zou overgaan, om daardoor den marsch van het legerkorps des stadhouders te beschermen.

Den 16 Julij begint het voetvolk van het hollandsche leger zich in beweging te stellen, breekt op uit de omstreken van Vilvoorden en rukt op Leuven, waar het zich plaatst bij het klooster

van Beerthem — of van Bethlehem, zoo als de naam bij onze schrijvers voorkomt, — een half uur ten westen van Leuven: de ruiterij is, den 17den, daar ook; het geschut wordt te Willebroek ingescheept, en zoo over de Dijle nagevoerd. Den 18den trekt het leger des stadhouders de Dijle over, en slaat zijn kamp op tusschen Leuven en de abdij van het park, ten zuidoosten van die stad. De spaansche troepen, wier werkdadigheid al niet veel grooter was dan die der keizerlijken, kwamen eerst den 19den, door D'Assentar aangevoerd, op den linkeroever der Dijle, bij het klooster van Bethlehem. De zoon van De Souches kwam toen bij de bondgenooten, om nogmaals de voorgenomene vereeniging nader te bepalen; en hij beloofde dat, in plaats van 3000 ruiters, het keizerlijke leger er 5000 zoude afzenden om die vereeniging te verzekeren; zelfs zou hij trachten zijn vader over te halen, om nóg grootere magt, als het kon het geheele leger, op den linkeroever van de Maas te doen overgaan; — den 22sten zou De Souches te Namen zijn, en de stadhouder daarnaar zijne bewegingen regelen.

Den 22sten brak dan ook de hollandsche en spaansche ruiterij op van de omstreken van Leuven, en rukte naar de Geete, tusschen Thienen en Guldenaken (Jodoigne); den 23sten volgde Willem III met het overige des legers; den 24sten werd de marsch voortgezet tot op de vlakte van Mierdorp, tusschen de beide Geete's en de Méhaigne. Hier had de vereeniging plaats met de keizerlijke ruiterij. De Souches, eerst eene achterwaartsche beweging op Cineij makende, was den 22sten op Namen getrokken, had den 23sten daar 6000 ruiters de Maas doen overgaan en naar de Méhaigne doen trekken, en was den volgenden dag met nog 2000 ruiters gevolgd; zoodat hij zich, den 24sten, met 8000 man uitmuntende ruiterij bij de spaansche en hollandsche legers aansloot.

Condé, onderrigt van den marsch der keizerlijken op Namen en vermoedende dat het hun voornemen was de Maas over te trekken, besloot Charleroi meer nabij te komen, de legerafdeeling van Luxembourg meer tot zich te trekken, en Rochefort te belasten met het bezetten der landstreek tusschen Sambre en Maas. Den 23sten breekt Condé zijn kamp bij Binche op en rukt naar de Piéton, eene kleine rivier die zich nabij Charleroi in de Sambre werpt; hij bezet hier eene sterke stelling, voor die tijden bijna onaanvalbaar. Luxembourg heeft, den 23sten 's ochtends, te Philippeville het bevel gekregen, om zich weêr bij de hoofd-

magt te voegen; hij marcheert nog dien dag op Marchienne au pont, gaat den 24sten de Sambre over en neemt stelling bij Fontaine l'évêque; zoodat hij zoo goed als vereenigd is met Condé, wiens regtervleugel hij beschermt. Rochefort, den 25sten van Sédan opgebroken, is den 26sten te Philippeville; de Maison du Roi blijft daar niet, maar rukt naar het hoofdleger van Condé.

Of nu die bewegingen des Franschen veldheers Oranje en Monterey werkelijk deden gelooven, dat de vijand voornemens was hen te gemoet te rukken en aan te vallen, is onzeker; maar zij hielden zich ten minste, alsof zij dit geloofden; en zij drongen daarom nogmaals aan bij De Souches op eene geheele vereeniging, hem ten breedste de gevaren uitmetende, onvermijdelijk verbonden aan eene splitsing der strijdkrachten, tegenover een ondernemenden vijand die de zijne vereenigd hield. Na veel sprekens, beraadslagens en tegenstrevens, zwichtte De Souches en gaf zijne toestemming tot den overgang van het geheele keizerlijke leger op den linker Maas-oever. Maar, den volgenden dag in zijn kamp teruggekeerd, veranderde de keizerlijke veldheer weêr van voornemen, en kwam terug op zijne vroegere voorstellen tot een inval in Lotharingen en Champagne. Oranje en Monterey, het behaalde voordeel niet meer willende verliezen, kwamen nogmaals terug met de reeds gebezigde drangredenen, en deden De Souches, met hoeveel weerzin dan ook, eindelijk aan zijn leger het bevel geven tot den overtogt over de Maas. Die overtogt had met groote langzaamheid plaats en duurde de drie dagen van den 25, 26 en 27 Julij; eerst den 28 Julij geschiedde aan de Méhaigne de vereeniging van de drie legers der bondgenooten.

Om het zoo ver te brengen, had Oranje mogelijk evenveel bekwaamheid moeten aanwenden als noodig was om eene schitterende overwinning te behalen, en stellig veel meer geduld; en toch, eer het zoo ver was, was reeds het beste gedeelte van den zomer verloopen, zoodat er slechts een klein gedeelte van het jaar overbleef om iets tegen den vijand te ondernemen. Die ongelukkige toestand moet men nooit uit het oog verliezen, wanneer men de strategische handelingen van Willem III wil beoordeelen; hij is niet vrij in die handelingen; hij is het genie, worstelende tegen traagheid, kleingeestigheid en onkunde, die aan de diepst doordachte, best berekende ontwerpen niets anders overstellen dan een onwil en eene werkeloosheid, welke soms het onuitputtelijkste geduld wanhopend moeten maken.

Beaurain stelt de sterkte der verbondene legers, na hunne vereeniging, in het geheel op 65 à 70,000 man, bestaande uit 30,000 man hollandsche troepen, 12,000 Spanjaarden en 25,000 Duitschers. Wij gelooven dat die sterkte te hoog is gesteld, en dat zij op niet meer dan 60,000 man kan worden geschat. De opgaven van Beaurain zijn, denkelijk, niet onnaauwkeurig ten aanzien der hollandsche en spaansche troepen, waarvan de sterkte door onze schrijvers, nagenoeg evenzoo wordt vermeld; maar het duitsche leger kan geene 25,000 man hebben geteld. Dat leger toch telde bij het begin van den veldtogt, volgens de hoogste opgave, 27,000 man; op den regteroever van de Maas bleef, nabij Ciney, onder den Prins van Baden, eene afdeeling achter van ongeveer 6000 man, die later, in Augustus, naar den Rijn trok en zich bij Bournonville aansloot; Dinant was door 1800 man bezet; het duitsche leger was, volgens de opgave van Beaurain zelven, aanmerkelijk verzwakt door menigvuldige desertiën; — de magt waarmede De Souches zich bij Willem III aansloot, moet dus stellig beneden de 20,000 man zijn geweest, en dus de geheele sterkte der bondgenooten niet meer dan 60,000 hebben bedragen.

De drie legers waren nu vereenigd; maar toch bleef tusschen die heirmagten altijd eene scherpe afscheiding bestaan, en op eenheid van handeling viel niet veel te rekenen; er was nog dezelfde verdeeldheid en oneensgezindheid onder de bevelhebbers, en dus dezelfde wankeling in hunne handelingen. De Souches was misnoegd op Willem III en op Monterey, omdat zij hem, tegen zijn zin, half door misleiding, hadden doen besluiten tot eene vereeniging, die hij niet had gewild en die hij, bij de eerste gelegenheid de beste, weêr wilde doen ophouden. Dat misnoegen was bekend en deelde zich mede aan de officieren, aan de soldaten; zoodat er bij de keizerlijke troepen eene bijna vijandige gezindheid bestond jegens de andere troepen der bondgenooten. Dit was te meer te betreuren, omdat de troepen van De Souches toen gerekend werden de meeste militaire waarde te bezitten: de spaansche regimenten, niet voltallig en gebrekkig uitgerust, stonden op een lageren trap, en het hollandsche leger, nog onder den indruk der tegenspoeden van 1672, had dien nog niet kunnen uitwisschen, en nog geene overtuigende blijken kunnen geven van de uitstekende dapperheid, die het sinds betoonde.

Bij onze schrijvers vindt men van het hollandsche leger eene

soort van slagorde, die het niet onbelangrijk is mede te deelen.

Dat leger bestond uit eene regter- en uit eene linkervleugel, ieder uit twee brigaden ruiterij en twee brigaden voetvolk zamengesteld. De regtervleugel stond onder het bevel van den ouden Graaf Maurits van Nassau, den vroegeren landvoogd van Brazilië; de linkervleugel onder Waldeck, die later, in den veldslag van Fleurus, het hollandsche leger aanvoerde. Elke brigade ruiterij telde 5 of 6, elke brigade voetvolk 8 of 9 regimenten; bovendien had men nog, niet ingedeeld, de lijfgarde onder Ouwerkerk — het latere legerhoofd uit den spaanschen successie-oorlog, — en het regiment garde-ruiterij onder Bentinck den vriend des stadhouders, den Patroclus van dien Achilles.

De ruiterij van den regtervleugel stond onder het bevel van den Graaf van Nassau. In de eerste linie had men, behalve de lijfgarde van Ouwerkerk en Bentinck's regiment, de eerste ruiterij brigade onder Ginkel, den lateren veroveraar van Ierland; die brigade was zamengesteld uit de 6 regimenten van den graaf van Nassau, Ginkel, Langerak, Obdam — op wiens naam de strijd bij Eekeren later een vlek heeft geworpen, maar die vóór dien tijd een dapper en goed krijgsman is geweest, — de Prins van Koerland, en Flodorp. De tweede linie van de ruiterij stond onder den commissaris-generaal De Mompouillan en werd uitgemaakt door de tweede brigade onder het bevel van den Heer Van der Leck en zamengesteld uit de vijf regimenten van Mompouillan, Van der Leck, 's Gravenmoer, Hoorenberg en Kroonenburg. De infanterie van den regtervleugel werd aangevoerd door den generaal Aylva, den dapperen frieschen edelman, die in 1672 zijn gewest tegen de Munsterschen had verdedigd; hij had onder zich Fariaux, die in Maastricht het bevel voerde toen die vesting in 1673 voor de fransche wapenmagt bezweek. In de eerste linie stond de eerste brigade, onder Solms, bestaande uit de 9 regimenten van de garde, van Vorst Maurits, Styrum, Solms, Vilaumaire, van den jongen Prins Maurits, Stokheim, Berkevelt en Turck. In de tweede linie had men de tweede brigade, onder Wee, en bestaande uit de 8 regimenten van Aylva, Fariaux, Wee, Thouars, Amema, Schwarzemberg, Mornout en Cassiopyn.

Van den linkervleugel werd de ruiterij aangevoerd door den generaal Steenhuyse. De eerste linie werd uitgemaakt door de derde brigade onder Weybnum, en was zamengesteld uit de

6 regimenten van Waldeck, Steenhuyse, Weybnum, Sander van Welle, Eppe en Brederode. In de tweede linie stond de vierde brigade, onder Wittgenstein, tellende de 5 regimenten van prins Hendrik Casimir van Friesland, Wittgenstein, prins Frits van Nassau, Kingma en Schellaert. Bij de infanterie stond in de eerste linie de derde brigade onder Heeswijk, bevattende de 9 regimenten van Waldeck, Heeswijk, Sedlenitsky, Mario, Brantswart, Burmania, de prins van Holstein, Palm — den held van Woerden en Naarden – en Polants. In de tweede linie stond de vierde brigade infanterie, onder Erpach, bestaande uit de 8 regimenten van Erpach, Eybergen — den verrasser van Coevorden – Gockinga, Leendorp, Veersse, Laverne en Cornaal.

Van de dragonders wordt niet afzonderlijk gesproken; zij zijn, denkelijk, onder het voetvolk of onder de ruiterij begrepen; men weet dat de dragonders in die dagen tot de beide wapens behoorden en zelfs meer te voet dan te paard streden. Thans is dit, bij de meeste europesche legers, het omgekeerde.

Den 28 Julij aan de Méhaigne, bij Perwijs, vereenigd, bleef het leger der bondgenooten daar nog drie dagen werkeloos; denkelijk om de gewigtige vragen te bespreken van het opperbevel en van de orde waarin de verschillende legers zouden marcheren. Den 1 Augustus begint de marsch in westelijke rigting; dien dag komt men te Couroy; den 2den te Ottignies aan de Dijle; den 3den gaat men die rivier over en bereikt Génappe; den 4den slaat men een kamp op nabij Nivelles. Groot waren die marschen niet, gemiddeld maar ruim twee uren daags; en de bewegingen der bondgenooten dragen geheel en al het kenmerk van de onzekerheid, die er in de inzigten der aanvoerders is. Sommige dier aanvoerders, vooral Willem III, wilden met geheel het vereenigde leger Condé opzoeken in zijne stelling achter de Piéton; andere, waaronder De Souches, oordeelden zulk eene handeling te gevaarlijk, en wilden daarom tusschen het fransche leger en Vlaanderen voortrukken, en het beleg slaan voor eene der vijandelijke vestingen.

Er waren redenen voor, en redenen tegen dien aanval op Condé's stelling.

Aan den eenen kant was het eene stellige waarheid, dat, wilde men eene belangrijke uitkomst verkrijgen, wilde men aan den krijg eene beslissende wending geven, het leveren van een veldslag noodzakelijk was. Dit had Willem III zeer juist inge-

zien; en men kan het ook bij meer andere veldtogten van dien vorst opmerken, hoe zeer hij naar het leveren van een veldslag streeft, en weinig hecht aan het belegeren en innemen van eene enkele vesting, eene handeling, waarin de legerhoofden van dien tijd soms het eenige doel des oorlogs zagen. Eene overwinning op het fransche leger kon de bondgenooten in Frankrijk doen doordringen, kon beslissende voordeelen doen behalen; en de verhouding van de sterkte der beide partijen – 60,000 man van de bondgenooten tegen 45 à 50,000 man van Condé — mogt eenigzins op die overwinning doen rekenen.

Maar, kon eene overwinning, door de bondgenooten behaald, den oorlog in Frankrijk doen overbrengen, eene nederlaag kon ook de Spaansche Nederlanden in groot gevaar doen verkeeren; het eene woog het andere op. Zoo even is gezegd, dat de overmagt der bondgenooten hen, bij een veldslag, e e n i g z i n s op de overwinning mogt doen rekenen; maar, door andere omstandigheden, werd die overwinning weêr minder waarschijnlijk. De troepen der bondgenooten waren troepen van verschillende natiën en, reeds daarom alleen, minder goed dan die van het fransche leger. De aanvoering werd, aan de zijde der bondgenooten, ook minder goed geacht dan aan de fransche zijde; — spreekt iemand dit tegen en beweert hij, dat, als veldheer, Willem III niet beneden Condé moet gesteld worden, dan kan men daarop antwoorden: dat de latere beoordeelaar, dat de nakomelingschap, zeer goed en met grond, zulk een gevoelen kan aankleven, maar dat de tijdgenooten, in 1674, niet zoo oordeelden; voor hen was Willem III een jong veldheer, in wien de kiem van groote hoedanigheden scheen te leggen, maar die nog niet in het minste kon worden vergeleken met den ouden beproefden Condé, die reeds voor meer dan dertig jaren als zegevierend legerhoofd was opgetreden en zich, door strijd op strijd en overwinning op overwinning, beroemd en geducht had gemaakt. Het is dus den opperhoofden der bondgenooten volstrekt niet ten kwade te duiden, dat zij, de beide veldheeren vergelijkende, daarin eene minderheid aan hunne zijde zagen, die eene overwinning op het fransche leger minder waarschijnlijk maakte.

Wat, eindelijk, de onzekerheid van zulk eene overwinning vermeerderde, was de sterkte der stelling waarin zich het fransche legerhoofd had geplaatst.

Die stelling bevond zich in de nabijheid van de rivier de Piéton. Die kleine stroom, zijn oorsprong nemende op een kwar-

tier uurs westelijk van Fontaine l'évêque, loopt over eene lengte van omstreeks anderhalf uur gaans in de rigting van het zuiden naar het noorden, wendt zich dan om naar het oosten en, na een klein uur in die rigting te hebben gestroomd, buigt hij zich weêr naar het zuiden om, in eene rigting nagenoeg evenwijdig aan de aanvankelijk gevolgde; alleen in het laatste gedeelte van haren loop wendt de beek zich meer naar de zijde van Charleroi en stort zich in de nabijheid van die stad in de Sambre. Tusschen die twee evenwijdige gedeelten van de Piéton bevond zich het legerkamp van Condé, met de rugzijde onmiddellijk geleund aan het meest westelijk gedeelte der beek, en front makende naar het oostelijk gedeelte, waarvan het kamp ongeveer drie kwartier uurs verwijderd was. Drie kwartier uurs was ook nagenoeg de frontlengte van het kamp, dat links leunde aan het gehucht Chaufour, regts aan het bosch van Lamarche.

Van de zijde van de Méhaigne komende, was dit kamp moeijelijk aan te vallen, want het leger der bondgenooten moest dan de Piéton overtrekken, op geen uur afstands van den vijand, en die overtogt zou bezwaarlijk zijn, omdat de beek daar zeer moerassig was; bovendien, was men de beek over, dan had men bij een veldslag altijd het nadeel van een moeijelijk terrein in den rug des legers te hebben. De grond tusschen het oostelijk gedeelte van de Piéton en het fransche legerkamp was ook alles behalve gunstig voor den aanvaller; zij was bedekt en doorsneden, en men had daar bosschen en kleine beeken, het dorp Trasignies met het kasteel van dien naam, het dorp Forsies en het kasteel La Marche; zulk een slagveld was dus zeer voordeelig voor de verdediging, en maakte vooral de sterke en overmagtige ruiterij der bondgenooten schier onnut. De linkervleugel van de fransche stelling werd goed beschermd door de kleine beek van Trasignies, die zich nabij Chaufour in de Piéton werpt; de regtervleugel was sterk door het bosch en het kasteel van La Marche, en door verschansingen, die Condé had laten opwerpen, van het bosch tot waar de beek van Trasignies begint. Eene omtrekking van den regtervleugel werd bovendien verhinderd door de legerafdeeling van Luxembourg, die de ruimte afsloot tusschen de regterzijde van het kamp van Condé en de Sambre. Eindelijk, wanneer men de stelling der Franschen aan de achterzijde wilde naderen, van den kant van Séneffe, dan ontmoette men hier het westelijk gedeelte der Piéton, die de rugzijde van het kamp beschermde en in wier onmiddellijke

nabijheid Condé eene verschanste linie had doen opwerpen; aan die zijde kon men, om den aanvallenden vijand te wederstaan, ook gebruik maken van de dorpen en kasteelen van Piéton en Arloimont, en van het dorp Gouy. De nabijheid van Charleroi verzekerde altijd den aanvoer van levensmiddelen naar het fransche legerkamp.

Zulk eene stelling zou, zelfs bij de nieuwere oorlogen, als sterk worden beschouwd; in een tijd, toen de legers zoo veel minder beweegbaar waren, zoo veel minder artillerie — en artillerie van zoo veel minder waarde – met zich medevoerden, en daardoor zoo veel minder geschikt waren voor den aanval, – in zulk een tijd moest eene stelling als de hier beschrevene, als buitengewoon sterk, als bijna onaanvalbaar worden gerekend; en het is derhalve in De Souches niet af te keuren, dat hij niet wilde overgaan tot den aanval.

Het voorstel tot dien aanval, door Willem III gedaan, werd in een krijgsraad van de legerhoofden der bondgenooten verworpen, en daarentegen het vrij onbepaalde besluit genomen, om „tusschen het fransche leger en de vestingen van Vlaanderen voort te rukken." Daardoor zoude men Condé's gemeenschap met Frankrijk bedreigen, en hem op die wijze dwingen zonder slag of stoot zijne stelling te verlaten; dan waren de fransche grenzen blootgesteld aan een' inval, en van de achterliggende vlaamsche vestingen kon men uitkiezen, welke men wilde belegeren. Het voorstel vond zoo veel bijval, juist omdat het zoo onbepaald, zoo weinig beslissend was, omdat men zich daarbij zoo weinig verbond, zich zoo weinig aan gevaar blootstelde; want het is geene nieuwe, maar toch eene ware aanmerking, die Beaurain hier maakt: dat men, bij de krijgsraden van bondgenooten, meest altijd de voorkeur geeft aan die handeling, welke men de voorzigtigste noemt, maar die stellig zeker de langzaamste en minst beslissende is.

Toch, hoezeer dat besluit genomen was, om Condé niet aan te vallen, besloot men dien veldheer te gemoet te rukken en zijne stelling te naderen, om zich meer te overtuigen van de groote sterkte dier stelling. Men moet dat besluit eenigzins aanmerken als eene soort van inschikkelijkheid van de andere legerhoofden der bondgenooten ten opzigte van Willem III: vastelijk voornemens niet te voldoen aan den wensch van dien vorst, om Condé aan te vallen, wilden zij evenwel, door de fransche stelling te naderen, den schijn aannemen, alsof zij niet

ongezind waren tot dien aanval, maar daarvan alleen afzagen om de groote sterkte van 's vijands stelling.

Den 9 Augustus breekt het leger der bondgenooten zijn kamp bij Nivelles op, en stelt zich in beweging; het marcheert uit de regterflank, gaat de kleine rivier de Senne over, en plaatst zich in een kamp aan de overzijde, de regtervleugel nabij het dorp Famille-a-Roeulx, de linkervleugel bij Arquennes; voorwaarts van den regtervleugel had men het dorp Séneffe, met de bosschen en beeken daar aanwezig. Men was daar slechts een uur verwijderd van het fransche kamp.

Den 10 Augustus bleef men in die stelling. Maar de verkenningen, die men van de vijandelijke stelling deed, gaven de overtuiging dat die stelling te sterk was, en deden van elken aanval afzien. Maar nu deed zich de vraag voor: wat men dan wilde doen? — De voorzigtigsten stelden de belegering van Ath voor; de stoutsten merkten daartegen aan, dat de belegering van die vesting tijd zou doen verliezen, omdat Ath goed bezet en goed voorzien was, en dat, wanneer men die vesting al had ingenomen, men nog maar een onbeduidend voordeel zou hebben behaald, dat Frankrijk niet in het minste in gevaar zou brengen; zij sloegen daarom voor, om den marsch naar de fransche grenzen voort te zetten, den oorlog in Frankrijk zelf over te brengen, dáár de eene of andere groote vesting te belegeren, of tot de Somme of Oise door te dringen; zulk eene handeling was veel meer beslissend, en niet gevaarlijk, omdat men in de spaansche vesting Kamerijk een steunpunt had, waaruit men toevoer konde trekken.

Het stoutste gevoelen behield, ditmaal, de overhand; en er werd besloten, den 11den op marsch te gaan naar Binche, en van daar verder Frankrijk binnen te rukken.

Bij dien marsch zou men zich, geruimen tijd, op korten afstand van het vijandelijke leger bewegen, dat men daarbij op zijne linkerflank zoude hebben; sommige aanvoerders der bondgenooten, onder anderen de spaansche generaal D'Assentar, oordeelden die beweging te gevaarlijk; maar de meerderheid — vooral De Souches — ontkende dat gevaar, wees de weinige waarschijnlijkheid aan, dat Condé zoude aanvallen, en toonde aan, dat, indien men al een flankmarsch op korten afstand van den vijand ging verrigten, men toch tusschen het marcherende leger en den vijand een moeijelijk terrein had met beeken en bosschen, door middel waarvan men een vijandelijken aanval ge-

noegzaam konde afweren. Dit gevoelen behield de overhand, en in den vroegen ochtend van den 11 Augustus ving de marsch aan.

Men volgde daarbij drie verschillende wegen: de meest linksche, die het digtste bij den vijand was, diende voor de ruiterij; de middelste voor het voetvolk; de meest regtsche voor geschut en bagaadje. De drie verschillende legermagten der bondgenooten marcheerden ieder op zich zelve: vooraan De Souches met de keizerlijken; in het midden de hollandsche krijgsmagt; achteraan de Spanjaarden. Om den marsch te dekken, werd bij Séneffe eene achterhoede geplaatst, bestaande uit 4000 ruiters en 7 à 800 dragonders, uit de drie verschillende legermagten getrokken en vereenigd onder het bevel van den Prins De Vaudemont.

Wanneer men op de kaart dien marsch nagaat, dan ziet men, dat, hoezeer het een flankmarsch was op korten afstand van den vijand, die marsch evenwel op zich zelve geen gevaar opleverde, en de beschikkingen, daarbij genomen, zeer goed waren: het moeijelijke terrein, de beeken en bosschen, die men gedurende den marsch op de linkerflank had, maakten eenen aanval aan die zijde weinig waarschijnlijk; en de sterke afdeeling ruiterij van De Vaudemont moest den rug van het leger dekken, wanneer Condé aan die zijde wilde aanvallen; die ruiterij zou den vijand lang genoeg kunnen ophouden, om aan het leger den tijd te geven van terug te keeren, en zich tegen den vijand te wenden. — Dat zoude ook waar zijn, wanneer de marsch goed werd uitgevoerd; maar de toenmalige troepen waren hierin niet zeer geoefend; het bedekte, moeijelijke terrein, waardoor men trok, begunstigde bovendien den marsch niet; en, wat het voornaamste was, de weinige eenheid die er tusschen de verschillende deelen van der bondgenooten legermagt bestond, had moeten doen inzien, dat men op de wederkeerige ondersteuning van die deelen niet te veel moest rekenen, en dat, al kon het hoofd des legers tijdig genoeg tot ondersteuning der aangevallene achterhoede komen, dit daarom nog geen bewijs was, dat het dit zou doen.

Condé, een aanval des vijands verwachtende, nam de grootste waakzaamheid in acht, en was, den 11den, met het krieken van den dageraad, te paard om de bewegingen van dien vijand gade te slaan. Weldra krijgt hij berigt van den marsch der bond-

genooten, en ziet spoedig hunne kolonnen in de rigting van Famille-a-Roeulx en Séneffe voortrukken. Dadelijk besluit de fransche veldheer den vijand bij zijnen marsch aan te vallen, zich op de achterhoede te Séneffe te werpen, en deze te slaan voordat het marcherende leger haar ter hulp kan komen; de groote uitbreiding van de vijandelijke kolonnes, de moeijelijkheid der wegen, die zij volgen, en de snelheid en onstuimigheid, waarmede zijne eigene troepen weten te handelen, dit alles doet Condé op eene overwinning rekenen.

Besluiten, bevelen en uitvoeren volgden bij dien veldheer zich op den voet; en oogenblikkelijk zijn de beschikkingen tot den voorgenomen aanval genomen. Reeds den dag te voren waren twee regimenten voetvolk en eene brigade ruiterij te Gouy, bij eene waadbare plaats van de Piéton, gesteld, om de bondgenooten tegen te houden, wanneer deze daar den overtogt der beek wilden beproeven; die troepen doet Condé de beek doortrekken, en zich plaatsen tusschen de Piéton en de beek van Séneffe, bedekt achter eene hoogte, waarop de Franschen een vooruitgeschoven post hebben. Het regiment van Navarre en andere infanterie, met verscheidene regimenten ruiterij en dragonders, volgen die beweging, gaan bij het dorp Montago — nabij Gouy — de Piéton door, en plaatsen zich, ook bedekt, achter de hoogte op den regtervlèugel der reeds daar staande troepen; de infanterie heeft zes stukken geschut bij zich. Het geheele fransche leger ontvangt bevel om op te breken en naar Gouy te trekken, ten einde, als het noodig is, de troepen te ondersteunen, die den aanval zullen beginnen; de afdeeling van Luxembourg volgt de beweging, en die aanvoerder voegt zich in persoon bij Condé. Eene afdeeling van 400 ruiters, onder S. Clar, is afgezonden om het hoofd van de kolonnes der bondgenooten te verontrusten, dààr met een ernstigen aanval te bedreigen, en zoo doende te verhinderen, dat de aangevallen achterhoede ter hulp wordt gekomen.

De Vaudemont had zich met zijne ruiterij geplaatst op eene kleine vlakte, achterwaarts van Séneffe, en, even als dat dorp, gelegen op den linkeroever van de beek, die daar in noordelijke rigting stroomt en zich verder in de Senne werpt. Die ruiterij had haren regtervleugel geleund aan moerassigen grond, waardoor eene tak van de beek van Séneffe stroomde; de linkervleugel leunde aan een bosch westelijk van Séneffe. De geringe ruimte had hier gedwongen om de ruiterij op drie liniën te

stellen; 6 escadrons waren geplaatst geheel aan het uiteinde van het bosch, om den weg te dekken, die door het geschut en de bagaadje werden gevolgd; de dragonders hielden Séneffe bezet; en hadden posten vooruitgeschoven op de hoogte op den regteroever der beek, waar ook de voorste fransche posten stonden. Door die dragonders onderrigt van de dreigende beweging der vijandelijke troepen, zond Vaudemont daarvan berigt aan den stadhouder, dezen een paar bataillons voetvolk als versterking vragende. De stadhouder gelastte onverwijld aan den jongen graaf Maurits van Nassau, om met zijn regiment en dat zijns vaders, vereenigd drie bataillons uitmakende, naar Séneffe terug te keeren: die hollandsche infanterie werd in een klein bosch geplaatst, voorwaarts van het dorp, op den regteroever der beek. De stadhouder was in persoon ijlings naar de achterhoede gesneld, en kwam daar aan nog voor de komst der drie bataillons.

Het was toen tien ure 's ochtends geworden; de marsch der bondgenooten had reeds eenige uren geduurd, en Condé oordeelde, dat de kolonnes des vijands reeds ver genoeg verwijderd waren, om de achterhoede niet spoedig te kunnen ondersteunen, en dat de opmarsch van het fransche leger al genoegzaam gevorderd was, om den aanval te kunnen beginnen. Hij gelast aan De Rannes om met een regiment dragonders, ondersteund door eene brigade ruiterij, vooruit te gaan, en de vijandelijke dragonders en infanterie te verdrijven, die nog voorwaarts van Séneffe staan. De Rannes wordt op den voet gevolgd door Montal en Moussy, aan het hoofd van 3 regimenten voetvolk en 6 stukken geschut.

De hoofden der bondgenooten, den marsch van hun leger reeds ver genoeg gevorderd ziende, besloten de achterhoede die beweging te laten volgen; zij zonden daarom aan het voetvolk en de dragonders, die nog voorwaarts van Séneffe op den regteroever der beek stonden, bevel om op den linkeroever terug te gaan. Die troepen voegden zich toen bij de dragonders, die reeds in Séneffe waren, ten einde mét deze het dorp en de brug, die zich daar over de beek bevond, te verdedigen. Volgens de fransche opgaven werden de huizen, de kerk en het kasteel van Séneffe door de hollandsche infanterie bezet; dit moet dan echter zeer in haast zijn geschied, en veel maatregelen ter verdediging zijn er zeker niet genomen, daar de aanval oogenblikkelijk volgde.

De ruiterij van Condé ondervond dus, bij den opmarsch naar Séneffe, weinig of geen tegenstand; en indien daarbij nog een gevecht heeft plaats gehad met eenige van de dragonders der bondgenooten, dan moet dat gevecht echter geheel onbeduidend zijn geweest. Maar nu gold het Séneffe, en de strijd om dat dorp was van ernstiger aard.

Condé bestemde de dragonders en de infanterie van Montal om Séneffe te bestormen. De zes stukken geschut zouden door hun vuur dien storm voorbereiden; die fransche artillerie werd zoodanig geplaatst bij de beek, beneden het dorp, dat zij de achter Séneffe staande ruiterij der bondgenooten tevens in de flank beschoot. De fransche ruiterij werd verdeeld: een gedeelte, onder Fourilles, moest eene omtrekkende beweging op vrij grooten kring verrigten, naar de zijde van het dorp Renisart, en ter hoogte van dat dorp, op een klein half uur beneden Séneffe, de beek overtrekken en daarna zich tegen den linkervleugel der bondgenooten wenden; het andere gedeelte van de fransche ruiterij zou ook beneden Séneffe den overtogt van de beek verrigten, maar op zeer korten afstand van het dorp; Condé voerde in persoon die ruiterafdeeling aan, en zijn zoon Enghien met Luxembourg en Navailles waren bij hem.

Séneffe, met groote onstuimigheid door Montal aangevallen, wordt vermeesterd; met weinig verlies voor de aanvallers, zegt Beaurain; na eene „goede resistentie," zegt Willem III, in zijn verslag aan de Staten; — en men kan den Stadhouder gelooven, wanneer hij zijne soldaten prijst, want hij is ook onpartijdig genoeg om hen te laken, daar, waar zij zich slecht gedragen. Het oude fransche voetvolk moet hier met groote dapperheid gestreden hebben, aangevuurd als het was door het voorbeeld van den koenen Montal, die bij dezen strijd zwaar gewond werd. Het hollandsche voetvolk, uit het dorp verdreven, herzamelde zich onder de bescherming der ruiterij; maar toen deze, kort daarop, geslagen werd, schijnt ook het voetvolk nog groote verliezen te hebben ondervonden, en de drie bataillons, die daar gestreden hadden, zoo goed als uiteen te zijn geslagen. De aanvoerder, de jonge Graaf Maurits, viel in 's vijands handen.

Gelijktijdig met dien aanval, was Condé begonnen de beek over te trekken met zijne ruiterij; h o e die overtogt plaats had, over bruggen of door waadbare gedeelten, wordt niet gezegd; het laatste is het waarschijnlijkste, omdat het eene geheel onbeduidende beek was. Om den overtogt van de beek te verhin-

deren, gingen enkele escadrons der bondgenooten vooruit, maar werden door de fransche escadrons teruggeslagen. Willem III zegt in zijn verslag, dat de ruiterij der bondgenooten op de vijandelijke wilde aanvallen, maar daarin verhinderd werd door de moeijelijkheid van het terrein; — men zou er uit kunnen besluiten, dat die ruiterij slecht geplaatst was.

De fransche ruiterij, de beek overgetrokken, schaart zich in slagorde, de regtervleugel geleund aan het bosch, waarbij van de bondgenooten de linkervleugel staat; en de linkervleugel geleund aan Séneffe, dat toen reeds vermeesterd is. Terwijl nu het Fransche voetvolk uit het dorp debouchеert en van achter de heggen zijn vuur opent op de ruiterij der bondgenooten, gaat Condé tot den aanval over; zich aan het hoofd stellende van de Maison du Roi, houdt hij daarmede links aan, en valt op den regtervleugel van de ruiterij der bondgenooten aan. Twee hollandsche escadrons en een spaansch gaan den franschen veldheer te gemoet, maar worden overhoop geworpen en geslagen; verschillende bevelhebbers van naam, Holstein, Langerak, Ginkel en Solms, worden daarbij gekwetst en gevangen genomen. De neêrlaag van die eerste escadrons maakt den ontmoedigendsten indruk op de overige; vier andere escadrons, die men tegen den vijand wil aanvoeren, maken regtsomkeert: de geheele voorste linie vlugt, de beide andere liniën met zich medeslepende. Vergeefs is het, dat Willem III en Vaudemont zich, met den degen in de vuist, te midden der vlugtelingen werpen, en hen door woorden en bedreigingen willen tegenhouden; de blinde vrees heeft alle pligtbesef verbannen, en in overijling en verwarring verlaat de ruiterij der bondgenooten het slagveld.

Zulk eene gebeurtenis is niet zeldzaam in de krijgsgeschiedenis; en zij leert, dat zelfs de beste ruiterij hare oogenblikken van zwakheid kan hebben. Van Frederik's ruiters, die bij Molwitz hun Koning in hunne wilde vlugt medesleepten, tot aan Napoleon's ruiterij, die bij Arcis-sur-aube onder het oog des keizers het slagveld zonder strijd verliet, zijn de voorbeelden menigvuldig, die bewijzen, hoe gemakkelijk de eene of andere omstandigheid plotselings zulk een diepen indruk op dit wapen kan maken, dat het daardoor allen moed verliest, en zonder gevecht teruggaat; bij de ruiterij is alles op eene grootere schaal, zoowel haar vooruitrukken als haar wijken. De overijlde vlugt van de ruiterij der bondgenooten is bovendien door verschillende omstandigheden te verklaren; het onverwachte van 's vij-

ands aanval, de uitstekende dapperheid der fransche ruiterij, de indruk door Condé's heldennaam gemaakt, de verliezen door het geschutvuur des vijands geleden, — dit alles had ontmoediging veroorzaakt; en die ontmoediging werd algemeen, toen de eerste escadrons geslagen werden; de voorste linie ging geheel terug; en de gebrekkige wijze, waarop Vaudemont die ruiterij op kleine ruimte opeengehoopt had, maakte het bijna onvermijdelijk, dat de beide achterste liniën in de nederlaag der voorste moesten deelen. De vlugt dier ruiterij is dus zoo vreemd niet, — hoezeer men haar altijd moet veroordeelen; wél zeggen onze schrijvers, dat de spaansche en de keizerlijke ruiterij het eerst het slagveld verlieten, en de hollandsche eerst later; maar die bewering is mogelijk niets anders dan eene poging om den volkstrots te vleijen; en al was zij waar, dan zou dit nog maar bewijzen, dat de hollandsche ruiterij eerst later was gevlugt; het zou nog volstrekt niet bewijzen, dat zij haren pligt had gedaan.

Fourilles, de beek overgegaan ter hoogte van Renisart, viel daarna aan op de zes escadrons, geheel op den linkervleugel der bondgenooten aan het uiteinde van het bosch geplaatst, den weg dekkende door de bagaadje gevolgd. Die escadrons, geheel afgescheiden van de hoofdmagt der ruiterij, waren ontmoedigd door de nederlaag dier hoofdmagt, en vreesden, bij langer standhouden, door den uit Séneffe debboucherenden vijand te worden afgesneden. Toen Fourilles zich dus vertoonde, gingen die escadrons der bondgenooten in allerijl terug, den weg inslaande door de bagaadje gevolgd. De fransche bevelhebber hield zich niet op met het nazetten van den vijand, maar sloot zich weêr bij Condé aan.

Die veldheer had nu reeds een schitterend voordeel behaald, en de achterhoede der bondgenooten grootendeels vernield. Maar dit voordeel was voor Condè niet genoegzaam, en spoorde hem, integendeel, slechts aan tot nieuwe ondernemingen. Terwijl hij, aanvankelijk, misschien geen ander voornemen had, dan om, door een aanval in den rug, den marsch der bondgenooten te verontrusten en de achterste troepen des vijands verliezen toe te brengen, vatte hij nu het besluit op, om zijn voordeel te vervolgen en 's vijands leger eene geheele nederlaag toe te brengen. Zóó was Condé, dat, wanneer hij eenmaal in een strijd gewikkeld was, bedaardheid en overleg hem verlieten en hij alleen luisterde naar de ingevingen eener onstuimige

dapperheid, die soms groote overwinningen doet behalen, maar ook meermalen nederlagen te weeg brengt; de jaren hadden hem niet kalm gemaakt, en zelfs op het einde van zijne veldheersloopbaan had hij nog al het vuur en al de onberadenheid eens jongelings. Hij doet de reeds aanwezige troepen ten zuiden van Séneffe voortrukken, en het overige van het fransche leger krijgt bevel, bij Gouy, de Piéton over te gaan en met spoed naar het slagveld te trekken.

Oranje van zijne zijde, niet ontmoedigd door een eersten tegenspoed, heeft zijne vlugtende troepen herzameld, en dadelijk de meest beleidvolle maatregelen genomen om in eene goede stelling 's vijands latere aanvallen af te wachten. Die stelling neemt hij te S. Nicolas-aux-bois, een half uur gaans ten zuiden van Séneffe. S. Nicolas-aux-bois was toen een klein gehucht, alleen bestaande uit eene priory en eenige huizen daartoe behoorende; maar, omringd met boomgaarden en heggen, was het zeer gunstig voor de verdediging. Voorwaarts, ten noorden van het gehucht, naar de zijde van Séneffe, bevond zich eene kleine vlakte, geschikt ter plaatsing van eene afdeeling ruiterij; de toegangen tot die vlakte, van den kant van Séneffe, werden moeijelijk gemaakt door de aanwezigheid van heggen en boomgaarden, die men links, of westelijk, daarvan had; bijgevolg, die bedekte grond met infanterie bezettende, kon men reeds voorwaarts van S. Nicolas den vijand afwachten in eene stelling, die gunstig was, en moeijelijk om te trekken, omdat zij regts leunde aan de beek van Séneffe en links aan het doorsneden terrein.

Met veel bekwaamheid had Willem III dadelijk partij getrokken van de voordeelen, welke die stelling opleverde. De eerste hollandsche magt, die hij tot zijne beschikking vond, was de infanterie-brigade van Wee, waarvan evenwel een paar bataillons afwezig waren tot dekking der bagaadje. Die hollandsche infanterie werd dadelijk geplaatst in en nabij het gehucht S. Nicolas; de regimenten van Aylva en Schwarzemberg, benevens een bataillon van dat van Thouars, kregen bevel, de heggen en boomgaarden voorwaarts van S. Nicolas naar de zijde van Séneffe te bezetten. Op de vlakte ten noorden van S. Nicolas stond spaansche ruiterij, onder Villa Hermosa en D' Assentar; de van Séneffe gevlugte ruiters verzamelden zich daarbij, terwijl, wat er van de infanterie was overgebleven, zich bij de brigade Wee aansloot. De hollandsche brigaden Heeswijk, Er-

pach en Solms, benevens de ruiterij, hadden reeds bevel ontvangen om terug te keeren, en naderden toen het dorp Fay, een klein kwartier uurs ten zuiden van S. Nicolas; als bevelhebber der brigade Solms, waarvan reeds eenige bataillons bij Séneffe hadden gestreden, wordt, na het gevangennemen van Solms, Vilaumaire genoemd. De Souches was met de keizerlijke krijgsmagt reeds aan de Haine gekomen, een paar uur ten zuiden van Séneffe, toen hij het eerste berigt kreeg van den bij dat dorp gevoerden strijd; het duurde geruimen tijd, eer dat de keikerlijke bevelhebber voldeed aan de uitnoodiging des stadhouders om terug te keeren tot ondersteuning van het aangevallen gedeelte des legers. Van de spaansche infanterie vindt men nergens bijzonder gewag gemaakt; wanneer men opmerkt, dat de geheele spaansche krijgsmagt slechts ongeveer 12,000 man telde, dat mogelijk de helft daarvan uit ruiterij en dragonders bestond, en dat er ook infanterie bij de bagaadje zal aanwezig geweest zijn, dan is het duidelijk, dat op de plaats van het gevecht het spaansche voetvolk maar eene onbeduidende sterkte zal gehad hebben.

De ruiterij van Condé had die der bondgenooten vervolgd tot aan de heggen en boomgaarden ten noorden van S. Nicolas, toen halt gehouden, en zich in slagorde geschaard op een musketschot's afstand van die heggen; hier bleef zij de van Séneffe komende infanterie en dragonders afwachten. Toen deze waren aangekomen, verdeelde zich de ruiterij op de beide vleugels; de infanterie plaatste zich in het midden; en de zes stukken geschut, op den regtervleugel gesteld, begonnen dadelijk hun vuur te openen op de stelling des vijands. Toen dit vuur een korten tijd had aangehouden, deed Condé het voetvolk en de dragonders tot den aanval op de heggen vooruitrukken; dezelfde dapperheid als bij Séneffe werd hier door de aanvallers betoond, maar zij ondervonden nog krachtiger wederstand, daar Willem III in persoon zijne soldaten tot pligtsbetrachting aanspoorde.

Het gevecht om de heggen bleef aanvankelijk onbeslist; maar Condé, ongeduldig over dit oponthoud, gelast nu aan de ruiterij, om over de wegen te midden dier heggen door te dringen, en zóó het hollandsche voetvolk in den rug aan te vallen. De Maison du Roi is weêr daar om die gevaarlijke taak te ondernemen; Fourilles stelt zich aan het hoofd van twee escadrons dier uitstekende ruiterschaar; Condé en Enghien volgen met

een derde escadron; en, in weerwil van het moeijelijke der wegen en in weerwil van het geweervuur der Hollanders, dringt de fransche ruiterij door, werpt eenige vijandelijke escadrons terug, waarmede de vijand het deboucheren wil beletten, en stort zich nu op de hollandsche infanterie die in verwarring wordt gebragt. Het fransche voetvolk en de dragonders, nu minder tegenstand ondervindende, bemagtigen de boomgaarden en heggen, en maken daardoor, op hunne beurt, voor het overige der fransche ruiterij het vooruitrukken gemakkelijk. Die ruiterij dringt door op de vlakte tusschen de heggen en S. Nicolas, en schaart zich daar in slagorde tegenover die der bondgenooten; er heeft ten tweeden male een ruitergevecht plaats, ten tweeden male ten nadeele der bondgenooten, die reeds eenigzins in verwarring zijn gebragt door de nederlaag der regimenten van Aylva, Schwarzemberg en Thouars, en van de eerste escadrons, die de Maison du Roi wilden tegenhouden. De hollandsche en spaansche ruiterij wordt overhoop geworpen, en neemt de wijk achter S. Nicolas; dit gehucht, sterk met infanterie bezet, houdt de zegevierende fransche ruiterij tegen, en achter dit steunpunt herzamelt zich weêr eene sterke linie van der bondgenooten ruiterij.

Condé beveelt nu ook het gehucht S. Nicolas aan te vallen; maar een zijner onderbevelhebbers, Fourilles, waagt het, hem onder het oog te brengen, dat de vijand daar eene sterke stelling heeft, die mogelijk niet, of niet dan ten koste van groote verliezen, kan bemagtigd worden, vooral daar die vijand zoo krachtigen wederstand biedt. Driftig antwoordt hem de veldheer: „dat hij geen raad vraagt, maar gehoorzaamheid, en dat hij hem reeds sedert lang kent voor iemand, die sterker is in het redeneren dan in het strijden." Het krenkende van die taal wordt algemeen, en met reden, in Condé veroordeeld; aan den anderen kant is het echter ook moeijelijk te begrijpen, hoe, op een slagveld, een onderbevelhebber tegenwerpingen maakt, wanneer hem het bevel tot aanvallen wordt gegeven; wanneer hij het bevel ontving n i e t aan te vallen, dan zouden mogelijk die tegenwerpingen van pas kunnen zijn; bij het bevel van aan te vallen, nooit.

Fourilles stelt zich aan het hoofd van een gedeelte der infanterie, en doet daarmede een krachtigen aanval op 's vijands stelling; maar de wederstand, dien hij daar ontmoet, is te groot; zijn aanval wordt afgeslagen, en hij zelf, met groote

dapperheid zijne soldaten aanvoerende, wordt door een musketkogel getroffen, die een einde aan zijn leven maakt. Condé verneemt den dood van dien dapperen, en wil dien door eene overwinning wreken; hij moet hier den vijand verdrijven, doen wat hij Fourilles beval, of door een roemrijk sneuvelen zijne onregtvaardigheid ten aanzien van dien aanvoerder uitwisschen. Hij stelt zich aan het hoofd van voetvolk en dragonders, en stormt daarmede op de abdy van S. Nicolas; dapperen wederstand ontmoet hij daar; maar wat is in staat den geduchten Franschen veldheer tegen te houden, die, doldriftig, als het ware beeld van den oorlogsgod, zich in de digte drommen der vijanden stort, en door zijn voorbeeld de dapperheid der zijnen ten hoogsten top doet stijgen! De hollandsche troepen zijn niet lang bestand tegen dien geduchten schok; zij worden uit de abdij van S. Nicolas geworpen, en, wat aan het staal der fransche keurbenden ontkomt, teruggedreven op de ruiterij achter de abdij staande.

Condé's voetvolk en dragonders plaatsen zich nu in de huizen, heggen en boomgaarden; onder bescherming daarvan rukt de fransche ruiterij op verschillende punten voort, en schaart zich in slagorde aan de zuidzijde van S. Nicolas. Hier ontmoet men de ruiterij der bondgenooten, en er heeft, ten derden male, een ruiterijgevecht plaats; de bijzonderheden van dien strijd, verward zoo als meestal een kavalleriegevecht, kunnen hier niet worden vermeld; maar zoo veel schijnt daaruit te blijken, dat ook hier de dapperheid der hollandsche en spaansche escadrons niet gelijk stond met die des vijands. Aan uitstekende en moedige bevelhebbers ontbrak het den bondgenooten echter niet: Willem III en Hendrik Casimir, de jonge stadhouder van Friesland, waren overal in het heetste van den strijd; Waldeck, zijne escadrons tegen den vijand aanvoerende, werd gewond en ontkwam met moeite de krijgsgevangenschap; Villa Hermosa ging zijne ruiterij moedig voor; en vooral onderscheidde zich de Spanjaard D'Assentar, die, dapper strijdende, zeven malen werd gewond en, in 's vijands handen gevallen, kort daarop den heldengeest gaf. Maar al die dapperheid der aanvoerders kon de overwinning niet aan de zijde van de ruiterij der bondgenooten brengen; die ruiterij was nog te veel onder den indruk der twee vroegere nederlagen; zij werd eindelijk overhoop geworpen en vlugtende op het dorp Fay teruggedreven.

Na de vermeestering van S. Nicolas-aux-bois gelukte het

ook aan het fransche leger om de bagaadje van de bondgenooten te bereiken; Luxembourg wierp zich daarop, verdreef de bedekking, nam en plunderde of verbrandde een aantal wagens, terwijl de overigen in alle rigtingen verspreid werden. Dit nadeel trof alleen de spaansche en hollandsche troepen, daar De Souches de bagaadje der keizerlijken reeds tijdig had doen teruggaan.

Het was toen twee uur na den middag geworden. De strijd had bijna vier uren geduurd, en was onmiskenbaar in het voordeel van het fransche leger geweest; tot driemaal toe, bij Séneffe, voorwaarts van S. Nicolas, en eindelijk te S. Nicolas, had het de bondgenooten uit hunne stellingen verdreven; en hoezeer het ook aanmerkelijke verliezen had geleden door den steeds krachtiger wordenden tegenstand des vijands, zoo had die vijand echter grooter verliezen ondergaan; en een aantal gevangenen, genomen vaandels en vermeesterde bagaadje, zouden Condé het volste regt gegeven hebben om zich de overwinning toe te schrijven, wanneer hij toen de strijd had geëindigd. Maar zulk eene voorzigtige handeling streed geheel en al met het karakter des franschen veldheers, voor wien de behaalde voordeelen slechts ten spoorslag dienden tot nieuwe ondernemingen; hij wilde alles doen wat mogelijk was, de nederlaag des vijands voltooijen, en, door één slag, de uitkomst van den veldtogt, mogelijk van den geheelen oorlog, beslissen. Zijne nog achter zijnde troepen met spoed doende oprukken, maakte hij zich gereed om den vijand nogmaals aan te vallen, en hem geen tijd te laten tot het nemen van eene nieuwe verdedigende stelling. Dit vermetel voortrukken van den franschen veldheer — dat, wanneer hij een minder goed leger tegenover zich had gehad, ligtelijk eene luisterrijke overwinning had kunnen te weeg brengen — had hier een' nadeeligen strijd ten gevolge, bijna met eene nederlaag gelijk staande; omdat men te doen had met dappere troepen, en met een legerhoofd, dat met uitstekend beleid van die dapperheid wist gebruik te maken.

Oranje, — niet in het minste ter neêr geslagen door de ondervondene nadeelen, en, integendeel, in stoute geestkracht toenemende, naarmate zijn vijand zich geduchter betoonde — had, dadelijk na het verlies van S. Nicolas-aux-bois, bij Fay eene nieuwe stelling genomen, die zeer sterk was.

Fay was een groot dorp, met nog al uiteenliggende huizen, maar die verbonden werden door hopvelden met sterke hegg

omgeven, zoodat ieder van die velden afzonderlijk kon verdedigd worden; in den omtrek van het dorp had men soortgelijke met heggen omgeven velden. Eene kerk en een kasteel te Fay waren zeer gunstig voor de verdediging. Het dorp zelf was, ten opzigte van het overige der stelling, een vooruitspringend punt; als een bastion ten opzigte der courtines, om die dikwijls gebezigde vergelijking hier eens te gebruiken. De regterzijde van de stelling breidde zich uit ten noorden van Le Hestre, een gehucht, een klein kwartier uurs ten zuidoosten van Fay. Die regterzijde werd uitgemaakt door boomgaarden met heggen omgeven; voorwaarts en naar de regterzijde had men een moeras; — die hindernissen sloten den toegang niet geheel af, en er waren enkele opene gedeelten waar de ruiterij door kon dringen; maar dit moest dan toch altijd geschieden onder het vuur van de infanterie, die in de heggen en boomgaarden geplaatst werd. Geheel op het uiteinde van den regtervleugel had men houtgewas en moeras, waaruit eene der zijtakken van de beek van Séneffe voorkomt. — De linkerzijde der stelling werd uitgemaakt door eene ravijn of kleine dalkloof, achter het dorp Fay beginnende, en waardoor eene kleine, geheel onbeduidende beek stroomde; dit dalkloof strekte zich uit bijna tot aan het groote bosch van Roeulx, dat een kwartier uurs ten westen van Fay begon. Achter Fay, of ten zuiden, had men eene uitgestrekte opene vlakte, zeer geschikt voor de ruiterij, en langzaam rijzende, zoodat zij het voorliggende terrein beheerschte.

Hier nu nam Willem III stelling met de infanteriebrigaden Heeswijk, Erpach en Solms, van welke laatste echter reeds eenige bataillons bij Séneffe in gevecht waren geweest; met de ruiterij, en met de keizerlijke krijgsmagt, die, van de Haine terugkeerende, omstreeks één uur 's middags Fay bereikte. Van de spaansche troepen wordt geene andere melding gemaakt, dan dat eenige spaansche infanterie, onder De Grana, aan de verdediging van Fay deel nam; — denkelijk dat het grootste gedeelte der spaansche krijgsmagt door de vroegere gevechten reeds alle strijdvaardigheid had verloren. De artillerie schijnt toen ook voor een gedeelte te zijn aangekomen, en werd dadelijk geplaatst bij de wegen en toegangen van Fay, en tot verdediging van de dalkloof aangewend; de infanterie werd, in sterke menigte, geplaatst in Fay, achter de heggen en in de boomgaarden, en bij de dalkloof van den linkervleugel; zelfs werd de oostelijke rand van het bosch van Roeulx met infante-

rie bezet. Op de opene vlakte achter Fay werden sterke reserven geplaatst, voornamelijk bestaande uit de ruiterij, waarbij zich ook de reeds geslagene had aangesloten. Alle opgaven stemmen daarin overeen, dat die stelling bij Fay met veel beleid was gekozen, en eene zeer groote sterkte moet gehad hebben. De keizerlijke troepen maakten hoofdzakelijk den linkervleugel uit, hoezeer enkele bataillons daarvan ook in Fay moeten geweest zijn; de Hollanders hielden dit dorp bezet en het regtergedeelte der stelling.

Condé deed, zoo veel mogelijk, den marsch verhaasten van zijne regimenten, die over Gouy en Séneffe, achtervolgens, op het slagveld kwamen. Met de reeds aanwezige korpsen wilde de fransche veldheer, in persoon, het dorp Fay aanvallen; Luxembourg moest den linkervleugel der bondgenooten, de dalkloof, aantasten, en daartoe gedeeltelijk de troepen aanwenden, die de bagaadje van de bondgenooten hadden genomen; Navailles zou den aanval doen op 's vijands regtervleugel. De aard van het terrein bragt mede, dat die aanvallen hoofdzakelijk alleen door infanterie konden geschieden; en dat de ruiterij, achterwaarts geplaatst, moest afwachten totdat sommige heggen en boomgaarden vermeesterd waren om, daar tusschen door, op de vlakte achter Fay door te dringen. Eene omtrekking van de vijandelijke stelling was niet uitvoerbaar; en de frontaanvallen konden ook weinig worden voorbereid door geschutvuur, omdat een goed gedeelte van de fransche artillerie nog achter was, en de bondgenooten, wat dit wapen betreft, de overmagt hadden. Maar Condé rekende op de dapperheid zijner soldaten, en op de ontmoediging, die drie achtereenvolgende rampspoedige gevechten bij den vijand zouden te weeg gebragt hebben.

Nu vangt een strijd aan, die den geheelen dag voortduurt, en zelfs bij het schijnsel der maan, tot ver in den avond wordt voortgezet; een strijd, waarbij de beide partijen eene dapperheid betoonen, aan verbittering grenzende, en waarbij de roem evenzeer het deel moet zijn van hem, die aanviel, als van hem, die verdedigde; van hem, die verwonnen werd, als van hem, die zegevierend bleef stand houden. Fay wordt op drie verschillende punten aangevallen: links door de regimenten van Enghien, Condé, Conti en Auvergne; in front door het regiment des Konings, dat van Royal des vaisseaux, van Navarre, en dat van de Koningin; regts door de fransche en zwitsersche

garden, en door de zwitsersche regimenten van Stoupa, Erlach, Pfeiffer en Salis. Natuurlijk, dat die regimenten niet gelijktijdig aanvielen, maar achtervolgens zich aflossende bij dien hevigen en langdurigen strijd; zelfs waren sommige dier korpsen, bij het begin van den strijd, nog niet op het slagveld; enkele werden, later, ook aangewend tegen de overige deelen van de stelling der bondgenooten.

Condé en zijn zoon Enghien voerden die troepen in persoon tegen den vijand aan, en wierpen die regimenten met onstuimigheid den Hollanders te gemoet, die hen met geschut en geweervuur ontvingen, en eindelijk met de blanke wapens te keer gingen. Oranje, overal tegenwoordig waar gestreden werd, was overal de ziel der verdediging; en zijne soldaten, met geestdrift vervuld door het voorbeeld van hun veldheer, streden met evenveel koenheid als die oude beproefde fransche regimenten, die omstraald waren door den roem van twintig overwinningen. Hoe hevig de aanval ook werd verrigt, telkens werd die afgeslagen; eenige der buitenste heggen en boomgaarden mogen door Condé's troepen zijn bemagtigd, het eigenlijke dorp bleef voortdurend in het bezit van de hollandsche en keizerlijke bataillons; op den regteraanval gelukte het eenmaal aan de fransche regimenten, om in het dorp door te dringen en drie stukken geschut te veroveren; maar Willem III, dadelijk met eene reserve oprukkende, wierp den vijand weêr terug en hernam de verlorene stukken. Toen, 's avonds, de strijd hier eindigde, waren de Hollanders, onverdeeld, in het bezit van Fay; en Condé's troepen waren, van aanvallers, verdedigers geworden.

Tegen de linkerzijde van de stelling der bondgenooten was Luxembourg's aanval even weinig door het geluk bekroond geworden. De troepen van dien bevelhebber waren, door de plundering van de bagaadje der bondgenooten, eenigzins in wanorde geraakt, en het kostte eenigen tijd alvorens men ze kon vereenigen tot den aanval; „alors," zegt Beaurain, „la discipline des troupes françaises n'était pas égale à leur bravoure." Luxembourg valt den oostelijken rand aan van het bosch van Roeulx; maar de daar geplaatste infanterie der bondgenooten slaat dien aanval af; — toch schaart de fransche bevelhebber zich in slagorde tusschen Fay en dien boschrand, door eenige infanterie en dragonders de verdedigers van den boschrand in bedwang houdende. Het overige doet hij voortrukken tot den

aanval op de dalkloof; en Condé ondersteunt dien aanval met een gedeelte der troepen die tegen Fay bestemd zijn.

Het is duidelijk dat de vermeestering van de dalkloof van het hoogste belang was voor de fransche troepen; want wanneer dit verrigt was, kon hunne ruiterij in werking komen, aan de andere zijde van de dalkloof de ruiterij der bondgenooten aanvallen, Fay aan de achterzijde aantasten, en op die wijze den tegenstand van dat dorp doen ophouden en de daar geplaatste troepen verloren doen gaan. Oranje, het hooge belang van die dalkloof inziende, had haar dan ook sterk bezet met voetvolk en geschut; terwijl keizerlijke ruiterij, onder Chavagnac, als ondersteuning daarvan was geplaatst.

De dalkloof, over het geheel diep en steil, was evenwel op enkele punten voor de ruiterij door te trekken, vooral bij het begin, nabij Fay. Bij eene der aanvallen die door Condé's troepen hier met de gewone dapperheid gedaan werden, gelukte het hun, in de nabijheid van Fay, de dalkloof door te trekken, de keizerlijken terug te werpen, en geschut te vermeesteren; eenige fransche escadrons drongen toen door op de vlakte aan de zuidzijde der dalkloof; maar Willem III, den vijand geen tijd gevende om zich uit te breiden, deed die escadrons oogenblikkelijk aanvallen door de ruiterij van Chavagnac. De fransche ruiterij werd overhoop geworpen, en vlugtte achter de dalkloof; het fransche voetvolk, dat daar was doorgedrongen, werd weêr teruggedreven; het verloren geschut hernomen. De keizerlijke ruiterij ging nu, op hare beurt, aanvallend te werk ten noorden van het r a v ij n, maar werd teruggeworpen door die van Condé.

Condé wilde, omstreeks 5 uur 's middags, twee bataillons van de gardes Suisses den aanval op de dalkloof doen hervatten; maar die bataillons, die reeds bij Fay in gevecht waren geweest, hadden daar zoo veel geleden, dat zij weinig of geen strijdvaardigheid meer hadden; dit deed den Franschen veldheer van zijn voornemen afzien, en hij vergenoegde zich die infanterie in slagorde te laten ten noorden van de dalkloof. Daar was die infanterie even als de ruiterij gedurende eenige uren tijds blootgesteld aan het geschutvuur dat Chavagnac daarop rigtte uit z e s stukken, — uit v i e r, zegt het verslag van Willem III —, achter de dalkloof geplaatst; die stukken moeten op zeer korten afstand van de fransche troepen hebben gestaan, daar, volgens de opgaven van Chavagnac, de beide

partijen zelfs in woordenwisseling kwamen. Chavagnac, — die, vroeger, tijdens de onlusten der Fronde, onder de banieren van Condé had gestreden, en daardoor mogelijk wel eenige ingenomenheid heeft voor de fransche troepen — prijst de bewonderenswaardige standvastigheid, waarmede die troepen het vuur zijner artillerie doorstonden; bij elken kogel, die de fransche escadrons trof, „hoorde ik nooit iets anders;" zegt hij, „dan: het is niets, kinderen, sluit op; — en oogenblikkelijk werd het rot weêr aangevuld, dat door den kogel was weggenomen. Ik riep hun toe, dat het wèl iets was; — men antwoordde mij: dat men, 's avonds, zijne beurt zou hebben; — en ik antwoordde hun, dat zij dit maar moesten nemen in afwachting. Men oordeele daaruit, of wij nabij elkander waren!"

Dat standhouden van de fransche ruiterij onder het geschutvuur, dat van achter de dalkloof op haar werd gerigt, was noodzakelijk om Condé's regtervleugel, bij zijne aanvallen op Fay, tegen de ondernemingen der bondgenooten te dekken. Willem III deed hier, naar de zijde van het bosch van Roeulx, eene aanvallende beweging verrigten. Eene sterke afdeeling ruiterij en voetvolk trok, van achter de linkervleugel der bondgenooten, door het bosch van Roeulx heen, om den vijand in de regterflank te vallen; de oostelijke rand van dat bosch, die in het bezit der bondgenooten was gebleven, scheen het deboucheren van die omtrekkende afdeeling te zullen begunstigen. Tegenover dien boschrand had Luxembourg achtergelaten, de brigade voetvolk van Picardie met eenige escadrons dragonders; toen hij die omtrekkende beweging der bondgenooten ontwaarde, begaf Luxembourg zich in persoon, met de brigade gens d'armes, naar dien uitersten regtervleugel. De fransche bevelhebber, zijne troepen bij den boschrand en bij een open gedeelte van het bosch plaatsende, hield daarmede de bondgenooten in bedwang en belette hen uit het bosch te deboucheren. Luxembourg, zich hier sterk genoeg achtende, zond zelfs een eskadron der gendarmerie terug naar de zijde van de dalkloof.

Op den linkervleugel der Franschen had Navailles, met evenveel dapperheid, maar met even weinig goed gevolg, den strijd gevoerd. De herhaalde aanvallen van zijne infanterie op de heggen en boomgaarden, door de Hollanders bezet, werden alle afgeslagen; en de hollandsche ruiterij, van tijd tot tijd aanvallende bewegingen verrigtende door de opene gedeelten van

het terrein, wikkelde zich met de ruiterij van Condé in gevechten, die dan eens voordeelig, dan eens nadeelig, maar voor geen der beide partijen beslissende waren.

Alleen tegen 7 ure 's avonds scheen de krijgskans eenigzins ten voordeele van Navailles over te slaan. Twee bataillons van Willem III waren geplaatst op eene alleenliggende weide, met eene sterke heg omgeven; achterwaarts werden zij ondersteund door 12 escadrons ruiterij. Navailles rukte tegen dit gedeelte der stelling vooruit, met voetvolk en ruiterij: het voetvolk, aangevoerd door De Moussy, bestond uit het regiment Royal des vaisseaux en gedeelten van andere regimenten; bij de ruiterij wordt de vermaarde Maison du Roi genoemd.

Terwijl nu het fransche voetvolk zich bedekt opstelt, in de nabijheid der weide, gaat de ruiterij vooruit om die hegstelling in den rug aan te vallen. Vijf hollandsche escadrons gaan die ruiterij te gemoet, maar worden geslagen, voornamelijk door de uitwerking van het vuur der fransche infanterie. De zeven andere hollandsche escadrons rukken nu op en werpen op hunne beurt de ruiterij van Navailles overhoop; maar deze krijgt versterking, valt op nieuw aan, en na een hevig en langdurig gevecht in de onmiddelijke nabijheid van de heggen, door de hollandsche infanterie bezet, wordt de ruiterij des stadhouders geslagen en overhoop geworpen. De infanterie van De Moussy is de zegevierende ruiterij van nabij gevolgd; zij stort zich nu dadelijk, met onstuimigheid, op de heggen, dringt daar in door en verslaat de twee hollandsche bataillons, waarvan het grootste gedeelte wordt gedood of gevangen genomen.

Dit voordeel had, misschien, den toestand der bondgenooten bedenkelijk kunnen maken, wanneer niet dadelijk krachtige maatregelen genomen waren, om het doordringen des vijands tegen te gaan. Willem III en de grijze graaf Maurits van Nassau snellen oogenblikkelijk met ruiterij naar den regtervleugel, herzamelen de geslagene escadrons en vallen op Navailles aan, die intusschen ook versterkt is door nieuwe troepen. Er heeft een strijd plaats, die lang onbeslist blijft, maar waarbij het eindelijk aan de Hollanders gelukt, hunne tegenpartij terug te werpen. De dapperheid van een aantal bevelhebbers had het grootste deel aan die zege; en onder die aanvoerders deden zich vooral opmerken de jonge stadhouder zelf en de zes en zeventigjarige graaf Maurits, die, als een andere Blücher, niettegenstaande zijn' ouderdom en de zware ziekte waarvan hij nog niet

geheel hersteld was, zich hier door heldenmoed onderscheide, „sonder," zoo luiden de woorden in het berigt van Willem III, „sonder voor de jongste lieden te wijken."

De uren waren intusschen voorbijgegaan, de dag neigde ten ondergang, en de toenemende duisternis scheen een einde aan den strijd te zullen maken. Op eenige regimenten van Luxembourg na, waren alle korpsen van het fransche leger op het slagveld aangekomen, en hadden op het een of ander gedeelte van de stelling der bondgenooten gestreden, en daar hunne rijen zien dunnen door het staal en vuur des vijands. De aanvaller, uitgeput van vermoeijenis, verzwakt door de geduchte verliezen, die hij leed, was ten laatste bijna van alle strijdvaardigheid beroofd; op het einde van den dag was het schier alleen Condé, die nog den strijd wilde voortzetten. Die veldheer zag eindelijk in, dat hij zijne onvermoeide drift niet aan allen konde mededeelen, en dat, hoe dapper en uitmuntend zijne soldaten ook waren, er toch perken waren voor hunne inspanningen. Langzamerhand deed hij dan ook den strijd afbreken: de ruiterij ging het eerst iets achterwaarts; maar het voetvolk bleef, in het maanlicht, nog tot 10 of 11 uur het geweervuur voortzetten tegen de bedekt staande infanterie des stadhouders, en nog een aantal fransche soldaten vonden den dood in die laatste oogenblikken van den slag. Condé, voornemens den volgenden dag den strijd te hervatten, deed zijne troepen op het slagveld blijven, en met de wapenen in de hand uitrusten te midden der stervenden en gewonden; hij zelf, zich in een mantel wikkelende, wierp zich achter eene heg neder, ongeduldig hakende naar het morgenrood, dat voor hem het teeken moest zijn tot een nieuwen strijd, tot eene nieuwe overwinning.

Ook de bondgenooten waren in hunne stellingen gebleven; en beide legers rustten daar nu, onbewegelijk en stil, toen eensklaps, tegen middernacht, zich een sterk geweervuur deed hooren, veroorzaakt denkelijk door het voorbarig schieten van een schildwacht, of door eene andere toevallige omstandigheid. Een aantal manschappen werd aan weêrszijden daardoor gedood, en bij het fransche leger ontstond daardoor eene groote verwarring. De ruiterij, die zich wat achterwaarts gelegerd had, geraakte geheel uit een, en er verliep eenigen tijd eer men haar kon herzamelen. Die verwarring, en de berigten welke inkwa-

men aangaande de groote verliezen, die het fransche leger had geleden, deden Condé eindelijk besluiten, af te zien van zijn eerste voornemen, en geen nieuwen strijd aan te vangen, die ligtelijk op den geheelen ondergang van het fransche leger konde uitloopen en den vijand den weg banen naar Frankrijk. Hij gaf bevel tot den terugtogt; — en die terugtogt moet wèl eene noodzakelijkheid zijn geweest, dat zulk een bevel van zulk een veldheer kwam. De ruiterij begon het eerst af te trekken; het voetvolk volgde haar, bij het einde van den nacht, en de dag brak reeds aan, toen de laatste troepen der achterhoede het slagveld verlieten. Des ochtends tusschen 8 en 9 uur was het fransche leger weêr in het kamp bij de Piéton.

Die terugtogt, aanvankelijk door de bondgenooten niet bemerkt, werd ook later door hen niet bemoeijelijkt; want ook zij waren aanmerkelijk verzwakt door den bloedigen strijd. Oranje was voor het voortzetten van dien strijd gezind; maar andere bevelhebbers, vooral De Souches, waren daar sterk tegen, en hun gevoelen behield de overhand; twee uren nadat het fransche leger het slagveld had verlaten, begonnen ook de bondgenooten hunnen terugtogt. Die terugtogt geschiedde eerst op Haine St. Pierre en Haine St. Paul, waar men halt hield, eenige uren liet uitrusten, en door een drievoudig salvo de bij Séneffe behaalde zege vierde. De gewonden en overblijfselen der bagaadje waren intusschen naar Mons gezonden; het leger trok toen ook daarheen, en sloeg, op den avond van den 12 Augustus, een kamp nabij die vesting op.

Even als bijna bij elken veldslag, zijn de opgaven omtrent de verliezen der beide partijen in dien slag van Séneffe uiteenloopende en strijdig. Beaurain beweert dat het fransche leger ten minste 7 à 8000 man aan dooden en gewonden verloor, maar de bondgenooten 10 à 12,000 man, daaronder echter gerekend de gewonden, die zich onder de 3500 gevangenen bevonden, welke Condé naar zijn legerkamp medevoerde: aan de fransche zijde moet het aantal gevangenen minder groot zijn geweest. Natuurlijk, dat volgens onze schrijvers de verliezen van het fransche leger grooter, die van de bondgenooten kleiner zijn geweest. Men kan als het waarschijnlijkste aannemen, dat elk der beide legers nagenoeg hetzelfde verlies heeft ondervonden; maar dat, door den aard zelve van het gevecht, het fransche leger meer aan dooden en gewonden, de bondgenooten meer aan gevangenen moeten hebben geleden.

Bij de bondgenooten was het de hollandsche krijgsmagt, die het voornaamste deel aan den strijd had genomen, en het grootste verlies had ondervonden; daarna volgde de spaansche legermagt; terwijl de keizerlijke troepen het minste hadden verloren. Aan weêrszijden waren bevelhebbers van naam gesneuveld of gewond. Onder de eersten noemt men, bij de franschen, Fourilles; onder de tweeden, Luxembourg, Montal, Rochefort, Feuquières en Enghien, de zoon van Condé. Bij de bondgenooten waren d'Assentar, Wee en Palm, de dappere aanvoerder van de zeesoldaten, gesneuveld, en Waldeck, Erpach, Solms, Aylva, Ginkel, Ouwerkerk en een aantal andere bevelhebbers, gewond. Geschut hadden de Franschen slechts weinig vermeesterd; volgens hunne eigene opgaven slechts 2 kanonnen en 2 mortieren; maar zij beroemen zich op de verovering van 107 vaandels en op het nemen of vernielen van een paar duizend wagens. Er is mogelijk overdrijving in die opgaven; zoo zeggen de berigten van onze zijde, dat de wagentrein slechts uiteengeraakte en later weêr grootendeels bij het leger terugkwam, zoodat slechts een vijftigtal wagens door den vijand werden genomen. Dit laatste schijnt echter niet juist; integendeel, uit verschillende omstandigheden moet men opmaken, dat een groot gedeelte der bagaadje van de hollandsche en spaansche legers hier bij Séneffe verloren ging; en dat de noodzakelijkheid, om dat verlorene te herstellen, eene voorname oorzaak is geweest van de werkeloosheid der bondgenooten na den slag bij Séneffe.

Die slag bij Séneffe is een van de belangrijkste veldslagen van de zeventiende eeuw geweest, en maakt vooral in onze krijgsgeschiedenis eene roemrijke gebeurtenis uit. Het is dus goed, de handelingen der beide partijen bij dien slag eenigzins nader in overzigt te nemen, en te onderzoeken, in hoever die handelingen lof of blaam verdienen, voorbeelden ter navolging of vermijding zijn.

De eerste vraag, die zich hier voordoet, is: wie was overwinnaar in dien strijd bij Séneffe? Men weet, dat beide partijen zich de eer der overwinning hebben toegeschreven; beide met evenveel, of met even weinig regt.

Wij gelooven dat men, om hier billijk jegens de beide legers te zijn, den slag in twee gedeelten moet splitsen, of aan moet

nemen, dat er op den 11 Augustus 1674 twee veldslagen hebben plaats gehad: eerst een bij Séneffe en bij St. Nicolas-aux-bois, later een bij Fay. In den eersten veldslag is, ontegenzeggelijk, de overwinning aan de zijde van Condé gebleven; want telkens heeft hij daar de bondgenooten uit hunne stellingen verdreven, hen uiteengeslagen, hen groote verliezen toegebragt; en wanneer de fransche veldheer zich tot dien eersten veldslag had bepaald, dan zou niemand kunnen ontkennen, dat hij overwinnaar was gebleven; — evenzoo als niemand te Marengo aan de Oostenrijkers de eer der overwinning zoude hebben kunnen betwisten, wanneer zij dien slag hadden afgebroken vóór de komst der divisiën van Désaix. Maar even zeker als bij dien tweeden en lateren strijd op het slagveld van Marengo, Napoleon overwinnaar is gebleven, even zeker is bij het tweede gedeelte van den strijd te Séneffe, bij wat men de slag van Fay zou kunnen noemen, alleen aan Willem III de overwinning toe te schrijven; want die stadhouder bleef onverdeeld meester van de door hem bezette stellingen; alle aanvallen werden afgeslagen met groot verlies voor den aanvaller, en het verzwakte fransche leger gaf den strijd op en ruimde het slagveld aan de bondgenooten in. Indien dit den bondgenooten niet het regt geeft om zich de eer der overwinning toe te schrijven, dan weten wij niet wat de kenteekenen eener overwinning zijn.

Den 11 Augustus 1674 behaalde dus elke partij eene overwinning, en elke partij leed eene nederlaag. Men kan gerustelijk aannemen, dat het voordeel het nadeel opwoog, en dat de strijd van Séneffe, roemrijk voor beide partijen, voor geene beslissend was. Wil men aanmerken, dat het einde van den strijd dan toch in het voordeel van de bondgenooten was, en zij meester van het slagveld bleven, — dan antwoorden wij, dat dit toch eigenlijk weinig of niets beduidde, daar het fransche leger bij zijnen terugtogt niet in het minst werd vervolgd, en de bondgenooten kort daarop ook wegtrokken. Aan de fransche zijde deden de gevangenen en de veroverde vaandels aanvankelijk aan eene groote overwinning gelooven; Lodewijk XIV en zijne staatsdienaars vleiden zich met de hoop, dat door den slag van Séneffe de bondgenooten buiten staat waren gesteld, in dezen veldtogt iets anders te ondernemen, en dat dus een gedeelte der troepen van Condé uit de Nederlanden kon worden weggenomen, om Turenne aan den Rijn te versterken. Het kostte Condé moeite om die dwaling te doen ophouden en de fransche rege-

ring aan te toonen, dat hij, wel verre van troepen te kunnen missen, integendeel dringend versterking noodig had; dat hij zeer groote verliezen had geleden en de vijand nog altijd overmagtig bleef; dat verschillende korpsen van het fransche leger geheel ontbonden waren, en al de andere eene aanmerkelijke versterking aan manschappen en paarden behoefden. — Wij halen die bijzonderheden niet uit onze schrijvers, maar uit Beaurain, die er bijvoegt: „peu s'en fallût qu'on ne regrettât secrètement les succès dont on se glorifiait."

Wij gelooven dus, dat men de vraag: Wie was overwinnaar in de slag bij Séneffe? — dus kan beantwoorden: niemand; het was een veldslag, waarbij, beurtelings, de eene en de andere partij overwon, en beide gelijke verliezen leden; het was een onbesliste veldslag.

Op Condé's handelingen kan men aanmerken, dat zij zich onderscheiden door dat stoute, dat rustelooze, dat beslissende, dat ter overwinning geleidt, dat den grooten veldheer kenmerkt, die dadelijk de kans bespeurt om zijne tegenpartij eene nederlaag toe te brengen, en zonder een oogenblik te verliezen, van die kans gebruik maakt. Condé's handelingen bij het eerste gedeelte van den slag van Séneffe, zijn altijd het voorwerp geweest van eene onverdeelde bewondering, en verdienen die ten volle; — maar even eenparig is het afkeurend oordeel over dat hardnekkig voortzetten en volhouden van den strijd, waardoor de fransche veldheer alle vruchten der eerst behaalde overwinning weder geheel verloor.

Is dat afkeurend oordeel gegrond? Heeft men daarbij, zoo als zoo dikwijls gebeurt, mogelijk niets anders geraadpleegd dan de uitkomst? — Het is moeijelijk die vragen voldoende te beantwoorden; maar, als vast en zeker kan men aannemen, dat wanneer die uitkomst anders ware geweest, wanneer Willem III ook bij zijne stelling uit Fay was geslagen en het leger der bondgenooten daardoor grootendeels was te niet gegaan, het den franschen veldheer niet ontbroken zou hebben aan uitbundige lofredenaars over dat voortzetten en volhouden van den strijd, dat nu zoo gelaakt wordt. Gemakkelijk valt het te begrijpen, hoe een veldheer als Condé, aan het hoofd van troepen zoo dapper en uitmuntend als de door hem aangevoerde, na de groote voordeelen, die hij reeds op den vijand had behaald, er toe gebragt werd om dien zoo verzwakten vijand weder aan te vallen en daardoor mogelijk geheel te vernielen, daardoor mo-

gelijk den oorlog ten einde te brengen. Die grootsche, beslissende uitkomst was mogelijk, was niet onwaarschijnlijk; al de bekwaamheid en geestkracht van Willem III, al de dapperheid zijner soldaten waren noodig om die uitkomst te verhinderen; plaats tegenover Condé een minder uitstekend veldheer, een minder goed leger, en de slag van Séneffe zal Lodewijk XIV in staat stellen om Europa wetten voor te schrijven. Let men op die mogelijke uitkomsten, dan zal men dat voortzetten van den strijd in Condé zoo niet afkeuren.

Dat Condé, om het vijandelijke leger gedurende zijnen marsch aan te vallen, een omweg maakte over Gouy en Séneffe, en van daar verder op Fay; dat hij den kortsten, regtsten weg niet volgde, die van het dorp Piéton naar Fay geleidt, dit lag eensdeels aan den aard van het terrein tusschen de Piéton en Fay, anderdeels aan het doel, dat Condé met dien aanval beoogde. Het terrein tusschen de beide genoemde dorpen was geheel ongeschikt voor den marsch van een leger, geheel ongunstig voor den aanval; het doorsnedene bedekte terrein, de bosschen daar aanwezig, en de moerassige oevers van de beek van Séneffe, zouden daar de verdediging uitermate begunstigd en het voor de bondgenooten gemakkelijk gemaakt hebben, dáár den vijand tegen te houden. Condé beoogde dan ook volstrekt geen aanval op de linkerflank der bondgenooten, die hij — met reden — goed verzekerd oordeelde door die terreinbeletselen; hij beoogde, aanvankelijk, niet anders dan een aanval op 's vijands achterhoede, bij Séneffe; en alleen door den loop van het gevecht werd hij er toe gebragt, om vandaar tot St. Nicolas-aux-bois, en vandaar tot Fay voort te rukken; maar het voornemen om een flankaanval te doen, heeft bij Condé niet bestaan.

Dit brengt ons van zelve, om over de handelingen van Willem III te spreken, en allereerst dat dwaalbegrip te bestrijden, alsof de stadhouder, door een gevaarlijken en onbedachten flankmarsch, zich te Séneffe aan eene geheele nederlaag zou hebben blootgesteld.

Het is een vooroordeel, om aan een flankmarsch zulk een gevaar toe te schrijven, en met veel waarheid zegt Beaurain daarvan: „qu'importe dans quel sens une armée marche, pourvu qu'elle puisse se former assez à temps pour combattre, en tout ou en partie, selon les forces qui peuvent l'attaquer, et le terrain où elle doit se défendre?"

Bij een flankmarsch kan men even spoedig, of spoediger,

zich in slagorde stellen dan bij een frontmarsch of terugtogtsmarsch; alles hangt af van de wijze waarop de flankmarsch wordt verrigt. Zeker, wanneer men in onze dagen, op korten afstand en in het gezigt des vijands, een flankmarsch wilde doen, zoo als Frederik II dit te Praag en te Kollin, en Soubise te Roszbach deed, dan zou men gevaar loopen eene geheele nederlaag te ondergaan; want z u l k e flankmarschen zijn, ten minste bij de hedendaagsche krijgskunst, als slecht te beschouwen. Maar doet men een flankmarsch op dezelfde goede wijze als het legerkorps van Massena dit deed op den tweeden dag van den slag van Wagram, dan zal men daardoor even weinig nadeel lijden, als de fransche maarschalk dáár leed. De flankmarsch, op zich zelven, is niet gevaarlijk; het is alleen de s l e c h t u i t g e v o e r d e flankmarsch, die gevaarlijk is; en dit heeft zij gemeen met iederen anderen marsch.

Een flankmarsch, waardoor men zich verwijdert van het eigen land, van de eigen magazijnsplaatsen, kan soms het nadeel opleveren, dat men daardoor de gemeenschap van het leger, met dat land of met die magazijnsplaatsen in gevaar stelt; maar dit is eigenlijk meer een s t r a t e g i s c h gevaar. Het t a k t i s c h e gevaar, dat een flankmarsch, volgens het gewone gevoelen, kenmerkt, is, dat het leger gedurende dien marsch gemakkelijk in de flank kan worden aangevallen, doorgebroken en geheel geslagen. Wij ontkennen dat gevaar bij elken goed uitgevoerden flankmarsch; en hier, bij dien flankmarsch te Séneffe, bestond dat gevaar zóó weinig, dat de aanval van Condé niet heeft plaats gehad op de linkerflank van het marcherende leger der bondgenooten, maar alleen op hunne achterhoede; een aanval, die even zoo had kunnnen gedaan worden, wanneer de bondgenooten, in plaats van een flankmarsch, een terugtogtsmarsch hadden verrigt. De linkerflank des legers, die gedurende den marsch naar den vijand was gekeerd, was genoegzaam beveiligd door de hindernissen van het terrein; gevaar bestond dus dáár niet; en wij halen weêr het oordeel van Beaurain aan over dien flankmarsch der bondgenooten: „cette marche n'était en elle même ni imprudente, ni même três hardie; et si elle devint perilleuse, ce ne fût que par la manière dont on l'exécuta."

De voordeelen, door Condé in het begin van dien slag van Séneffe behaald, moeten dus volslrekt niet geweten worden aan een roekeloozen of zelfs maar onvoorzigtigen marsch, door

Willem III uitgevoerd; in dien marsch was geene roekeloosheid, zelfs geene onvoorzigtigheid. Maar waaraan moeten die voordeelen dan worden toegeschreven? — Wij gelooven aan de zamenwerking van verschillende oorzaken.

Vooreerst was Condé zeer in het voordeel, alleen reeds door de omstandigheid, dat hij een marcherend leger aanviel. Bij de behandeling van de oorlogsmarschen in de 17de eeuw is aangetoond, hoeveel de regeling en uitvoering van die marschen te wenschen overlieten; en hoe gemakkelijk het toenmaals moest vallen een leger, gedurende zijnen marsch, gevoelige nadeelen toe te brengen. Dit was, in het algemeen, bij alle marschen van dien tijd waar, en zal het dus ook wel geweest zijn bij den marsch hier, door den stadhouder, uitgevoerd. De marschen geschiedden toen met te weinig orde, en de troepen waren te weinig beweegbaar, te veel gebonden aan lastige vormen en slagorden, dan dat men er op rekenen kon, dat, wanneer gedurende een marsch een gedeelte werd aangevallen, de overige deelen spoedig of tijdig ter hulp zouden komen. Te verwonderen is het, dat zulke aanvallen als Condé bij Séneffe deed, niet herhaaldelijk voorkomen in de oorlogen van dien tijd; want van die aanvallen was altijd voordeel te verwachten.

Eene tweede oorzaak van de door Condé behaalde voordeelen vindt men in de wijze waarop de marsch verrigt werd door een gedeelte van het leger der bondgenooten. Verschillende verhalen wijten de schuld van de nederlaag, aanvankelijk door de bondgenooten geleden, aan het keizerlijke leger en aan zijn veldheer. De Souches, zeggen zij, ging te spoedig met zijn leger op marsch, verrigtte dien marsch met te veel overhaasting, kwam te traag opdagen tot hulp van de Hollanders en Spanjaarden, en liet dezen daardoor lang, alleen, den strijd volhouden tegen het fransche leger. Verschillende beschuldigingen worden tegen den keizerlijken veldheer ingebragt: het niet gehoorzamen aan bevelen van Willem III; het uitsluitend zorgen voor het behoud van zijne troepen, en vooral van zijne bagaadje, zonder op het ondersteunen van zijne bondgenooten te denken; het terugzenden, tot dekking van die bagaadje, van drie regimenten, die echter door een der onderbevelhebbers, in weêrwil van dien last, naar het slagveld werden gevoerd; het niet gehoor geven aan het voorstel van den generaal Sporck, om met ruiterij het verlaten kamp van Condé aan te vallen; — ziedaar beschuldigingen, die, wanneer zij gegrond zijn, het

bewijs opleveren van de weinige medewerking, welke Willem III hier bij Séneffe van de keizerlijke krijgsmagt ondervond. Evenwel moet men voorzigtig zijn met het aannemen van die beschuldigingen; zij hebben mogelijk voor een gedeelte haar aanzijn te danken aan de vroegere en latere handelingen van De Souches, en aan de vijandschap tegen hem bestaande, niet alleen bij de hollandsche en spaansche krijgsmagt, maar ook bij zijne eigene onderbevelhebbers, waarvan eene (Sporck) zich soms uitliet „dat hij niet in het Paradijs zoude willen zijn, wanneer hij wist dat De Souches daar ook was.” Zeer goed kan dus, bij die beschuldigingen, partijdige voorstelling, overdrijving, bestaan hebben; maar een grond van waarheid was er toch aan; het keizerlijke leger verrigtte den marsch te spoedig, en kwam te langzaam terug; want reeds om 10 uren ’s ochtends, op het oogenblik dat de achterhoede bij Séneffe werd aangevallen, had het keizerlijke leger den marsch geëindigd en stond aan de Haine, en het was reeds 1 uur in den namiddag toen dat leger weêr te Fay kwam, hoezeer de afstand van dat dorp tot de Haine niet meer dan 1 uur gaans is.

Eene derde oorzaak is te zoeken in de wijze waarop het gevecht bij Séneffe werd gevoerd; in de zwakheid, dáár en te St. Nicolas-aux-bois, door sommige gedeelten van de legermagt der bondgenooten betoond, en in de buitengewone dapperheid van Condé’s soldaten.

Uit de bijzonderheden, die omtrent den strijd bij het dorp Séneffe vermeld worden, moet men opmaken dat De Vaudemont daar zijne ruiterij op eene ondoelmatige wijze heeft geplaatst en in gevecht gebragt; zij is de beek nabij genoeg, om verliezen te leiden door het fransche artillerievuur; zij is evenwel te ver van de beek, om de overgang van Condé’s ruiterij te betwisten; ten minste, zij betwist die niet, zij laat de ruiterij ongehinderd overtrekken; zij wil daarna aanvallen, maar het terrein belet of bemoeijelijkt dit; en daar men op zoo kleine ruimte geplaatst was (in het verslag van Willem III komt voor, dat de troepen „bij gebrek aan plaatse, zeer benaauwt waren, en bynaar d’eene op d’andere stonden”) worden, door de nederlaag der eerste linie, ook de twee daar achter staande liniën geslagen en op de vlugt gedreven. Dit alles bewijst, dat die ruiterij, bij Séneffe, met niet veel beleid is in gevecht gebragt.

Voeg hierbij den heldenmoed van Condé’s regimenten, en de zwakheid, aanvankelijk door sommige gedeelten van de rui-

terij der bondgenooten betoond, en dan zal het duidelijk zijn, waaraan de overwinningen moeten worden toegeschreven, die de fransche veldheer in het eerste gedeelte van den strijd behaalde. En wanneer wij van zwakheid van een gedeelte der ruiterij van Willem III spreken, dan nemen wij daardoor niets weg van den roem, dien de soldaten van den stadhouder zich over het geheel, door hunne onbezweken dapperheid, in dien slag verworven hebben; die roem kan door niemand betwist of betwijfeld worden; de onverschrokken legerscharen van Condé vonden hier vijanden hunner waardig, en leerden hier de kracht kennen van die geduchte hollandsche infanterie, die later, op zoo veel slagvelden, zich door den sterksten vijand deed ontzien, en wier waarde zelfs door een fransch militair schrijver van dien tijd (Folard) wordt erkend.

Maar de roem, dien men aan de dapperheid is verschuldigd, wordt niet verhoogd door het verzwijgen of bewimpelen der zwakheid of lafhartigheid; ook die moet in het daglicht worden gesteld; ook die moet de berisping der geschiedenis niet ontgaan; want juist daardoor wordt de lof, dien zij aan de krijgsdeugd toezwaait, van zooveel te grooter waarde. Bovendien, het beste leger heeft zijne oogenblikken van zwakheid, de dapperste krijgsmagt telt lafaards in hare rijen; die zwakheid, te Séneffe ook door hollandsche ruiterij betoond, bewijst dus niets ten nadeele, uitgewischt als zij werd door latere uitstekende wapenfeiten; — en dat er vlugtelingen waren bij Willem de derde's leger, dat de stadhouder zelfs een dier lafaards — een majoor der garde, Erik Dieurklouw — het hoofd voor de voeten deed leggen, dit vermindert in niets de glorie, die zich de verdedigers van Fay door hunne onsterfelijke dapperheid hebben verworven.

Ziedaar wat de oorzaken waren, waaraan Condé zijne overwinningen had te danken; die oorzaken getuigen niet **tegen** het beleid des stadhouders. Maar wat ten hoogste **voor** zijn beleid getuigt, is de wijze waarop hij die overwinningen van Condé weet te stuiten en in nederlagen te verkeeren; is de keus van de stellingen, waarin hij zijne troepen weet te plaatsen. Uit alle opgaven blijkt, dat die stellingen, door Willem III bij St. Nicolas-aux-bois en bij Fay genomen, eene groote sterkte hadden, en dat daarbij op eene uitmuntende wijze partij werd getrokken van de voordeelen, die het terrein opleverde; dat daarbij het bezetten en verdedigen van dorpen, boomgaarden,

heggen en ravijnen plaats heeft op eene wijze, zoo als men het in onze eeuw niet beter zoude doen, zoo als men dit te vergeefs zal zoeken bij de meeste veldslagen van den zevenjarigen oorlog. Wanneer de veldheer der bondgenooten over ruimte van tijd had te beschikken gehad, om die stellingen uit te kiezen en te bezetten, dan nog zou men het beleid moeten bewonderen, waarmede dit is verrigt; maar hoeveel hooger moet die bewondering klimmen, wanneer men opmerkt, dat er weinig tijd was om die stellingen uit te kiezen en te bezetten; dat dit op het oogenblik gedaan moest worden; dat, op het oogenblik en te midden van de verwarring door den woedenden aanval des vijands veroorzaakt, de bevelen daartoe moesten worden gegeven. Gewis, de veldheer, die in zulk een toestand zich vrij weet te houden van misslagen, die met helderen blik dadelijk weet uit te kiezen, welk slagveld het gunstigste is voor zijn leger, en spoedig, bepaald en kort, dát weet voor te schrijven wat noodig is om den vijand te wederstaan, – Hij is geen gewoon veldheer; hij verdient met den lauwerkrans van het genie te worden bekroond.

Nog moet men daarbij aanmerken, dat, om het verdienstelijke van het uitkiezen dier uitmuntende stellingen naar waarde te schatten, men wel in het oog moet houden, dat Willem III niet dezelfde hulpmiddelen tot zijne beschikking had, die een hedendaagsche veldheer zoude hebben. Een hedendaagsch veldheer, in den toestand geplaatst, waarin de stadhouder te Séneffe verkeerde, zou bij het uitkiezen en bezetten eener stelling met veel minder bezwaren te kampen hebben, dan Willem III in 1674: het terrein zou hem niet vreemd zijn, al was het voor de eerste maal dat zijn leger daar verscheen, want meestal heeft men heden ten dage uitvoerige kaarten van het oorlogstooneel, die in staat stellen om dadelijk eene goede stelling voor een leger uit te kiezen; en hij wordt ondersteund door eene generale staf, die, de veldheerskunst tot zijne hoofdstudie gemaakt hebbende, de bekwaamheid heeft om de bevelen en voorschriften van het legerhoofd dadelijk te begrijpen, in bijzonderheden uit te voeren en des noods te verbeteren en aan te vullen. In de zeventiende eeuw, toen men die hulpmiddelen niet kende, was de toestand des veldheers veel bezwaarlijker; en ook dit verhoogt het uitstekende van Oranje's beleid in dien slag van Séneffe.

Wij zouden te kort doen aan den roem van den grooten stad-

houder, wanneer wij zwegen van de persoonlijke dapperheid, door hem in dien strijd bij Séneffe betoond. En niemand zegge, dat dit eene krijgsdeugd is, alleen in den soldaat noodzakelijk, maar in den veldheer iets overtolligs, zoo niet schadelijk. Dit is slechts in het algemeen waar; het is, in het algemeen, goed, dat de veldheer zich niet mengt in het slaggewoel, om door die onthouding van den strijd zooveel te beter den veldslag te kunnen leiden en besturen; — maar wel degelijk komen er ook gevallen voor, waarin het voor den veldheer pligt is, zich aan het hoofd der strijdenden te stellen, en door zich in persoon in het midden des gevaars te storten, den moed en de geestdrift zijner soldaten ten hoogsten top te doen klimmen. Zóó deed Napoleon te Arcole, zóó deed de aartshertog Karel te Essling, zóó deed de Oranjevorst te Quatre-Bras; zóó deden én Alexander, én Cezar, én Gustaaf Adolf, en alles wat in ouderen of nieuweren tijd op veldheersroem kan bogen. De held is daarom nog geen veldheer; maar de veldheer, die waarlijk dien naam verdient, moet een held zijn.

Willem III was een held, op het slagveld van Séneffe, even als op al die menigvuldige slagvelden, waar de oorlogskans hem heeft gebragt. Dat zwakke, ziekelijke ligchaam des stadhouders scheen te midden van strijd en doodsgevaar eene ongekende sterkte en veêrkracht te verkrijgen; en dat onbeweegbare, onverschillige van zijn voorkomen maakte dan plaats voor het vuur van de hoogste geestdrift. Er is maar ééne stem over de ontembare dapperheid, door de Oranjevorst in dien strijd van Séneffe ontwikkeld; dapperheid, die vermetel zou moeten genoemd worden, ware zij niet noodzakelijk om den moed op te wekken van zijne soldaten, verrast en in verwarring gebragt door Condé's onverwachten aanval en door hunne eerste nederlagen. Alle verhalen stellen Oranje voor, onverschrokken zich in het midden van het strijdgewoel werpende, overal daar heen rennende, waar zijne tegenwoordigheid werd vereischt, door woord en daad zijne troepen tot heldenmoed opwekkende, en ieder oogenblik zijn leven en zijne vrijheid in het hoogste gevaar stellende. „Ik schrikke nog," zegt een ooggetuige, bij Sylvius, „als ik denke in wat perijkel hem Zijne Hoogheyt gestelt heeft; het is een teeken dat hem God almachtig sonderling bewaart; want alle die omtrent hem geweest zijn, zijn doot of gequetst geweest, behalve de jonge Prins van Friesland, die, hoe jong hij is, nooit en heeft geweken van de zijde van zijne

Hoogheyt, en noch een of twee anderen op het hoogste." De Souches zeide, dat Willem III te Séneffe „het beleid van een oud veldheer, de dapperheid van een Cezar en de onverschrokkenheid van een Marius had doen blijken." Condé verhief den lof van zijn tegenstander en zeide dat deze „zich als een beproefd veldheer had gedragen, behalve daarin, dat hij zijn persoon te veel had blootgesteld;" — een vreemd verwijt in den mond van een Condé, die zelf als de dapperste soldaat had meêgestreden, en onder wien drie paarden gedood waren. Beaurain eindelijk zegt: „Mais le Prince d'Orange est celui dont la valeur, à la fois active, intrépide et froide, mérite surtout d'être transmise à la postérité. Dans les derniers combats, et principalement dans celui de Fay, il fut presque toujours au fort du danger; il eut plusieurs chevaux tués sous lui; son capitaine des gardes D'Ouwerkerk, fut grièvement blessé à la tête, en voulant le garantir d'un coup de pistolet. Cet officier fut pris par les français, et se sauva ensuite de leurs mains dans le tumulte du combat. Le jeune prince de Frise, agé de vingt ans, ne quitta pas le prince d'Orange; le Stadhouder en avait alors vingt-quatre: à cet age, avec peu d'experience, n'ayant point encore vu de grande bataille, il ne fut point étonné de l'idée de résister au Prince de Condé, déja victorieux."

In de jaarboeken van onzen wapenroem, in het verhaal van de grootsche feiten der nassausche helden, moet de slag bij Séneffe eene uitstekende plaats beslaan en naast Nieuwpoort prijken; Willem III is een waardige telg van Maurits geweest, en heeft den veldheersroem zijns voorzaats geëvenaard. Ten allen tijde moet de herinnering aan dien slag bij Séneffe onzen regtmatigen volkstrots opwekken, bij de herdenking van wat wij vroeger waren, toen wij, kleine Republiek, met Europa's magtigsten koning in het strijdperk durfden treden, en onze stadhouders, in een' bloedigen roemvollen kamp, Frankrijks grootste veldheeren den palm der overwinning konden betwisten. Séneffe is een dag van glorie en grootheid geweest, die geen hollandsch hart koel en onbewogen kan laten.

Men kent het cynische gezegde van Condé, toen men hem de grootte van het verlies zijns legers berigtte: bon; une nuit de Paris reparera cette perte." Die woorden, denkelijk los en onbedacht weg gesproken, hebben den franschen aanvoerder

evenwel veel kwaad gedaan, omdat zij meestal worden voorgesteld als de beredeneerde, onbeschaamde hardvochtigheid van iemand, die, om zijn doel te bereiken, op tal van menschenlevens volstrekt niet let. Dit is eene opmerking, die men bij de studie der geschiedenis kan maken, dat wreede daden soms nog meer vergeten en vergeven worden dan wreede woorden; men zal nog eer aan een Alva het ter dood brengen van zooveel duizenden vergeven, dan aan Vargas de ligtzinnige, honende wijze, waarop hij die doodvonnissen verdedigde; en Barnave, eene van de minst berispelijke karakters der eerste fransche omwenteling, staat evenwel met eene zwarte kool geteekend, omdat hij eenmaal, bij het vernemen van door het volk gepleegde moorden, die noodlottige woorden bezigde: „le sang qui coule, est-il donc si pur?”

De slag bij Séneffe maakte een stilstand in de krijgsverrigtingen noodzakelijk, daar beide partijen behoefte hadden aan het herstellen der geledene verliezen. Aan de zijde der bondgenooten werden de spaansche regimenten, die het meeste geleden hadden, in bezetting gelegd in de vestingen van Henegouwen, en de troepen, die daar waren, bij het leger aangetrokken; evenzoo wilde men doen met eene afdeeling van 4000 man spaansche ruiterij, die onder D'Aguerto zich bij Leuze bevond, en de Franschen in onrust hield over hunne nabijzijnde vestingen. De fransche maarschalk D'Humières, die te Rijssel was geweest, wierp zich, op bevel van Louvois, met eene kleine afdeeling binnen Ath, om die vesting te beschermen, welke men meende dat door den vijand bedreigd was. Het leger der bondgenooten trok den 18 Augustus op Quiévrain, tusschen Mons en Valenciennes; hier vereenigde zich D'Aguerto daarmede. De bondgenooten waren nu Frankrijk meer genaderd, en Willem III drong ten sterkste daarop aan, om weêr aanvallend te handelen; evenwel moest hiermede worden gewacht, totdat de verlorene bagaadje, ten minste gedeeltelijk, weêr door andere was vervangen. Met kracht werd in de brabandsche steden gearbeid aan het bijeenbrengen van eenen wagentrein; tot vervanging van de verlorene krijgskas werd eene som van ƒ 500,000 uit Holland toegezonden; van daar kwam ook versterking aan manschappen, paarden en krijgsvoorraad.

Condé, die reeds een geruimen tijd aan de Piéton doorgebragt

en de levensmiddelen der omliggende landstreek opgeteerd had, besloot zijn kamp te verlaten en tevens de bondgenooten meer nabij te blijven. Den 22 Augustus brak hij op van de Piéton naar Ham sur heure, op den regteroever der Sambre; den volgenden dag ging hij op Bussières, tusschen Thuin en Solre-sur-Sambre. Hier bleef hij de bewegingen des vijands afwachten. Condé's leger was tot op 35,000 man verminderd; dat van Willem III zou, volgens Beaurain, door de tot zich getrokkene versterkingen, weêr 55,000 man bedragen hebben. Het gevaar van een inval in Frankrijk bleef dus even dreigend, en daarom weigerde Condé, en met reden, om toe te stemmen in de door Louvois verlangde afzending van een gedeelte zijns legers naar den Rijn. Het was toen, dat Lodewijk XIV bevel gaf, dat op alle plaatsen, die geen honderd uur van de grenzen waren verwijderd, de helft der edellieden gewapend moest opkomen en tot bezetting der vestingen dienen; — een van de laatste voorbeelden van het oproepen van de zoogenaamde ban en arrière-ban.

Het kwam evenwel niet tot een inval in Frankrijk. Willem de derde's aansporingen vonden geen ingang bij de andere bevelhebbers; hetzij dat zij het leger te veel verzwakt rekenden door de bij Séneffe ondervondene verliezen, hetzij dat zij het jaargetijde te ver gevorderd oordeelden om nog iets te kunnen ondernemen in Frankrijk. Eene belegering werd nu voorgeslagen, en op aandrang van Monterey, de keus gegeven aan het beleg van Ath; alle beschikkingen daartoe waren reeds genomen, en den 7 September zou eene afdeeling van 5000 man ruiterij de berenning van die vesting verrigten, toen vóór dien tijd De Souches weêr met bedenkingen tegen die onderneming opkwam, en eindelijk ronduit weigerde, om tot dat beleg mede te werken.

Er was nu niet de minste twijfel meer over, of de keizerlijke veldheer wilde in de Nederlanden niets verrigten, maar den tijd nutteloos doen verloopen. Om evenwel nog een glimp te geven aan zijn gedrag, en die schandelijke werkeloosheid eenigzins te verbergen, stelde De Souches voor, om in stede van Ath, Oudenaarden te belegeren, denkelijk hopende, dat dit voorstel tegenstreving zou ontmoeten bij de andere bevelhebbers, en er dus niets zou worden gedaan. Maar Oranje, ongeduldig om toch iets te verrigten, stemde dadelijk toe in het voorstel van den keizerlijken aanvoerder, en het beleg van Oudenaarden werd bepaald. Er was anders weinig of geen reden om het beleg van die vesting

te kiezen boven het beleg van Ath; want beide plaatsen waren nagenoeg even sterk, even goed voorzien en konden evenzeer versterking krijgen van D'Humières, die toen met eene troepen-afdeeling te Doornik was geplaatst; Oudenaarden had zelfs dàt voordeel boven Ath, dat het aan de noord- en zuidzijde door onderwaterzettingen beschermd kon worden.

Den 12 September brak het leger der bondgenooten van Quiévrain op, ging de Haine over en kwam te Blaton, tusschen Leuze en de vesting Condé; den 13den kwam men nabij Ath; den 14den tot op slechts drie uren afstands van Oudenaarden; 's nachts werd die vesting door eene afdeeling ruiterij berend, en den 15den was het geheele leger voor de stad. Er werden bruggen over de Schelde geslagen; de keizerlijken bleven op den regteroever der rivier, tusschen het dorp Ettikhoven en de abdij van Ename; de Hollanders en Spanjaarden gingen op den linkeroever over; de eersten plaatsten zich naar de zijde van het dorp Asperen, de laatsten tusschen de abdij van Peteghem en het kasteel van Moreghem. Een detachement van de bondgenooten was op Harlebeeke gezonden, om te doen gelooven dat men Kortrijk wilde aanvallen.

Condé – niet wetende welke plaats de bondgenooten wilden aanvallen, maar het meeste vreezende voor Ath, Oudenaarden en Kortrijk — had eene afdeeling ruiterij en dragonders, onder De Rannes, naar eerstgenoemde vesting gezonden, met last daar te blijven, wanneer het bleek, dat de bondgenooten Ath wilden belegeren, maar anders zich te begeven naar die plaats, welke door den vijand bedreigd werd. De omstreken van Ath werden door de Franschen zooveel mogelijk verwoest, leeftogt en fouraadje opgehaald, en de stadjes Lessines, Chièvres en andere nabijzijnde plaatsen in brand gestoken. Het fransche dagblad van dien tijd „La Gazette de France," zegt dat die brandstichtingen op bevel van Condé plaats hadden; Beaurain trekt dit in twijfel, en oordeelt, dat het verbranden dier plaatsen denkelijk aan het toeval of aan den moedwil des soldaats moet worden toegeschreven, maar dat het niet te gelooven is, dat Condé ooit zulk een wreed bevel heeft gegeven. – Wanneer men zich herinnert wat Luxembourg in Holland deed, en Turenne in de Paltz, dan komt zulk eene handeling van Condé minder ongeloofelijk voor.

De Rannes, opmerkende dat het niet op Ath gemunt was, maar wel op Oudenaarden, verliet eerstgenoemde vesting en

wierp zich in tijds, met een gedeelte zijner ruiterij, binnen Oudenaarden; Vauban vergezelde hem; en die beide bevelhebbers schijnen voornamelijk met de taak der verdediging belast te zijn geweest, dewijl de opperbevelhebber De Rochepère, vroeger een dapper officier, toen door zijne hooge jaren minder geschikt was voor die taak. De bezetting van Oudenaarden bedroeg toen 2500 man, genoegzaam voorzien van levensmiddelen en krijgsbehoeften. De vesting was niet bijzonder versterkt, de werken waren niet van muurwerk voorzien, en eene hoogte op den regteroever van de Schelde beheerschte die werken van nabij; — maar de onderwaterzettingen maakten een goed gedeelte der vesting onaanvalbaar, en gaven daardoor gelegenheid om het overige krachtdadiger te verdedigen; de tegenwoordigheid van Vauban – Frankrijk's beroemde vestingbouwkundige – en de gegronde hoop, die men koesterde, van spoedig Condé ter hulp te zien opdagen, moesten aanmerkelijk bijdragen om het krachtdadige dier verdediging te verhoogen.

Dadelijk bij de insluiting der vesting, den 15 September, deed De Rochepère met 700 man een uitval, die echter met verlies werd teruggeslagen. De bondgenooten gingen toen onverwijld over tot het daarstellen van eene circumvallatie-linie, waartoe een aantal arbeiders bijeengebragt waren; er wordt vermeld, dat die arbeid door de keizerlijken weêr met de meeste traagheid werd verrigt, hoezeer zij het grootste getal werkers tot hunne beschikking hadden. Eerst den 17den, 's avonds, werden de loopgraven geopend; op den linkeroever van de Schelde werden twee nadernissen gemaakt, door de Hollanders over den weg naar Gent, door de Spanjaarden regts daarvan nabij de onderwaterzetting; de fransche ingenieurs, die na het opbreken van het beleg de aanvalswerken zagen, zwaaijen een hoogen lof toe aan de door de Hollanders gemaakte loopgraven. De aanval op den regteroever door de keizerlijken was zeer onregelmatig, en bestond hoofdzakelijk in het opwerpen en in werking brengen van eenige batterijen. Er moeten, op elken oever der Schelde, drie batterijen zijn geweest, in alles bewapend met 50 stukken zwaar geschut, behalve nog de mortieren; die artillerie was, te water, van Gent gekomen.

Volgens sommige opgaven werden de batterijen der belegeraars den 16 en 17 September opgeworpen, en begonnen zij dadelijk haar vuur; volgens andere opgaven, was dit eerst twee dagen later. Dit vuur, met hevigheid aangevangen, kon niet vol-

doende worden beantwoord, door de minder sterke artillerie der belegerden; en de aanvalswerken werden met zooveel nadruk voortgezet, dat reeds den 19den de stadhouder eene bestorming deed verrigten van een gedeelte van den bedekten weg; die storm werd echter afgeslagen. In den nacht van den 19 op den 20 September waren de loopgraven op een honderd pas afstands van de palissadering van den bedekten weg gekomen; er werd toen bepaald, den volgenden nacht een algemeenen aanval op dien bedekten weg te verrigten. — Maar de komst van Condé verhinderde de uitvoering van dit voornemen.

Op het eerste berigt dat de bondgenooten van Quiévrain waren opgebroken, had de fransche veldheer zich ook in beweging gesteld, om den vijand meer nabij te komen en beter gade te slaan. Den 14 September trok het fransche leger van Bussière op Feignies, aan gene zijde der Sambre, voorbij Maubeuge; den 15den ging de marsch op Bavay, den 16den op Quiévrain. Condé had toen de zekerheid, dat de bondgenooten voornemens waren Oudenaarden te belegeren, en de fransche veldheer besloot een veldslag te wagen, om die vesting ter hulp te komen. Vereenigd met eene afdeeling van 7 à 8000 man, door D'Humières uit verschillende vestingen van het noorden van Frankrijk bijeengebragt, zou Condé eene legermagt van ruim 40,000 man hebben; de vijand mogt iets sterker zijn; toch oordeelde Condé, dat het zaak was slag te leveren, daar de betere zamenstelling van het fransche leger hem meer kansen op de overwinning gaf, en vooral, omdat het ongehinderd toelaten, dat Oudenaarden werd ingenomen, een bewijs zou zijn, dat Séneffe voor het fransche legerhoofd eene nederlaag was geweest. De eer der wapenen vorderde hier gebiedend, Oudenaarden ter hulp te komen, en de later ontvangene bevelen van het fransche hof stemden dan ook overeen met die inzigten van Condé.

Het fransche leger brak van Quiévrain op, ging de Haine over, en kwam den 17den te Peruwelz, twee à drie uur ten noordwesten van de vesting Condé. De marsch, herhaaldelijk in de nabijheid van vijandelijke vestingen plaats hebbende, werd evenwel daardoor weinig bemoeijelijkt, omdat de bezettingen dier vestingen daartoe te zwak waren. Den 18den ging de marsch op Doornik; den 19den trok men daar de Schelde over, en kwam te Espierre; dien dag had de vereeniging met D'Humières plaats. Te Espierre was men nog een uur of vijf van Oudenaarden verwijderd.

Den 20 September rukte het fransche leger naar die vesting op; en daar Condé dien dag een veldslag verwachtte, waren er bij dien marsch meer dan gewone veiligheidsmaatregelen genomen. Het leger was daarbij in drie kolonnes verdeeld: de regterkolonne, onder Navailles, volgde den weg van Doornik op Oudenaarden, langs den linkeroever der Schelde; de middelste kolonne, onder Luxembourg, liet het dorp St. Genois ter linkerhand liggen en marcheerde op Tighem; de linkerkolonne, door D'Humières aangevoerd, liet St. Genois regts liggen en marcheerde op Otteghem. Die kolonnes bestonden uit ruiterij en voetvolk; en aan het hoofd van elke kolonne had men 4 stukken geschut (vierponders), en wagens met munitie en gereedschappen, benevens de noodige pionniers. Bij elke kolonne had men eene vrij sterke voorhoede, uit ruiterij en dragonders bestaande. De wegen, door die drie kolonnes gevolgd, waren nagenoeg evenwijdig; de afstand tusschen de beide uiterste wegen bedroeg, gemiddeld, een uur gaans; aanmerkelijke terreinhindernissen had men daar niet tusschen beide. De kolonnes hadden last om halt te houden, nagenoeg halfweg Oudenaarden, de regterkolonne te Warmaerden, de middelste te Tighem, de linker te Otteghem; dáár zouden zij nadere bevelen ontvangen.

De bondgenooten hadden zich voor Oudenaarden met eene verschanste linie omgeven; maar, volgens alle opgaven, moet die linie, in haast opgeworpen, slechts eene geringe sterkte hebben gehad; bovendien was hare uitgestrektheid zeer groot, omstreeks drie uren gaans; en de Schelde, welke haar doorsneed, maakte de gemeenschap tusschen de verschillende deelen moeijelijk; te meer, omdat men alleen beneden Oudenaarden bruggen over die rivier had, en dit bovenwaarts belet werd door de onderwaterzetting, die zich uitstrekte tot aan de abdij van Peteghem, op bijna een uur gaans van de stad. Het omliggende terrein had, op den linkeroever der Schelde, hoogten, welke zeer nabij de liniën der bondgenooten waren en die beheerschten; ook daardoor had de verdediging van die zwakke verschansingen weinig gunstige kansen. Buiten de liniën hadden de bondgenooten de abdij van Peteghem met eene kleine afdeeling bezet, die zich daar, zoo goed mogelijk, ter verdediging had ingerigt.

Toen de tijding van den opmarsch van Condé inkwam, oordeelde Willem III het dan ook ongeraden, om binnen de liniën den aanval van het fransche leger af te wachten; hij stelde daarom aan de andere bevelhebbers voor, om oogenblikkelijk

den vijand te gemoet te trekken, en hem gedurende den marsch aan te vallen: of wel, wanneer men die handeling te stout oordeelde, ten minsten stelling te nemen op de hoogten buiten de liniën, en dáár den aanval van Condé af te wachten. Maar ook hier ondervond de stadhouder weêr de gewone tegenwerking van De Souches, zijn kwade genius gedurende dezen geheelen veldtogt. De keizerlijke aanvoerder had weêr honderd bedenkingen, zwarigheden èn tegenwerpingen, zoodat de dag van den 20 September verliep, zonder dat er aan het een of het ander van de voorstellen des stadhouders eenig gevolg werd gegeven. Wèl ging het keizerlijke leger den 20sten op den linkeroever der Schelde over; maar dat De Souches stellig voornemens was aan geen veldslag tegen Condé deel te nemen, blijkt ten duidelijkste daaruit, dat, toen gedurende den nacht de bondgenooten hunne bagaadje naar Gent deden gaan, de keizerlijke aanvoerder ook het grootste gedeelte van zijn geschut en van zijne munitie derwaarts deed vertrekken.

Condé, die bij het vooruitrukken zich bij de voorhoede ophield, ontdekte tot zijne groote blijdschap, dat de hoogten nabij Oudenaarden onbezet waren gebleven. De fransche veldheer kon die hoogten niet dadelijk in het bezit nemen, omdat hij nog maar weinig troepen bij zich had, en het dus te vreezen was, dat de overmagt des vijands hem spoedig weêr van die hoogten zou verdrijven. Hij bleef dus in de nabijheid, bedekt, standhouden, bevel zendende aan de verschillende kolonnes om den marsch voort te zetten. Langzaamheid was toen echter onafscheidelijk van elken marsch; en hoezeer het fransche leger zich met het krieken van den dag in beweging had gesteld, zoo was het toch avond toen het hoofd der kolonne te Elseghem aankwam, een klein kwartier uurs ten westen van de abdij van Peteghem; men had toen 4 uren afstands afgelegd.

Condé, om den vijand in den waan te brengen, dat de aanval ook op den regteroever van de Schelde zoude plaats hebben, deed bovenwaarts van de onderwaterzetting eene brug slaan, en tegen den avond de abdij van Peteghem aanvallen. Die aanval, voorbereid door geschutvuur, werd uitgevoerd door de dragonders en door andere troepen. De bondgenooten verdedigden zich tot aan den nacht, en ontruimden toen dien post; hierbij verzuimden zij om eenige vaartuigen te vernielen, die zich bij de abdij bevonden. Condé maakte dadelijk gebruik daarvan, om over de onderwaterzetting een zijner officieren binnen Oude-

naarden te doen komen; deze berigtte daar de nabijheid des franschen veldheers, en zijn voornemen om den vijand aan te vallen, en bragt tevens het bevel over, om, door het openen der sluizen in de stad, de bruggen der bondgenooten over het lagere gedeelte der rivier te vernielen. Dit geschiedde, maar bleef zonder de verlangde uitwerking, hoezeer men zware boomstammen de rivier deed afdrijven; van de drie bruggen der bondgenooten ondervond slechts ééne eenige schade, die echter spoedig hersteld werd, zoodat de overgang van het keizerlijke leger op den linkeroever ongehinderd kon voortgaan.

Na de vermeestering van de abdij van Peteghem, leunde Condé zijn regtervleugel daaraan; zijne slagorde volgde de rigting der hoogten tot aan het dorp Hoeike, waaraan de linkervleugel leunde; een goed gedeelte van de verschansingen der bondgenooten, op den linkeroever der Schelde, werd omgeven door die slagorde der Franschen. Het leger van Condé bragt hier — iets geheel ongewoons - den nacht in een bivouac door, en wachtte daar den ochtenstond af, die het teeken moest geven tot den aanval op de vijandelijke liniën.

Te laat zag men bij de bondgenooten in, dat men den tijd nutteloos had verspild met raadplegen, en dat het gunstige oogenblik om slag te leveren en het beleg voort te zetten, vervlogen was: Condé's leger kon niet meer worden aangevallen gedurende den opmarsch; de hoogten bij de liniën waren door den vijand bezet; den aanval afwachten binnen die liniën was onraadzaam; er bleef dus niets anders over dan het beleg op te breken, de liniën te verlaten, en meer noordwaarts eene betere stelling uit te kiezen. Nóg vereischte die terugtrekkende beweging, in het gezigt van een sterken en werkzamen vijand, eene groote mate van beleid, wilde men zich daarbij niet blootstellen aan eene nederlaag.

In den vroegen ochtend van den 21 September wordt die terugtogt ondernomen; met veel bekwaamheid uitgevoerd en door een zwaren nevel begunstigd, geschiedt hij zonder eenig verlies. Het keizerlijke leger neemt hierbij de taak eener achterhoede waar; het plaatst zich nabij den vijand, het bedreigt de linkerflank en rug van Condé's leger en belet dit daardoor de hollandsche en spaansche troepen te vervolgen, die over en nabij den weg van Gent terugtrekken „in eene tamelijke wanorde," zegt Beaurain. Tegen den middag, toen de nevel optrekt, staat het leger der bondgenooten in slagorde achter een beekje,

dat langs het dorp Asperen loopt, een paar uur ten noorden van Oudenaarden. Condé volgde den vijand derwaarts, en nam stelling aan deze zijde van de beek, tegenover de bondgenooten. De beide legers stonden zoo in elkanders nabijheid, gedurende den geheelen dag van den 22sten; alles bepaalde zich tot een wederzijdsch kanonvuur. Oranje, die een veldslag wilde, vond daarin de bepaaldste tegenspraak bij De Souches, en was genoodzaakt toe te geven; op den middag van den 22sten had de terugtogt op Gent plaats, die door Condé niet in het minst bemoeijelijkt werd.

Zoo eindigde die onderneming op Oudenaarden geheel in het nadeel der bondgenooten, geheel in het voordeel van Condé, die door zijn stout vooruitrukken tot hulp dier vesting het bewijs gaf, dat hij bij Séneffe niet was geslagen. Moet men evenwel, uit dat mislukken dier onderneming, met Feuquières besluiten, dat het beleg van Oudenaarden bij den stadhouder vermetelheid en gemis aan ondervinding aanduidt? — verre van daar; zulk een oordeel is, gelooven wij, geheel onregtvaardig. Het was de stadhouder niet, die dat beleg van Oudenaarden had voorgestaan; hij had alleen zijne toestemming daaraan gegeven, omdat men niets anders wilde doen, en omdat hij, en te regt, niet werkeloos wilde blijven. Die werkeloosheid toch zou de opgeblazen berigten der Franschen over hunne zege bij Séneffe een schijn van waarheid hebben bijgezet, terwijl daarentegen de vermeestering van Oudenaarden, zelfs de enkele poging daartoe, Europa het bewijs zoude geven, hoe weinig Condé regt had om zich overwinnaar te noemen in den strijd bij Séneffe. En die inneming van Oudenaarden was, in geenen deele, onmogelijk of onwaarschijnlijk; wanneer aan Oranje's voorstel was gehoor gegeven om Condé's leger gedurende den opmarsch aan te vallen, of om op de hoogten nabij de liniën stelling te nemen, dan was het zeer goed mogelijk geweest om het vijandelijke leger terug te slaan, en daarna de vesting te doen vallen. Dat dit niet gebeurd is, waaraan is dat te wijten? — niet aan den stadhouder, maar aan de tegenwerking, de ongehoorzaamheid, men mag bijna zeggen, het verraad van De Souches.

Het is uit de geschiedenis bekend, welk een hevige en regtmatige toorn Oranje bezielde over dat onwaardig gedrag van De Souches, en hoe hij met moeite weerhouden werd om over te gaan tot daden van geweld tegen dien aanvoerder. De stadhouder, de Staten-Generaal en de spaansche landvoogd der

Nederlanden bragten hunne klagten in bij den keizer over de handelingen van diens veldheer; die klagten hadden niets anders ten gevolge dan de terugroeping van De Souches en zijne vervanging door Sporck; hierbij bepaalde het zich, en er had geene verdere afkeuring plaats over verrigtingen, die denkelijk door de keizerlijke staatdienaars zoo waren voorgeschreven. – Die terugroeping van De Souches had echter eerst later plaats; en Oranje, onwillig om langer met dien aanvoerder zamen werkzaam te zijn, verliet, na eenige onderhandelingen met Monterey, den 6 October het kamp te Affighem nabij Aalst, om naar Holland terug te keeren. De stadhouder wilde in persoon de belegering van Grave voortzetten; reeds vroeger waren 3000 man voetvolk en 3000 ruiters uit het hollandsche leger derwaarts gezonden.

De krijgsverrigtingen in de Zuidelijke Nederlanden kunnen hiermede gezegd worden op te houden; er hebben daarna slechts onbeduidende bewegingen plaats. De bondgenooten waren den 26 September op den regteroever der Schelde overgegaan, den 3 October bij Aalst de Dender overgetrokken, en hadden zich, zoo als men reeds gezien heeft, in een kamp bij Affighem geplaatst. Condé's leger had den 27 September Oudenaarden verlaten, en stond den 2 October nabij Ath; vandaar trok het den 12den naar Doornik, ging den 13den de Schelde over, en verdeelde zich toen in winterkwartieren. Reeds vroeger waren 50 eskadrons en 10 of 12 bataillons naar den Elzas gezonden, om Turenne te versterken. Aan de hollandsche zijde waren ook reeds eenige regimenten, de bagaadje en het zware geschut naar Holland teruggezonden. De Spanjaarden verdeelden zich evenzoo van lieverlede in hunne steden, en met het einde van October was de geheele magt der bondgenooten uiteen. De keizerlijke krijgsmagt, alles plunderende en verwoestende, alsof zij in het land van den ergsten vijand was, keerde naar den regteroever van de Maas terug; zij maakte zich daar meester van Huy en hernam Dinant, waaruit de Luikenaars vroeger de keizerlijke bezetting hadden verdreven. Sporck deed toen zijn leger winterkwartieren betrekken in Bergsland, Gulik en op keulensch grondgebied. Eene hollandsche troepenafdeeling van 3 à 4000 man, onder Fariaux, was op keulensch grondgebied voortgerukt, om eenige geldelijke vorderingen tegen den keurvorst kracht bij te zetten; er bestond ook kortstondig een voornemen, om door die afdeeling van Fariaux, in verband met

het keizerlijke leger en met de spaansche troepen, die in het luxemburgsche kantonneerden, Trier te doen belegeren; van dat beleg kwam echter niets, en Fariaux keerde naar de Maas terug.

Zóó eindigde een veldtogt, die, bij eendragt aan de zijde der bondgenooten, Frankrijk gevoelige nadeelen had kunnen toebrengen, maar die thans aan ons vaderland geen ander voordeel verschafte, dan het vermeesteren van het sterke Grave, door Chamilly lang met onvolprezen bekwaamheid en dapperheid verdedigd, maar eindelijk bezwijkend voor de krachtige wijze, waarop Willem III den aanval bestuurde. Dit was de eenige verovering, die de wapenen der Republiek in 1673 maakten, en Frankrijk's gloriezon bleef, dat jaar, nog met ongetaanden luister schijnen.

En toch, hoezeer voorspoed en zege toen onze wapenen niet hebben bekroond, zijn de wapenfeiten van 1674 in de Nederlanden allezins vermelding waardig; want de roem — het hoogste wat een volk op prijs moet stellen — is toen ons deel geweest. Dat de kamp tegen Frankrijk, toen, over het geheel genomen, meer nadeelig dan voordeelig is geweest, daaraan waren wij geen schuld; dit lag aan oorzaken buiten ons; dit is te wijten geweest aan de groote krachtsontwikkeling, waartoe Frankrijk toen overging, aan de eenheid van die Monarchie, aan de verstandige wijze, waarop de regeerders den oorlog hebben geleid, aan de uitmuntendheid der fransche legers, aan het genie van twee legerhoofden, zoo uitstekend als de geschiedenis die maar zelden oplevert; het is te wijten geweest aan het volslagen gemis aan eenheid bij de bondgenooten, aan de beperkte en bekrompene inzigten van sommige dier bondgenooten, aan de krachteloosheid van het uitgeputte Spanje, aan de traagheid der keizerlijken en Brandenburgers, aan het weinige beleid der duitsche legerhoofden, die aan den Boven-Rijn oorloogden, aan De Souches wederspannigheid, schier aan verraad grenzende. Men kan gerust aannemen, dat in 1674, aan de zijde der bondgenooten, alleen de Republiek den oorlog met nadruk en beleid voerde; dat, onder de legerhoofden der bondgenooten, alleen Willem III den naam van goed veldheer verdiende.

Op d i e omstandigheden moet men letten, om met juistheid over de verrigtingen der beide partijen te oordeelen. Men moet

niet zeggen: in 1674 hebben de vereenigde magt van den keiker, van Duitschland, van Spanje en van de Republiek, het enkele Frankrijk niet kunnen overwinnen, en derhalve is al de eer van den oorlog dat jaar aan de zijde van onzen geduchten vijand geweest; — dit zou eene onjuiste voorstelling, een onwaar besluit zijn. Maar men moet zeggen: in 1674 werden wij flaauw en slecht ondersteund door Spanje, door den keizer, door de duitsche vorsten, die óf te krachteloos, óf te onwillig waren, óf op te onverstandige wijze toegaven aan persoonlijke inzigten van bijzonder belang, en daaraan het algemeene welzijn opofferden; bijna de geheele last van den oorlog drukte toen op de Republiek; toch hebben wij toen dien zwaren last goed getorscht; toch hebben wij toen den kamp goed volgehouden, de magtigste monarchie van Europa met goed gevolg het hoofd geboden, en in een bloedigen, grootschen strijd tegen Frankrijk's beproefde keurbenden, tegen Frankrijk's stoutsten veldheer, de zege twijfelachtig gemaakt. Dat zijn verrigtingen, die wij met waarheid in onze geschiedboeken kunnen opteekenen; dat zijn tijden waarop wij, met reden, hoogmoedig mogen zijn; dat zijn voorbeelden, die wij, ten allen tijde, ons ter navolging mogen voorstellen.

En ons die voorbeelden voor te spiegelen, dat is noodig om ons volk indachtig te maken op de luisterrijke hoogte waarop het voormaals stond, en waartoe het nogmaals zich kan verheffen. O zeker, de bloei en grootheid van een volk gaan voorbij, zoo als alles op deze aarde; en het woud, dat telken jare zijn bladerendos verliest, is een treffend beeld van de onbestendigheid en veranderlijkheid van de wereldsche zaken. Dat is eene waarheid, die niet valt te loochenen; — maar onheil over hem, die zich achter die waarheid verschuilt, om daarmede zijne ongevoeligheid ten aanzien van het lot des vaderlands te verontschuldigen; onheil over hem, die daardoor meent het regt te hebben, om lijdelijk en werkeloos te blijven, waar het de belangen, de eer en de grootheid van dat vaderland geldt. De oosterling, in zijn blind fatalismus, kruist de armen, en doet niets om een noodlot te ontgaan, dat hij onvermijdelijk acht; maar wij, moeten wij niet anders handelen? Moeten wij niet de krachten en vermogens, die de Schepper ons gegeven heeft, op de meest verstandige wijze gebruiken, tot bereiking van het goede, tot afwering van het kwade? Moeten wij niet begrijpen, dat een volk zijne vernedering en zijnen ondergang, meestal aan eigen

schuld, aan eigen zwakheid en ondeugd heeft te wijten? Moeten wij niet inzien, dat vooral voor ons, Nederlanders, de toewijding aan de zaak des vaderlands eene heilige pligt is; dat wij het regt niet hebben, verzuimen wij dien pligt, om met vertrouwen onze beden te wenden tot het Opperwezen; en dat, met waarheid, de vlissingsche volksdichter eenmaal heeft gezegd:

„Zou hij een Christen zijn, die 't vaderland niet mint!"

Daarom, landgenooten! is het ons een dure pligt, niet toe te geven aan de stem van zwakheid en ontmoediging, of aan de schandelijke ingevingen van het eigenbelang, dat alleen doet peinzen op het bijzonder welzijn en koud blijft voor wat het welzijn van het geheele vaderland betreft; het is ons een dure pligt, met hart en ziel ons aan de zaak van dat vaderland te wijden, geene opoffering daarvoor te ontzien, en, gedachtig aan wat het verleden ons leert, moedig en hoopvol de toekomst te gemoet te gaan. Die toekomst..... niemand is vermetel genoeg haar te voorspellen, en te zeggen, of zij in haren donkeren schoot voor ons ramp of zegen besluit; maar dát zal altijd eene verstandige handeling zijn voor ons volk, bij het onweêr dat zich dreigend boven Europa zamenpakt, niet zorgeloos te blijven, maar bedacht te zijn op naderende dagen van gevaar en oorlog, en zich aan te gorden tot eene niet onwaarschijnlijke worsteling voor onze vrijheid en ons volksbestaan. De tijden der zeventiende eeuw, toen Frankrijk's dwingeland naar onze onderwerping streefde, kunnen wij nogmaals beleven; nogmaals kunnen de velden van Vlaanderen en Braband weêrgalmen van het wapengedruisch der legers, die tot Holland's verovering oprukken; nogmaals kunnen wij, als in de dagen van Séneffe, bijna zonder hulp van bondgenooten, tegenover een vijand staan, die ons in krachten verre overtreft; — laat dan de herinnering aan den roem van Séneffe ons met dapperheid en geestdrift vervullen, en wij, onzen grooten voorvaderen niet onwaardig, als mannen den strijd voeren voor de regten en vrijheid van Nederland.

Mei 1854.

TWEE BELEGERINGEN.

De krijgsgebeurtenissen, die wij gaan beschrijven, zijn ontleend aan de geschiedenis van het laatste tijdperk onzer worsteling tegen Spanje, aan den tijd van Frederik Hendrik. Frederik Hendrik, niet de grootste onzer stadhouders, heeft evenwel in zijne daden en verrigtingen zeer veel, dat hem tot een der uitstekendste mannen van onze vroegere geschiedenis maakt, tot een karakter, dat inneemt en boeit. Geen vlek rust op zijn naam, geen gepleegd onregt of geweld drukt op zijne nagedachtenis, zuiver is de roem, die hem omgeeft. Hij was een waardige zoon van Willem I, in verlichte verdraagzaamheid, in kalme bedaardheid, in geduld, in zachtheid, die in onbeduidende zaken dikwijls toegaf, liefst redenering en onkwetsende ironie als middelen ter overtuiging bezigde, maar die toch ook onwrikbare volharding niet uitsloot, daar waar het de bereiking gold van een groot en gewigtig doel. In dapperheid, in krijgsdeugd, in veldheersgenie was hij zijn broeder Maurits waard; even als deze, bragt hij zijn leven in het harnas door; naauw de kindschheid ontwassen, woonde hij den kamp bij in Nieuwpoort's duinen, heldhaftig den raad zijns broeders versmadende, die hem voor het dreigende oorlogsgevaar wilde hoeden; en reeds tot zestigjarigen leeftijd gevorderd, door ouderdom en ziekte geteisterd, voert hij nog altijd legers aan en blijft nog altijd de trouwe en onvermoeide „wachter van Holland's tuin." Tusschen die beide tijdperken ligt een levensloop van werkzaamheid en roem, en gekenmerkt door feiten, die Caesar met zelfvoldoening in zijne „Commentariën" zou hebben opgeteekend.

I.

's HERTOGENBOSCH (1629).

Den 23 April 1625 was de heldhaftige overwinnaar van Turnhout en Nieuwpoort door den dood ontrukt geworden aan dien Staat, waarvan hij veertig jaren lang het schild en het zwaard was geweest; en Frederik Hendrik was zijn broeder opgevolgd als stadhouder over de meeste der nederlandsche gewesten. Het nieuwe opperhoofd der Republiek, in den schoot van den uitstekendsten veldheer zijns tijds groot gebragt, zou weldra bewijzen, dat de daar ontvangene lessen niet verloren waren gegaan, en Spanje een even geduchten vijand in hem zou vinden als in prins Maurits. Wél werden de eerste jaren van zijn bewind door geene buitengewone feiten gekenmerkt; Breda, met onvolprezen volharding verdedigd, moest evenwel, in weêrwil van alle aangewende pogingen om het te ontzetten, voor Spinola's krijgsgenie bezwijken; en de daarop volgende jaren werden alleen gekenmerkt door krijgsverrigtingen van een ondergeschikt belang, door de inneming van Oldenzaal, van het huis ter Laghe, en door het beleg van Grol, vereëuwigd door Vondel's poëzy, doch dat als militair feit te overdreven is geprezen, denkelijk omdat men in dit feit de voorbode zag van Frederik Hendrik's latere overwinningen. Maar het jaar 1629 zou getuige zijn van eene onderneming, stoutmoedig begonnen en roemrijk ten einde gebragt, en die ten allen tijde de studie en de bewondering van den krijgskundige waardig is.

Verschillende omstandigheden spoorden de Republiek aan, om zich in dat jaar meer dan gewone inspanningen te getroosten, en door eene krachtige poging den vijand zooveel afbreuk te doen, dat daardoor het overwigt voor goed aan de zijde der hollandsche wapenen zoude komen. Spanje begon uitgeput te worden door den reeds zoo lang gevoerden krijg, en zijne slecht betaalde legers schenen een zwakke waarborg voor het behoud der zuidelijke Nederlanden. Spinola, de talentvolle Italiaan, was zijn veldheerschap moede geworden, dat hem wel een onsterfelijken naam had verworven, maar waaraan hij zijn eigen aanzienlijk vermogen ten koste legde en waarvoor hij alleen met ondank werd vergolden; hij was naar Spanje vertrokken,

en zijne vervanging door een minder uitstekend legerhoofd was eene kans te meer voor de zege der Hollanders. Onze vlootvoogden hadden toen ter tijd ook belangrijke voordeelen in de nieuwe wereld behaald; en de vermaarde vermeestering der zilvervloot, terwijl zij Spanje van den zenuw des oorlogs beroofde, gaf aan Nederland het middel om eene aanmerkelijke uitbreiding aan zijne strijdkrachten te geven.

Die strijdkrachten waren toen veel beperkter, dan wat zij in onze dagen kunnen zijn. Men moet, om de oorlogsvoering dier vroegere eeuwen te begrijpen en met juistheid te beoordeelen, acht geven op een feit, dat den gewigtigsten invloed op die oorlogsvoering uitoefende en ze geheel verschillend maakte van wat de oorlogen onzer dagen zijn. De legers werden toen uitsluitend door werving voltallig gehouden, op de wijze zoo als dit thans nog bij de engelsche legers plaats heeft; en wanneer men ziet, hoe in onzen tijd zelfs Engeland's reusachtige hulpmiddelen niet meer vermogen dan het op de been brengen van eene legermagt, geheel onbeduidend, wat de getalssterkte betreft, in vergelijking met de magten van Frankrijk en Rusland, dan is het duidelijk, dat in die vroegere eeuwen de legers niet sterk k o n d e n zijn. Tien tot twintigduizend man is dan ook de gewone sterkte der magten, die onze stadhouders en de tegenover hen staande spaansche legerhoofden te velde brengen; soms beneden dat kleinste getal, zijn zij alleen bij uitzondering boven het grootste; het zijn dan geweldige, buitengewone inspanningen, die men zich voor korten tijd getroost tot bereiking van een gewigtig doel, maar die men niet lang volhoudt.

Die geringe sterkte der legers, de groote moeijelijkheid om de verliezen dier legers aan te vullen, de mindere beweegbaarheid van de toenmalige troepen, de omslagtige wijze om in de voeding dier troepen te voorzien, het groot aantal vestingen, daar bijna elke stad toen versterkt was, en het gemakkelijke, dat er toen in bestond om een veldslag te ontwijken, door zich binnen verschansingen te plaatsen, moeijelijk aan te vallen met de hulpmiddelen, welke de krijgskunst toen opleverde, — al die omstandigheden, vereenigd, maakten dat de oorlogen toen veel minder krachtdadig konden gevoerd worden dan thans, veel minder beslissend waren, veel langzamer en slepender. Dadelijk tot in het hart van 's vijands land doordringen en daar van één groote veldslag de beslissing van den oorlog te doen afhangen, — zoo als men dat in de nieuwere oorlogen herhaal-

delijk opmerkt, — dat was in die vroegere eeuwen eene onmogelijkheid; men moest zich toen bepalen tot het in het klein afbreuk doen van den vijand, en in tien of twaalf jaren oorlogs trachten te verkrijgen, wat men thans in één jaar verwerft. De belegeringen waren daarom toen, wat in de hedendaagsche oorlogen de veldslagen zijn; in stede van in den loop van eenen veldtogt het vijandelijke leger twee of driemaal op het slagveld te bestrijden, trachtte men den vijand twee of drie vestingen te ontnemen; veldslagen hadden slechts zeldzaam en geheel bij uitzondering plaats; en dit is zóó waar, dat men in den geheelen tachtigjarigen oorlog ter naauwernood drie of vier ontmoetingen kan aanhalen, die eenigzins den naam van veldslagen verdienen.

De nieuwere oorlogvoering is ontegenzeggelijk veel beter dan die der vroegere eeuwen; zij maakt de oorlogen wel voor het oogenblik meer menschenvernielend, maar daar zij den tijdduur daarvan aanmerkelijk verkort, doet zij ze veel minder scherpe geessels voor het menschdom worden. Maar, die meerderheid van onzen tijd erkennende, moet men echter daaruit niet besluiten, dat ook de nieuwere legerhoofden die van vroegere eeuwen overtreffen, en dat wij daarom het regt hebben, op die laatste met geringschatting neder te zien. Zoo iets zou geheel onjuist en onbillijk zijn. In elken tijd, in elke eeuw, maakt men bij het oorlog voeren gebruik van de hulpmiddelen, waarover men heeft te beschikken; en naarmate die hulpmiddelen meer of minder gebrekkig zijn, zal ook de oorlogvoering dit wezen. De wijze, waarop Napoleon zijne oorlogen voerde, is duizendmaal beter geweest, dan de wijze waarop Maurits en Frederik Hendrik dit gedaan hebben, dit lijdt niet den minsten twijfel; maar dat ligt aan het verschil der t ij d e n, niet der m e n s c h e n. De fransche keizer had over geheel andere hulpmiddelen te beschikken dan de nassausche vorsten. Verplaats Napoleon in de 16de of 17de eeuw, en zijn genie zal zich moeten wijden aan het voeren van belegeringen als die van 's Hertogenbosch en Maastricht; breng Maurits en Frederik Hendrik in onzen tijd over, en zij zullen overwinningen behalen als die van Rivoli en Austerlitz.

Ten noorden van onze groote rivieren waren de nederlandsche gewesten in het jaar 1629 geheel of bijna geheel van vijanden bevrijd; het door de Spanjaarden bezette Lingen mogt de oostelijke gewesten nog met invallen bedreigen, maar voor het overige had Maurits in zijne veldtogten, reeds voor jaren,

de nadeelen hersteld, door Rennenberg's afval aan de Republiek toegebragt; en Frederik Hendrik had, in den aanvang van zijn bestuur, den vijand verdreven uit de laatste geldersche en overijsselsche vestingen, die hij nog bezet hield. Thans wilde de stadhouder, gebruik makende van zijne overmagt, ook ten zuiden der hoofdrivieren de wapenen van de Republiek voeren, en het beleg van 's Hertogenbosch ondernemen.

Er waren redenen, om die onderneming ten sterkste aan te bevelen; er waren ook redenen, om met zorg tegen die onderneming op te zien. Ontegenzeggelijk was het, dat, wanneer Frederik Hendrik er in slaagde om 's Hertogenbosch te vermeesteren, de val van die groote, sterke vesting, die Maurits tweemaal van voor hare muren had zien afdeinzen, gelijk zou staan met het behalen van eene schitterende overwinning, en in eens den veldheersroem des stadhouders zou vestigen. Meester van 's Hertogenbosch, zou de Republiek dan ook zoo vasten voet in Noord-Braband verkrijgen, dat men hopen kon, spoedig dat geheele gewest te bemagtigen, daar dan ook Breda, tusschen de hollandsche strijdkrachten van Bergen op Zoom en 's Hertogenbosch ingesloten, ligtelijk weêr aan den Spanjaard konde worden ontwrongen; eene herneming van 's Hertogenbosch door den vijand was weinig waarschijnlijk, daar die vesting, op zich zelve zeer sterk, in hollandsche handen nog veel grootere sterkte verkreeg, dewijl zij dan, over de rivieren, gemakkelijk uit Holland kon ondersteund worden. De voorgenomene belegering kon dus, werd zij tot een goed einde gebragt, groote en gewigtige gevolgen hebben; maar aan den anderen kant was het te vreezen, dat door de sterkte der vesting, hare bijna onaanvalbare ligging, den vijandigen en krijgshaftigen geest der burgerij, de talrijkheid der bezetting en de groote bekwaamheid van haren aanvoerder, de poging om de vesting te vermeesteren ijdel zou blijven, en Frederik Hendrik gedwongen worden, met een verzwakt en ontmoedigd heir en een gekrenkten naam weêr af te trekken.

De stadhouder, bedachtzaam en omzigtig bij alles wat hij ondernam, en gewoon zich op eene zaak „te beslapen," alvorens daarover een besluit te nemen, zag de groote zwarigheden, aan zijne onderneming verbonden, niet over het hoofd; maar, die onderneming rijpelijk overwegende, vond hij in zijn beleid en in de strijdkrachten, die hem ten dienste stonden, de middelen om die zwarigheden te overwinnen. Eenmaal zijn besluit geno-

men, arbeidde hij op de krachtigste wijze aan de uitvoering, met die vastheid en onverzettelijkheid van wil, die, als vrucht van zelfvertrouwen, gewoonlijk ook het vertrouwen van anderen opwekt. Frederik Hendrik wist spoedig door zijne vertoogen de hoofden der Republiek voor zijne ontwerpen te winnen, en hen te bewegen voor ditmaal den gewonen geest van omzigtigheid en spaarzaamheid te onderdrukken en zich belangrijke opofferingen te getroosten voor eene groote krijgstoerusting.

Bij de oorlogen dier vroegere tijden was het eene volstrekte noodzakelijkheid, het voornemen tot de belegering van eene vijandelijke vesting zoo lang mogelijk verborgen te houden, dewijl, wanneer men dit niet deed, de vijand de inneming dier vesting onmogelijk kon maken, door haar van eene zeer sterke bezetting en aanmerkelijken voorraad te voorzien, of door zich met zijn leger in hare onmiddellijke nabijheid te plaatsen, binnen verschansingen, die meestal onaanvalbaar waren voor de tegenpartij. Frederik Hendrik, om den vijand den toeleg op 's Hertogenbosch te verbergen, deed verschillende vestingen gelijktijdig bedreigen: Stirum trok met eenige ruiterij naar Lingen, om die stad te verontrusten; Pinsen ging, met hetzelfde doel, met eene afdeeling voetvolk en ruiterij uit zijne vesting Rees op marsch naar de zijde van het door de Spanjaarden bezette Wezel; en Stakenbroek rukte met eene sterke ruiterafdeeling de Meijerij van 's Hertogenbosch binnen, om de landstreek rondom die vesting te verkennen. Aan ieder dier drie bevelhebbers had de stadhouder verzekerd, dat de vesting, waarheen hij gezonden werd, de vesting was, die zoude worden aangevallen; daardoor bleef men aan de spaansche zijde, tot het laatste oogenblik, onzeker wat Frederik Hendrik wilde ondernemen; men wist wel, dat, volgens alle waarschijnlijkheid, de stadhouder het beleg voor eene vesting wilde slaan; maar daar men geheel onbekend was, welke vesting dat beleg zoude gelden, kon men ook geene bijzondere maatregelen nemen, om 's vijands aanslag te verijdelen.

Terwijl de Spanjaarden dus, in bange onzekerheid, het oogenblik afwachten, waarop het hun duidelijk zal zijn waar de vijand hen wil treffen, oordeelt die vijand, het voorjaar gekomen, den tijd daar, om toe te slaan. Schenkenschans wordt aangewezen als de plaats, waar zich, den 25 April 1629, de wapenmagt der Republiek moet verzamelen. Onvoorziene vertragingen brengen echter te weeg, dat die vereeniging eerst den 28 April

plaats heeft op de heide bij Mook, dien grond, in de krijgsgeschiedenis beroemd als meermalen tot verzamelplaats gediend hebbende voor de heirmagten onzer stadhouders, en als de plek, waar de ridderlijke Lodewijk van Nassau, met zijn broeder en duizende der zijnen, in 1574 door de spaansche wapenen den dood vond.

De bruine heidevlakte is weldra bezaaid met tallooze legertenten, en weergalmt van gewoel en wapengedruisch en van de verwarde gesprekken, in verschillende tongvallen gevoerd door de krijgers, die uit alle deelen van Europa onder de banieren des stadhouders zijn toegesneld. Frankrijk's krijgshaftige zonen maken vier regimenten voetvolk van 's vorsten leger uit; even zooveel regimenten bestaan uit Britten; men heeft er ook Duitschers, die het krijgsgeluk der nassausche vorsten volgen; dát regiment bestaat uit Walen, de beste soldaten van Europa, wanneer niet de Schotten, die naast hen staan, hun dien eeretitel konden betwisten; daartusschen zijn de hollandsche of friesche regimenten, de sterkste in getal, en door veldtogt bij veldtogt in dapperheid en krijgsdeugd beproefd. Het geheel vormt een heir, zoo sterk en uitmuntend, als nog nooit de Republiek had te velde gebragt; het voetvolk telde ruim 24,000 man, in 244 vaandels of kompagniën verdeeld; de ruiterij 4000 paarden, 12 regimenten uitmakende, ieder van 4 of 5 standaarden of kompagniën. Als aanvoerders stonden graaf Willem van Nassau, Ernst Casimir stadhouder van Friesland, Solms en Brederode den stadhouder ter zijde; Stakenbroek, Stirum en de hertog van Bouillon voerden de ruiterij aan. Pinsen zou later het leger volgen, maar moest aanvankelijk met 22 andere kompagniën voetvolk te Schenkenschans blijven, om de zuid-oostelijke grenzen der republiek te beschermen.

Den 29 April, met het krieken van den dageraad, breekt het heir van Mook op, gaat bij Grave door middel van eene brug de Maas over en slaat zich aan de andere zijde van die vesting, bij het dorp Reek, neêr. Volgens de gewoonte dier tijden, is het leger bij dien marsch in drie groote afdeelingen gesplitst: voorhoede, middentogt en achterhoede; het grootste gedeelte van het geschut, de bagaadje en de krijgs- en mondbehoeften zijn ingescheept en zakken de Maas af naar het fort Crèvecœur, op slechts een uur afstands van 's Hertogenbosch verwijderd, en in het bezit der Hollanders; om den marsch gemakkelijker te maken, heeft het leger niets dan het volstrekt noodzakelijke bij

zich gehouden. Desniettegenstaande waren de groote hitte en het moeijelijke der zandige heidevlakten, waarover men trok, oorzaak, dat die eerste marsch niet in de beste orde plaats had; maar eene scherpe vermaning des stadhouders is voldoende om daarin te verhelpen, en den volgenden dag den marsch in zoo volmaakte orde te doen verrigten, „dat daarbij geen een soldaat zijn gelid verliet." Den 30 April bereikt men Heeswijk; en den 1 Mei ziet men het volkrijke 's Hertogenbosch met zijne prachtige hoofdkerk opdagen uit het midden der uitgestrekte moerassen, die het omgeven; eene vesting, door hare ligging even moeijelijk aanvalbaar als dat Mexico, dat aan den Spanjaard Cortez den hardnekkigsten weêrstand bood; als dat Mantua, dat meer dan een half jaar lang Napoleon voor zijne muren staande hield.

Nog in onze dagen heeft 's Hertogenbosch eene zeer groote sterkte, die zelfs — wanneer de verdediger tijdig en goed zijne maatregelen neemt, en zich door middel van het fort Crèvecœur en van het eiland van Bommel voortdurend van de gemeenschap met Holland verzekerd — van dien aard kan worden, dat die vesting als onneembaar moet worden beschouwd. Dàt voordeel nu hadden de Spanjaarden in 1629 niet; het hollandsche leger was toen bij magte, om de geheele insluiting der vesting te verrigten en dus aan die voorwaarde te voldoen, welke gewoonlijk over het gelukken of niet gelukken van eene belegering beslist. Maar was dus, in 1629, de inneming van 's Hertogenbosch geene onmogelijkheid, die inneming werd toch hoogst moeijelijk en onzeker gemaakt door de ligging der vesting en door de aanzienlijke verdedigingsmiddelen, die zij bevatte.

Er zijn er misschien onder onze lezers, die, in 1830 en 1831 in de rijen van Neêrland's legermagt geschaard, 's Hertogenbosch hebben leeren kennen, en wier herinneringen hun de sterke ligging dier vesting voor den geest zullen brengen; — en de vesting, die Frederik Hendrik in 1629 aanviel, verschilde weinig van wat zij in onze dagen is: de steenwegen waren toen aarden wegen; de Zuidwillemsvaart, die 's Hertogenbosch met Maastricht verbindt, bestond toen niet; maar voor het overige waren de ligging der stad en de inrigting der vestingwerken nagenoeg dezelfde, als toen in het najaar van 1830 de schutterijen van Friesland en van Amsterdam haar binnentrokken. Zij, die toen deel maakten van die schutterijen, zullen zich die stad voorstellen, aan alle zijden door moeras of onderwaterzet-

ting omgeven en slechts genaakbaar over vier smalle wegen, waarvan er twee — die naar Orthen en Vlijmen geleidende — door het water zijn bedekt, en de twee andere — die van Hintham en Vught — aan weerszijden door het water zijn ingesloten. Zij zullen weten, dat twee kleine rivieren, de Dommel en de Aa, door twee wateringangen, de Groote en Kleine Heekel, aan de zuid- en oostzijde der stad binnenkomen en, vereenigd onder den naam van Dieze, aan de noordzijde haar weêr verlaten en langs het dorp Engelen stroomen om zich bij de schans Crèvecœur in de Maas te werpen. Zij zullen ook gemakkelijk een oordeel kunnen vellen over de geduchte bezwaren, die een belegeraar moet ondervinden, wanneer hij met zijn aanvalswerken de stad nadert over de twee wegen van Hintham en Vught, die toegangen, waar de aanval nog het meeste mogelijk is: den Hinthamschen weg, die van het dorp Hintham tot aan de stad, over eene lengte van een duizend el, eene zeer smalle engte vormt, bestreken door al de vuurmonden, die men op de oostelijke zijde der wallen van 's Hertogenbosch wil brengen, en aan het uiteinde, bij de Hinthamerpoort, op een aantal buitenwerken uitkomende, even als de hoofdwal met breede ondoorwaadbare grachten omgeven; den Vughterweg, breeder en minder bestreken door de werken der stad, die hier, aan de zuidwestelijke zijde, smal uitloopt; maar voor den van Vught komenden aanvaller afgesloten, eerst door het sterke fort Isabelle, ongeveer 600 el verder door de schans van St. Antonie, en aan gene zijde dier schans tot aan de stad, over eene lengte van 7 à 800 el, bepaald aan de eene zijde door de Dommel, aan de andere zijde door eene breede gracht, terwijl bij het uiteinde, bij de Vughterpoort, zich weêr een aantal werken bevinden, met zeer breede, natte grachten voorzien.

Ziedaar de bijna onoverkomelijke hinderpalen, welke de plaatselijke gesteldheid van 's Hertogenbosch den belegeraar oplevert. Die gesteldheid is van dien aard, dat nergens de aanvaller zijne werken kan uitbreiden en daarmede die des verdedigers omgeven, wat anders, bij eene belegering, de gewone gang van zaken is en het voorname voordeel van den aanval op de verdediging uitmaakt: hier, te 's Hertogenbosch, is het juist het omgekeerde, en is de verdediger altijd in de gelegenheid veel meer geschut in werking te brengen dan de aanvaller.

Sterk door hare ligging, was 's Hertogenbosch, in 1629, even zoo sterk door de magtige strijdmiddelen, die zij bevatte. Van

levensmiddelen en krijgsbehoeften was zij rijkelijk voorzien en de bewapening aan geschut aanzienlijk voor die dagen, toen de artillerie eene veel mindere uitbreiding had dan in lateren tijd. Grobbendonk, een beproefd oorlogsman, een bevelhebber van algemeen erkende dapperheid en kunde, had daar het gezag in handen en 3000 man spaansch voetvolk en 4 kornetten ruiterij onder zijne bevelen. Bij die sterke bezetting sloten zich 4 à 5000 gewapende burgers aan, bekend door hunne gehechtheid aan de spaansche zaak en door hunnen krijgshaftigen aard, en trotsch op den roem van meermalen, alleen zonder hulp van krijgsvolk, hunne stad te hebben bewaakt en tegen de aanslagen des vijands verdedigd.

Frederik Hendrik was er allereerst op bedacht, om zijne magt rondom de aan te vallen vesting te verdeelen, en die vesting geheel af te sluiten van het overige gedeelte van het oorlogstooneel. Graaf Ernst Casimir werd daartoe met 3 regimenten Friezen en Schotten en 20 kompagniën ruiterij, door Stirum aangevoerd, in het dorp Hintham geplaatst, aan de oostzijde der stad. De noordzijde werd bezet door graaf Willem van Nassau, die zich met 3 andere regimenten te Orthen plaatste; eenige kompagniën werden daarvan afgezonderd om het dorp Engelen te bezetten en daardoor verzekerd te blijven van de gemeenschap van het leger met Crèvecœur. De hoofdmagt, door den stadhouder zelf aangevoerd, werd vereenigd nabij het dorp Vught, in een kamp aan de Dommel, op een kanonschot afstands van de forten Isabelle en St. Antonie. De ruimte tusschen de legerplaatsen van Frederik Hendrik en van Ernst Casimir werd aangevuld door ongeveer 3,000 man, waarmede Brederode zich aan de zuidzijde der stad plaatste, in een kamp tusschen het dorp Dungen en de spaansche schans, toen op den Petteler, ten zuiden van 's Hertogenbosch, aanwezig. Om de westzijde gade te slaan, werd het gehucht Deuteren en het daar aanwezige landhuis van Grobbendonk bezet, eerst door 1000 man van graaf Willem, later door de 2500 man voetvolk, waarmede Pinsen aanvankelijk te Schenkenschans was achtergebleven. De insluiting aan die zijde had echter niet plaats, dan nadat het aan de Spanjaarden gelukt was, nog eenige krijgsmagt in de aangevallene vesting te werpen: 1000 man uitgelezen voetvolk, door Balançon, den spaanschen bevelhebber van Breda afgezonden, slaagden er in, om over Vlijmen en Deuteren, en door het water heen, 's Hertogenbosch te bereiken.

Even als zijn broeder Maurits een onvermoeid en gelukkig beoefenaar van de krijgskunst der Romeinen, had Frederik Hendrik de commentariën van Caesar tot zijn gewoon leerboek gemaakt; en onmiskenbaar is de invloed, door de veldheersdaden van den veroveraar van Gallië op de veldheersdaden van den Stadhouder uitgeoefend: vele zijner belegeringen zijn belegeringen, zoo als de Romeinen die zouden gevoerd hebben, hadden zij het buskruid gekend. Het voorname kenmerk van dat oorlogsvolk der oudheid, het gebruik maken van veldverschansingen, is ook het kenmerk van Frederik Hendrik als veldheer: waar het eenigzins mogelijk is, gebruikt hij versterkte liniën om zijn leger te omgeven en te verzekeren tegen de wisselvallige uitkomst van een' veldslag; nooit stelt hij zijne heirmagt roekeloos bloot; en, spaarzaam met het bloed zijner soldaten, is hij het niet met hunnen arbeid. Even als de Romeinen, hebben de regimenten van Frederik Hendrik hunne overwinningen te danken, voor de helft aan hunne wapenen en aan de dapperheid waarmede zij die gebruiken, voor de andere helft aan de spade, die grachten graaft en borstweringen opwerpt en daardoor de dapperheid ter hulp komt.

De kampen of kwartieren te Vught, Hintham, Orthen, Deuteren en naar de zijde van Dungen zijn spoedig met wal en gracht omgeven, en ieder op zich zelve tegen een aanval des vijands verzekerd. Nu arbeidt men van het eene kamp naar het andere, aan liniën, die weldra de geheele stad met een dubbelen versterkten kring omgeven; de buitenste linie is bestemd om den vijand, die tot ontzet zoude willen opdagen, het hoofd te bieden, de binnenste om de uitvallen te weêrstaan, die van de sterke bezetting van 's Hertogenbosch zijn te verwachten; 600 passen is, gemiddeld, de afstand tusschen de beide liniën, de ruimte, waarin zich het hollandsche leger ongehinderd kan bewegen. Om de gemeenschap met Holland te behouden — waarvan alles afhangt — wordt het dorp Engelen, door eene verschanste linie op den linkeroever der Dieze verbonden met de schans te Crèvecoeur. Langs de Bossche Sloot — een riviertje van Deuteren naar Engelen loopende, waar het zich in de Dieze werpt — wordt een dijk opgeworpen, aan weêrskanten van eene borstwering voorzien; evenzoo maakt men van Deuteren naar de Vughterheide, door het moeras heen, eene dijk, die eene lengte van 1000 á 1200 el heeft, en aan weêrszijden door houten verschansingen is verdedigd. Op enkele, hooggelegene

punten buiten de liniën, worden sterke schansen gebouwd en sommige heuvels geslecht, die anders den vijand gezigt zouden geven in de liniën des stadhouders. De borstwering der tegen de stad gekeerde linie heeft eene hoogte van 2 ellen; de hoogte der buitenste borstwering is 3 ellen, en zij heeft voor zich eene gracht van 4 el breedte en 3 el diepte. De schansen, buiten de linie liggende en daardoor het meest aan aanvallen blootgesteld, hebben zwaardere afmetingen: op eenen wal van 8 el breedte en 2 el hoogte verheft zich daar eene borstwering van bijna 2 el hoogte; de gracht daarvoor heeft 8 el breedte en 3 el diepte. Die buitenwerken zijn met stormpalen bekleed en door een bedekten weg met voorgracht omgeven. In drie weken tijds is de arbeid aan al die werken voltooid.

Wij vragen verschooning voor de getallen hier voorkomende, die volstrekt niet tot doel hebben een voorkomen van geleerdheid aan ons eenvoudig verhaal bij te zetten, maar die alleen moeten dienen om eenig denkbeeld te geven van het reuzenwerk, hier door Frederik Hendrik, bij het aanleggen zijner liniën om 's Hertogenbosch, volbragt. Het volbrengen van dat werk komt schier fabelachtig voor, wanneer men niet het oog vestigt op twee omstandigheden, die het eenigzins verklaren. De eerste omstandigheid is, dat in dien tijd de borstwering der verschansingen eene veel mindere dikte noodig had, dan in onze hedendaagsche oorlogen, nu de artillerie, waartegen die borstwering moet beschermen, oneindig geduchter uitwerking heeft, dan de artillerie in de zeventiende eeuw; dit is zóó waar, dat in de krijgskundige werken van die eeuw, daar waar de afmetingen van verschansingen vermeld worden, meestal wel de hoogte eener borstwering wordt opgegeven, maar zelden de dikte, even alsof het daarop niet aankomt. De tweede omstandigheid is, dat hier, voor 's Hertogenbosch, de stadhouder in de onmiddellijke nabijheid van Holland was, onafgebroken daarmede in gemeenschap bleef, en vandaar bouwstoffen, gereedschappen en zelfs arbeiders voor het maken van zijne verschanste liniën ontving, die dus niet, zoo als bij andere belegeringen, uitsluitend door de troepen zelve werden gemaakt. — Die twee omstandigheden verklaren het eenigzins, hoe Frederik Hendrik in drie weken tijds 's Hertogenbosch met zoo uitgestrekte en sterke liniën kon omgeven; maar desniettemin is die arbeid buitengewoon en grootsch te noemen, vooral wanneer men de hindernissen kent, die de bodem hier voor zulk een ar-

beid oplevert, waarbij de soldaat soms dijken, wallen en borstweringen moest scheppen, terwijl hij tot aan de borst toe in het water stond.

Den 25 Mei, toen de stadhouder zijne liniën sterk genoeg rekende tot verdediging van zijn leger, deed hij de loopgraven en aanvalswerken tegen de vesting beginnen. Aan verschillende zijden zou 's Hertogenbosch worden aangevallen, eene handeling, die door de leer van den aanval en verdediging der vestingen, in het algemeen, teregt wordt afgekeurd, omdat zij aanleiding geeft tot verdeeling en versnippering der strijdmiddelen; maar eene handeling, die hier voorgeschreven werd door de bijzondere gesteldheid der landstreek rondom 's Hertogenbosch, welke niet toeliet dat men veel strijdmiddelen op één punt vereenigde. Van 's prinsen kamp bij Vught gingen twee aanvallen uit tegen de forten Isabelle en St. Antonie; die tegen eerstgenoemde schans werd aangelegd door de vier fransche regimenten, door Chatillon aangevoerd, een regiment Walen en het regiment van Otto van Gent, heer van Dieden; de vier engelsche regimenten, door Podwels aangevoerd, begonnen de aanvalswerken tegen St. Antonie. Graaf Ernst Casimir, met zijne Friezen en Schotten, werkte aan de nadernissen van Hintham uitgaande; Brederode zou de Petteler schans bedreigen, om ook daar den vijand bezig te houden en dus beter diens krachten te verdeelen.

Wij zullen onze lezers niet vermoeijen met de technische bijzonderheden van het beleg, noch met de opgave van de afmetingen der aanvalswerken, of van de sterkte der wachten, die elken dag als bezetting in de loopgraven kwamen. Dit eene alleen moet in het voorbijgaan gezegd worden, dat men ook hier, even als bij meer andere door Frederik Hendrik gevoerde belegeringen, eene aanwending vindt der zoogenaamde parallellen, daar er vermeld wordt, dat de loopgraven tegen het fort Isabelle en die tegen St. Antonie verbonden werden „door eene linie van gemeenschap." Trouwens, het is dan ook reeds vroeger gezegd, en het wordt ook algemeen erkend, dat de uitvinding der parallellen niet van Vauban en niet van het beleg van Maastricht van 1673 dagteekent; maar dat aan den grooten franschen vestingbouwkundige alleen de eer toekomt, op eene stelselmatige wijze een aanvalsmiddel te hebben aangewend, dat reeds vóór hem bekend was.

Terwijl nu de aanvalswerken dag aan dag werden voortgezet, en, hoe langzaam en opmerkbaar ook, de loopgraven van

Frederik Hendrik de vesting toch immer meer nabij kwamen, naderde een leger tot hare hulp, en zou zonder de beleidvolle voorzorgen, door den stadhouder genomen, het voortzetten der belegering onmogelijk hebben gemaakt.

De uitgeputte toestand van Spanje's geldmiddelen had Frederik Hendrik de hoop doen koesteren, dat dit rijk niet vermogend zou zijn in 1629 een leger te velde te brengen; die hoop werd niet verwezenlijkt. De Infante Isabella Clara Eugenia, de gebiedster der zuidelijke Nederlanden, de begaafde en krachtvolle dochter van Philips II, maar haren wreeden vader geheel ongelijk van inborst en geaardheid, had zich door hare onderzaten evenzeer weten te doen vereeren en liefhebben, als hij zich door hen had weten te doen verfoeijen. Het gelukte aan de spaansche vorstin, om door de belofte van voortaan de hooge staatsambten alleen door inboorlingen te doen vervullen, de staten der zuidelijke gewesten over te halen tot geldelijke bijdragen, die in den nood der spaansche schatkist voorzagen en het middel gaven om een leger te betalen. Een veldheer voor dat leger, een waardig opvolger van Spinola, meende men in graaf Hendrik van den Berge te hebben gevonden; — de uitkomst heeft het verkeerde van die meening doen blijken en getoond, dat, mogt van den Berge al een dapper oorlogsman geweest zijn, hij geenszins tot dat kleine getal uitgelezenen heeft behoord, in wie het genie des veldheers woont. Zijne verwantschap aan het huis van Oranje, en zijne hoedanigheid van Nederlander, boezemden bovendien aan de Spanjaarden een wantrouwen in, dat door latere gebeurtenissen geregtvaardigd is geworden. Bij den kamp van twee elkander bepaald vijandige partijen kan men nooit veel groots verwachten van die mannen, die zoo, onzeker waarbij zich aan te sluiten, tusschen beide zweven, als het graf van Mahomed tusschen twee zeilsteenen; zij boezemen nergens vertrouwen in, en kunnen dus nergens kracht uitoefenen.

Den 19 Junij monstert van den Berge, nabij Turnhout, het spaansche leger; dat leger telde toen 30,000 man voetvolk en 70 kompagniën ruiterij, die men gezamenlijk op eene sterkte van 5 à 6000 paarden kon schatten; 40 stukken geschut, wagens met schuiten beladen om daarmede bruggen te slaan, en krijgsvoorraad en levensbehoeften zijn bij dat heir. Van den Berge doet aan zijne troepen eene maand soldij uitbetalen – eene noodzakelijke voorwaarde om orde en gehoorzaamheid van hen te

vorderen –, en breekt toen op naar Sprang, waar zich nog eenige van Breda komende krijgsmagt bij hem voegt; en, zijne marsch voortzettende, slaat hij, den 26 Junij, zijne legerplaats op bij het dorp Haren, op slechts een uur afstands van de liniën des stadhouders.

Frederik Hendrik, onderrigt van het zamentrekken en den aantogt der Spanjaarden, was er intusschen op bedacht geweest om zijne liniën meer sterkte te geven, door de beide rivieren, de Dommel en de Aa, af te dammen en het water dier stroomen om de hollandsche verschansingen heen te leiden. Vele der ingenieurs van den stadhouder achten dit werk onuitvoerbaar; maar hij doet desniettegenstaande daarmede aanvangen, „wetende," zoo als een zijner levensbeschrijvers met grond aanmerkt, „dat vlijt en arbeid alles te boven kan komen." Op 10 ellen buiten zijne liniën en op evenveel onderlingen afstand doet de stadhouder twee grachten graven, bestemd om het water van de Dommel en van de Aa te ontvangen en een goed gedeelte van den kring zijner verschansingen daarmede te omgeven; de eene dier grachten heeft 8, de andere 10 ellen breedte. In de Dommel en Aa komen sterke dammen, die zich 4 el boven den waterspiegel verheffen en wier bovenkruin eene breedte van meer dan 20 ellen heeft. Het opgehouden stroomwater werpt zich toen in de grachten, vult die, bedekt ook de lagere gedeelten van den grond voor de liniën met water, en maakt dus die liniën veel minder toegankelijk en aanvalbaar, dan zij het zonder dit versterkingsmiddel zouden geweest zijn. Ook die arbeid kost ongeveer drie weken tijds, en is nog niet voltooid, toen de krijgsmuziek van Van den Berge's heir zich reeds op de vlakte te Haren doet hooren.

Van den Berge was tot zoo nabij het hollandsche leger gekomen, misschien in de verwachting, dat alleen de vrees voor zijne komst het beleg van 's Hertogenbosch zou doen opbreken, of dat de verschansingen van den stadhouder hier en daar zwakke of opene gedeelten zoude hebben, die gelegenheid zoude geven om tot de aangevallen vesting door te dringen en haar toevoer en versterking te verschaffen. Die verwachting, indien zij bestaan heeft, kenmerkt geene juistheid van inzigten, en geene genoegzame bekendheid met de beleidvolle en krachtige oorlogsvoering van Frederik Hendrik. Toen het spaansche legerhoofd dan ook ontdekte, dat, in weêrwil van zijne nadering, het beleg van 's Hertogenbosch werd voortgezet en de aanvaller

zich daar alom met sterke liniën had omgeven, was hij bijster met de zaak verlegen; en uit zijne handelingen kan men ten duidelijkste opmaken, dat hij volstrekt niet wist wat hij eigenlijk moest ondernemen, om het hollandsche leger terug te drijven en 's Hertogenbosch te redden.

De onmiddellijke nabijheid van eene zoo sterke vijandelijke legermagt, de gegronde verwachting van een aanval op de liniën, en de waarschijnlijkheid dat die aanval met eene nachtelijke verrassing gepaard zoude gaan, dwongen intusschen den stadhouder om de meest mogelijke voorzorgen ter verdediging te nemen, en de rust van het leger aan de zorg voor de veiligheid ten offer te brengen. De hoofdzaak bleef altijd het behouden der gemeenschap met Holland; en dewijl dit geheel afhing van het bezit van de Bommelerwaard, werd dit eiland bezet door 24 vaandels voetvolk onder graaf Willem van Nassau. Om de kampen van Brederode en van graaf Ernst Casimir meer tegen een aanval te verzekeren, werden de bruggen over de Dommel afgebroken, en de regteroever van dat riviertje door waarnemingsposten bezet, die zich uitstrekten tot aan Boxtel; dat stadje, eene groote twee uur ten zuiden van 's Hertogenbosch, was door Salazar, een der onderbevelhebbers van Van den Berge, bezet geworden, en eene brug over de Dommel gaf daar den Spanjaarden het middel, om op den regteroever van dien stroom over te gaan. Daar, waar het gevaar van een aanval het meest dreigend was, bij de legerplaats van den stadhouder zelven, werden ook de meeste voorzorgen genomen. Elken avond, een uur voor het invallen van den nacht, werd de linie tusschen Vught en Deuteren, behalve door de gewone wachten, bezet door 24 vaandels voetvolk en door het grootste gedeelte der ruiterij; het voetvolk plaatste zich omstreeks 50 pas achter de liniën en op evenveel onderlingen afstand tusschen de vaandels, ten einde, overal waar de Spanjaard zoude willen aanvallen, hem dadelijk het hoofd te kunnen bieden; de ruiterij was op 300 pas achter het voetvolk geplaatst, om elken vijand, die de liniën mogt doorbreken, dadelijk terug te werpen. Uit het kamp te Deuteren en uit het dorp Engelen trok, elken avond, de helft der bezetting uit, om de bossche Sloot en de daar opgeworpen dijk te bezetten; andere afdeelingen, voetvolk en ruiterij, stonden gereed om de uitvallen der bezetting van 's Hertogenbosch tegen te gaan. Te Orthen, Hintham en in Brederode's kamp, naar de zijde van Dungen, kon men met minder voorzorgen vol-

staan, omdat men daar minder aan een aanval was blootgesteld, zoolang het spaansche leger zich nog op den linkeroever van de Dommel bevond.

Vermoeijend bovenmate was die onophoudelijke waakzaamheid, dat onafgebroken in het harnas staan, voor de soldaten des Stadhouders; en het doorstaan van die vermoeijenissen zou niet te vorderen zijn, ware het heir minder uitmuntend geweest en minder aan zijn veldheer gehecht, dan dat van Frederik Hendrik. Dat legerhoofd gaf zijnen soldaten het voorbeeld van pligtsbetrachting en spaarde zich zelf veel minder dan de geringste der zijnen; een uur daags nam hij voor zijne rust; den overigen tijd bragt hij in de loopgraven door, of te paard de liniën langs rijdende, dag en nacht waakzaam om de veiligheid zijns legers tegen 's vijands aanslagen te verzekeren. De geest van Caesar was in den Stadhouder gevaren, — die geest, die, bij de uitvoering van oorlogsplannen, van rust noch duur weet, en het ligchaam geheel aan zijnen wil onderwerpt; even als de krijgshaftige vorst in den ondergang der eerste wereld, kon Frederik Hendrik, tijdens dat beleg van 's Hertogenbosch, met regt van zich zeggen:

„Ons lost van onze taak geen nacht, geen duister af;
„Voor ons geen and're rust dan die van 't stille graf."

Terwijl zoo beleid en buitengewone geestkracht de sterkte van Holland's heirmagt verdubbelden, was bij de Spanjaarden het gemis van die hoedanigheden de vruchtbare bron van zwakheid: men wist daar niet regt wat men wilde, en daardoor was men weifelend en schroomvallig in al zijne handelingen.

Sommige onzer schrijvers hebben ten onregte gewaagd van herhaalde aanvallen, door Van den Berge's leger op de liniën des stadhouders ondernomen; — de waarheid is, dat het spaansche leger nergens een' aanval heeft gedaan, dat er nergens een wezenlijk gevecht, nergens een ernstige strijd heeft plaats gehad. Wél doet Van den Berge verschillende pogingen om de benaauwde vesting ter hulp te komen: Bournonville moet, met 2000 man voetvolk en 8 kompagniën ruiterij, te Boxtel de Dommel overtrekken, om op den anderen oever de kampen van Brederode en van Ernst Casimir te bedreigen; Diesdorf wil, met 3000 uitgelezen soldaten, 's nachts langs den linkeroever van de Dommel voortgaan, en in de legerplaats van Frederik Hen-

drik Hendrik bij Vught doorbreken; en met even sterke magt zal Beauvais de liniën tusschen Deuteren en Engelen aantasten, terwijl de Hollanders daar beziggehouden worden door een uitval der bezetting van 's Hertogenbosch. Maar dat alles wordt niet ernstig doorgezet en uitgevoerd; dat alles blijft bij ontwerpen: door verschillende oorzaken keeren èn Bournonville, èn Diesdorf, èn Beauvais terug, zonder de liniën des stadhouders te hebben aangevallen of in gevecht met diens troepen te zijn geweest; hunne ondernemingen zijn geene gevechten geweest, maar toebereidselen tot een gevecht.

Alles bepaalt zich tot het geschutvuur, dat uit de liniën van Frederik Hendrik gerigt wordt op de spaansche afdeelingen, die zich soms op de Vughterheide te onbedekt vertoonen, en tot kleine gevechten op die heide tusschen de spaansche ruiterij en eenige edellieden van het leger des stadhouders, die, onder den hertog van Bouillon, eene soort van steekspel, een tweekamp in het groot, met den vijand houden. Herinneringen aan een vroegeren strijd, op denzelfden grond door een landgenoot gevoerd, wekken de drift van den jeugdigen en dapperen Franschman op: daar was het, dat, eenige jaren vroeger, de Bosschenaars, in weêrwil van het sneuvelen van Lekkerbeetje, hun opperhoofd, de overwinning op hunne vijanden behaalden, maar hun' zege bezoedelden door den barbaarschen moord aan den gevangen Breauté, onder de Vughterpoort, gepleegd.

De loopgraven der Nederlanders komen intusschen steeds nader bij de forten Isabelle en St. Antonie; en, ten koste van menigen strijd en van het sneuvelen van menig dapper krijgsman, worden eindelijk de Spanjaarden gedwongen die beide schansen te ontruimen, die de aanvaller toen bezet. Nu vereenigen de fransche en engelsche regimenten des stadhouders, hunne twee aanvallen tot eene, die van de schans St. Antonie naar de Vughterpoort zal voortgaan. Geduchte hindernissen zal men daar nog ontmoeten; tusschen de Dommel en het moeras door moet men daar over een smallen weg voortgaan, bestreken door 's vijands geschut, en afgesloten, behalve door de werken bij de Vughterpoort, door twee verschansingen, die Grobbendonk op den weg van die poort naar St. Antonie heeft laten opwerpen; en op andere gedeelte der vesting zijn de aanvallers nog weinig gevorderd, vooral door de groote moeijelijkheid, die graaf Ernst Casimir ondervindt, om, van de zijde van Hintham, door het moeras de stad te naderen. — Maar al die

zwarigheden, hoe groot en belangrijk ook, zijn echter niet onoverkoombaar; integendeel, met kunst en arbeid — en nog meer met tijd en geduld — zullen zij worden uit den weg geruimd; het oogenblik zal komen, waarop 's Hertogenbosch moet vallen, even als elke vesting, die geene ondersteuning krijgt en naar de regelen der kunst wordt belegerd. Want, hoe dapper de verdediging ook zij, toch komt er dan een oogenblik, waarop hare laatste krachten worden uitgeput, en de langzame, maar aanhoudende werking van den aanval eindelijk de bolwerken der geduchtste vesting doet ineenstorten; er komt dan een oogenblik waarop de waarheid blijkt der woorden Van Vondel's „Salmoneus":

„De waterdrop wint traegh, toch wint ze op steen en ijzer."

Van den Berge ziet dien aanstaanden val der vesting in, en deinst terug voor de oneer, dat dit als het ware onder zijne oogen zal plaats hebben. Daarom besluit hij, zich uit de omstreken van 's Hertogenbosch te verwijderen en zijn leger over te brengen naar andere gedeelten van het oorlogstooneel, waar hij mogelijk zulke voordeelen zal behalen, dat zij Frederik Hendrik zullen dwingen tot hulp en bijstand toe te snellen en dus de redding der benaauwde veste zullen aanbrengen. Den 17 Julij, den dag vóór dat het fort Isabelle in handen der belegeraars valt, breekt het spaansche legerhoofd op van Boxtel, waar hij zich, eenige dagen vroeger, heeft nedergeslagen; — maar, alvorens de verdere krijgsverrigtingen van Van den Berge te vermelden, zal het niet ondienstig zijn, met een enkel woord de vraag te behandelen: of die veldheer niet anders en beter had kunnen te werk gaan, of hij niet eene ernstige en krachtdadige poging had kunnen en moeten doen, om de liniën des stadhouders door te breken en 's Hertogenbosch te ontzetten?

Het is soms moeijelijk en gewaagd om, bij de onbekendheid met den waren toestand der zaken, een beslissend gevoelen uit te spreken over de oorlogshandelingen van vroegere eeuwen; maar toch, uit alles wat over dezen veldtogt bekend is, mag men met grond het besluit trekken, dat Van den Berge hier zeer geringe geestkracht heeft betoond; dat een aanval op de liniën des stadhouders veel kans had van te zullen gelukken, en dat het behoud of verlies van 's Hertogenbosch ten minste gewigtig genoeg was om zulk een aanval te doen ondernemen.

'tIs waar, bij de oorlogen van de 17de eeuw had men een heiligen eerbied voor alles wat verschanste linie was; zulk eene linie werd zelden aangevallen; en door de mindere beweegbaarheid der troepen en door de mindere uitbreiding en werking der artillerie te velde, leverde zulk een aanval dan ook veel minder gunstige kansen op, dan hij het in onze dagen zoude doen. Maar toch onneembaar waren zulke verschansingen ook toen niet; ook de veldtogten der 17de eeuw leveren voorbeelden op van het doorbreken van zulke liniën; en het is natuurlijk, dat het gelukken van een aanval op die liniën, voor een gedeelte afhankelijk was van de zorg, waarmede ze waren opgeworpen, van den omvang dier liniën en onderlinge gemeenschap der verschillende deelen, en van de strijdkrachten, die men tot de verdediging kon aanwenden. Juist die omstandigheden hadden hier tot een' aanval moeten doen besluiten.

Frederik Hendrik had zijne verschansingen wel met veel bekwaamheid en met verwonderlijke vaardigheid aangelegd; maar toch, de korte tijd, die men aan het opwerpen dier verschansingen had kunnen besteden, de groote omvang dier verschansingen, en de ontzettende moeijelijkheden die de moerassige grond aan den schansarbeid in den weg legde, moesten tot noodwendig gevolg hebben, dat de liniën des stadhouders geene zeer groote sterkte hadden, maar vele zwakke en aanvalbare gedeelten opleverden. De moerassen naar de stadszijde, terwijl zij den aanleg der belegeringswerken belemmerden, maakten het echter den belegeraar tevens gemakkelijk om zich te weer te stellen tegen de uitvallen van Grobbendonk's soldaten; maar aan de buitenzijde, waar zich de hooge, drooge heidegrond verhief, konden de liniën des stadhouders bijna overal worden aangerand; en wat er over de zamenstelling dier liniën en de afmetingen der borstweringen en grachten gezegd is, bewijst niet, dat zij eene sterkte hadden, die van elken aanval moest doen afschrikken. Zie bovendien, hoe uitgestrekt die liniën waren; hoe weinig de getalsterkte van Frederik Hendriks leger in verhouding stond tot die uitgestrekte liniën; hoe moeijelijk de onderlinge gemeenschap der verschillende deelen van die liniën was; hoe veel tijd er verloopen moest, alvorens men, viel de vijand Engelen of Hintham aan, van Vught daarheen versterking kon zenden; — en wanneer men dat alles overweegt, dan komt men tot het besluit, dat een krachtige aanval, door het spaansche leger op de liniën des stadhouders ondernomen, den-

kelijk de doorbreking dier linien, de redding van 's Hertogenbosch, en misschien de geheele nederlaag van het hollandsche leger zou hebben ten gevolge gehad.

Dat gelukken van zulk een aanval op de liniën van Frederik Hendrik was niet zeker; — niets is zeker in den oorlog, even min als in andere wereldsche zaken; men gaat daarbij alleen volgens de waarschijnlijkheid te werk; de veldheer, die alleen dán wil slag leveren wanneer hij zeker is van de overwinning, zal nooit slag leveren; want de oorlog is altijd een waagspel, waarbij het genie des aanvoerders niet meer vermag, dan de meest mogelijke kansen op de overwinning aan zijne zijde te brengen, zonder immer meester te zijn van alle kansen. Zulk een aanval op de verschansingen des stadhouders zou den Spanjaarden op groote verliezen zijn te staan gekomen; — dit is ook zeer waarschijnlijk, maar bewijst volstrekt niets tegen het goede van dien aanval. Bij eenen strijd, die tot niets goeds kan leiden, nutteloos soldaten op te offeren, al is het nog zoo weinig, is eene misdaad in een legerhoofd; maar goed en pligtmatig is het in hem, een gevecht te leveren, dat groote, beslissende uitkomsten kan verschaffen, al is het, dat men weet, dat dit gevecht bloedige offers zal kosten. Eene behaalde overwinning vergoedt gewoonlijk den prijs waarvoor zij behaald is. Het verlies van eenige duizenden spaansche soldaten was niets, wanneer men daardoor het sterke 's Hertogenbosch behield, het leger der Republiek verzwakt en geslagen deed afdeinzen, en den veldheersroem van Frederik Hendrik deed tanen door het verijdelen van eene onderneming, met zoo groote middelen aangevangen. Maar wat zeer veel zeide, was, met een zoo talrijk leger als het spaansche, hoegenaamd niets te doen tot redding van eene hoofdvesting, en daardoor het bewijs te geven van onmagt of van lafheid; dat was erger dan eene nederlaag; dat was eene krenking van de eer der wapenen, eene slooping van de zedelijke sterkte des legers, eene erkenning van de besliste meerderheid des vijands.

Zóó zoude het ieder goed legerhoofd begrepen hebben; en zelfs in dien tijd, toen men zooveel spaarzamer was met het bloed zijner soldaten dan bij de oorlogen van onze eeuw, was men toch niet gewoon eene belangrijke aangevallene vesting zonder hulp te laten, maar spande men integendeel alle krachten in tot hare redding. De tachtigjarige oorlog levert daarvan menigvuldige voorbeelden op: zie welke wanhopige pogingen

Willem I aanwendt om Haarlem, om Leijden, om Zierikzee te redden; wat de Spanjaarden doen om Middelburg te behouden; hoeveel bloed er op den kouwensteinschen dijk werd vergoten om Antwerpen aan Parma's geweld te ontrukken; hoe hevig en langdurig er geworsteld werd, toen het kleine Steenwijk door Rennenberg werd aangerand; hoe Ostende, door gedurigen aanvoer van hulp, meer dan drie jaren lang de verdediging volhield; hoe zelfs, om Breda te redden, de stadhouders Spinola's liniën aanvielen, ofschoon, door de geduchte sterkte dier liniën, de kans van zulk een aanval bijzonder gering was. Op zulke voorbeelden had Van den Berge den blik moeten vestigen; en dat hij ze niet navolgde, bewijst dat het hem aan de geestkracht en aan het helder doorzigt van een goed legerhoofd ontbrak.

De spaansche veldheer heeft zich later dáármede verontschuldigd, dat zijne werkeloosheid bij 's Hertogenbosch gebillijkt is geworden door zijne onderbevelhebbers, die alle schriftelijk hunne goedkeuring gaven aan Van den Berge's handelingen. Maar dat is wel de jammerlijkste verdediging, die een legerhoofd voor zijne verrigtingen kan bijbrengen, het zeggen dat die verrigtingen hebben plaats gehad na raadpleging en met goedkeuring van zijne ondergeschikten; zoo iets verontschuldigt hem niet in het minste, maar bewijst alleen zijne ongeschiktheid tot het opperbevel. Bij de handelingen van den oorlog is het eenhoofdige gezag eene volstrekte noodzakelijkheid; de veldheer alleen beveelt; hij alleen is voor alles verantwoordelijk; en wanneer hij dat bevel met anderen wil deelen en die verantwoordelijkheid op anderen wil doen nederkomen, dan doet hij aan zijne pligten te kort; dan handelt hij dwaas en slecht; dan vergeet hij, dat eenheid van handeling in den oorlog een hoofdvereischte is; dat in den oorlog de stoutste en krachtigste handelingen gewoonlijk de beste zijn; en dat, aan een krijgsraad de beslissing over te laten van wat er gedaan moet worden, gemeenlijk tot niets anders leidt dan tot verrigtingen, die van zwakheid en onverstand getuigen, die de eer der wapenen bezoedelen, en die het verderf van een leger, den ondergang van een land, kunnen na zich slepen.

Terwijl de zuidelijke grenzen van onzen staat beschermd worden door een driedubbelen gordel van groote rivieren, Maas, Waal en Rijn, is het oostelijke gedeelte alleen beschut door

den enkelen IJsselstroom, en levert dus den vijand gemakkelijker toegang tot het hart van Holland, dan wanneer hij daartoe zijnen weg door Noord-Braband en de Betuwe wil nemen. Ten allen tijde hebben dan ook de vijandelijke legers, die Holland wilden overheeren, getracht aan die oostelijke zijde door te dringen: langs dien weg voerde Alva's zoon zijne wreede benden naar dat Naarden dat hij uitmoordde, naar dat Haarlem dat viel — maar viel, zoo als Saguntum en Numantia, roemruchtiger in zijnen val dan zijne overwinnaars in hunne zege! —, naar dat Alkmaar, de eerste der Hollandsche steden, die den vijand van voor hare muren deden vlieden; Spinola poogde, in later tijd, herhaaldelijk de voetstappen van zijn voorganger te drukken, en alleen het krijgsbeleid van Maurits verhinderde hem de spaansche wapenen op den westelijken oever van den IJssel over te brengen; het was aan de oostelijke zijde, dat Lodewijk XIV ons land binnentrok met overmagtige legers, die Nederland met wissen ondergang bedreigden. Ook Van den Berge poogde, in 1629, over den IJsselstroom de groote hollandsche steden te bereiken en, door het bedreigen van het hart der republiek, Frederik Hendrik te dwingen, af te zien van de inneming van 's Hertogenbosch.

Het aanvalsplan van het spaansche legerhoofd leverde in 1629 in één opzigt minder kansen van gelukken op dan in onze dagen; in een ander opzigt weêr meer: het overtrekken van den IJssel was voor Van den Berge eene moeijelijker en onzekerder onderneming dan zij het in onze dagen zoude zijn; maar, eenmaal den IJssel overgegaan, zou het spaansche legerhoofd niet die hinderpalen ontmoeten, die in onze dagen een vijandelijk leger dan nog den weg naar Holland afsluiten.

Wanneer in dezen tijd een sterk vijandelijk leger aan onze oostelijke grenzen invalt, dan zal het altijd aan den IJssel zijn, dat de verdediger het eerst met vrucht kan hopen den voortgang van dien vijand te stuiten. Maar hoewel de mogelijkheid bestaat, dat door misslagen van den vijand of door buitengewone geestkracht en bekwaamheid aan onze zijde, de verdediging van den IJssel voortdurend wordt volgehouden en voortdurend den vijand belet wordt dien stroom over te trekken, zoo behoort zoo iets toch tot de uitzonderingen; in het algemeen moet men daarop niet rekenen; in het algemeen moet men als waarschijnlijk aannemen, dat, wanneer wij door een overmagtig vijandelijk leger worden aangerand, de IJssel

geen slagboom uitmaakt, sterk genoeg, om dat leger voor goed tegen te houden. De verdediging van den IJssel moet dan door het hollandsche leger worden verrigt, omdat die verdediging voordeelen oplevert, den vijand tijd doet verliezen, zijne strijdkrachten vermindert; maar men moet zich daarbij altijd voorstellen, dat die verdediging slechts tijdelijk zal wezen, en vroeg of laat de aanvaller den overtogt van den IJssel zal verrigten en zijne legerscharen in de vlakten van de Veluwe doen voortrukken.

Zóó was het niet in de zeventiende eeuw: toen hadden de rivieren, zelfs de kleinere, zoo als de IJssel, als verdedigingslijnen veel meer sterkte dan thans, omdat men toen veel minder middelen had om bruggen over die rivieren te slaan, veel minder middelen om door geschutvuur den verdediger van de oevers te verdrijven. Men voerde, wel is waar, reeds toen bij de legers schuiten op wagens met zich, om daarmede bruggen te slaan; het was dus eenigzins de pontontrein van de hedendaagsche europesche legers; — maar het was de pontontrein in hare kindschheid, onvolmaakt, gebrekkig; het was de pontontrein, die nog dagen lang noodig had om, zelfs daar waar zij niet den minsten tegenstand of niet de minste hinderpalen ontmoette, eene kleine rivier te overbruggen. Natuurlijk dat die traagheid in het bruggen slaan de verdediging van eene rivier begunstigt, daar zij den verdediger het middel geeft, om op het overgangspunt aanzienlijke strijdkrachten zamen te trekken.

Bij een hedendaagschen rivierovergang wordt die handeling ook bijzonder begunstigd door het vuur van eene talrijke artillerie, die den verdediger uit de nabijheid van het overgangspunt verdrijft, en daardoor, in den regel, bij kleine rivieren de verdediging tot eene moeijelijke of onmogelijke zaak maakt. In de zeventiende eeuw, toen de legers weinig geschut te velde met zich voerden, en toen dat geschut veel minder goed zamengesteld, veel minder beweegbaar, veel minder goed bediend was dan thans, had de verdediger van eene rivier weinig of niets van dat wapen te vreezen; dit is zóó waar, dat men meer dan één voorbeeld vermeld vindt, dat, zelfs bij kleine rivieren, een geheel vijandelijk leger door een handvol soldaten wordt tegengehouden, en dat op die rivieren gewapende vaartuigen met vrucht tot de verdediging worden aangewend. In onzen tijd zou de sterke artillerie des aanvallers die vaartuigen spoedig vernielen en de verdedigende magt van den oever der rivier verdrijven.

Maar was dus in 1629 het overtrekken van den IJssel voor Van den Berge's leger eene veel moeijelijker taak dan zij het thans zoude zijn, eenmaal die rivierovertogt verrigt, kon niets het spaansche leger meer beletten tot Holland door te dringen. Die utrechtsche linie, die sterke gordel van onoverkoombare onderwaterzettingen en schier onaanvalbare schansen, waarmede het oorlogsgenie van Koning Willem II het gewigtigste deel van ons vaderland heeft omgeven, bestond in 1629 niet; het was meer dan twee eeuwen later dat zij tot stand kwam; zóó lang worden soms zelfs die handelingen verzuimd, die over het zijn of niet zijn van een volk kunnen beslissen! — 't Is waar, wanneer de aanvaller tijd liet, dan kon men, door het onderwaterzetten der oostelijke gedeelten van Holland en door het verschansen der toegangen tusschen die onderwaterzettingen, nog eene verdedigingslijn daarstellen om dat gewest te beschutten, — zoo als Willem III dit in 1672 heeft gedaan; — maar daartoe werd ook vereischt, dat die aanvaller even traag te werk ging, als in dat jaar de legers van Lodewijk XIV. Ging die aanvaller dadelijk na het overtrekken van den IJssel met spoed naar Holland vooruit, dan vond hij daar niets, dat hem kon tegenhouden; dan waren er geen onderwaterzettingen, geen verschansingen gereed, om den voortgang van 's vijands heir paal en perk te stellen; dan kon dat heir tot voor de muren van Amsterdam doordringen; en dan was, even als in de wanhopige worsteling tegen Alva en Requesens, de eenige kans van behoud gelegen in de afzonderlijke verdediging der verschillende hollandsche steden. Thans, wanneer eene sterke heirmagt des vijands als een springvloed van de zijde der Veluwe nadert, dan wordt zij gestuit door den hechten dijk, door de utrechtsche linie gevormd; in 1629 kon zulk een springvloed geheel Holland overstroomen, en alleen de omwalde steden, als t e r p e n en laatste wijkplaatsen voor de vrijheid, overlaten.

Wilde Van den Berge dus in 1629 Holland in wezenlijk gevaar brengen en daardoor eene krachtige afleiding maken tot redding van 's Hertogenbosch, dan moest hij twee zaken in acht nemen: vooreerst, den overtogt van den IJssel mogelijk maken door het misleiden van den vijand en het snel bereiken van een onbezet gedeelte dier rivier; en ten tweede, dadelijk na den overtogt, snel voortrukken naar Holland, om daar binnen te dringen, terwijl alles nog in een toestand van onweêrbaarheid was, die de zege der Spanjaarden niet twijfelachtig zoude ma-

ken. Het eerste werd door den veldheer der aartshertogin verrigt, het tweede niet.

Den 17 Julij van Boxtel opgebroken, had Van den Berge zich naar de zijde van Grave gewend, als had hij het voornemen die vesting te belegeren. Frederik Hendrik, aan dat voornemen geloovende, gelastte den kolonel Varik, met eene kleine 4000 man, uit de vestingen aan den IJssel getrokken, tot bescherming van Grave op te rukken. Om de Waal en IJssel te beschermen, werd tegelijkertijd Stirum met ongeveer 5000 man voetvolk en 1500 ruiters uit het leger voor 's Hertogenbosch naar Nijmegen afgezonden. Daarentegen werd de magt, waarmede graaf Willem van Nassau de Bommelerwaard bezette, weêr bij het leger des stadhouders aangetrokken.

Tegen Grave, dat door Varik's magt reeds genoegzaam verzekerd was, ondernam Van den Berge echter niets; maar te Mook met eene schipbrug de Maas overgaande, sloeg hij zich den 20 Julij bij het stadje Kranenburg neder, even alsof het op Nijmegen en de Waal gemunt was. Die bewegingen dienden echter alleen om 's vijands aandacht van den IJssel af te leiden, en daardoor de onderneming tegen die rivier beter te doen slagen.

Terwijl het hoofdleger der Spanjaarden te Kranenburg was, rukte eene afdeeling van 2000 à 3000 man voetvolk en ruiterij, en voorzien van pontons op wagens en van geschut, met snelheid op van het stadje Goch, waar zij zamengetrokken was, naar den IJssel. Lukas Cairo, de spaansche bevelhebber van Lingen, voerde die afdeeling aan, en kwam daarmede op den 22 Julij op de plaats, voor den overtogt aangewezen, iets lager dan IJsseloord. Dat gedeelte van de rivier was toen onbezet, en er bevond zich geen ander verdedigingsmiddel dan een gewapend vaartuig, dat bij andere gelegenheden mogelijk met vrucht werd aangewend om den rivierovertogt te beletten, maar nu niets baatte, daar Lukas Cairo kanonnen bij zich had, waarmede hij het vaartuig in den grond boorde. De Spanjaarden bragten toen de pontons te water en waren spoedig den IJssel over; de tegenweer was luttel, want eerst toen het grootste gedeelte der magt van Cairo op den linkeroever was, beproefde eene compagnie engelsch voetvolk, door Stirum afgezonden, de Spanjaarden terug te drijven, maar kon natuurlijk door de groote overmagt des vijands daarin niet slagen. Stirum, pas te Nijmegen gekomen, had den tijd niet om op dat oogenblik grooter gedeelte

zijner magt aan den IJssel te doen komen; mogelijk ook was hij door 's vijands bewegingen misleid geworden.

Er wordt vermeld, dat, reeds twee dagen vroeger, de te Arnhem vereenigde Staten van Gelderland berigt hadden gekregen van den marsch van Cairo naar de zijde van IJsseloord, maar dit berigt in den wind sloegen; anders hadden zij, zegt men, den overtogt van de rivier kunnen beletten door het bijeenbrengen van gewapende boeren en door het doen oprukken van omstreeks 400 man troepen, die te Doesburg waren. Juist die meening bewijst, dat het overtrekken van eene rivier door een vijandelijk leger toen eene geheel andere zaak was dan in onze dagen; want met zulke onbeduidende middelen, als de hier opgenoemde, houdt men thans, bij een stroom als den IJssel, een overmagtigen vijand niet tegen.

Stirum, inziende welk groot gevaar Holland bedreigde, wanneer de spaansche heirscharen op den linkeroever van den IJssel doordrongen, besloot onverwijld aan te vallen op de afdeeling van Cairo, die hij teregt onderstelde dat nog op zich zelve stond en niet ondersteund werd door de hoofdmagt des vijands. In den ochtend van den 23 Julij vereenigt hij zoo veel het kan zijne magt te Arnhem; Varik, met 14 vaandels voetvolk van Grave opgerukt, voegt zich daar bij hem. Wél zijn er nog verschillende gedeelten van Stirum's magt in de Betuwe verspreid; maar die bevelhebber heeft toch 4000 man voetvolk bij zich, 700 à 800 ruiters en 4 stukken geschut; en hij besluit daarmede nog dien dag Cairo aan te vallen. De spaansche bevelhebber heeft maar 2000 man voetvolk en 400 à 500 ruiters bij zich; en eene pas opgeworpene, nog niet voltooide veldverschansing kan tegen de overmagt der Hollanders niet opwegen. Het besluit van Stirum, om den strijd te wagen, was dus zeer goed; de uitvoering van dat besluit was het minder.

Terwijl op den middag de hoofdmagt van Stirum van Arnhem oprukt langs den linkeroever van den IJssel, slaat de helft der ruiterij, onder den ritmeester Bassum, links af, om eene omtrekking van de stelling der Spanjaarden te verrigten. Bassum heeft last eerst dán aan te vallen, wanneer de hoofdmagt de vijandelijke verschansing aantast; maar, door zijn ongeduld aangespoord, doet hij dien aanval te vroeg, en wordt, bij het overtrekken van eene smalle brug, door de spaansche ruiterij aangevallen en geslagen; hij zelf sneuvelt met een aantal der zijnen. Stirum van zijne zijde was te traag met het aantasten

des vijands, en liet, zonder nut en voordeel, gedurende twee uren lang, zijne magt in slagorde staan in eene weide, op musketschot-afstands van de vijandelijke verschansing, vanwaar een vernielend vuur op de hollandsche troepen werd geopend. Eindelijk geeft Stirum bevel tot de bestorming van het vijandelijke werk; maar zijne soldaten, geteisterd door het vuur des vijands en ontmoedigd door Bassum's nederlaag, zijn reeds half verwonnen voor zij strijden; zij worden teruggeworpen door Cairo's troepen; en dit met zoo weinig beleid geleverd gevecht eindigt daarmede, dat de geslagene hollandsche troepen in verwarring op Arnhem teruggaan.

Dit gevecht opende aan de spaansche legers den ingang tot de Veluwe en den weg naar Holland. Van den Berge, onderrigt, dat het Cairo gelukt is den overtogt van den IJssel te verrigten, haast zich daarheen te trekken; hij verlaat Kranenburg, gaat te Wezel den Rijn over, en, langs den regteroever van dien stroom voortrukkende, is hij den 28 Julij bij zijn onderbevelhebber te IJsseloord. Eene spaansche afdeeling van 6000 man voetvolk en 1000 ruiters is, onder den prins van Barbanson, aan de Maas, bij het huis te Gennep, achtergebleven; zoodat het leger, waarmede Van den Berge aan den IJssel kwam, nog groote 30,000 man zal hebben uitgemaakt, — voor die dagen een zeer sterk leger.

Even alsof dit niet genoeg ware, naderde een tweede vijandelijk leger om de republiek aan te randen; het was eene keizerlijke heirmagt, onder den graaf van Montecuculi, 14,000 man voetvolk en 3000 ruiters sterk. Er was wel geen oorlog verklaard tusschen den keizer en de republiek, maar die oorlog bestond met de daad, en geen der beide partijen ontzag zich, om de andere alle mogelijke nadeel toe te brengen: Nederland ondersteunde de zaak der protestantsche duitsche vorsten met geld, met krijgsbehoeften, met troepen, met het verleenen van wijkplaatsen aan de geslagene legers der vijanden van het huis van Oostenrijk; en de keizer van zijne zijde was zoo naauw verbonden met Spanje, dat zijne legers evenzeer dat rijk ondersteunden in den toeleg om de Nederlanden te overheeren, als de spaansche legers den keizer in zijne onderneming om Duitschland aan banden te leggen. Gemeenschappelijke belangen en beginselen hebben gemeenschappelijke handelingen ten gevolge: de voorstanders der vrijheid waren toen van zelve in geheel Europa elkanders bondgenooten en in geheel Europa

de natuurlijke vijanden van de kampvechters voor wereldlijken en geestelijken dwang.

Montecuculi bereikte den IJssel weinige dagen nadat Van den Berge daar was gekomen; en het vereenigde keizerlijke en spaansche leger maakte toen eene magt uit van 45 à 50,000 man. Holland zou zijn ondergang nabij zijn geweest, wanneer een groot veldheer, een Gustaaf Adolf, aan het hoofd dier magt had gestaan; de weinige bekwaamheid onzer tegenstanders was onze redding. Hoe dikwijls kan men in oudere en nieuwere geschiedenis die opmerking niet maken, dat de sterkste en dapperste legers onnut worden en alle waarde verliezen, wanneer men ze toevertrouwt aan het bestuur van menschen zonder kennis en zonder geestkracht! Het jaar 1629 levert op nieuw een bewijs daarvan op.

Terwijl hier alles er voor pleitte om partij te trekken van de oogenblikkelijke verwarring en vrees, die de onverwachte overtogt van den IJssel in Holland had doen ontstaan, en onverwijld op te rukken naar dat gewest, waar niets ter verdediging was ingerigt, verspilden de hoofden onzer vijanden den onschatbaren tijd met nietsbeduidende handelingen, met ondernemingen, die geene beslissing konden aanbrengen. Hoezeer reeds den 28 Julij aan den IJssel gekomen, duurt het echter tot den 31sten, alvorens Van den Berge dien stroom overtrekt; hij neemt de bij IJsseloord geslagene schipbrug weêr weg, trekt de rivier lager af naar Dieren, en slaat nu tusschen Doesburg en Zutphen eene paalbrug, op de beide oevers door verschansingen of door een dubbel bruggenhoofd verzekerd. Dit alles neemt weêr een aantal dagen weg, terwijl elke dag, dien men nutteloos liet verloopen, de kans op de verovering van Holland verminderde. Een gedeelte van het spaansche leger, omstreeks 10,000 man, onder Salazar en Dulken, rukt intusschen de Veluwe in, en waarom? — om het kleine Hattem aan te vallen, dat manmoedig den vijand van voor zijne muren doet afdeinzen; om Harderwijk op te eischen, dat fier ten antwoord geeft: „noch keizer, noch koning van Spanje te erkennen, en geene andere heeren te hebben dan de Staten en den Prins van Oranje, voor wien het zijn laatste druppel bloeds zal storten." — Montecuculi, naar de zijde van het Sticht voortgerukt, is minder ongelukkig: hij maakt zich meester van Amersfoort, door lafheid der bezetting en burgerij; ook van het huis ter Eem. Tot die onbeduidende voordeelen en tot het plunderen en branden der land-

streek bepaalde zich het keizerlijke legerhoofd; aan het voortrukken naar Holland schijnt niet gedacht te zijn; het is alsof de schrik voor Frederik Hendrik's naam de sterke vijandelijke legers belet om de Veluwe en den IJsselstroom te verlaten.

Maar die weinige werkdadigheid des vijands had men niet kunnen voorzien, en geen wonder dus, dat op de eerste tijding van het overtrekken van den IJssel, door Van den Berge's heir, Holland vol verwarring was en vrees. Reeds lange jaren was dit gewest niet meer geteisterd geworden door het oorlogsvuur, en de landzaat was daar den klank der vijandelijke krijgstrompet ontwend geraakt; sedert de bange tijden van de worsteling tegen Alva en Requesens hadden de hollandsche steden, terwijl in verwijderde nederlandsche gewesten den fellen krijg woedde, zelve al de zegeningen van den vrede gesmaakt; en thans zouden haar die zegeningen weêr worden ontrukt, daar de IJssel, de laatste slagboom, die den vijand van Holland scheidde, door een sterk Spaansch leger was overschreden en de heirmagt des keizers met snelle schreden naderde om zich even zoo op de weêrlooze republiek te werpen. In verbeelding zag men reeds de woeste, roofzuchtige scharen des vijands, moord en vernieling om zich heen spreidende, hunne legertenten voor de muren van Haarlem en Leijden neêrslaan, even als in de eerste jaren van de worsteling tegen Spanje. Geen wonder dus, dat in het eerste oogenblik de schrik de meesten om het harte sloeg; dat aller oogen zich keerden naar den stadhouder en zijn dapper heir, de hoop en steun der republiek; en dat eenparig zich de kreet deed hooren, dat men een einde moest maken aan de onzekere en gevaarlijke belegering van 's Hertogenbosch, en de legermagt, die daar streed, ijlings doen oprukken tot redding van het veege Holland.

Maar de stadhouder deelde niet in die meening en had kracht genoeg om zijne betere inzigten te doen bovendrijven: aan de regenten, die hem voorstelden om het beleg van 's Hertogenbosch op te breken, gaf hij het bepaalde antwoord: „dat hij liever sterven wilde dan dit te doen, want dat van dit beleg zijne eer en die van den staat afhingen.” Ten onregte stelt men zich Frederik Hendrik soms voor als t e inschikkelijk en t e toegevend voor een gebieder; de natuurlijke goedhartigheid van dien vorst en de verstandige zachtheid, die hij in minder gewigtige zaken aan den dag legde, verhinderden niet, dat hij eene onwrikbare vastheid van wil had, daar, waar het de be-

reiking van een groot belangrijk doel betrof. Frederik Hendrik was een dier krachtvolle karakters, zoo als de instellingen van een vrij volk die vormen; een van die gebieders, die, in tijden van gevaar, alleen eigen verstand en geestkracht raadplegen, en niet handelen zoo als het algemeen het wil, maar het algemeen doen handelen zoo als zij het willen.

De stadhouder zag in, dat het opbreken van het beleg van 's Hertogenbosch gelijk stond met eene nederlaag; niet alleen om de groote opofferingen aan geld en strijdmiddelen, die men dan nutteloos daarvoor had gedaan, maar ook om het verminderen van zijn veldheersroem en van de zedelijke kracht zijns legers, het noodwendige gevolg van zulk een tegenspoed. Daarentegen vond hij in zijn beleid de middelen om het beleg van 's Hertogenbosch voort te zetten en tegelijkertijd de vijandelijke heirscharen te beletten tot Holland door te dringen. Zeker, dat laatste was moeijelijk uit te voeren, wanneer die heirscharen aan bekwame, krachtvolle bevelhebbers waren toevertrouwd geweest; maar Frederik Hendrik wist wat zijne vijanden waren; hij kende hunne traagheid, hun weinig beleid, hunne vrees voor het overwigt van zijn genie; en de juiste beoordeeling van zijne tegenstanders maakt voor een gedeelte de waarde uit van het oorlogsplan des stadhouders, dat ook op die beoordeeling gegrond was.

De stadhouder doet al wat in zijn vermogen is om Holland te beschermen en den voortgang te stuiten der legers van Van den Berge en van Montecuculi. Graaf Ernst Casimir vertrekt uit het legerkamp voor 's Hertogenbosch aan het hoofd van 55 compagniën voetvolk en 14 compagniën ruiters, tot versterking van Stirum; mét de magt van dien bevelhebber heeft de graaf nu in het geheel ongeveer 12,000 man voetvolk en een kleine 3000 ruiters onder zijne bevelen. Te zwak om daarmede de keizerlijken en Spanjaarden slag te leveren, bepaalt Ernst Casimir zich tot het plaatsen van bezettingen binnen Arnhem, Doesburg, Zutphen, Deventer en Zwolle, en vooral tot het nemen van maatregelen ter verdediging van de Betuwe, - toen, even als in onze dagen, eene hoofdzaak bij de verdediging van ons land; de kolonel Harwood bezette in de Betuwe den linkeroever van den Rijn, van Schenkenschans tot Arnhem, met engelsche regimenten; Haulterive en Dieden, met fransche en hollandsche troepen, dien stroom van Arnhem tot Kuilenburg. Terwijl de Betuwe dus beschermd werd, nam men ook maatregelen om de land-

streek, noordwaarts tot aan de Zuiderzee, voor den vijand af te sluiten. Vreeswijk aan de Vaart werd bezet door eene 1000 man, onder Haultain, den bevelhebber van Sluis; en door het openen der sluizen werd de landstreek tusschen Vreeswijk en Utrecht onder water gezet, terwijl evenzoo door het openen der sluizen te Muiden de ruimte tusschen de Zuiderzee en de stad Utrecht door eene onderwaterzetting werd afgesloten. Kleine afdeelingen van Haultain werden als bezetting geplaatst in Wijk bij Duurstede en Wageningen, sloegen daar bruggen over den Rijn, en stelden dus die stadjes in gemeenschap met de krijgsmagt in de Betuwe. Brederode kreeg het bevel binnen de stad Utrecht, waar een duizendtal soldaten, voor de westindische compagn e aangeworven, tot zijne beschikking werden gesteld; later werd zijne magt versterkt door regimenten, die Denemarken afdankte, dat juist toen vrede met den keizer had gesloten; een dier regimenten, door Morgan aangevoerd, kwam in Zwolle en Deventer, terwijl die bevelhebber zelf met de verdediging van Naarden en Muiden werd belast. Golstein bezette Harderwijk met eenige compagniën. — Zoo doende sloot men voor den vijand den toegang tot Holland en tot de Betuwe, en verzekerde alle steden, die hij aan kon vallen, zoodanig, dat zij met gerustheid een beleg konden afwachten. De staten van Gelderland, Utrecht en Overijssel gaven bevel, dat overal het landvolk met have en vee de wijk zoude nemen binnen de muren der steden en verwoesten al wat het moest achterlaten; en de algemeene staten, om de onrust der gemoederen te bedaren, bragten hunne vergadering over in Utrecht, de meest door den vijand bedreigde stad.

Het is zeker, dat, wanneer de spaansche en keizerlijke legers niet op eene zoo onverstandige wijze den kostbaren tijd aan den IJssel en in de Veluwe hadden verspild, maar onverwijld en stoutmoedig naar Holland waren voortgerukt, het niet mogelijk zou zijn geweest, die maatregelen te nemen, die nu dat gewest onaanvalbaar maakten; maar even zeker is het, dat Frederik Hendrik op eene meesterlijke wijze partij trok van dien misslag des vijands, en dat de verdediging, door hem voorgeschreven, de onmiskenbare blijken draagt van groote bekwaamheid, en ten allen tijde als voorbeeld ter navolging kan worden aangehaald. De vijandelijke legers waren nu besloten in de landstreek, die zich tusschen den Rijn en de Zuiderzee uitbreidt, van den linkeroever van den IJssel tot aan de inundatie-linie, die van

Vreeswijk, om de stad Utrecht, naar Muiden liep; weinig kans was er voor die legers, om den kring door te breken, die hen omsloot, en om zich in Holland of in de Betuwe uit te breiden; nog minder kans was er, onvoorzien van belegeringsgeschut, eene der sterke steden te bemagtigen, die de verdediger zoo gemakkelijk kon ondersteunen; en allerminst was er kans om lang in eene landstreek te blijven, die toen ter tijd veel minder vruchtbaar en bevolkt was, dan in onze dagen, en die door vriend en vijand om het zeerst was verwoest geworden. Er bleef dus aan de vijandelijke legerhoofden niets anders over, dan hunne onderneming op te geven, en naar den regteroever van den IJssel terug te trekken; door den tijd zouden zij van zelve daartoe genoodzaakt zijn geworden; — maar een stout wapenfeit, door een der onderbevelhebbers des stadhouders gelukkig volbragt, verhaastte dien terugtogt en bevrijdde de republiek van elke vrees voor het doordringen des vijands tot Holland.

Otto van Gent, heer van Dieden, had verstandhoudingen weten aan te knoopen met eenige inwoners van het door de Spanjaarden bezette Wezel, en daardoor het ontwerp beraamd om die belangrijke vesting te verrassen. Er waren kansen voor het gelukken van dien toeleg: een gedeelte van de hoofdwal der vesting, herstelling behoevende, was voor het oogenblik slechts met een staketsel gesloten; en de groote afstand, waarop Wezel van de kampplaats der strijdende legers verwijderd was, maakte dat men in die stad aan geen vijandelijken aanval dacht en weinig voorzorgen nam. Dieden, zijn ontwerp door den stadhouder goedgekeurd ziende, verzamelt te Schenkenschans 1000 man uitgelezen voetvolk, meest van vuurwapens voorzien, en 8 kompagniën ruiterij, en gaat daarmede in den namiddag van den 18 Augustus op marsch, zijn weg langs Emmerik op Wezel nemende; Wolf, de hollandsche bevelhebber van Breevoort, zal met 600 man zijner bezetting, den 19 Augustus, twee uren voor het aanbreken van den dag, op eene bepaalde plaats op een half uur afstands van Wezel zijn, en zich daar bij Dieden voegen. Zoo doende hoopte men met overmagt de vesting te overvallen. Maar veelvuldig zijn de misrekeningen in den oorlog: regen, nachtelijke duisternis en slechte wegen doen Dieden op zijn marsch verdwalen en tijd verliezen; eerst om 4 uren 's ochtends is hij op een kanonschot afstands van Wezel; en Wolf, niemand ziende opdagen en vreezende alleen met zijne kleine afdeeling de geheele bezetting van Wezel het hoofd te

moeten bieden, is weêr weggetrokken. Dieden heeft dus niets dan zijne enkele afdeeling, weinig sterker dan de bezetting van Wezel; en het morgenrood, dat reeds de kimmen kleurt en op de wallen de schildwachten der Spanjaarden duidelijk afteekent, laat weinig hoop over op het gelukken van eene verrassing.

Toch besluit Dieden de onderneming door te zetten, overtuigd dat in den oorlog volharding en stoutheid gewoonlijk voeren tot het doel, dat men beoogt; hij geeft zijne bevelen, en dadelijk vangt de bestorming aan. Eene voorhoede onder den kapitein Huigens, daalt in de drooge gracht neder, klimt aan de andere zijde tegen de borstwering op, en houwt het staketsel omver, dat tijdelijk den muur vervangt. De spaansche schildwachten hebben die afdeeling van Huigens óf niet zien naderen, óf haar voor eene spaansche afdeeling gehouden; ten minste zij slaken geen wapenkreet, zij lossen geen musket, en alleen het vernielen van het staketsel doet de naastbijzijnde wachten toesnellen en op Huigens aanvallen. Maar de Hollander blijft overwinnaar en drijft zijne vijanden terug, die vermoeid zijn door de nachtwaak, en niet meer ondersteund worden door de versterkingen, die 's nachts met de wachten den stadswal bezetten, maar met het aanbreken van den dag weêr weggetrokken zijn.

Dieden dringt nu met al zijn voetvolk door de bres, op den wal; en terwijl hij drie zijner hoplieden, Marquette, Lauwick en Diest, met de hoofdmagt op den wal laat, om daar vasten voet te behouden, doet hij Huigens met 150 man de stad in naar de markt voortrukken en zendt Lauwick, Drost van Breevoort, met 120 soldaten naar de Eemsche poort, om die te overweldigen en daar de hollandsche ruiterij binnen te laten. Dit geschiedt: de poort wordt met een zwaren hamer opengeslagen, de valbrug neêrgelaten, zoo de legende beweert, doordien de ketting door een toevallig afgeschoten kogel wordt verbrijzeld, en de hollandsche ruiterij rent nu de stad in, verspreidt zich door de straten, en drijft overal de Spanjaarden uiteen, waar zij zich verzamelen. De uitkomst is nu niet onzeker meer; vooral niet nu Wolf, op het wapengedruisch teruggekomen, deel neemt aan den strijdt, en de schansen vermeestert, die de Spanjaarden aan den Rijn en de Lippe hebben. Wezel is weldra bemagtigd; van de 1400 man der bezetting zijn er 200 gesneuveld en de overigen gevangen genomen; onder de

laatste was Lozano, de spaansche stadsvoogd, die later zijne achteloosheid met de doodstraf boette. — Slechts 2 officieren en 30 soldaten kostte die schitterende overwinning aan Dieden.

De tijding van Wezel's val was voor de spaansche en keizerlijke legers, die van daar hunnen toevoer moesten ontvangen, het sein om de Veluwe te verlaten, ten einde daar niet blootgesteld te worden aan gebrek en hongersnood. Montecuculi krijgt bevel Amersfoort te ontruimen, en ook Salazar trekt weêr naar den IJssel terug; Van den Berge's leger verlaat dien stroom, waar vooreerst het bruggenhoofd nog bezet wordt gehouden en eene afdeeling achterblijft tot versterking van het keizerlijke leger, dat later door graaf Jan van Nassau werd aangevoerd; — moest men, helaas! dien glorievollen naam onder de namen van de kampvechters der dwingelandij, van de bestrijders van Nederland aantreffen! — Niet meldenswaard waren de latere verrigtingen van dat keizerlijke leger, dat, toen de overgave van 's Hertogenbosch aan Frederik Hendrik de handen vrij liet, zich haastte om het grondgebied der Republiek weêr te verlaten; waardoor dus eene onderneming eindigde, die, krachtvol doorgezet, Holland in het uiterste gevaar had kunnen brengen.

De inval der vijandelijke legers in de Veluwe, verre van Frederik Hendrik te bewegen tot het opbreken van het beleg van 's Hertogenbosch, was hem een prikkel te meer, om dat beleg met verdubbelde kracht door te zetten, ten einde zoo veel te spoediger die vesting te doen vallen en daarna 's vijands leger van den IJssel te verdrijven. Terwijl Van den Berge en Montecuculi den tijd doorbragten in werkeloosheid of in nietsbeduidende handelingen, aan werkeloosheid gelijkstaande, ontwikkelde hun groote tegenstander, bij het leiden der belegeringswerkzaamheden, al die geestkracht, al dat beleid, die hem een onsterfelijken naam onder de legerhoofden van ouderen en nieuweren tijd verzekeren.

Drie nieuwe aanvallen werden op 's Hertogenbosch gerigt, ten einde Grobbendonk's strijdkrachten meer te verdeelen en uit te putten, en de kans te vermeerderen van ergens een zwak en kwetsbaar deel der vesting aan te treffen; van Deuteren ging eene nadernis vooruit, in de rigting der St. Janspoort; even zoo van Orthen eene andere, naar de poort van dien naam; ter-

wijl, van Hintham uitgaande, regts van den weg, de aanvaller het lange regte gedeelte der hoofdwal poogde te naderen, dat zich tusschen de Hinthamer- en Ortherpoorten uitbreidt. Die laatste nadernis was inderdaad een reuzenwerk: men moest haar door het moeras aanleggen, en tot dat einde een dam maken door middel van fachinen en van aarde, die men van verre en met karren moest aanbrengen. Die dam had eene breedte van 8 ellen, was aan weêrszijden met borstweringen voorzien, hier en daar met geschut bewapend, en van afstand tot afstand verzekerd door kleine wapenplaatsen, geschikt om een honderdtal soldaten op te nemen, die daar de uitvallen der belegerden moesten te keer gaan.

Zoo als uit den aard der zaak volgt, waren de aanvalswerken van den stadhouder tegen 's Hertogenbosch slechts van een tijdelijken aard; maar hadden zij blijven bestaan, men zou er nog heden met bewondering op wijzen, als op een arbeid den Romeinen waardig, — dat volk, welks werken den onmiskenbaren afdruk dragen van grootheid en van kracht. Volhardende werkzaamheden, taai geduld, aanwending van al die hulpmiddelen die de kunst vermogend is te verschaffen, en dapperheid, die voor gevaar noch dood terugdeinsde, bragten op den Vughterweg de regimenten van Frederik Hendrik, voet voor voet, tot aan den hoofdwal der vesting.

De twee dwarswallen (traversen), die tusschen het fort St. Antonie en de stad waren aangelegd, worden achtervolgens vermeesterd, nadat de grachten dier werken met biesbruggen of met dammen zijn overgetrokken, en in de borstweringen bressen zijn gemaakt door het springen van mijnen. Die vermeesterde werken worden dadelijk bezet en met geschut bewapend, en dienen alzoo, om de nadering tot de volgende werken te begunstigen; de voorgracht van het ravelijn voor de Vughterpoort wordt overgetrokken en ook dat ravelijn eindelijk bestormd en vermeesterd, nadat ook daar de borstwering door het springen van eene mijn geopend is. Nu vangt men aan, bij de hoofdgracht, die 's Hertogenbosch omgeeft en die, van ruim 60 ellen breedte, ondoorwaadbaar is, een overgang te maken naar het bastion, dat de aanvaller regts van de Vughterpoort ziet liggen. Die overgang is eene galerij, aan weêrskanten en van boven met houtwerk bekleed, met aarde overdekt om het in brand steken te voorkomen, en aan de linkerzijde stevig genoeg om het geschutvuur te weêrstaan, dat van het bastion aan de andere

zijde der Vughterpoort daarop kan worden gerigt. Bij eene groote batterij van 8 vuurmonden, geplaatst bij de tweede der veroverde traversen, slaat de belegeraar eene brug over den Dommel, en maakt nu van daar, door middel van fachinen een weg door het moeras heen, tot aan de andere face van het aangevallen bastion bij de Vughterpoort. Ook hier maakt men, aan de hoofdgracht genaderd, eene galerij om haar over te trekken; de dam zelve wordt door eene borstwering van fachinen beschermd, en met drie stukken geschut bewapend, om de vuurmonden te beantwoorden, waarmede de vijand uit de vesting dien arbeid wil beletten.

Onmogelijk is het, om hier in bijzonderheden al de aanvalswerken, door Frederik Hendrik aangelegd, te vermelden; de vlugtige en oppervlakkige schets, die wij daarvan geven, moge echter dienen om het buitengewone dier werken naar waarde te doen schatten, vooral door hem, die bekend is met de gesteldheid van den moerassigen grond, welke Noordbraband's hoofdstad omgeeft. Bij al de belegeringen, door den stadhouder gevoerd, was het altijd zijn hoofdbeginsel, door arbeid en inspanning tot zijn doel te geraken, — niet door eene roekelooze opoffering van het bloed zijner soldaten, waarmede nooit een veldheer spaarzamer is geweest dan hij; maar hoe trouw hij ook bij dat beleg van 's Hertogenbosch aan dat beginsel vasthield, toch kon het niet anders of de krachtige verdediging, door Grobbendonk gevoerd, moest den Nederlanders het naderen der vijandelijke vesting op een duren prijs doen te staan komen. Op alle mogelijke wijzen trachtte het spaansche legerhoofd den val zijner vesting te voorkomen of te vertragen; zijn geschutvuur, onafgebroken op de loopgraven der aanvallers gerigt, maakte den arbeid van dien aanvaller ten hoogste gevaarlijk en deed menig offer vallen; dáár sneuvelden onder anderen de fransche kolonel Courtaumer, en de Engelschman Vere, vermaard in onze krijgsgeschiedenis als een der dapperste onderbevelhebbers van Maurits en Frederik Hendrik. Het nemen der verschillende werken had meestal plaats ten gevolge van bestorming, en na dappere verdediging, die gevoelige verliezen kostte aan den belegeraar. Herhaalde uitvallen werden door Grobbendonk's troepen gedaan; eens staken zij daarbij een goed gedeelte van den fachinendam in brand, die aan de noordzijde der stad door het moeras heen gemaakt werd; een andermaal poogden zij, hoewel vruchteloos, naar de zijde van Hin-

tham en Dungen het opgehoudene rivierwater weêr naar de stad te doen stroomen en zoo de werken des belegeraars te vernielen. Ook van buiten ondernamen de Spanjaarden het, om 's Hertogenbosch ter hulp te komen, vooral door het doorsteken der dammen in de Dommel en de Aa; die ondernemingen werden echter verijdeld door de werkdadigheid van des stadhouders ruiterij, die, onder Stakenbroek en Bouillon, de Spanjaarden in kleine gevechten sloeg, en zich meester maakte van het versterkte kasteel van Eindhoven.

Ten laatste was de stadhouder aan het eindpunt der worsteling gekomen, en bleef hem de zege als welverdiende prijs van volharding en dapperheid. Eene mijn, onder het bastion bij de Vughterpoort aangelegd, springt en maakt eene wijde bres in de borstwering van dat bolwerk; de alarmtrom en het gelui der stormklok doen bezetting en burgerij naar de bedreigde plaats snellen, om bij de daar gemaakte binnenverschansing den verwachten aanval der belegeraars af te slaan. Maar die aanval heeft niet plaats, daar de stadhouder niet onnoodig het bloed zijner soldaten wil vergieten, en begrijpt dat de verdediging van zelve zal ophouden. De bres zal dra ter bestorming gereed zijn; ook op andere gedeelten is de belegeraar doorgedrongen en graaf Willem heeft het hoornwerk voor de Hinthamerpoort vermeesterd; de strijdmiddelen der verdedigers zijn schier uitgeput; de voorraad aan buskruid is gering geworden; 1200 Spanjaarden zijn reeds gevallen gedurende dit beleg; en even veel zijn door hunne wonden buiten staat om langer deel te nemen aan de verdediging. Grobbendonk beseft, dat er ruimschoots voldaan is aan de eischen van pligt en eer, en dat er nu aan de stem der menschelijkheid gehoor mag worden gegeven. Hij treedt in onderhandeling met den stadhouder, en den 14 September 1629 wordt de overeenkomst gesloten, waarbij 's Hertogenbosch aan de Nederlanders wordt overgegeven, en de spaansche bezetting een vrijen uittogt erlangt met wapens en krijgseer.

In den vroegen ochtend van den 17 September 1629 trekken 12 kompagniën van het leger des stadhouders door de bres binnen om zich van 's Hertogenbosch te verzekeren; gelijktijdig verlaat de spaansche bezetting die stad door de St. Janspoort. Een langen optogt maakt die bezetting uit door de menigvuldige wagens met goederen, zieken en gewonden, die door haar worden medegevoerd. De trein wordt geopend door eene ruiter-

bende, met vuurwapens voorzien, en honderd man voetvolk; dan volgen de onafzienbare rijen der voertuigen; daarna drie bataillons voetvolk, uitmuntende en goed uitgeruste soldaten, wier slaande trommen en vliegende vaandels, de uitdrukking van een regtmatigen krijgsmanstrots, eer van zege dan van nederlaag schijnen te spreken; terwijl eindelijk drie kompagniën ruiterij, met den helm op het hoofd en het pistool in de hand, den optogt sluiten. De stadhouder, omgeven door zijne krijgsoversten en door den krijgshaftigen adel van Frankrijk, Engeland en Duitschland, ziet zijne vijanden voorbij zich heen trekken en ontvangt de begroeting van Grobbendonk, wien hij eene welverdiende hulde bewijst voor het uitstekende van de verdediging. Onder een ruim paviljoen gezeten en omringd door de schoonen van haar hof, is Amelia van Solms ooggetuige van de zegepraal van haren aangebeden held; en Boheme's voortvlugtige koningin vergeet daar, voor een oogenblik, de smart over het verlies eener kroon en de veel vlijmender moedersmart, die haar kort te voren had getroffen, toen de golven van het IJ onmeêdoogend haren oudsten zoon verzwolgen. Duizende menschen uit alle oorden van Holland toegestroomd, vervullen het leger, de loopgraven en de batterijen, om met eigen oogen te zien, hoe 's vijands sterke wallen voor Nassau's krijgsbeleid waren bezweken, en hoe de Heer der heirscharen de wapenen der kampvechters voor onze vrijheid, met voorspoed en zege had gekroond.

Poëzij en schilderkunst hebben dit luisterrijke wapenfeit van Frederik Hendrik vereeuwigd, en wèl hadden zij het regt daartoe; want het is aan geen onbeduidend krijgshoofd, aan geene onbeteekenende daden, dat Vondel zijne zangen en Jordaens zijn penseel gewijd heeft. De belegering van 's Hertogenbosch in 1629, en de krijgsbedrijven, die daarmede gepaard gingen, kunnen ten allen tijde den toets doorstaan van het naauwkeurigste onderzoek, van de scherpste ontleding; hoe ook de krijgskunst van gedaante moge veranderen, het glorievolle van die wapenfeiten verandert niet. Daar is in Frederik Hendrik's handelingen in 1629, een genie en eene heldengrootheid, die de bewondering der eeuwen verdienen, en zijn naam met een onsterfelijken roem omgeven.

II.

MAASTRICHT (1632).

De twee jaren, die op de verovering van 's Hertogenbosch volgden, zijn door geen groote wapenfeiten in de Nederlanden gekenmerkt geworden. De uitputting, door de geweldige inspanningen van het jaar 1629 te weeg gebragt, belette zoowel de eene als de andere partij, in 1630 een leger te velde te brengen; en ook in 1631 had er niets anders plaats dan eene mislukte poging van Frederik Hendrik, om het beleg van Duinkerken te ondernemen, en de nederlaag, die de spaansche vloot op het Slaak onderging, toen zij, met eenige duizend man landingstroepen aan boord, Voorne en Flakkee wilde veroveren.

Die weinige werkzaamheid der beide oorlogvoerende partijen vond ook gedeeltelijk haren grond in de steeds toenemende zucht tot vrede aan de zijde van het uitgeputte Spanje, dat meer dan eens onderhandelingen trachtte aan te knoopen. Die pogingen mislukten echter door den weêrzin der Republiek, om de wapenen neder te leggen; de roem der kortelings behaalde overwinningen, de groote voordeelen in de beide Indiën verworven, de veroveringen daar gemaakt, — en nog meer dan dit alles, godsdienstige opgewondenheid, en de nog zoo levendige herinnering aan de gruwelen der spaansche dwingelandij, maakten het hollandsche volk ongezind tot den vrede. Spanje oogstte toen de wrange vruchten van zijne vroegere verraderlijke staatkunde: „herinneren wij ons," zeiden in 1630 de regenten van Haarlem, „dat de koning van Spanje een trouwelooze meineedige tiran is, die noch woord, noch beloften, noch eed houdt, langer dan hij daar voordeel in vindt; die alle inwoners der Vereenigde Nederlanden voor rebellen heeft verklaard en te vuur en te zwaard veroordeeld; die den ketters geen woord behoeft te houden, noch kan houden; en die, bij alle onderhandelingen van vrede en bestand met de Vereenigde Nederlanden, zijne valschheid, trouwloosheid en bedrog heeft bewezen." Daar, waar de hoofden des volks zulk eene taal voeren, kan men zich de opgewondenheid der menigte voorstellen, en zal men ligtelijk inzien, dat de vrede nog niet nabij kon zijn met een vijand, dien men zóó wantrouwde en verfoeide.

Oorlog dus, tot de geheele tenonderbrenging des vijands, — dit was toen Holland's leus; en het jaar 1632 was bestemd, om eene meer dan gewone poging te zien aanwenden tot die knotting der spaansche magt. Nog minder de zegepralen in de Indiën behaald — Batavia aan de ontelbare heirscharen der Javanen ontworsteld; de veroveringen in Brazilië; Pater, 's vijands vloten slaande en, als echt hollandsch vlootvoogd van dien tijd, zijne overwinning met den dood bekoopende; — nog minder die gebourtenissen, hoe grootsch en roemvol dan ook, waren het, die toen hoop gaven op de geheele tenonderbrenging des vijands; die hoop was toen veel meer gegrond op de gebeurtenissen in Duitschland en op den bijstand en de medewerking, die men in de Spaansche Nederlanden zelve meende te vinden.

Gustaaf Adolf was opgetreden als kampvechter voor Duitschland's vrijheid en voor het vertrapte protestantismus; en zijne verschijning was genoegzaam geweest, om het in den dertigjarigen oorlog zoo snel afwisselende krijgsgeluk weêr geheel ten ongunste van Oostenrijk te doen keeren. De keizerlijke legers, die nog kort te voren zegevierend waren doorgedrongen tot de kusten der Oostzee en tot in Denemarken, ondervonden nu op hunne beurt tegenspoed en nederlaag; Tilly, „wiens moed zoo dartel steigerde," toen Maagdenburg in de vlammen verging, werd in den loop zijner overwinningen plotseling gestuit; Breitenfeld zag hem voor zijne vijanden vlugten, en de Lechstroom was getuige van zijne nederlaag en dood; de onverwinbare noordsche koning trok met zijne heirscharen geheel Duitschland door, en de sidderende keizer moest, als laatste redmiddel tegen dien geduchten vijand, de hulp afsmeeken van den gehoonden Wallenstein, en de vorstentrots buigen voor den grooteren trots diens veldheers. Dat waren de verbazende gebeurtenissen, op duitschen grond voorgevallen in het tijdperk tusschen 1629 en 1632; in dat laatste jaar scheen dus de Republiek niets te vreezen te hebben van de zijde van Duitschland; want Gustaaf Adolf was zoo zeer aan onze zaak verbonden, dat hij zelfs eenmaal den stadhouder voorstelde, om het leger der Republiek met het zweedsche leger te vereenigen. Frederik Hendrik wees dit voorstel af, wijselijk inziende, dat de belangen der Republiek niet zoo geheel dezelfde waren, als die van Zweden, om zulk eene vereeniging der heirmagten wenschelijk te doen zijn; denkelijk ook, dat de stadhouder te veel zijne eigene waarde gevoelde, om het opperbevel af te staan, zelfs

aan een veldheer zoo groot als Gustaaf Adolf. Maar, hoezeer gescheiden van het leger der Republiek, waren de zweedsche legers echter in ons voordeel werkzaam; daardoor werd de magt des keizers in Duitschland bezig gehouden en verhinderd om zich te mengen in de nederlandsche oorlogen; daardoor werd Spanje zelfs genoopt, om een gedeelte zijner legermagt, onder Gonzales de Cordova, uit de Nederlanden naar Trier en naar den Rijnkant te doen oprukken, ten einde het veege keizerrijk ten minste eenige hulp te verleenen tegen zijne magtige vijanden.

Uit Duitschland verwachtte dus Frederik Hendrik, in 1632, geen vijanden ter zijner bestrijding te zien opdagen; in de Zuidelijke Nederlanden meende hij vrienden en aanhangers te zullen vinden, die zich bij hem zouden aansluiten en de zege op Spanje gemakkelijk maken. De adel der Zuid-Nederlandsche gewesten heeft eene treurige rol gespeeld in het bloedige drama van den tachtigjarigen oorlog, en is daarbij heen en weêr geslingerd geworden, dan eens toegevende aan de verontwaardiging over de spaansche dwinglandij, dan weêr aan de vrees voor de hervorming en aan naijver op Oranje; in 1632 was die adel in een dier oogenblikken, waarin het misnoegen over de krenking van zijne regten door de spaansche gebieders, de bovenhand behield over alle andere gevoelens, en hem deed besluiten om zich tegen die gebieders te verheffen. Réné van Renesse, graaf van Warfusé, die aan het hoofd van het bestuur der geldmiddelen in de Spaansche Nederlanden stond, kwam in het geheim in den Haag en in Rijswijk, om aan den stadhouder den bijstand te verzekeren van een groot deel van den brabandschen adel; en zeker, zóó verraderlijk eene zending was aan Warfusé goed opgedragen, aan een man, die de partij der Republiek alleen uit eigenbelang koos, en die de verwarring van eene geheele omkeering in de algemeene zaak noodig had, om de verwarring in zijne eigene zaken te herstellen; een onverlaat, zonder eer of geweten, die de eene partij voor de andere verraadde, en daarvan het laatste blijk gaf, toen hij in 1637 de stad Luik, die hem als vlugteling had opgenomen, aan de Spanjaarden in handen wilde spelen, een der regenten op een gastmaal deed vermoorden, maar in zijn snooden toeleg gestuit werd door den krachtigen wederstand der Luikenaars, die zich van den booswicht meester maakten en hem in hunne geregte woede deden sneven.

Dat zulk een man tot zendeling was gekozen, bewijst weinig voor de waarde van hen, die hem afgezonden hadden. Maar Warfusé noemde als zijne medestanders den graaf Van den Berge — den vroegeren veldheer van het spaansche leger, maar toen in dat veldheerschap vervangen door een Spanjaard, den markies de Santa Croce,, — den prins van Espinoy, den graaf van Egmond, en andere leden van den oudsten en magtigsten brabandschen adel, die hunne verongelijking door de spaansche regering niet langer konden verkroppen en daarom den stadhouder hunne diensten aanboden. De medewerking van die mannen, die door geboorte, rijkdom en geschiedkundigen naam een zoo grooten invloed op hunne landgenooten konden uitoefenen, scheen aan de hoofden der Republiek de taak van de geheele bevrijding der Nederlanden gemakkelijk te zullen maken; zij bouwden hunne onderneming in 1632 dan ook op die medewerking; en, vóór den aanvang van den veldtogt, vaardigden de Algemeene Staten eene oproeping uit aan de Zuid-Nederlandsche gewesten, waarbij deze werden aangespoord, „het ondraaglijk juk" der Spanjaarden af te schudden, en waarbij plegtig beloofd werd, dat, wanneer zij dit deden, de Republiek die gewesten zoude „houden bij hunne voorregten, vrijdommen en regten, en de openbare oefening van hunne godsdienst."

Warfusé had de belegering van Maastricht als de beste handeling voor het leger van den stadhouder opgegeven; en werkelijk werd tot de verovering van het limburgsche besloten. De uitbreiding van het grondgebied der Republiek aan die zijde, had het groote voordeel, dat daardoor de Spaansche Nederlanden meer afgescheiden werden van Duitschland en meer verstoken van den toevoer en de ondersteuning, die zij dikwijls vandaar ontvingen; terwijl het voortrukken langs de Maas, het kiezen van dien stroom tot operatielijn, het hollandsche leger in staat stelde om te water alles gemakkelijk aan te voeren, wat het noodig had. Die laatste omstandigheid was gewigtig vooral in dien tijd, omdat de landwegen toen zoo slecht en gebrekkig waren, en het dus een zeer groot voordeel was, partij te kunnen trekken van de vaart op rivieren of kanalen.

De heide bij Mook was alweêr de verzamelplaats van het leger der Republiek, dat daar in de laatste dagen van Mei 1632 bijeenkwam; het telde 17000 man voetvolk en 4000 ruiters. Het voetvolk maakte 22 regimenten uit, en wel: 9 hollandsche

of friesche regimenten, 4 fransche, 4 engelsche, 3 schotsche, 1 duitsch regiment en 1 regiment Walen. De voornaamste bevelhebbers onder Frederik Hendrik waren: de friesche stadhouder Ernst Casimir, met zijn zoon graaf Hendrik Casimir; graaf Maurits van Nassau, de latere landvoogd van Brazilië; de heer van Brederode, de kolonel Pinsen, Varik en Wijnbergen; Stakenbroek, Stirum en Bouillon voerden de ruiterij aan. Men had bij het leger 83 stukken geschut, waaronder echter slechts 12 of 18 zware vuurmonden; voorts 1500 wagens, waarvan een honderdtal met beschuit waren beladen, anderen met brood en het grootste gedeelte met krijgsbenoodigheden, met ponten om bruggen te slaan, met molens, ovens en wat toen een leger voor zijn verder onderhoud noodig had.

Geheel in het begin van Junij vangt de togt in de zuidelijke rigting aan. De helft der ruiterij, onder Stirum, en het voetvolk gaan langs den regteroever der Maas voort, terwijl Stakenbroek met de andere helft der ruiterij den linkeroever volgt. Den derden dag komt het heir voor Venlo, dat, na een beleg van drie dagen zich overgeeft; de bezetting — zes zwakke spaansche kompagniën — verwerft een vrijen uittogt. Het bevel over de veroverde vesting wordt opgedragen aan den kolonel Niklaas van Brederode, een basterd van dat aloude geslacht; en een basterd in den volsten zin des woords, want hij was het, die door lafheid of verraad, later (1637) Venlo weêr in de handen der Spanjaards deed vallen.

Gedurende dat beleg van Venlo, heeft Wijnbergen met zijn regiment zich meester gemaakt van Stralen, toen eene kleine versterkte stad, en graaf Ernst Casimir het beleg geslagen voor Roermond, dat zich een dag later dan Venlo overgeeft. Dat kortstondige beleg van Roermond kostte het leven aan Ernst Casimir, die, doodelijk gewond door een musketkogel, weinige uren later stierf; een van het groot getal der nassausche vorsten, die als kampvechters en martelaars voor Nederland's vrijheid den dood op het slagveld hebben gevonden. Ernst Casimir werd zeer betreurd, „niet alleen omdat hij zich vermaard had gemaakt door de wapenen, maar ook omdat hij zeer geliefd was door zijn minzaam gedrag;" dubbele lof, hem door den tijdgenoot gegeven, en die den nakomeling onwillekeurig koning Willem II in de gedachte brengt.

Daags na de overgave van Roermond, wordt de togt voortgezet tot Maaseyck, waar eene schipbrug wordt geslagen om

het leger op den linkeroever van de Maas te doen overgaan; het stadje Sittard was dien dag door hollandsche troepen in bezit genomen. Den volgenden dag bereikt het heir het dorp Haren; en een dag later, den 10 Junij 1632, slaat het zich om de muren van Maastricht neder en omgeeft die vesting aan alle zijden.

De Hollander, die langs den een of anderen oever der Maas voor het eerst Maastricht nadert, wordt getroffen door het schilderachtige tafereel, dat hem die stad aanbiedt, die zich daar in eene kom aan zijne voeten uitbreidt, door een kring van hoogten omgeven; slechts eene enkele dier hoogten — de St. Pietersberg, aan de zuidzijde — komt de stad nabij; maar de andere loopen reeds op een uur afstands in zachte hellingen naar Maastricht af, en vormen een landschap, dat, door den kronkelenden Maasstroom doorsneden, een der heerlijkste gezigten geeft, welke een natuurvriend zich kan wenschen. De stad, wier oorsprong zich in de grijze oudheid verliest, is eene van die steden, welke rijk zijn aan grootsche geschiedkundige herinneringen, en waarvan men met Byron's woorden kan zeggen: „vele vervlogene jaren en eeuwen, en de adem des storms en de woede des oorlogs zijn over haar heengegaan." Daar had, vóór Frederik Hendrik, Parma zijn heldenzwaard gezwaaid, en lang, vruchteloos, de bressen bestormd, door onvolprezen dapperheid verdedigd; daar zouden later Frankrijk's legers zich nederslaan, bij die herhaalde oorlogen, welke het ons zoude aandoen, als het naar de verovering of onderwerping van Nederland zoude streven.

Maastricht ligt op den linkeroever der Maas, ter plaatse waar die stroom het riviertje de Jeker opneemt; en tegenover Maastricht, op den regteroever, ligt Wyck, eene voorstad, die, door eene steenen brug met de stad verbonden, een geheel met haar uitmaakt. Tusschen de Jeker en het hoogere gedeelte der Maas, nadert de St. Pietersberg de stad tot op eenen afstand van ruim duizend passen; de andere hoogten, die in eenen kring de stad omgeven, blijven verder van haar verwijderd; en de grond tusschen die hoogten en de stad is, over het geheel genomen, open en droog, en levert geene bijzondere hindernissen op. Maastricht was in 1632 niet voorzien van die uitgebreide vestingwerken, welke het thans omgeven; maar voor de aanvalsmiddelen van die dagen was het nog altijd zeer sterk door een breeden en hoogen hoofdwal met metselwerk be-

kleed, en met eene gracht voor zich, grootendeels droog en de verbazende diepte hebbende van 16 à 17 ellen; de bedekte weg en eenige buitenwerken voltooiden de versterkingsmiddelen. Wijck, in een' vlakken en lageren grond gelegen, was omgeven door eenen hoofdwal met bastions, met eene natte gracht, en met twee ravelijnen voor de beide poorten, die naar Aken en naar Sittard geleiden. — De Spanjaarden hadden binnen Maastricht eene bezetting geplaatst van 3000 man voetvolk en 2 kompagniën ruiterij. Bevelhebber was de baron van Lede. Van krijgsbehoeften en leeftogt was de stad overvloedig voorzien, en 45 stukken geschut maakten, voor dien tijd, eene sterke bewapening uit.

Maastricht, alom genaakbaar en aan te vallen, heeft op lange na niet die sterkte, welke 's Hertogenbosch aan hare bijna ontoegankelijke ligging ontleent; en de bezetting, minder sterk dan die, welke Grobbendonk aanvoerde, scheen de vermeestering van Maastricht tot een veel gemakkelijker taak te zullen maken, dan het vroeger de vermeestering van 's Hertogenbosch was geweest. Zoo zoude het ook zijn wanneer Frederik Hendrik met de vesting alleen zoude te doen hebben. Maar wanneer er vijandelijke legers tot ontzet kwamen opdagen, dan zou het moeijelijker vallen om die legers van Maastricht af te houden en te beletten tot die vesting door te dringen. Want juist die opene landstreek, welke de nadering tot Maastricht geene belemmering in den weg legde, bood ook niet die sterke natuurlijke verdedigingsmiddelen aan, waarvan de stadhouder voor 's Hertogenbosch partij had getrokken om Van den Berge's heir tegen te houden; en de ligging van Maastricht, op de beide oevers van de Maas, liet aan de bezetting dier vesting eenen wijderen kring vrij tot het doen van uitvallen, en dwong daardoor den belegeraar tot meer krachtsontwikkeling om die uitvallen tegen te gaan.

Dadelijk bij de verschijning van het hollandsche leger voor Maastricht, werd de insluiting dier vesting verrigt. Op den linkeroever der Maas vreesde men de nadering der spaansche hulpbenden het meest; de hoofdmagt des stadhouders bleef dan ook op dien oever en breidde zich daar uit in een' halven kring, van het dorp Smeermaas, aan het lagere gedeelte der Maas, tot aan Slawante en het huis den Lichtenberg, op den St. Pietersberg, aan het hoogere gedeelte der rivier. Te Smeermaas sloeg Brederode zijn kamp op; hij had bij zich 3 holland-

sche regimenten voetvolk en het grootste gedeelte der ruiterij onder Stakenbroek. Op een heuvelkling, op den weg naar Tongeren, plaatste zich de stadhouder met de fransche en engelsche regimenten; regts van hem, op de hoogte, op den linkeroever van de Jeker, kwam graaf Hendrik Casimir met een regiment Friezen en een regiment Duitschers. De St. Pietersberg werd bezet door 3 hollandsche regimenten, onder Pinsen, die zijn kamp opsloeg nabij de plaats, waar zich thans het fort St. Pieter bevindt. Op den regteroever der Maas kwam het overige van het voetvolk, dat onder graaf Maurits zich legerde nabij het dorp Amby, tusschen de wegen naar Aken en naar Sittard; nagenoeg de helft der ruiterij bleef ook op dien oever; een gedeelte daarvan, onder Stirum, werd geplaatst in het dorp Hocht, tegenover Smeermaas; en het andere gedeelte, onder den hertog van Bouillon, sloot de ruimte af tusschen het kamp van graaf Maurits te Amby en het hoogere gedeelte van de Maas.

Ieder kamp wordt dadelijk met wal en gracht omgeven, en daarna, van het eene kamp naar het andere, eene borstwering opgeworpen van 3 el hoogte met eene gracht daarvoor. Op die wijze is weldra de geheele stad, op de beide Maasoevers, met een kring van verschansingen omgeven, die aan een vijandelijk leger den toegang tot Maastricht belet; die kring, op den linkeroever der rivier in weinige dagen gevormd, is op den regteroever eerst later voltooid, omdat daar minder vrees bestaat voor een spoedig oprukken van eene spaansche legermagt. De gemeenschap tusschen de twee deelen der belegerende magt, op de beide oevers der rivier, wordt bevorderd door twee schipbruggen, de eene benedenwaarts bij Smeermaas, de andere bovenwaarts van de stad, aan den voet van den St. Pietersberg, bij het kamp van Pinsen; op de beide oevers worden de verschanste liniën tot aan de rivier zelve verlengd, zoodat zij de bruggen beschermen. Eene hoeve in het dal van den Jeker, tusschen de stelling van Pinsen op den St. Pietersberg en het kamp van Hendrik Casimir, op de hoogte die op den anderen oever het dal omsluit, wordt bezet en versterkt door eenige kompagniën van die beide bevelhebbers; de Jeker wordt afgedamd en op die wijze het dal onder water gezet, en dus een klein gedeelte der liniën van Frederik Hendrik onaanvalbaar gemaakt.

Na het voltooijen van die verschanste linie rondom Maastricht, wordt er een aanvang gemaakt met den belegerings-

arbeid tegen die vesting. De aanval is gerigt op de werken bij de Brusselsche poort, nagenoeg hetzelfde gedeelte der vesting, waar Parma vroeger (1579) was binnengedrongen, en waar later (1673) Lodewijk XIV en Vauban zouden aanvallen. In twee nadernissen gaat men vooruit, in de rigting van twee torens of uitspringende gedeelten van den hoofdwal, aan weêrszijden van de Brusselsche poort; de nadernis regts wordt door de engelsche regimenten aangelegd, die links door de fransche. Beide nadernissen, tot zekeren afstand gevorderd, worden daar weêr verbonden door eene groote loopgraaf of parallel. De regelen der belegeringskunst werden hier even naauwgezet opgevolgd, als men daarvan roekeloos is afgeweken bij de vermaarde belegering, die in onze dagen de wereld in gespannen aandacht houdt; maar het krachtige hulpmiddel, dat in onze dagen de voorname oorzaak van den val eener vesting is — de artillerie — ontbrak bijna geheel aan Frederik Hendrik; niet meer dan z e s zware stukken geschut konden tegen die vesting worden aangewend; al het andere, grootendeels ligte vuurmonden, moest dienen tot bewapening der verschanste liniën.

De hoop op een opstand der Zuidelijke Nederlanden tegen de spaansche heerschappij bleek weldra geheel ijdel te zijn. Toen het leger der Republiek voor Maastricht was verschenen, nam Van den Berge, met eenige der edelen van zijnen aanhang, de wijk naar de onzijdige stad Luik; de aanzoeken der infante Isabella, om naar Brussel terug te keeren, beantwoordde hij met bittere klagten over den ondank, dien hij van de spaansche kroon had ondervonden, waaraan hij veertig jaren lang zijne diensten had gewijd en het leven zijner broeders ten offer gebragt. De graaf vaardigde aan de geestelijkheid, den adel en de steden der Nederlanden eene regtvaardiging van zijn gedrag uit, en eene uitnoodiging tot navolging; tevens maande hij alle Nederlanders aan, om de spaansche krijgsdienst te verlaten en zich bij hem te voegen, om het vaderland van de spaansche dwingelandij te verlossen. Maar die aanmaning vond nergens ingang; en toen de infante Van den Berge openlijk schuldig verklaarde aan gekwetste majesteit, muiterij en verraad, en de straffen, op die misdaden gesteld, over hem uitsprak, was er geene stem, die zich in het voordeel van den graaf verhief. Als banneling nam Van den Berge de wijk naar Holland; en Frederik Hendrik en de hoofden der Republiek oogstten van de zamenspanning met Van den Berge niets anders in dan de on-

eer, die er altijd in gelegen is, het verraad aan te moedigen en te heulen met hen, die het plegen.

Eene tweede teleurstelling wachtte den stadhouder in den spoedigen terugkeer der spaansche legermagt, die onder Gonzales de Cordova, tot bijstand van den keizer, naar Duitschland was getrokken. Het dreigende gevaar, waarin hare eigene staten verkeerden, bewoog de infante Isabella, om voor het oogenblik af te zien van het helpen van een bondgenoot, en hare strijdkrachten uitsluitend alleen in de Nederlanden aan te wenden. Gonzales de Cordova keert op bekomen bevel ijlings terug, gaat te Namen de Maas over, en voegt zich te Thienen bij het spaansche leger van Santa Croce. Die bevelhebber heeft nu in alles 18000 man voetvolk en 6000 ruiters bij zich, eene magt, die van den stadhouder met eenige duizend man overtreffende. Santa Croce, met dit heir van Thienen opbrekende, slaat zich den 22 Junij daarmede neder tusschen Tongeren en het kamp des stadhouders; en drie salvo's van het spaansche geschut geven aan de verdedigers van Maastricht berigt van zijne nabijheid en van het ontzet dat hen wacht.

Maar de stadhouder had weder, tot wering van dat ontzet, al die hulpmiddelen te baat genomen, welke zijne werkzaamheid en krijgskennis hem bij zoo menige belegering aan de hand gaven. Hoezeer pas twaalf dagen verloopen waren, sedert het leger der republiek voor het eerst voor de muren van Maastricht was verschenen, waren toch niet alleen de verschanste liniën geheel voltooid, maar zelfs versterkt op den linkeroever der Maas door buitenposten van aanmerkelijke afmetingen, met geschut bewapend en door dubbele borstweringen in verband gesteld met de verschanste liniën. Die buitenforten waren vijf in getal: eene schans bij Smeermaas, buitenwaarts van het kamp van Brederode, werd door de regimenten van dien bevelhebber opgeworpen en naar zijn naam genoemd; twee andere schansen, aan weerszijden van den weg naar Tongeren, nabij het kwartier van Frederik Hendrik, werden de fransche en engelsche schans genoemd, naar die regimenten, welke daaraan hadden gearbeid; even zoo werd de naam van friesche schans gegeven aan de sterkte, die bij het kamp van Hendrik Casimir, op den linkeroever van de Jeker, door het friesche regiment werd gebouwd; en eindelijk ontving eene vijfde schans, op den St. Pietersberg, buitenwaarts van het kamp van Pinsen aangelegd, den naam van dien aanvoerder.

De dreigende nabijheid van Spanje's heirmagt dwong den stadhouder tot voorzorgen tegen een nachtelijken overval, en deed hem van zijne soldaten buitengewone inspanningen vorderen; zonder morren getroostten zij zich die inspanningen, omdat zij het volste vertrouwen hadden op het verstand en schrander doorzigt van hun veldheer, die naar gewoonte in al de vermoeijenissen der zijnen deelde. Elke nadernis tegen Maastricht had 12 kompagniën voetvolk tot bezetting, door 2 kornetten ruiterij ondersteund; geen te groote magt om de herhaalde en heftige uitvallen te wederstaan, door van Lede's soldaten ondernomen. Behalve die loopgravenwachten moesten er ook afdeelingen achterblijven tot bewaking der verschillende legerkampen; maar al wat hiertoe niet gevorderd werd, dus de hoofdmagt des legers, kwam elken avond in slagorde bij de liniën op den linkeroever der rivier; geschut, op verschillende punten der liniën in batterij gebragt, het voetvolk daarbij, de ruiterij tot ondersteuning achter het voetvolk, de stadhouder zelf te paard, aan het hoofd van zijn heir, gereed om dadelijk daarheen te snellen, waar de vijand den aanval zoude doen. Maar telkens werd de verwachting van dien aanval teleurgesteld; de nachtelijke duisternis werd nooit verhelderd door het flikkeren der vijandelijke lonten, de nachtelijke stilte niet afgebroken door den afgemeten tred der spaansche regimenten, of door het getrappel der onstuimige paarden; en de aanbrekende dageraad lichtte over de heidevlakten van Limburg, — maar het leger des stadhouders zag daar geen vijand in slagorde staan, gereed tot den krachtigen aanval op de verschansingen der Nederlanders en bereid om ten koste van den dood van menig dappere, zich een weg tot Maastricht te banen en die stad aan het geweld, dat haar bedreigde, te ontwringen.

Santa-Croce oordeelt de verschansingen der Nederlanders om Maastricht, op den linker Maasoever, te sterk om die aan te vallen; hij wil nu de rivier overtrekken, om op den regteroever den aanval te beproeven, waar hij weet, dat de liniën des stadhouders met minder zorg zijn aangelegd. Hij trekt tot dat einde naar Haren, een dorp bij het lagere gedeelte van de Maas en niet ver verwijderd van Brederode's kamp te Smeermaas. Hier beproeft de Spanjaard, tot tweemalen toe, den overtogt over de Maas; tot tweemalen wordt die poging verijdeld, en langen tijd wordt hier door Frederik Hendrik eene rivierverdediging volgehouden, zoo als zij in onze dagen, nu de kunst om bruggen

te slaan zooveel vorderingen gemaakt, en het artilleriewezen zulk eene ontzettende uitbreiding verkregen heeft, bij eene rivier zoo als de Maas bij Maastricht, moeijelijk zou kunnen worden verrigt.

De stadhouder had niet zoodra berigt gekregen van de beweging van het vijandelijk heir naar Haren, of hij zond Varik met een hollandsch en een fransch regiment voetvolk en 15 kompagniën ruiterij, onder Stirum, naar het daar tegenover liggende gedeelte van den regteroever der Maas, waar hij onderstelde dat de overtogt der rivier zou worden beproefd. Die onderstelling blijkt weldra waarheid. Onder bescherming van op den linkeroever geplaatste artillerie, gaan 300 Spanjaarden, in twee groote ponten, naar den anderen oever over en beginnen hier dadelijk aan het opwerpen van een bruggenhoofd, dat den overtogt van de hoofdmagt zal verzekeren; maar, naauw met dien arbeid begonnen, worden zij met onstuimigheid aangevallen door Destiaux, een fransch edelman, en geheel geslagen; slechts enkelen redden zich, maar het grootste gedeelte sneuvelt door de wapenen van Frederik Hendrik's soldaten, of vindt zijnen dood in de golven. Een derde pont, welke den overtogt beproeft, wordt door de Nederlanders in den grond geschoten, zoodat in alles de Spanjaarden dien dag 3 à 400 man verloren. De troepen des stadhouders kochten de zege met het sneuvelen van een vijftigtal hunner, waaronder de dappere Destiaux, die door een kanonkogel der Spanjaarden werd weggerukt.

Frederik Hendrik, die zich in persoon naar het kamp van Brederode te Smeermaas had begeven, om meer nabij het bedreigde gedeelte der rivier te zijn, deed nu den regteroever tegenover de stelling van het spaansche leger bezet houden en van verschansingen voorzien. Later beproefde de spaansche kolonel Andrea Cantelmo, om, een groot uur lager, de Maas over te gaan; maar met even ongelukkige uitkomst; door de toeschietende Nederlanders met hevigheid aangevallen, moesten hij en de zijnen hun behoud zoeken in het overzwemmen van de Maas; vele hunner vonden daar den dood, of vielen in handen der troepen van den stadhouder.

Op die wijze wist Frederik Hendrik langen tijd den overtogt van de Maas aan den vijand te beletten. Van dit oponthoud werd gebruik gemaakt om de liniën des stadhouders op den regteroever der Maas aanmerkelijk te verbeteren, op honderd passen buitenwaarts van die liniën eene dubbele gracht te graven, om

de vijandelijke stormkolonnes op te houden en de eerste kracht van hun aanval te breken, en de verdedigende magt op den regteroever te versterken met 3000 man voetvolk, waarmede graaf Willem van Nassau uit Staats-Vlaanderen aankwam, en zich nedersloeg tusschen het kamp van Stirum te Hocht en dat van graaf Maurits te Amby.

Gedurende die worsteling tegen het leger van Santa-Croce, was de belegering van Maastricht onafgebroken voortgezet. Dapper werd de verdediging gevoerd, zoo door het doen van herhaalde uitvallen, als door het bezigen van mijnen en door het hardnekkig betwisten van de buitenwerken en van den bedekten weg, aan de troepen des stadhouders. Bij een dier uitvallen gelukte het aan de soldaten van Van Lede, om in de loopgraven der weinig waakzame Engelschen door te dringen en korten tijd meester daarvan te blijven; een aantal Britten vonden hier den dood, waaronder een graaf van Oxford en de kolonel Harwood, terwijl de kolonel Morgan toen gewond werd. De mijnen der belegerden vernielden soms de werken der belegeraars, deden hunne arbeiders sneuvelen en vertraagden zoo den voortgang des aanvals, totdat men ze door tegenmijnen buiten werking had gebragt. Een ravelijn, dat lang en hardnekkig aan den belegeraar betwist werd, kostte onder anderen het leven aan den graaf van Hanau, een neef van Frederik Hendrik. De bedekte weg, dapper verdedigd, werd herhaaldelijk door de belegerden weêr aan den vijand ontnomen; eindelijk gelukte het aan den stadhouder, om bij een nachtelijken storm zich voor goed meester te maken van den geheelen bedekten weg van het aangevallen gedeelte en ook kort daarop van alle buitenwerken.

Men was toen tot den hoofdwal der vesting genaderd. Maar nu deden zich geduchte, schijnbaar onoverkomelijke zwarigheden op in dien hoogen wal, met een stevigen muur omkleed en omgeven door eene drooge gracht, door hare groote diepte meer gelijkende naar eene door de natuur gevormde bergsleuf, dan naar een werk van menschenhanden. Het dempen van zoo diep eene gracht, om over den daarin gelegden dam den hoofdwal te bereiken, scheen eene onmogelijkheid; en Frederik Hendrik, om tot hetzelfde doel te geraken, nam toen zijne toevlugt tot eenen mijnarbeid, die ook meer dan gewone inspanningen kostte. Aan den rand der hoofdgracht werd, bij elke der beide dernissen, een mijnput gegraven van 8 el middellijn en 2 el

dieper dan de bodem der gracht; met trappen daalde men in dien mijnput af, en op zijnen bodem werd een mijngang begonnen, die onder de gracht zoude doorloopen, totdat hij den hoofdwal bereikte, waar hij in eene mijn zoude eindigen; het springen dier mijn moest in den hoofdwal een voor den aanval toegankelijke bres maken. Het was een reusachtige arbeid, maar die bij de belegeringen, door den stadhouder gevoerd, zoo herhaaldelijk voorkomt, dat hij niet meer verbazen moet.

Maar te midden van dien belegeringsarbeid daagde eene nieuwe heirmagt op om Maastricht aan den stadhouder te ontwringen; en scheen niet alleen de hoop op de vermeestering dier vesting geheel ijdel te maken, maar ook het hollandsche leger in een gevaarvollen, schier wanhopigen toestand te zullen brengen.

Reeds vroeger is die vreemde verhouding vermeld, die er toen tusschen den keizer en de Republiek bestond, en die, zonder een bepaalde toestand van oorlog te zijn, evenwel al de kenmerken daarvan had, daar de legers van de eene partij zich niet ontzagen om telkens op het grondgebied van de andere partij door te dringen en daar de kracht hunner wapenen te doen gevoelen. Toen men Maastricht wilde belegeren, kon men dus ligtelijk voorzien, dat men bij die onderneming evenzeer keizerlijke als spaansche krijgsbenden te bestrijden zou hebben; maar men rekende er op, dat de wapenen van den Zweedschen koning Oostenrijk te veel zouden bezig houden, om het toe te laten zijne legers naar de Nederlanden af te zenden; zelfs hoopte men, dat de spaansche afdeeling, die onder Gonzales de Cordova naar Duitschland was getrokken, gedwongen zou zijn, door den nood, waarin de keizer verkeerde, daar te blijven. Die hoop was ijdel gebleken; maar spoedig bleek het ook, dat, hoezeer Zweden's krijgsmagt toen zelfs de erfstaten van den keizer met een inval bedreigde, dit evenwel een der veldheeren van dien vorst niet zoude beletten naar de Nederlanden op te rukken, en daardoor een nieuw bewijs te geven van de weinige eenheid en zamenhang, waarmede de toenmalige oorlogen gevoerd werden. Dat doen zamenwerken van alle krachten tot het bereiken van één doel — dat kenmerk van Napoleons oorlogen, — zoekt men te vergeefs bij de veldtogten van dien vroegeren tijd.

Pappenheim was te Dusseldorf gekomen met een keizerlijk leger van 12000 man voetvolk en 3 à 4000 ruiters; Pappe-

heim, de gevreesde aanvoerder van uitmuntende krijgsscharen, de Ajax van de oostenrijksche partij, de doldriftige kampvechter voor de zaak zijns keizers, waarvoor hij eenige maanden later op het bloedig slagveld van Lützen het leven liet, „tevreden in zijn sterven," zoo waren zijne laatste woorden, „dat ook de onverzoenlijke vijand van het katholieke geloof, Gustaaf Adolf, daar den dood had gevonden." Pappenheim ontving te Dusseldorf eene uitnoodiging van de Infante Isabella, om tot hulp van Maastricht op te rukken; en hoezeer de keurvorsten van Mainz en van Keulen hem die handeling afrieden, en aanwezen dat zijn leger veel meer noodig was in Duitschland, tot bestrijding der Zweden, gaf hij echter gehoor aan de uitnoodiging der spaansche vorstin; eer en onderscheiding zouden hem wachten, wanneer hij Maastricht aan den Nassauer ontrukte; en het kittelde zijn hoogmoed, dat hij die daad zoude volbrengen, waartoe de spaansche legerhoofden onmagtig waren. „Maastricht ontzetten," zoo bralde hij, „was wel eene moeijelijke taak; maar wat kon te moeijelijk zijn voor hem, die Maagdenburg had doen vallen, de stad, die keizer Karel het hoofd had doen stooten! Hij wilde Maastricht redden of het leven daar laten; zijn leger alleen was voldoende voor die taak, en hij kon daarbij de hulp der Spanjaarden ontberen." — Zoo uitte dit trotsche, doldriftige gemoed zich onbedacht in krenkende taal, die afkeer en verbittering moest kweeken, en die denkelijk voor een gedeelte de oorzaak is geweest van de nadeelen, welke hem getroffen hebben.

Pappenheim doet vaartuigen van Keulen komen, zet daarmede den Rijn over naar Neuss, en trekt toen naar het limburgsche op; zijne woeste krijgsbenden ontzien niets op dien togt; brandstichting, roof, moord en vrouwenschennis vervullen de landstreken, welke zij doortrekken; en nooit, sedert de gruwelen door Alva's horden gepleegd, waren de Nederlanden door vijandelijke heirscharen op barbaarscher wijze geteisterd geworden. Weldra ziet men op den regter Maasoever de Kroaten van den keizerlijken veldheer te Meerssen verschijnen, op een half uur afstands van het kamp van graaf Maurits. Door de komst van dien nieuwen vijand is het nu Frederik Hendrik onmogelijk geworden, den overtogt van de Maas aan de Spanjaarden langer te betwisten; hij doet zijne tegenover Haren staande troepen binnen de liniën teruggaan; en Santa-Croce, door niets meer verhinderd, gaat nu op den regteroe

ver der Maas over, en voegt zich bij het leger van Pappenheim.

Ongeveer 40,000 man keizerlijken en Spanjaarden, de beste troepen van Europa, bedreigen nu de liniën van Frederik Hendrik, verdedigd door een heir, dat niet veel meer dan de helft dier sterkte uitmaakte, en dat bovendien te kampen had tegen de groote vesting, die het omsloot. Een doorbreken dier liniën, een ontzet van Maastricht, eene nederlaag van het hollandsche leger, was niets onwaarschijnlijks; en had dat plaats, dan zou de geslagene en verbrokene heirmagt des stadhouders, op zoo grooten afstand van hare vestingen en wijkplaatsen, en op vreemden bodem worstelende tegen een zoo overmagtigen vijand, ligtelijk een geheelen ondergang hebben kunnen ondergaan. Het was voor den stadhouder een toestand vol gevaar, die onrust en kommer bij zijne aanhangers, opgewondene blijdschap bij zijne vijanden wettigde, en die aan hen, welke geen regtstreeks deel aan den kamp namen, zelfs de stoutheid gaf, om zich als middelaars op te werpen en als ongeroepen raadgevers tot den held te spreken.

Terwijl alles vol bange verwachting de beslissende gebeurtenissen te gemoet ziet, waarvan de oevers der Maas weldra getuigen zullen zijn, komt een Duitsch vorst in het hollandsche legerkamp voor Maastricht, en wordt tot Frederik Hendrik toegelaten; het is een hertog van Neuburg, uit het Keur-Paltzische huis, die den stadhouder wil spreken over zaken, welke dien veldheer betreffen, evenzeer als de Republiek. De Duitscher komt met woorden van vrede en vriendschap; hij betuigt, geen zendeling der Spanjaarden te zijn; hij wil, als onzijdige, in den twist der partijen tusschen beide treden, en eene poging wagen om dien twist te slechten, zonder dat de eer en de belangen der strijdende partijen benadeeld worden. Hij herinnert aan den stadhouder, dat de legers van Santa-Croce en van Pappenheim zoo goed als vereenigd zijn; dat het nu eene onmogelijkheid wordt voor de Hollanders, om Maastricht te nemen; en dat, wanneer zij langer voor die vesting blijven, in de nabijheid van den overmagtigen vijand, de grootste rampen hun leger zullen treffen. Neuburg weet middel om die rampen te voorkomen, en alles ten beste te schikken: beide partijen moeten hunne legers van voor Maastricht doen wegtrekken, de spaansche bezetting de stad ontruimen, en keizerlijke troepen haar in bezit nemen. Heeft dit plaats, dan zullen de Spanjaarden wel toestaan, dat het statenheir ongehinderd naar zijn land

terugkeert; Neuburg maakt zich sterk om de spaansche gezaghebbers over te halen tot het geven hunner vergunning daartoe. — De raad van den Duitschen vorst scheen belangeloos en vriendschappelijk; zijne taal ademde medelijden; maar het was, om Voltaire's woorden te gebruiken:

„La fausse pitié, pire que le mépris."

Er behoorde al het geduld van Frederik Hendrik toe, om die rede ten einde toe aan te hooren en te luisteren naar dien raad, zóó krenkend voor wat den stadhouder dierbaar en heilig was: de eer der nederlandsche wapenen. Toen de Duitscher gedaan had, bedankte hem Frederik Hendrik voor zijne goede gezindheid; „maar," voegde hij er bij, „het is niet om de onzijdigheid van Maastricht te verwerven, dat ik hier ben gekomen; het is, om die stad voor de Republiek te veroveren. Het is vergeefsche moeite, dat gij mij aanraadt om van dat voornemen af te zien; liever sterven, dan het beleg van Maastricht op te breken; die stad is op het punt van in mijne handen te vallen, en vallen zal zij, wie het ook zou willen beletten. Is dat gedaan, dan zal ik verder voortrukken, of naar het grondgebied der Republiek terugkeeren — dat weet ik nog niet; maar wat ik wèl weet, is, dat ik bij de keus mijner handeling niemands raad of vergunning vraag, en ieder vijand, die zich in mijn weg durft plaatsen, met de sabel in de hand zal weten te ontvangen." — Neuburg herinnerde aan de komst van Pappenheim; — „Pappenheim!" hernam de stadhouder ongeduldig; „wil ik u toonen, hoezeer ik hem vrees? — Ik zal dadelijk bevel geven, om de borstwering mijner liniën een halven voet hooger te maken; dat is ook de eenige voorzorg, die ik tegen zijne magt neem." — Hiermede eindigde het gesprek met den Duitschen vorst.

De plaatsing van de keizerlijke en spaansche legers, aan het lagere gedeelte der Maas, maakte het den stadhouder onmogelijk om over die rivier toevoer uit Holland te ontvangen; maar het onzijdige Luikerland bleef hem daartoe over; en om de vaart op het hoogere gedeelte der Maas te verzekeren, had hij het sterk en hooggelegen kasteel van Argenteau, op den regteroever van den stroom, doen vermeesteren door eene afdeeling onder den hertog van Bouillon. Bovendien was in het hollandsche legerkamp een voorraad van levensmiddelen vereenigd, die voor zes weken tijds konde strekken.

Verzekerd tegen het gevaar eener uithongering, nam Frederik Hendrik ook alle maatregelen om een gewelddadigen aanval op de liniën te kunnen weêrstaan; en behalve de gewone voorzorgen, altijd in acht genomen wanneer zijn leger in de onmiddellijke nabijheid des vijands was, vindt men ook gewag gemaakt van eene handeling, die als een vooruitgang in de krijgskunst dier tijden is te beschouwen: in het kamp des stadhouders stonden 12 zware stukken geschut, twaalfponders, altijd met paarden aangespannen, gereed om dadelijk naar een bedreigd gedeelte der liniën te worden overgebragt; — het was dus reeds een begin van de veldartillerie der hedendaagsche legers. — Alles gedaan hebbende wat hij doen kon, wachtte Frederik Hendrik, rustig en wel te moede, den loop der gebeurtenissen af; hij vertrouwde op de ingevingen van zijn stout beleid, op de dapperheid en geestdrift zijner soldaten, en op het gebrek aan eensgezindheid, dat gewoonlijk de kracht van bondgenootschappelijke legers verlamt, en dat ook hier zich verderfelijk deed gelden voor de vijanden der Republiek.

De Spanjaarden waren verbitterd en verontwaardigd over de trotsche taal van Pappenheim, die in zijnen overmoed, met geringschatting van hen, had gewaagd en gezegd, dat zijn leger alleen voldoende was om de overwinning op de Hollanders te behalen. „Bewaarheid nu uwe woorden," zeiden zij hem, „volbreng uwe belofte en red Maastricht zonder ons." Santa-Croce ontving zijn ambtgenoot met de uiterste koelheid, en bepaalde er zich toe, eenig geschut en drie zijner regimenten, Italianen, bij het keizerlijke leger te voegen; met het overige bleef hij werkeloos, hetzij dat alleen naijver op zijn bondgenoot hem daartoe aanspoorde, hetzij dat hij de liniën des stadhouders te sterk voor eene bestorming rekende. Pappenheim alleen ging tot de bestorming over, en zoo zag men het vreemde schouwspel, dat, terwijl Frederik Hendrik door de helft zijner vijanden werd aangevallen, de andere helft rustig in het legerkamp bleef, even alsof zij geen belang in den strijd had.

Misschien is het ten onregte, dat wij dit schouwspel vreemd noemen; want de geschiedenis leert, dat bij legers, uit bondgenooten zamengesteld, zulke verderfelijke en onzinnige handelingen, uit beuzelachtigen naijver of wrok ontstaan, meer dan eens de sterkste krijgsmagt onnut hebben gemaakt. Eenheid van handeling, overal goed, is bij oorlogszaken een volstrekt vereischte; met waarheid heeft Napoleon daarom gezegd, da

één middelmatig veldheer beter is dan twee goede; en bij dit beleg van Maastricht is het zonder eenigen twijfel, dat onze vijanden oneindig meer in hun voordeel zouden zijn geweest, wanneer hun leger bestaan had, òf uit 40,000 Spanjaarden, òf uit 40,000 keizerlijken, dan wanneer, zoo als hier, die 40,000 man voor de helft uit Spanjaarden en voor de helft uit keizerlijken waren zamengesteld.

Op den middag van den 17 Augustus 1632 rukt Pappenheim's heir, versterkt door de drie regimenten Italianen en het geschut van Santa-Croce, van Meerssen op, en trekt door een hollen weg naar het dorp Amby, waar graaf Maurits van Nassau zijn legerkamp heeft. De kleine, alleenliggende kerk van dat dorp is door de Nederlanders als een vooruitspringend punt bezet, het gebouw in staat van verdediging gebragt, en omgeven door een gesloten veldwerk, dat door eene verschanste linie met het kamp van graaf Maurits is verbonden. De voorste troepen der keizerlijken vallen dien post aan, die slechts van de gewone wacht is voorzien; maar het klein getal soldaten hier aanwezig weert zich dapper, en geeft aan graaf Maurits den tijd om versterking te zenden naar het aangevallen punt. Die bevelhebber, beducht dat, in weêrwil van den goeden wederstand, Pappenheim zich meester zal maken van het kerkje van Amby en van het omgevende veldwerk, doet de zijde van dat veldwerk, die naar de hollandsche liniën gekeerd is, openen, ten einde door eene aanvallende beweging den vijand, mogt deze in het veldwerk doordringen, daar weêr uit te kunnen verdrijven. Maar de bezetting blijft moedig stand houden en handhaaft zich in het kerkje. Pappenheim's regimenten komen, voor en na, op de strijdplaats en vallen de liniën van graaf Maurits aan, die door het geschut des vijands geteisterd worden; maar de nassausche vorst moedigt zijne soldaten aan door de verzekering, dat spoedig de stadhouder met geheel zijn leger tot hunnen bijstand zal opdagen; zijne woorden, en het voorbeeld van dapperheid dat hij geeft, wekken de dapperheid der zijnen op, die standvastig den strijd volhouden en overal meester blijven van de bestormde verschansingen.

Frederik Hendrik, door ligchaamspijnen geteisterd, lag in zijne tent, op zijne legerstede uitgestrekt, op het oogenblik dat de vijand de verschansingen aanviel; maar naauwelijks is de mare van dien aanval tot hem doorgedrongen, of hij overwint het gevoel van smart, wapent zich, stijgt te paard en snelt naar

de strijdplaats. Alles is in het hollandsche leger onder de wapenen en gereed om naar Amby op te rukken; de 12 stukken geschut gaan met den Stadhouder derwaarts, die in het voorbijgaan ook Stirum's ruiterij en een gedeelte van het voetvolk van graaf Willem met zich neemt. Op de plaats van het gevecht gekomen, ziet Frederik Hendrik hoe zijne soldaten overal den vijand het hoofd bieden en dien tegenhouden tot bij de buitenste der twee grachten, die de liniën omgeven; de stadhouder doet zijne twaalf stukken in batterij komen op een gedeelte der liniën, waar zij met groot voordeel tegen het keizerlijke leger werkzaam zijn en een nabijzijnd flankvuur daarop rigten kunnen. De werking van die sterke artillerie is beslissend; het geschut van Pappenheim wordt daardoor tot zwijgen gebragt, zijne ruiterij gaat terug, nadat hare gelederen vreeselijk gedund zijn door de kogels der Hollanders, en ook het voetvolk, nadat het tot het vallen van den avond den strijd heeft voortgezet, breekt dien eindelijk af op last des veldheers, die het vruchtelooze zijner pogingen inziet. Een uur na middernacht verlaat Pappenheim's heir het slagveld en keert verwonnen naar Meerssen terug; — maar 1500 dooden en gekwetsten, die het op het slagveld achterlaat, en 900 gewonde keizerlijke soldaten, die later in de hospitalen van Aken worden opgenomen, bewijzen voldingend, dat het geen zwakke of flaauw doorgezette aanval was, die op de hollandsche liniën was ondernomen, en dat de zege des stadshouders zooveel te grooter is, omdat hij tegen geen onbeduidenden vijand heeft te strijden gehad. Het hollandsche legerhoofd ziet, met het aanbreken van den dag, den geheelen omvang der behaalde overwinning; en overtuigd, dat de vijand niet zoo spoedig weêr ten aanval zal oprukken, doet hij zijne troepen naar hunne kwartieren trekken en daar rust nemen.

Pappenheim uitte zich in bittere en regtmatige klagten over de werkeloosheid van het spaansche leger gedurende dien strijd, waarbij Nederlanders en keizerlijken om den val of het behoud van Maastricht kampten; maar den Spanjaarden scheen het bijna, alsof de overwinning, door Frederik Hendrik behaald, eene overwinning was in hun voordeel, — zoo zeer werden zij verblind door wrok op hunne bondgenooten. De keizerlijke veldheer hetvatte zijne aanvallen niet; maar van Meerssen opbrekende naar Navaigne — een plaatsje aan de Maas, gelegen tusschen Maastricht en Luik — wilde hij aan de Nederlanders

de vaart op die rivier en het ontvangen van leeftogt uit Luikerland beletten, en door hongersnood hen dwingen, om af te zien van de belegering van Maastricht.

Maar die vesting bezwijkt voor de wapenen des stadhouders, lang voordat zich de minste blijken van gebrek in het hollandsche leger kunnen doen gevoelen. De mijngangen, die onder de drooge gracht doorloopen, zijn gevorderd tot aan den muur, die den hoogen hoofdwal van Maastricht omkleedt, en eindigen daar in twee mijnen, die door de engelsche en fransche regimenten om het ijverigst worden gegraven. De mijn der Engelschen is het spoedigste voltooid en geladen, en Frederik Hendrik beveelt nu, die mijn te doen springen, en op de daardoor ontstane bres eene ingraving te maken, waar eene kleine stormkolonne van 3 à 400 man zich nestelen kan. Dit heeft plaats in den nacht van den 20 Augustus. De mijn springt, de borstwering stort in, en de gereed staande bestormers snellen naar de bres en beklimmen die; maar door drift vervoerd en tuk op de plundering der stad, welke zij reeds hunne prooi wanen, vergeten zij de voorzigtige voorschriften des stadhouders, en in stede van zich in te graven op de bres, snellen zij verder voort en willen in eens door geweld Maastricht veroveren. De Spanjaard stuit hunnen voortgang. Dapper weerstaat hij de bestormers; en voor deze neemt de strijd eene zoo bepaald nadeelige wending, dat Frederik Hendrik bevel geeft om terug te keeren en zich te bepalen tot het ingraven op de bres. Dit geschiedt, zonder dat de verdediger vermogend is het te verhinderen; en de stadhouder, lof en blaam vereenigende, berispt zijne troepen over het overtreden zijner bevelen, maar roemt de dapperheid, welke tot die overtreding heeft geleid.

Die bestorming, hoezeer mislukt, doet evenwel den tegenstand van Maastricht ophouden; de strijdmiddelen zijn daar uitgeput; de bezetting is tot op minder dan de helft geslonken, en men durft zich aan geen tweeden storm blootstellen, die, gelukkende, nogmaals de gruweltooneelen kon doen herleven, welke eene halve eeuw vroeger plaats hadden, toen Parma's heir als een alles overweldigende stroom Maastricht binnendrong en de moord holde door de straten dier stad. — Reeds den volgenden dag, bij het onderhandelen over het begraven der wederzijdsche gesneuvelden, bieden de belegerden de overgave hunner stad aan; men is het spoedig eens over de voorwaarden dier overgave: vrije uittogt met krijgseer voor de bezetting; en den

23 Augustus 1632 verlaat van Lede, met ruim 1400 man, die hem zijn overgebleven, de vesting, en trekt Frederik Hendrik als overwinnaar binnen Maastricht.

Zoo was dan het grootsche wapenfeit roemvol volbragt, en het sterke Maastricht voor de nederlandsche wapenen bezweken, onder de oogen van de legers van Santa-Croce en Pappenheim, gezamenlijk eene magt uitmakende bijna dubbel zoo sterk als die des stadhouders. Pappenheim, woedend over de verijdeling zijner trotsche verwachtingen, woedend over de werkeloosheid der Spanjaarden, die hem, zoo hij waande, verstoken had van eene anders wisse zege, haast zich een krijgstooneel te verlaten, waar de roem zijn deel niet kon zijn; te Urmond zondert hij zich af van de spaansche krijgsbenden en keert, roovende en moordende, naar Duitschland weder, om kort daarna in de velden van Lützen den dood te vinden. Het spaansche leger, te Urmond op den linkeroever van de Maas overgegaan, bepaalt zich verder tot de bescherming van Zuid-Braband en van andere gewesten der Zuidelijke Nederlanden. Frederik Hendrik, bevrijd van zijne tegenstanders, bezigt het overige van den veldtogt tot de voltooijing van de vermeestering van het Limburgsche; de kleine steden van dat gewest, Limburg, 's Hertogenrade, Valkenburg en Dalem, vallen achtervolgens den Hollanders in handen; ook Orsoy wordt nog dit jaar bemagtigd; en toen na die veroveringen Frederik Hendrik den 24 November zegevierend in 's Gravenhage terugkomt, wordt het met regt hem ten hoogen eeretitel toegerekend, dat al die belegeringen gezamenlijk aan slechts 909 zijner soldaten het leven hadden gekost.

Dat is de triomf der krijgskunst, groote uitkomsten te verkrijgen ten koste van geringe verliezen; en dat beleg van Maastricht maakt eene schitterende tegenstelling uit met andere belegeringen, waarbij, op de schandelijkste en onverantwoordelijkste wijze, duizende en tienduizende menschenlevens „aan den Moloch der onkunde" worden opgeofferd.

Het zij ons vergund, het verhaal dezer belegering te besluiten met enkele aanmerkingen over de belangrijkheid van dit wapenfeit, en over den roem, die het aan ons Vaderland heeft verworven.

Vergelijkt men de belegering van Maastricht in 1632 met die van 's Hertogenbosch drie jaren vroeger, dan merkt men zeer veel op, wat de volbrenging van het eene wapenfeit moeijelijker en gevaarlijker, en dus roemrijker maakt, dan die van het andere. Wel is waar had Maastricht niet de sterke, bijna ongenaakbare ligging van 's Hertogenbosch, en de strijdkrachten, waarover Van Lede voor de verdediging had te beschikken, waren veel minder dan die, welke Grobbendonk hielpen, om zoo vele maanden zijne stad aan den vijand te betwisten; zoodat, wanneer Frederik Hendrik met niets anders te kampen had gehad dan met de vesting, die hij aanviel, de inneming van 's Hertogenbosch ontegenzeggelijk roemrijker zoude moeten worden geacht, dan die van Maastricht. Maar de stadhouder had, behalve met die vestingen, nog en boven alles te kampen met de legers, die tot hulp dier vestingen kwamen opdagen; en neemt men dat in aanmerking, dan was zijn toestand voor Maastricht oneindig hagchelijker dan voor 's Hertogenbosch.

Bij 's Hertogenbosch toch vertoont zich wel het spaansche leger, om die vesting te ontzetten, maar het verrigt niets ernstigs om dat doel te bereiken; het valt niet aan; het trekt af zonder gevecht; dat leger is daar eene schijnvertooning geweest, eene bedreiging, niets meer. Geheel anders dragen zich de zaken toe bij de belegering van Maastricht: daar heeft het heir des stadhouders eene kleinere sterkte dan bij de belegering van 's Hertogenbosch. De legers, die tot ontzet oprukken, overtreffen in sterkte de magt van Van den Berge, en die legers bepalen zich niet tot bedreigingen, maar vallen werkelijk aan. Zeker, daar was geen overeenstemming, geene eenheid van handeling tusschen de twee heirmagten onzer vijanden, en waarschijnlijk is daaraan de val van Maastricht te danken geweest; maar toch, ieder op zich zelve hebben die heirmagten wel degelijk hunne krachten ingespannen om de vesting te ontzetten. De herhaalde pogingen der Spanjaarden om de Maas over te trekken, geven aanleiding tot niet onbelangrijke gevechten; en Pappenheim's aanval op Amby brengt een strijd te weeg, die aan weêrszijden met nadruk wordt volgehouden en die, let men op de verliezen der aanvallers, overtuigend bewijst, dat het hun niet aan dapperheid heeft ontbroken, en dat hun toeleg, om de liniën des stadhouders door te breken, op de krachtigste wijze werd doorgezet. Niets dergelijks heeft bij de belegering van 's Hertogenbosch plaats gehad.

Wat het gevaarlijke der belegering van Maastricht verhoogde, was dat de liniën des stadhouders daar veel meer aanvalbaar moesten zijn dan voor 's Hertogenbosch, en dat men niet, zoo als daar, in ongehinderde gemeenschap met Holland bleef. De liniën om 's Hertogenbosch waren, door den moerassigen grond, moeijelijker daar te stellen; maar juist die gesteldheid van den grond gaf ook het middel, om sommige gedeelten dier liniën zoo goed als onaanvalbaar te maken, en op die wijze te beter de verdediging der andere gedeelten te kunnen voeren. Dat voordeel miste de stadhouder voor Maastricht: de hooge berggrond welke die stad omgeeft, belemmerde nergens den opmarsch van vijandelijke legers naar de hollandsche liniën; overal konden die liniën worden aangevallen; alleen een zeer klein gedeelte, het dal van de Jeker, was door eene onderwaterzetting gedekt, maar al het andere werd alleen door gracht en opgeworpen wal en niet door natuurlijke hindernissen verdedigd. Ook had men, om de verschansingen aan te brengen, niet de hulpmiddelen, waarover men vòor 's Hertogenbosch konde beschikken, waar men al wat men behoefde, tot arbeiders toe, uit Holland deed komen. Hier, voor Maastricht, was Frederik Hendriks leger op grooten afstand van Holland en buiten gemeenschap daarmede; het was te midden van eene vijandige, of ten minste geheel vreemde bevolking, waarvan het geene ondersteuning had te wachten; het moest zelf in al zijne behoeften voorzien, zelf alle belegeringswerken verrigten, zelf al die schansen en liniën opwerpen en bewapenen, die de legers van Santa-Croce en Pappenheim tegenhielden. In 1632 had dus het heir des Stadhouders daardoor veel moeijelijker taak dan in 1629.

Men kan dus uit die vergelijking der belegeringen van 's Hertogenbosch en van Maastricht besluiten, dat, alleen op de vesting lettende, het moeijelijker taak is geweest de eerste dan de laatste te doen bezwijken; maar dat, in aanmerking nemende de legers, waartegen men buiten die vesting te kampen had, de vermeestering van Maastricht met veel meer moeijelijkheden en gevaren is gepaard gegaan, dan de vermeestering van 's Hertogenbosch. De groote afstand, waarop in 1632 Frederik Hendrik van Holland verwijderd was, maakt van het doorzetten der belegering van Maastricht, in het bijzijn van de spaansche en keizerlijke legers, eene gewaagde handeling, daar, bij eene nederlaag, de terugtogt van het hollandsche

heir groot gevaar zou hebben geloopen. Maar het beweren, dat die handeling gewaagd was, is geene beschuldiging tegen het veldheersbeleid van den stadhouder; het is onmogelijk in het afgetrokkene vast te stellen, hoeveel men wagen mag bij de handelingen van den oorlog; dat hangt af van de bekwaamheden der legerhoofden, van de waarde der legers en van andere omstandigheden; het talent des veldheers bestaat ook daarin, om die omstandigheden met juistheid te schatten en daaruit te besluiten, hoeveel hij aan het geluk mag overlaten; de uitkomst toont dan aan, of die schatting juist, of dat besluit goed is geweest; en de geschiedenis leert ons, dat Frederik Hendrik die uitkomst geheel in zijn voordeel heeft gehad.

Maar, heeft de stadhouder gewaagd, heeft hij op het geluk vertrouwd, hij heeft door zijn uitstekend beleid ook al het mogelijke gedaan om dat geluk aan zijne zijde te brengen. De handelingen van Frederik Hendrik in 1632 zijn meesterlijk geweest, vooral zijne aanwending der veldverschansing. Wanneer men Caesar's verhaal leest van de beroemde belegering van Alesia, dan wordt men getroffen door de overeenkomst daarvan met de door Frederik Hendrik gevoerde belegeringen; het zijn bijna dezelfde handelingen, dezelfde voorzorgen, dezelfde werken, — het verschil der wapenen in aanmerking nemende; en het is genoegzaam bekend, dat die overeenkomst niet aan het toeval moet worden geweten, maar de vrucht is geweest van de gelukkige en verstandige beoefening van de romeinsche krijgskunst door den Stadhouder. — Wanneer wij hier van Caesar gewagen, dan zie men daarin geene dwaze overdrijving, in den lof aan het krijgsbeleid van Frederik Hendrik toegezwaaid; zonder tusschen hem en den grooten Romein eene vergelijking te willen maken, die — ook door het verschil van tijden — altijd tot de ongerijmde zaken behoort, kan men toch met waarheid beweren, dat die vermeestering van Alesia, die Caesar zoo uitvoerig en met zooveel welbehagen beschrijft, waarop hij — en met reden — zoo fier is, geen moeijelijker, gevaarlijker en roemrijker wapenfeit is geweest dan de vermeestering van Maastricht door Frederik Hendrik. Het wapenfeit, door den romeinschen veldheer volbragt, is in zoo verre op grootere schaal verrigt, dat de getalsterkte der Galliërs en ook die der Romeinen, veel grooter was dan die der legers, welke om het bezit van Maastricht kampten; maar men moet niet vergeten, dat de opgave dier getalsterkte van Caesar's vijanden afkomstig is

van Caesar zelf, en dat de militaire waarde dier vijanden zeer gering was. Het bestaan der 248,000 Galliërs, die het belegerde Alesia ter hulp kwamen, is veel minder zeker bewezen, dan het bestaan der 40,000 Spanjaarden en Duitschers, die Maastricht kwamen ontzetten; en zeker is het, dat de uitmuntende krijgs benden van Santa Croce en van Pappenheim oneindig geduchter vijanden zijn geweest, dan die zaamgeraapte volkswapening der Galliërs, die talloos was als

„De regendroppelen, die 't vochte najaar stort,"

maar die toch alle vastheid en zamenhang miste, en even weinig bestand was tegen den schok der krijgshaftige legioenen van den romeinschen veldheer, als in onze oostersche oorlogen een javaansch of balineesch leger tegen den aanval der goedgeordende europesche bataillons.

Maar, al is dus die veldtogt van 1632 eene roemrijke krijgsgebeurtenis geweest, even als vroeger die van 1629, hebben wij dan toch daarom het regt, om ons dien roem toe te eigenen? Zij wij het geweest, die 's Hertogenbosch hebben veroverd, die Maastricht hebben doen vallen? Waren het nederlandsche legers, de legers door Frederik Hendrik aangevoerd? Bestonden die legers niet veeleer uit vreemdelingen van alle landen van Europa, uit Franschen en Engelschen, uit Duitschers en Schotten en Walen? Hadden vele der krijgsbevelhebbers ook niet namen, die men te vergeefs onder de namen der nederlandsche geslachten zoekt? Moet men dus niet erkennen, dat er, ja wel in Nederland is gestreden en om Nederlands vrijheid en volksbestaan, maar dat die strijd niet is gevoerd door Nederlanders, maar door vreemden, en dus Nederland niet het regt heeft, om zich den roem van dien grootschen strijd toe te kennen?

Het zal noodig zijn, die vraag te behandelen en aan te toonen, dat wel degelijk de eer van den tachtigjarigen oorlog ons toekomt, en het regtmatig aandeel van Nederland is; dit is noodig, want die vraag is soms ontkennend beantwoord, niet slechts door vreemden, maar zelfs door een talentvol landgenoot, wiens meeningen gezag uitoefenen. Een onzer uitstekendste schrijvers — een man, aan wiens genie niemand twijfelt, maar die door het najagen van vreemde stellingen en het teugelloos toe-

geven aan den lust tot geestige spotternijen, soms twijfel heeft opgewekt aan den ernst zijner vaderlandsliefde — heeft in een zijner geschiedkundige romans beweerd: „dat men elkander maar napraat, wanneer men zegt, dat wij ons van het spaansche juk hebben vrijgevochten; dat integendeel vreemden die taak voor ons hebben waargenomen, en dat dus de roem van den tachtigjarigen oorlog hun meer toekomt dan ons." — Laat ons het al of niet gegronde dier bewering onderzoeken.

De legers van Frederik Hendrik waren niet uitsluitend uit Nederlanders zamengesteld, zoo als in onze dagen, zoo als bij voorbeeld het nederlandsche leger, dat in 1831 België binnentrok: de hollandsche taal was voldoende om zich door alle deelen der heirmagt van koning Willem II te doen verstaan, terwijl men, om zich te doen begrijpen door al de regimenten, die in 1632 rondom Maastricht gelegerd waren, haast de taalkennis van een Mezzofanti noodig had. De legers, die in den tachtigjarigen oorlog voor Nederland streden, waren dus zeker geen volkslegers, geen legers uit zonen van een en hetzelfde land zamengesteld; maar zulke legers had men toen nergens; zij dagteekenen eerst van de 19de eeuw; aan het oudere Europa waren zij onbekend. Raadpleeg de oorlogen dier vroegere eeuwen, en gij zult overal het bewijs vinden voor de waarheid dier stelling; ook de spaansche legers, die ons bestreden, bestonden niet uitsluitend uit Spanjaarden: van de vier regimenten, die Varax in den slag bij Turnhout aanvoerde, was het eene zamengesteld uit Walen, een tweede uit Duitschers, een derde uit Italianen, en alleen het vierde werd door Spanjaarden uitgemaakt; bij dit spaansche leger bestond dus het kleinste gedeelte uit Spanjaarden. Dat zelfde feit kan men, misschien met andere verhouding van sterkte, opmerken bij de legers van Alva, van Parma, van Spinola; verkeerd is het, zich voor te stellen, dat daarbij niets dan spaansche regimenten waren; de vreemden maakten een goed gedeelte dier legers uit. Ga de zamenstelling na der heirmagt van Gustaaf Adolf; gij zult ook daar eene ware staalkaart der verschillende nationaliteiten van Europa vinden; zelfs bij de legers van Lodewijk XIV, bij de legers van dat zoo militaire fransche volk, maakten de vreemde troepen een aanmerkelijk deel der sterkte uit. Waar men de zamenstelling dier vroegere legers ook gade wil slaan, overal zal men hetzelfde verschijnsel opmerken.

Die zamenstelling der toenmalige legers lag ook in den aard

der zaak; zij was eene noodzakelijkheid. Er bestonden toen geene wettelijke bepalingen, die het weerbare gedeelte der bevolking van een land de verpligting oplegden om de rijen van het leger aan te vullen; die aanvulling geschiedde toen geheel vrijwillig. Nu kon men, meestal, in het eigen land die vrijwilligers niet in genoegzaam getale vinden, zelfs niet voor de weinig sterke legers van die tijden; men was dus gedwongen om in 's lands krijgsdienst vreemdelingen aan te nemen, die, zoo als van zelf spreekt, de wapens niet voerden uit beweegredenen van vaderlandsliefde, of uit overtuiging der goede zaak, waarvoor zij streden, maar uit zucht naar roem en eer en, meer nog, uit hoop op geldelijk voordeel. In onze dagen huldigt men, even als bij de Republieken der oudheid, het beginsel, dat het voeren der wapenen voor de verdediging des lands een pligt is, die op ieder burger rust; in het oudere Europa dacht men er anders over; toen was het voeren der wapenen een handwerk geworden, dat slechts door sommigen werd uitgeoefend, die er de meest mogelijke partij van poogden te trekken. Vandaar dan ook, dat men er toen zoo weinig gewetensbezwaar van maakte, om de krijgsdienst van het eene land voor die van het andere te verwisselen, om van de eene partij tot de andere over te gaan; men was aan dat land, aan die partij, alleen tijdelijk verbonden, alleen zoolang men daardoor betaald werd; heden was men in de krijgsdienst der Republiek, morgen in die van den keizer of van Spanje, en wanneer de turksche sultan goede aanbiedingen deed, dan zag men er zelfs niet tegen op om aan de vaandels der Halve Maan trouw te zweren.

Schiller heeft in zijn Wallenstein een tooneel, dat op eene treffende wijze de zamenstelling der toenmalige legers schildert; het is daar, waar die veldheer in gesprek is met den zweedschen overste Wrangel, en hem verzekert, dat het geheele keizerlijke leger tot de Zweden zal overgaan, wanneer Wallenstein daartoe het voorbeeld geeft. Dat is iets, waarvan de eerlijke trouwe Zweed zich geen denkbeeld kan maken: een geheel leger zijn eed met voeten treden en het Vaderland verraden! Vol verbazing en verontwaardiging roept hij uit:

„Herr Gott im Himmel! hat man hier zu Lande
denn keine Heimath, keinen Herd und Kirche?"

Wallenstein antwoordt hem daarop:

„Ich will euch sagen, wie das zugeht — Ja,
der Oesterreicher hat ein Vaterland,
und liebt's, und hat auch Ursach', es zu lieben.
Doch dieses Heer, das kaiserlich sich nennt,
das hier in Böheim hauset, das hat Keins;
das ist der Auswurf fremder Länder, ist
der aufgegeb'ne Theil des Volks, dem nichts
gehöret, als die allgemeine Sonne."

De schildering, die Wallenstein van zijn leger geeft, is toepasselijk op alle legers van het vroegere Europa, zelfs op dat van Gustaaf Adolf; en daarom is misschien die verbazing van Wrangel niet geheel natuurlijk en waar. Alle legers werden toen op dezelfde wijze voltallig gehouden, als Wallenstein van het zijne zegt: „der aufgegeb'ne Theil des Volks" en „der Auswurf fremder Länder," dat waren de twee groote bestanddeelen van de heirscharen dier vroegere eeuwen.

Dit belet niet, dat uit zulke weinig goede en weinig zedelijke bestanddeelen toch soms uitmuntende legers zijn ontstaan; een strenge, onverbiddelijke krijgstucht; de harde beproevingen van het oorlogsleven, die het karakter louteren en de ziel verheffen; de grootsche wapenfeiten, wier volbrenging den heldengeest doet geboren worden; het voorbeeld door uitstekende legerhoofden gegeven, en zelfs de invloed, dien het strijden voor eene edele zaak op den duur noodwendig op de strijders moet uitoefenen: dat al vereenigd was soms magtig om uit slechte bestanddeelen een goed en sterk geheel daar te stellen, en uit landloopers en fortuinzoekers de uitmuntende legers van Parma, van Frederik Hendrik, van Gustaaf Adolf en van Frederik II te vormen.

Maar hoe uitmuntend ook, men moet nooit in die legers eene vertegenwoordiging of een kort begrip zoeken van de volkeren die hen onderhielden. Die legers bestonden uit het slechtste gedeelte dier volkeren, dat, beroofd van have en erf, door het snerpende zwaard des hongers gedwongen was den krijgstand in te treden; en nog meer bestonden zij uit vreemden, die door de stormen des levens uit hun vaderland waren verdreven, en de wapenen voerden voor eene zaak, waaraan zij door geene voorvaderlijke herinneringen verbonden waren, en waarvoor zij geen hart konden hebben. Uit zulke bestanddeelen ontstaan geene volkslegers. Frederik II, om zijne heirmagt voltallig

te houden, zond wervers uit naar alle landen van Europa; hij nam de overloopers van alle natiën in zijne krijgsdienst; hij dwong de gevangen genomen Saksers, bij duizenden, om de wapenen voor Pruissen te voeren; moeijelijk is het, om een dusdanig zamengesteld leger een Pruissisch leger te noemen.

En toch verheft Pruissen zich op den roem van de overwinningen door zijn grooten koning behaald! Toch verwijst Zweden nog altijd, met regtmatigen trots, op de onsterfelijke heldenfeiten van dien monarch, die te Lützen, als een andere Epaminondas, te midden van de zegekreten van zijn overwinnend heir, den geest gaf! Toch troost Spanje, in de dagen zijner vernedering, zich nog altijd met den roem van het verleden, met de lauweren door zijne Alva's, Parma's en Spinola's geplukt! — Waarom zouden wij alleen ons dan den krijgsroem der Nassausche vorsten niet mogen toeëigenen; waarom zouden wij de overwinningen van onze groote stadhouders, van Maurits en Frederik Hendrik, niet onze overwinningen mogen noemen? Of was Holland dan zoo geheel en al vreemd aan de legers dier stadhouders; waren bij die legers geen Hollanders, of maakten zij daarbij een zoo geheel onbeduidend gedeelte uit, dat zij zich verloren te midden der vreemde troepen? — Een enkel feit moge op die vragen antwoorden. Van de 22 regimenten voetvolk, waarmede Frederik Hendrik in 1632 te velde trok, bestonden er 9 uit Hollanders en Friezen; de Hollanders en Friezen maakten dus *bijna de helft* uit der legermagt van dien vorst, en zij waren veel talrijker dan ieder der andere natiën, wier troepen het leger van den stadhouder zamenstelden. Wij slaan eene bladzijde bij Hooft op, en wij lezen daar, dat van het ruim 20,000 man sterke leger van Don Juan van Oostenrijk en van Parma, nog geen 6000 man, *nog geen derde gedeelte*, uit Spanjaarden bestond, en al het overige uit Italianen, Duitschers, Franschen en Walen. Toch beschouwt men dat leger van Don Juan en van Parma als een spaansch leger; waarom zou dan het leger van Frederik Hendrik geen hollandsch leger zijn?

Daar waren vreemdelingen bij de hooge krijgsbevelhebbers, die den stadhouders ter zijde stonden, dat is waar; maar daar waren ook vele Hollanders bij, die zich bij de legers dier vorsten een roemruchten naam hebben verworven; tegen Hohenlo, Vere en Bouillon kan men Schenk, Bacx en Dieden overstellen. En de vorsten zelve uit het geslacht van Nassau, zij, die het

voornaamste deel aan de veldtogten van den tachtigjarigen oorlog genomen hebben, mag men ook hen niet als Hollanders beschouwen? — 't Is waar, dit geslacht is van Duitschen oorsprong; maar eeuwenlange verbinding aan de zaak van Nederland, onbepaalde toewijding aan de eer en de belangen van Nederland, de onvermoeide worsteling voor hare vrijheid en roem, het bloed zijner edelste telgen bij stroomen vergoten op de slagvelden in den strijd tegen Neêrland's vijanden, — dat wischt voor het nassausche geslacht alle sporen van vreemdelingschap uit, dat geeft het een onvergankelijk burgerregt in Nederland. Maurits en Frederik Hendrik zijn Hollanders geweest; en te beweren, dat hun krijgsroem niet de krijgsroem van Holland is, is even dwaas, als wilde men Frankrijk de glorie van Napoleon's veldheersdaden betwisten.

Men kan het dus als een bewezen waarheid aannemen, dat de krijgsroem, door onze legers in den tachtigjarigen oorlog verworven, wel degelijk de krijgsroem van Nederland is. Maar wij behoeven het niemand onzer lezers te herinneren, dat het grootsche van dien worstelstrijd tegen Spanje nog minder wordt uitgemaakt door de verrigtingen der l e g e r s, dan wel door het heldhaftige van het in opstand komen tegen de magt van een Filips II, door de onsterfelijke dapperheid, waarmede vele steden den Spanjaard het hoofd boden, door de luisterrijke overwinningen ter zee behaald. Ook daar is het, niet aan vreemdelingen, maar aan eigen landgenooten, dat wij alles te danken hebben.

Wie waren zij, die het eerst de vaan van den opstand tegen Spanje verhieven? Wie waren het, die als zwervende ballingen op de zeeën ronddobberden, toen de ranke kielen der Watergeuzen de laatste wijkplaats der vrijheid waren geworden? Wie was die de Rijk, die den Briel vrijvocht en de zeeuwsche steden beschermde; die Martena, die in Friesland als kampvechter der vrijheid optrad? Geen vreemden, maar echte zonen van Nederland. — Toen de spaansche legerbenden de opgestane hollandsche steden weêr onder het juk wilden brengen, wie waren het, die toen met leeuwenmoed die steden verdedigden en door hunne dapperheid en onvolprezen zelfopoffering aan de namen van Haarlem, Alkmaar en Leyden eene beroemdheid hebben gegeven, die de beroemdste namen der oudheid evenaart? Geen vreemdelingen, maar de burgers zelve dier steden, Hollanders. Een Nederlander was Ripperda, de onsterfelijke

verdediger van Haarlem, die door beulshanden vermoord is, toen het zwaard des krijgsmans hem zoo vaak had bedreigd; een Nederlander die leydsche burgervader, die zijn eigen ligchaam tot voedsel zijner wapenbroeders aanbood, liever dan in de overgave zijner stad te bewilligen; een Nederlander die Kornput, die, met zooveel dapperheid als krijgskennis, het kleine Steenwijk aan den overmagtigen vijand wist te betwisten; om van zooveel anderen niet te gewagen, welke evenzeer als die helden verdiend hebben, dat hunne namen in de dankbare herinnering van het nageslacht blijven voortleven. – En waren het eindelijk ook geen Nederlanders, die onversaagde vlissingsche schepelingen, die, even onmeêdoogend als dapper, op de Scheldestroomen de schrik van Spanje waren geworden? Was het geen Nederlander, die Dirkszoon, die met de zwakke schepen der Noordhollanders Spanje's vloot op de Zuiderzee durfde bekampen en Bossu's trotschen standerd voor zich zag vallen? Waren het geen Nederlanders, die vlootvoogden, die in Oost en West overwinningen behaalden en op de verste zeeën Neêrland's vlag deden eerbiedigen en vreezen? Maar wat vragen wij; het is immers ons allen bekend, dat Piet Hein geen Parijzenaar was en Heemskerk geen Duitscher of Brit. Waar gij vreemdelingen wilt vinden, zoek ze niet bij onze vloten van de 17de eeuw; daar is alles hollandsch geweest, en onze zeemagt was toen de zuiverste afdruk van onze nationaliteit.

Hoe meer wij de geschiedenis van onzen worstelstrijd tegen Spanje lezen en bestuderen, hoe vaster de overtuiging bij ons wordt, dat „de roem van tachtig jaren strijd" wel degelijk de roem van Holland, en wel en wettig óns eigendom is. Wij zijn er vijanden van, om ons zelven, ten koste der waarheid, te verheffen; wij hebben een afkeer van de dwaasheid, die in de minste daden, door het voorgeslacht verrigt, iets groots en verhevens, iets bovenmenschelijks wil zien; het is eene jammerlijke handeling, om zonder onderzoek en zonder oordeel, alles wat onze voorouders gedaan hebben, hemelhoog te verheffen, en hen, overal en altijd, voor te stellen als toonbeelden van alle volmaaktheid, als idealen van alle menschelijke deugd en grootheid. Neen, wie dat doet, handelt slecht; een geheel volk te vleijen, is even ongeoorloofd en laf, als de vleijer te zijn van een enkel mensch; de geschiedenis mag niet verwrongen en verkleurd worden naar de eischen van vooroordeelen of partijzucht; zij vordert boven alles waarheid. Maar juist die waarheid

is het, waarop wij ons beroepen, wanneer wij onze aanspraken op den roem van den tachtigjarigen oorlog met kracht voorstaan; het naauwkeurig en oordeelkundig onderzoek van die belangrijke wereldgebeurtenis doet duidelijk en onwederlegbaar zien, dat Nederland zijne vrijvechting van het spaansche juk niet danken moet aan vreemde wapenkracht, maar aan de zelfopoffering en den volhardenden moed van zijne eigen zonen, — en bovenal aan de beschermende hand van dien regtvaardigen God, die de goede zaak nooit verlaat, daar waar zij goed wordt voorgestaan.

Vanwaar ontstaat toch dat streven bij sommige onzer nieuwere schrijvers, om den volksroem der vroegere eeuwen te verkleinen; om met arendsoogen de leemten en onvolmaaktheden van den vroegeren tijd op te sporen; om op alle mogelijke wijzen de grootheid weg te redeneren, die het Holland van de 16de en 17de eeuw heeft bereikt, en om straal voor straal den lichtkrans uit te dooven, die onze helden en groote mannen omgeeft? — Het kan overdreven onpartijdigheid zijn, die, wars van de gezwollen en onoordeelkundige lofspraken, te dikwijls op ons volk gehouden, in een ander uiterste vervalt, en thans even onbillijk is in hare berisping, als men het vroeger was in den lof; het kan de liefde zijn tot het nieuwe, tot het wondersprenkige, die, om niet een te vaak betreden pad te bewandelen, er toe drijft om onze vroegere geschiedenis even ongunstig af te schilderen, als men vroeger gewoon was het gunstig te doen; maar bovenal gelooven wij, dat dit streven zijn oorsprong vindt in de zucht om het verleden, zooveel mogelijk, gelijk te maken aan het heden, en om, door het verkleinen van het Nederland der 17de eeuw, te beletten, dat het Nederland der 19de eeuw zich zal schamen over de weinig roemvolle plaats, die het onder de hedendaagsche volkeren bekleedt. Wanneer men de deugden en groote hoedanigheden onzer voorvaderen zooveel mogelijk heeft geloochend; wanneer men hunne gebreken en zwakheden ten sterkste heeft doen uitkomen; wanneer men, door kracht van drogredenen, hunne heldenfeiten tot zeer gewone handelingen heeft teruggebragt, en aangetoond, dat de luister en magt, die Holland in de 17de eeuw heeft bereikt, enkel te danken zijn geweest aan toevallige omstandigheden, die geheel buiten het volk lagen; dan valt het ook gemakkelijk, zich over het heden te troosten, als over iets onvermijdelijks, waarin men lijdelijk moet berusten, even als onze voor-

ouders dit zouden moeten doen, hadden hen de omstandigheden omgeven, waarin wij verkeeren.

Maar wanneer men gelooft, dat de lijdelijkheid eene ondeugd en eene oneer is voor een volk; wanneer men vastelijk gelooft, dat de kracht en grootheid van een volk niet enkel afhangen van uitwendige omstandigheden, maar van het karakter der burgers zelve, die dat volk uitmaken; wanneer men de volle overtuiging heeft, dat wel degelijk onze vroegere geschiedenis de geschiedenis is van een groot, krachtig, roemvol volk; dan is het pligt, zooveel mogelijk die overtuiging ook aan anderen mede te deelen, en door de herinnering aan de groote daden en heldenfeiten van het verleden, ook bij den tijdgenoot heldengeest en liefde tot het Vaderland op te wekken.

Augustus 1855.

CHARRAS, OVER 1815.

Histoire de la campagne de 1815. — *Waterloo.* — *Par le* Lt. Colonel Charras. *Bruxelles, Meline,* Cans et Comp. J. Hetzel et Comp. 1857.

Een vreemdeling, een fransch officier, door de stormen der omwentelingen uit zijn vaderland verdreven, had op Neêrland's gastvrijen bodem eene wijkplaats gevonden, die hem rust en vrijheid aanbood. Voor den balling is elke herinnering aan het vaderland dubbel zoet en dierbaar, en geen wonder dus, dat de franschman met gretige drift alles opzocht wat hem van dat vaderland sprak; geen wonder dus, dat hij ook die slagvelden in Braband opzocht, waar het bloed zijner landgenooten met stroomen had gevloeid, en waar, zoo niet altijd het krijgsgeluk, dan toch de krijgsroem, trouw was gebleven aan hunne vaandels. Vooral lokte hem Waterloo uit, om op de plaats zelve dien reuzenstrijd te bestuderen, die over Napoleon's val en over Europa's vrijheid besliste. Hij nam, als leiddraad bij die studie, de schriften in de hand, waarin de fransche keizer zelf zijn laatsten veldtogt heeft verhaald; hij geloofde aan de waarheid dier schriften. Maar spoedig werd dat geloof geschokt; spoedig ontdekte hij, „dat het onmogelijk was die schriften overeen te doen stemmen met de ware toedragt van zaken;" spoedig bemerkte hij „de kunstgrepen van dat wegslepende, begoochelende verhaal, dat met tijd en afstand spot, de feiten verplaatst, verandert, verbergt, des noods ze verzint, en dat geen ander doel heeft dan eene kunstige lofrede te houden op hem, die dat verhaal geschreven heeft." In Napoleon's opgaven

de waarheid niet kunnende vinden, zocht hij die op andere wijze; hij zocht die, zoo als zij gezocht moet worden: door het onvermoeid opsporen van alle oorspronkelijke bronnen der geschiedenis; door het wikken en wegen van de verschillende strijdschriften, waartoe de handelingen van 1815 hebben aanleiding gegeven; door zooveel mogelijk allen te raadplegen, die deelgenooten aan die handelingen waren, of die, om de eene of andere reden, bekend konden zijn met de ware toedragt van zaken en daarover een nieuw licht konden verspreiden. Op die wijze de best mogelijke bouwstoffen verzamelende en die met oordeel en grondige studie tot een geheel brengende, slaagde de banneling er in, om eene geschiedenis van den veldtogt van 1815 zamen te stellen, waarin „naar zijne innige overtuiging, de feiten voorgesteld worden in hunne waarheid, de menschen in hun wezenlijk karakter."

Ziedaar hoedanig Charras het ontstaan van het hierboven genoemde werk verklaart; en de aandachtige lezing van dat werk zal iedereen de volle overtuiging geven van de waarheid dier verklaring. De geschiedenis van den veldtogt van Waterloo is door hem geschreven met eene gemoedelijkheid, met eene grondige studie, met eene degelijkheid, met eene onpartijdigheid, die men bij fransche schrijvers niet vaak ontmoet, en die ook aan de schrijvers van andere landen tot beschamend voorbeeld kunnen dienen. De waarheid te zeggen, onverschillig of zij streelend of bitter is; ook zijne tegenstanders regt te laten wedervaren en hunne waarde te erkennen, — ziedaar de beginselen, die bijna op elke bladzijde van deze geschiedenis doorblinken; het zijn, wel is waar, beginselen, die men regt heeft bij ieder eerlijk en verstandig mensch te ontmoeten, maar die echter veel te weinig worden gehuldigd. Dat Charras ze huldigt, maakt eene der verdienstelijke zijden van zijne geschiedenis uit, maar niet de eenige; want ook andere verdiensten heeft de door hem geleverde arbeid. Natuurlijk, dat het onmogelijk is, de reeds zoo vaak behandelde krijgsgebeurtenissen van 1815 door veel nieuwe feiten toe te lichten; toch vindt men hier en daar bij Charras bijzonderheden, die niet bekend waren, en die als belangrijk kunnen worden aangemerkt. De feiten worden door den franschen schrijver op duidelijke en heldere wijze voorgesteld, en met juistheid en scherpzinnigheid beoordeeld; en de stijl van zijn verhaal is soms meesterlijk, door eene gelukkige verbinding van het korte en

bepaalde met het schilderachtige der uitdrukkingen. Ook daardoor is het werk van Charras een werk van groote en blijvende waarde.

Wij hebben het goede van deze geschiedenis van den veldtogt van 1815 vermeld; wij zullen ook de zwakke zijde van dit werk niet verzwijgen.

De fransche schrijver heeft naar waarheid en naar onpartijdigheid gestreefd; is het hem altijd gelukt die te bereiken? — Wij gelooven het niet; wij gelooven dat hij onbillijk en partijdig is in het oordeel, dat door hem over Napoleon wordt geveld; en dat, wanneer andere fransche schrijvers dien naam te veel hebben gevierd en vergood, Charras dien te zeer prijs geeft aan het afkeurend oordeel van het algemeen. Dat Charras hierbij geheel te goeder trouw is geweest, wij twijfelen er geen oogenblik aan; maar, onwillens en onwetens, hebben zijne staatkundige beginselen, en het lijden, dat hij zich in het voorstaan dier beginselen heeft getroost, invloed moeten uitoefenen op zijn oordeel over den man, die zoo lange jaren een ijzeren schepter over Frankrijk heeft gezwaaid. Het is ook voor den krachtigsten geest en het eerlijkste gemoed onmogelijk, om zich geheel en al vrij te maken van den invloed, dien de gebeurtenissen des levens op ons uitoefenen; altijd wordt men in zijn oordeel min of meer bestuurd en geleid door de indrukken, die de menschen, waaronder wij verkeerd hebben, op onzen geest maken; en het zou daarom ook eene ongerijmdheid zijn, van een man als Charras een geheel onpartijdig oordeel te verwachten over Napoleon. De vurige vrijheidsvriend kon onmogelijk een gunstig oordeel vellen over den gevreesden dwingeland; „de balling, wien 't geweld uit have en erf verstiet," kon moeijelijk regtvaardig zijn ten aanzien van hem, wiens roem den voornaamsten grondslag uitmaakt der aanspraken op de opperheerschappij van den tegenwoordigen gebieder van Frankrijk.

Aan te toonen waarin het oordeel van Charras over den Napoleon van 1815 als onjuist en partijdig moet worden gewraakt, zal gedeeltelijk het doel zijn van het schrijven der hier volgende bladen; gedeeltelijk zal daarin ook beschouwd worden de wijze, waarop de fransche schrijver andere punten, tot den veldtogt van 1815 betrekking hebbende, behandelt.

Wat Charras zegt over het weinige gezag, dat men kan toekennen aan het verhaal, door Napoleon van den veldtogt van 1815 gegeven, wordt thans door alle onpartijdigen en deskundi-

gen beaamd. Napoleon's nagelaten geschriften bevatten een schat van leering; het zijn meesterstukken van stijl en denkbeelden, en zij vormen eene onuitputtelijke bron van studie voor den krijgsman, voor den wetgever, voor den regent; door kracht en kernachtigheid hebben die schriften des Franschen keizers een' klassieken stempel. Maar zoodra in die schriften Napoleon van zich zelven en van zijne oorlogsdaden gewaagt, moet hij een regtmatig wantrouwen opwekken, of — om juister te spreken — kan men hem niet in het minste geloof meer schenken; want dan komen er ieder oogenblik in zijn verhaal opgaven en feiten voor, die geheel valsch en verdicht zijn. Het zijn dan, van de zijde des schrijvers, geen onnaauwkeurigheden of dwalingen; maar het is dan klaarblijkelijk eene opzettelijke vervalsching der feiten, een geheel gemis van goede trouw; aan die schriften ontbreekt dan niet alleen de waarheid, maar ook de waarheidsliefde. Onderzoek en oordeelkunde zijn zóó weinig algemeen verbreide zaken, dat die schriften van Napoleon, in weêrwil van hunne geheele afwijking van de waarheid, toch bij de meeste fransche krijgskundige schrijvers voor evangelie-taal hebben gegolden, en zij daaraan blindelings hebben geloofd; en Charras, die dit niet doet, die de geheele onwaarde — in dit opzigt — van die schriften aantoont, is daardoor eene eervolle uitzondering op zoo vele zijner landgenooten, die niets anders zijn geweest dan de weêrklank van de stem des grooten veldheers.

Wanneer men zoo ziet, hoe Napoleon het waagt om in de door hem nagelaten geschiedkundige aanteekeningen de waarheid met voeten te treden, en tijdgenoot en nakomelingschap op den dwaalweg tracht te brengen, dan moet onwillekeurig ook twijfel bij ons oprijzen aangaande de waarheid van de geschiedverhalen, die de oudheid ons heeft nagelaten. Hoe! hier is een man, die zich niet ontziet om, zoo als Charras zegt, „de feiten te verplaatsen, te veranderen, te verbergen, des noods te verzinnen," terwijl hij toch weet, dat die schennis der waarheid niet verborgen zal blijven, maar onderzoek, bestrijding, geheele tegenspraak zal uitlokken; wat heeft men dan te wachten daar, waar de zekerheid bestaat, dat de schennis der waarheid ongestraft kan plaats hebben, omdat zij, die daardoor benadeeld worden, niet bij magte zijn om te antwoorden? Wanneer Napoleon ons, bij het verhaal zijner oorlogen, zoekt te misleiden en te bedriegen, kan men dan wel waarheid verwach-

ten van Caesar, die zijne overwinningen op de Galliërs beschrijft; van de romeinsche geschiedschrijvers, die de punische oorlogen verhalen? Immers, de fransche keizer kon nog weêrhouden worden van de afwijking van de waarheid door de overtuiging, dat bij onzen hedendaagschen maatschappelijken toestand, bij de openbaarheid en algemeene verbreiding die de drukpers aan alles geeft, die afwijking van de waarheid spoedig wereldkundig, en dus ook spoedig ten toon gesteld zoude worden; maar de schrijvers der ouden kenden dien breidel niet; Caesar kon gerustelijk zijne overwinningen tot in het fabelachtige vergrooten, zonder te vreezen te hebben dat Vercingetorix gedenkschriften zou uitgeven, om hem te weêrspreken; en in de romeinsche geschiedverhalen kon men veilig Hannibal's karakter en bekwaamheden tot het laagste peil terugbrengen, want die verhalen waren alleen bestemd voor de Romeinen zelve, aan wie zulk eene ongunstige voorstelling van hun grooten vijand genoegen deed. Aan de waarheid der geschiedenis te gelooven, dit kan men alleen in den nieuweren tijd, omdat alleen dáár de middelen aanwezig zijn, om die waarheid te toetsen en te onderzoeken; de schrijvers der oudheid kunnen de waarheid gezegd hebben, maar eenige zekerheid heeft men ten dien opzigte niet: daar, waar men maar ééne partij hoort en waar het alleen de overwinnaars zijn, die de geschiedenis der overwonnenen schrijven, heeft men altijd overdrijving en misleiding te wachten. „Si mes confrêres savaient peindre!" zegt de leeuw uit de fabel, toen hij eene schilderij ziet, waarop een zijner broeders door de hand eens menschen sneuvelt; dat zijn woorden, waaraan men bij het lezen der oude geschiedenis indachtig moet zijn; hadden de overwonnen vorsten en volkeren, de perzische koningen en de Karthagers, ons hunne geschiedschrijvers nagelaten, wie weet hoe veel er af te dingen zou zijn op den krijgsroem der Grieken en Romeinen!

Maar, is er niets dan waarheid in die ongunstige voorstelling, die Charras geeft van Napoleon als geschiedschrijver, er is overdrijving en eenzijdigheid in het oordeel, dat over de krijgshandelingen des franschen keizers in 1815 geveld wordt. Zeker, de veldtogt van 1815 is niet die, waarin het veldheersgenie van Napoleon het meeste schittert; het tegendeel is waar: er zijn toen groote, onverklaarbare misslagen door hem begaan; wat Charras daarvan zegt is waar, ten volle waar; — maar eenzijdig en onbillijk is het, wanneer hij verzwijgt, hoe Napo-

leon's minder goede handelingen in 1815 voor een gedeelte toe te schrijven zijn aan den bijzonderen staatkundigen toestand, waarin hij verkeerde, en hoe zijne misslagen verergerd werden en hem ten verderve bragten door den weinigen steun, dien hij bij eenige zijner onderbevelhebbers vond.

Zoo, in een der eerste gedeelten van zijne geschiedenis de wapeningen vermeldende, die Napoleon in Frankrijk deed verrigten, van zijne troonsbestijging in Maart 1815 tot aan het begin van den veldtogt, veroordeelt Charras die wapeningen als onvolledig en gebrekkig; hij verwijst op wat de Conventie in 1793 in dat opzigt deed en zegt, dat dit verreweg overtreft wat door den keizer in 1815 is gedaan. Zulk eene vergelijking is geheel en al verkeerd, omdat die twee tijdperken bijkans niets hoegenaamd met elkander gemeens hebben; het Frankrijk van 1793 was een geheel ander Frankrijk, dan het Frankrijk van 1815; de vijanden, die het bestreden, waren in het eene tijdvak geheel verschillende van wat zij in het andere waren; de verdedigingsmiddelen konden, in beide tijdvakken, niet met elkander worden vergeleken.

De fransche schrijvers, in hunnen zucht tot grootspraak, zeggen vaak, dat Frankrijk in 1793 aangevallen is geworden door „het verbondene Europa" (l'Europe coalisée): de waarheid is, dat Frankrijk in dat jaar te oorlogen heeft gehad tegen eenige europeesche vorsten — op verre na niet tegen alle; maar de volken van Europa namen geen deel aan die aanranding van Frankrijk. Het tegendeel is waar: bij de volken van Europa waren, op het einde der achttiende eeuw, vele voorstanders van de door Frankrijk verkondigde vrijheidsbeginselen; vele onderdrukten en verongelijkten zagen toen met smachtend verlangen naar Frankrijk uit, als naar het land vanwaar zij vrijheid en regt hadden te wachten; en velen bepaalden zich niet tot ijdele wenschen voor de zege der fransche republikeinen, maar schaarden zich in hunne rijen, en voerden met hen de wapens tegen Europa's koningen. Aan die deelneming der vreemde volkeren heeft Frankrijk, voor een gedeelte, de overwinningen te danken, die het in de eerste jaren der omwenteling behaalde op legers, die niet talrijk waren, wanneer men ze vergelijkt bij de toenmalige heirscharen der fransche Republiek. — In 1815 daarentegen, waren het niet enkel eenige europeesche vorsten, die zich gereed maakten om Napoleon te bestrijden, maar het was geheel Europa, dat de wapenen tegen hem had opgevat. Nog levendig

was in elks gemoed de herinnering aan de dwingelandij, door den franschen keizer uitgeoefend; en, om niet ten tweedenmale dat gehaatte juk te torschen, dat zoo pas was afgeschud, deinsden de volkeren voor geene inspanningen, voor geene opofferingen terug, die tot bestrijding van den algemeenen vijand noodzakelijk waren. Vandaar dan ook, dat de legers der bondgenooten, die in 1815 tegen Frankrijk oprukten, zoowel door getalsterkte als door deugdelijke zamenstelling, oneindig geduchter waren dan de heirscharen, waarmede York en Coburg in 1793 dat land aanvielen.

Had Frankrijk in 1815 veel geduchter vijanden te bestrijden, het had tegen die vijanden veel geringer strijdmiddelen over te stellen dan in 1793. In 1793 riep de Conventie het geheele volk te wapen, en die oproeping vond gehoor; 't is waar, de geweldige en wreede maatregelen, door het schrikbewind genomen, mogen tot die uitkomst hebben bijgedragen, en velen mogen toen den dood op het slagveld hebben opgezocht, alleen om daardoor den dood op het schavot te ontgaan — toch lijdt het geen twijfel, dat die uitkomst ook voor een goed gedeelte te danken is geweest aan de geestdrift, die de massa des volks bezielde en die zijne krachten vertiendubbelde. Toen was voor het fransche volk de vrijheid nog geene hersenschim geworden, nog niet „het schijnbeeld van de wolk"; integendeel, het was toen nog iets wezenlijks, iets, waaraan men geloofde, waaraan men vurig gehecht was, waarvoor men leed en nood verduurde, waarvoor men als martelaar het leven gaf. Een volk, dat door zulk een geest is bezield, heeft eene groote zedelijke kracht.

Hoe geheel anders was dit in 1815! Zedelijke kracht bestond er toen niet in Frankrijk. De liefde voor de vrijheid was schier uitgedoofd; — kon dit anders, nu zoo grootsche verwachtingen zoo bitter waren teleurgesteld geworden; nu de kortstondige en zoo gebrekkige Republiek zoo spoedig was vervangen door Napoleon's alleenheerschappij, en de Brutussen van 1793 om het zeerst hadden geijverd om de liverei van het keizerschap te dragen? De roemzucht was immer de heerschende hartstogt des volks geweest, en door lange jaren van overwinningen had Napoleon het lange jaren van onderdrukking doen vergeten; maar op die overwinningen waren tegenspoeden gevolgd, geduchte krijgsrampen, verpletterende nederlagen; en het volk was, ten laatste, die eindelooze oorlogen moede geworden, die

de schatten en het bloed der natie verslonden. De roemzucht was toen evenzeer uitgedoofd, als de vrijheidsliefde; er waren geen krachtige hartstogten meer, om het Frankrijk van 1815 in beweging te brengen; dat land was toen in alle opzigten de „volcan éteint sous les cendres qu'il lance", waarmede Béranger het heeft vergeleken. Verwijt het dus aan Napoleon niet, dat hij in 1815 niet heeft gedaan, wat de Conventie vroeger had verrigt: beider toestand was zoo hemelsbreed verschillende, dat daardoor elke vergelijking hunner handelingen geheel onbillijk wordt; het land, waarin beide hunne sterkte en steun moesten vinden, was in het eene tijdperk geheel anders dan in het andere; het Frankrijk van 1793 was de jongeling, met snelstroomend bloed en vol levenskracht en vuur, die niets onmogelijk waant en voor wiens stoute ontwerpen geen hinderpalen of slagboomen onoverkoombaar zijn; het Frankrijk van 1815 was de bedaagde man, wiens afnemende krachten en geheel uitgedoofde driften hem doen terugdeinzen voor elke groote daad, voor elke buitengewone handeling.

In het werk van Charras zelf, kan men de overtuigende bewijzen vinden, hoe flaauw in 1815 de volksgeest in Frankrijk was, en hoe weinig steun Napoleon daarbij kon vinden. De keizer had de oud-militairen, zijne ontslagen krijgers van vroegere jaren, weêr onder de wapenen geroepen, en, volgens eene gematigde berekening, moest die oproeping ten minste 250,000 soldaten verschaffen; er kwamen er slechts 60,000 onder de wapens! De meesten daarvan werden door de krijgshaftige oostelijke departementen geleverd, ook door Parijs; maar dat de overige deelen van Frankrijk hierin ver ten achteren waren, kan men ontwaren uit de bijzonderheden, welke Charras daarover mededeelt.

(Bl. 24.) „In het departement der monden van de Rhône, waren op den 9 Junij van de 3283 opgeroepene oud-militairen nog maar 137 opgekomen. In dat van Vaucluse waren er op den 5 Junij 485 op weg van de 2500, en de meesten daarvan deserteerden, vóór dat zij bij hunne corpsen kwamen. In Tarn-et-Garonne waren er van de 1000 te naauwernood 100 opgekomen. Daar, waar de militaire en burgerlijke gezaghebbers over genoegzame krijgsmagt hadden te beschikken, werden mobiele kolonnes gevormd, om de deserteurs en onwilligen op te zamelen; maar dit bragt weinig nut aan. In Le Nord kon eene geheele divisie, in mobiele kolonnes opgelost, nadat zij een paar weken

het land had doorgetrokken, te naauwernood een honderdtal vlugtelingen opzamelen."

Ziedaar hoedanig het toen gesteld was met een volk, dat zich altijd onderscheiden heeft door zijn krijgshaftigen geest, door het driftig najagen van oorlogsroem; in 1815 kon men weinig daarvan bespeuren; Frankrijk was toen een onbezield ligchaam geworden, en Napoleon was toen niet langer de magtige toovenaar, die daaraan leven en beweging kon geven.

Charras beweert, dat de keizer dit wel had kunnen doen, wanneer hij maar opregt en te goeder trouw ware te werk gegaan; wanneer hij de natie maar onbewimpeld bekend had gemaakt met de gevaren, die haar bedreigden; wanneer hij zich maar, zonder eenig voorbehoud of bijgedachte, in de armen van de vrienden der vrijheid had geworpen. Ook hierin gelooven wij dat de fransche schrijver in eene dwaling verkeert en zich hersenschimmen vormt. Napoleon, als voorstander en kampvechter der vrijheidsbeginselen: wie zou daaraan geloofd hebben! Wanneer men lange jaren een ijzeren schepter over een land heeft gezwaaid, de volksstem heeft versmoord, het regt geschonden, de vrijheid vertrapt, dan kan men niet zoo in eens, willekeur en geweld vaarwel zeggende, zich voordoen als de voorstander der vrijheid van dat land; de woorden van éénen dag zijn niet vermogend om de daden van vele jaren uit te wisschen en te doen vergeten. Al had de keizer in 1815 de Jakobijnenmuts op zijn hoofd geplaatst, toch zou hij niemand overtuigd hebben van de opregtheid zijner vrijheidsliefde; het zou niet anders zijn geweest dan eene onwaardige vertooning, eene nuttelooze vernedering, die niet in het minst beantwoord zou hebben aan het doel, waarvoor men zich haar had getroost. Wel had hij, om tot het hoog gezag te geraken, af moeten zien van zijne vroegere onbeperkte magt; hij had er in moeten toestemmen, dat die magt binnen de grenzen der wet teruggebragt werd; hij had in 1815 de rol van een constitutioneel vorst moeten op zich nemen; — maar dit was dan ook niets anders dan eene rol, die hij vervulde, die hij slecht en met weêrzin vervulde, die hem niet natuurlijk was, en die dan ook niemand misleidde of vertrouwen gaf. Napoleon's verleden was van dien aard, dat het der vrijheidsgezinde partij in Frankrijk onmogelijk was om zich in ernst bij hem aan te sluiten; die partij bezigde den keizer dan ook niet anders dan als een werktuig, noodig om haar doel te bereiken; zij had behoefte aan zijne veldheersbekwaam-

heid, aan zijn krijgsgeluk; en zij haastte zich het werktuig weg te werpen, toen die bekwaamheid onvoldoende bleek en dat krijgsgeluk den franschen keizer geheel had verlaten. Men kan niet vorderen, dat beginselen, die zóó lijnregt strijdig zijn, die zóó geheel vijandig elkander tegenoverstaan, zich in eens naauw en innig zullen verbinden; men kon niet vorderen, dat Napoleon een vrijheidsman werd; — even goed zou men kunnen vorderen, dat een Filips II zich aan het hoofd der hervorming had geplaatst.

Ook daarom kunnen wij niet deelen in de door Charras en ook door anderen voorgestane meening, dat Napoleon in 1815 verkeerd deed, met den oorlog aanvallend te voeren, en dat hij veel meer in het voordeel zoude geweest zijn, wanneer hij zich tot de verdediging van Frankrijk had bepaald. Een oorlog verdedigend te voeren, — dat wil zeggen, het af te wachten, dat de vijandelijke legers in het eigen land doordringen, — dat is alleen dán eene goede handeling, wanneer men verzekerd is, in de bevolking van dat land een krachtigen steun en bijstand te zullen vinden; maar in 1815 kon men in Frankrijk van het tegendeel verzekerd zijn; verzekerd dat, zoodra de legers der bondgenooten Frankrijk waren binnengedrongen, de staatspartijen, die Napoleon vijandig waren, daar het hoofd zouden opsteken, afval en verraad in de rijen van zijn leger doen ontstaan en daardoor het volhouden der verdediging onmogelijk maken.

Maar ook de Conventie heeft met binnenlandsche onlusten, met burgerkrijg te kampen gehad; ook tegen haar gezag stonden de partijen op; ook zij had te worstelen tegen den opstand der gewesten van het Zuiden, tegen Lyon, de tweede stad des rijks, tegen de heldhaftige Vendeërs, wier trouwe zelfopoffering zoo teregt bewonderd wordt; toch is de Conventie die bezwaren te boven gekomen; waarom zou het met Napoleon in 1815 anders zijn geweest? — Het antwoord op die vraag is, dat de zege der Conventie toen is toe te schrijven geweest aan de krachtige ondersteuning, die zij bij het grootste gedeelte der natie ondervond; wel was een gedeelte des volks hare zaak vijandig, maar verreweg het grootste gedeelte was die met geestdrift toegedaan, en voor één Franschman, die gewapend tegen haar overstond, kon men er tien tellen, die de wapens voor haar hadden opgenomen. Die bijstand maakte in 1793 de kracht der Conventie uit; even zoo als het gemis van dien bijstand in 1815 Napoleon's zwakheid; in dat jaar was het groote

nadeel van den keizer niet daarin gelegen, dat hij in Frank rijk vijanden had, maar wel daarin, dat hij in Frankrijk weinig of geen aanhangers vond. Eene zamenzwering, eene militaire omwenteling, had hem op toevallige wijze weêr tot het hoog gezag verheven; en niet ten onregte vergeleek Chateaubriand die plotselinge verheffing bij wat er vaak in de barbarijsche roofstaten voorvalt, waar het hoofd eener horde Arabieren, uit de woestijn opgedaagd, soms in een oogenblik eene regering omverwerpt en zich zelf tot een gezag verheft, dat even spoedig verloren wordt als het gewonnen was. Napoleon's gezag over Frankrijk steunde in 1815 nog op niets; het had geen kenmerken van hechtheid of bestendigheid, en alleen krijgsroem, in den vreemde behaald, kon aan dat gezag eenige kans van duurzaamheid geven.

Nog wijt Charras het aan Napoleon als een misslag, dat hij verzuimd heeft om Parijs te versterken en in staat van verdediging te brengen: de fransche schrijver beweert, dat, wanneer dit ware geschied, de kansen voor de verdediging daardoor veel gunstiger zouden geworden zijn. — Wij laten de vraag in het midden, in hoever Napoleon in 1815 al dan niet over genoegzamen tijd heeft kunnen beschikken, om de hoofdstad zijns lands voldoende te versterken; maar wij zijn van gevoelen dat, zelfs al ware die versterking op eene voldoende wijze ten uitvoer gebragt, daardoor nog volstrekt geen invloed zou zijn uitgeoefend op de uitkomst des oorlogs, en daardoor Napoleon's val niet verhinderd of vertraagd zou zijn geworden.

Het is bekend, dat men onder de regering van koning Lodewijk Filips tot de bevestiging van Parijs is overgegaan; het is evenzeer bekend, dat, welke krijgskundige gronden toen ook zijn ingebragt voor die bevestiging, men toch voornamelijk daarmede aan staatkundige inzigten heeft willen voldoen; aan het inzigt, om in den nieuwen kring van vestingwerken een steun te vinden voor de regering, een breidel voor eene woelzieke, oproerige bevolking. De omwenteling van Februarij 1848 heeft echter alweêr bewezen, hoe onbeduidend een steun voor het bewind, hoe zwak een breidel voor het volk, schansen en bolwerken zijn; en hoe dwaas eene regering handelt, wanneer zij in muren en grachten eene sterkte zoekt, die zij alleen kan vinden in de liefde des volks en in de goede gezindheid des legers.

Bij de langdurige beraadslagingen, welke toenmaals in

Frankrijks wetgevende vergaderingen de bevestiging van Parijs zijn voorafgegaan, heeft men zich herhaaldelijk beroepen op het gezag van Napoleon, die in zijne schriften die bevestiging voorstaat en zelfs beweert, dat de invallen der bondgenooten in 1814 en in 1815 Frankrijk niet zouden hebben doen bezwijken, wanneer zijne hoofdstad toen door vestingwerken ware omgeven geweest. Natuurlijk doet zich hier allereerst de vraag op: waarom heeft de fransche keizer zelf Parijs dan niet versterkt, daar hij zoo overtuigd was van het nut en voordeel dier versterking? Wanneer men aanneemt, dat Napoleon werkelijk zulk eene overtuiging heeft gehad, dan is die vraag moeijelijk te beantwoorden; want zich dáárop te beroepen, dat Napoleon van die versterking der hoofdstad is weêrhouden door zijne onophoudelijke oorlogen, die al zijne zorg en aandacht tot zich getrokken hebben, is geen geldig antwoord: zooveel groote en reusachtige werken, welke, in weêrwil dier onophoudelijke oorlogen, tijdens Napoleon's regering zijn tot stand gekomen, strekken ten waarborg, dat die versterking van Parijs ook wel tot stand gekomen zou zijn, wanneer de keizer maar vastelijk overtuigd ware geweest van het nut dier versterking. Maar de waarschijnlijkheid is er voor, dat die overtuiging bij Napoleon niet bestaan heeft, en dat hij haar alleen heeft voorgewend om daardoor zijne eigene ijdelheid evenzeer als de ijdelheid zijns volks te vleijen: door de rampen en tegenspoeden van 1814 en 1815 toe te schrijven aan eene toevallige omstandigheid, aan de omstandigheid, dat Parijs toen onversterkt was, wilde hij zich en zijn volk de vernedering besparen van de misslagen te erkennen, welke in die jaren Frankrijk hebben doen bukken voor de wapenen zijner vijanden.

Het is voor een land altijd een groot voordeel, wanneer het bij een oorlog zijne hoofdstad vrij kan houden van 's vijands legers; en daarom is het goed en nuttig, om de hoofdstad van een land te versterken, daar, waar de waarschijnlijkheid bestaat, dat de verdediging dier hoofdstad met goed gevolg zal kunnen gevoerd worden. Maar nu zijn er twee omstandigheden, welke die verdediging bij de meeste hoofdsteden, — of, om juister te spreken, bij de meeste groote steden — tot eene bijna onuitvoerbare zaak maken: de eerste is, het bezwaar om in de voeding van eene talrijke bevolking te voorzien; de tweede, de moeijelijkheid om die bevolking in bedwang te houden, wanneer de vijand tot het bombardement van hare stad over-

gaat. De verdediging eener hoofdstad heeft dan alleen gunstige kansen, wanneer zij door hare ligging verzekerd is van altijd toevoer van levensmiddelen te kunnen ontvangen; en wanneer men door natuurlijke of kunstmatige verdedigingsmiddelen den aanvaller op zulk een afstand kan houden, dat het hem onmogelijk valt de stad zelve door zijn geschutvuur te teisteren. Kan aan die beide voorwaarden voldaan worden, dan levert de versterking en verdediging van eene hoofdstad voordeel op; kan aan die voorwaarden niet voldaan worden, dan is van de versterking en verdediging niets goeds te wachten.

Nu is het duidelijk, dat door de ligging van Parijs het aan den verdediger onmogelijk zal vallen, om de insluiting dier hoofdstad of het in brand schieten door den aanvaller te beletten; en even duidelijk is het, dat daardoor die verdediging spoedig zal moeten worden opgegeven. Spottend heeft een der tegenstanders van de bevestiging van Parijs gezegd: „wanneer de Parijzenaars maar acht dagen zonder aanvoer van versche melk blijven, dan zullen zij op de overgave hunner stad aandringen;" — hierin moge overdrijving zijn, en het moge al moeijelijk wezen om de stad zóó naauw in te sluiten, dat hoegenaamd niets van buiten daarbinnen kan worden gebragt, zooveel is toch zeker, dat 's vijands maatregelen dien aanvoer geheel onbeduidend zullen maken in verhouding tot de behoefte van eene zoo overgroote bevolking, en dat de nijpende hongersnood spoedig de wapenen uit de handen zal doen vallen. De kring van buitenforten, welke de hoofdstad omgeeft, moge den aanvaller op een afstand houden, — bij den steeds zich uitbreidenden werkkring van het geschut, is het onzeker of die afstand groot genoeg is, om de hoofdstad voor de vernielende uitwerking van dat geschutvuur te beveiligen; de val van ééne dier buitenforten — dat dan toch geenszins tot de onwaarschijnlijke zaken behoort — stelt haar zeker aan de werking bloot en beslist haren val. Want hoe vurig de geestdrift en vaderlandsliefde eener burgerij ook mogen zijn, zij zullen zelden bestand wezen tegen het in brand schieten en vernielen der stad; onder de vele voorbeelden, die dit leeren, kan men Koppenhagen in 1807 en Warschau in 1831 aanhalen.

Wij besluiten dus hieruit, dat ook nu de versterking van Parijs aan Frankrijk bij een' oorlog, geen voordeel zal opleveren; dat die versterking ook in 1815 de kans des oorlogs niet zou hebben veranderd; en dat het dus ten onregte is, wanneer

Charras het Napoleon als een misslag verwijt, dat hij die versterking heeft verwaarloosd, of slechts ten deele laten verrigten.

Charras, de tegenspoeden, die de fransche wapenen in 1815 hebben getroffen, bijna uitsluitend aan Napoleon's verkeerd beleid wijtende, stelt den keizer voor, als door een verzwakt ligchaamsgestel niet meer in staat om de geweldige inspanningen van den oorlog te verduren; hij schildert hem af, als niets meer dan de schaduw van den Napoleon van vroegeren tijd:

(Blz. 85—86.) „Napoleon was oud vóór zijn tijd. De langdurige uitoefening van het onbeperkte gezag; de lang voortgezette pogingen eener onbegrensde eerzucht; de buitengewone inspanningen des oorlogs en der regeerkunst; de schokken, de ontroering van drie jaren van ongehoorde rampen; de plotselinge val van dat rijk, dat hij voor immer gevestigd waande; de ondragelijke leêgte der ballingschap; eene dubbele ziekte, die herhaaldelijk en steeds erger terugkwam, — dit alles had zijn krachtig gestel sterk aangetast.

„Nog had zijn oog denzelfden glans, zijn blik dezelfde kracht; maar zijn zwaar, bijna vet (o b é s e) ligchaam, zijne opgeblazene en neêrhangende wangen, duidden aan, dat hij dat tijdperk des levens bereikt had, waarop het physieke verval des menschen begint.

„Nu moest hij zwichten voor de eischen van den slaap, dien hij vroeger geheel meester was. De vermoeijenis van gansche dagen te paard te zijn, of van een snellen rid, kon hij nu niet meer doorstaan.

„Zijn geest had dezelfde vaardigheid, rijkdom en kracht behouden; maar hij had het volhardende verloren in het uitwerken zijner denkbeelden, en, wat erger is, de snelheid en bepaaldheid van besluit. Even als meer menschen, die den ouden dag naderen, hield hij van praten en redekavelen, en verspilde vele uren met onnutte woorden. Voordat hij tot een besluit kwam, aarzelde hij; het besluit genomen, aarzelde hij om te handelen; en gedurende de handeling zelve, aarzelde hij nog. Van zijne vroegere vastheid van wil had hij niets overgehouden, dan die zoo vaak geblekene en noodlottige hardnekkigheid om de zaken te willen zien, niet zoo als zij werkelijk waren, maar zoo als zijn belang het meêbragt dat zij zouden moeten zijn.

„De herhaalde slagen en nederlagen, die hem getroffen hadden, hadden zijne vastheid van karakter verbroken. Hij had dat

zelfvertrouwen niet meer, dat een bijna noodzakelijk vereischte is, om bij groote ondernemingen te slagen: thans twijfelde hij aan het geluk, dat hem vijftien jaren lang, als generaal, als consul, als keizer, zoo verbazend begunstigd had. „Hij bespeurde zelf," — dit erkent hij, — „dat zijn geest neêrgedrukt was; hij had het voorgevoel van een ongelukkigen afloop."

„Die physieke verzwakking, die zedelijke achteruitgang, waren niet in overeenstemming met de bezwaren en gevaren van den toestand. Die bezwaren en gevaren waren buitengewoon groot. Om ze te verwinnen, zou het niet te veel zijn geweest, zou het misschien niet eens genoeg zijn geweest, had hij de geestkracht bezeten, de werkzaamheid die in Italië en bij Regensburg waren gebleken, of wanneer de dagen zijner jeugd waren teruggekeerd, zoo als bij Champ-Aubert en Montmirail."

Die zelfde voorstelling van den keizer vindt men herhaaldelijk in de geschiedenis door Charras geschreven; herhaaldelijk wordt daarin gezinspeeld op dien toestand van ligchamelijk en geestelijk verval, waarin Napoleon verkeerde, een verval, dat zelfs zijnen onderbevelhebbers duidelijk in het oog viel, en openlijk door hen werd verkondigd. „De Napoleon, dien wij gekend hebben, bestaat niet meer," zeide Van Damme, den dag na den slag van Ligny, tegen zijne officieren; „onze overwinning van gisteren zal zonder gevolgen blijven." Ook Gérard, hoezeer den keizer geheel toegedaan, betreurde toch diens „onbegrijpelijke, onherstelbare traagheid."

En toch was er nog maar een jaar verloopen sedert den veldtogt van 1814, dien veldtogt, waarin Napoleon's genie zich zoo schitterend heeft vertoond, en die alleen reeds zou kunnen volstaan om hem de grootste veldheeren te doen evenaren! Kan in zoo korten tijd een zoo geheel verval plaats hebben? — de waarschijnlijkheid is daar niet voor; de waarschijnlijkheid is er voor, dat Charras hier te sterk heeft gekleurd, dat er eenige overdrijving is in zijne karakterschets van Napoleon.

Ziekte, ligchamelijk lijden kan mogelijk in dezen veldtogt Napoleon's gewone werkdadigheid en geestkracht hebben verminderd, en het aanzijn hebben gegeven aan die misslagen, die niet te loochenen zijn; maar daaraan alleen is de voor Frankrijk ongelukkige afloop van den veldtogt niet te wijten. Ook bij andere veldtogten kan men misslagen in Napoleon's handelingen opmerken; ook bij andere gelegenheden liet hij soms te veel

over aan het oordeel en de zorg van anderen; en het is niet geheel ten onregte wanneer St. Cyr van hem heeft gezegd: „il oubliait quelquefois son métier de général, pour trancher du Prince." Maar bij vroegere veldtogten heeft Napoleon het geluk gehad, onderbevelhebbers te vinden, die zijne meening wisten te begrijpen, zelfs daar, waar die meening door de uitgevaardigde bevelen maar zeer gebrekkig, of in het geheel niet, uitgedrukt was. In 1815 heeft aan den keizer dat geluk ontbroken: hij vond hier geen steun hoegenaamd in de bekwaamheid zijner onderbevelhebbers; integendeel, hunne onbekwaamheid heeft toen een voornaam deel gehad aan zijne nederlaag en zijnen val.

Onder die onderbevelhebbers moet allereerst genoemd worden de maarschalk Soult, die in 1815 aan het hoofd van den generalen staf van Napoleon's leger stond. Onbekwaamheid is moeijelijk dien man toe te dichten, zoodat hier onwillekeurig de gedachte aan iets ergers opkomt, de gedachte aan opzettelijk verzuim; en het hooge aanzien, waarin Soult later bij de Bourbons heeft gestaan, maakt zulk een wantrouwen niet geheel bevreemdend. Evenwel, het is niet volstrekt noodig zulk eene ongunstige onderstelling aan te nemen tot verklaring van Soult's handelingen; men kan die handelingen des noods ook verklaren uit het voor hem vreemde en ongewone der betrekking, die hij in 1815 bekleedde; zooveel is zeker, dat, uit welke oorzaak dan ook, die handelingen zeer gebrekkig zijn geweest.

Het hoofd van den generalen staf van een leger moet de regterhand des veldheers zijn; en hij is vooral belast met de taak, om de bewegingen en verrigtingen, die het legerhoofd in het groot bepaalt, in bijzonderheden uit te werken en in bepaalde bevelen vast te stellen. Die taak werd vroeger bij Napoleon's leger meestal verrigt door Berthier, die, hoewel zelf de bekwaamheid eens legerhoofds missende, — zoo als bleek, toen hij in de eerste dagen van den veldtogt van 1809 met het bevel over de fransche legers in Duitschland belast was — evenwel den keizer, bij de uitvoering zijner krijgsplannen, op de uitmuntendste wijze ondersteunde, dewijl hij, door langdurigen omgang met Napoleon, spoedig diens inzigten begreep, en bij het uitvaardigen van de daartoe betrekking hebbende bevelen, steeds de meeste zorg in acht nam. Bij Soult liet dit veel te wenschen over. Zoo is onder anderen de opmarsch van het fransche leger naar de Sambre, op den 15 Junij 1815, grootendeels mislukt, doordien het legercorps van Van Damme het

bevel tot dien opmarsch niet, of veel te laat ontving. Charras wil de schuld hiervan weêr op Napoleon zelf laden: „De generaal Bonaparte," zegt hij (blz. 107) „zou niet gerust hebben, voor hij zich verzekerd had, dat zijne bevelen waren uitgevaardigd. De keizer Napoleon bekreunde zich niet meer om die zorg, die hij aan den chef van zijn generalen staf overliet." — Strikt genomen, is dit verwijt niet geheel onverdiend, daar het legerhoofd altijd verantwoordelijk blijft voor alles wat er gedaan wordt; maar daar dit legerhoofd toch niet alles zelf kan doen, maar veel aan zijne onderbevelhebbers moet overlaten, zoo drukt hier in billijkheid de schuld van dit verzuim veel meer op Soult dan op den keizer. — Een soortgelijk verzuim kan men opmerken na de veldslagen van Ligny en van Quatre-Bras; de legers van Ney en van Napoleon staan op den avond na die veldslagen maar eene groote twee uren van elkander, en hebben volstrekt geen belangrijke terreinhindernissen tusschen zich; en toch verneemt Ney niets van den afloop van den slag van Ligny, en Napoleon verneemt niets van den afloop van den slag van Quatre-Bras; van den 16 Junij, 's avonds om 9 ure, tot den 17den 's ochtends om 8 ure, heeft er volstrekt geene gemeenschap plaats tusschen de twee groote deelen van het fransche leger. Dit bewijst wel, dat de dienst van den generalen staf daar zeer slecht verrigt werd: dit bewijst wel, dat Soult, het hoofd van dien staf, in 1815 al een zeer slechte steun is geweest voor Napoleon.

Even weinig steun heeft Napoleon gevonden in den maarschalk Ney, namelijk wat de bekwaamheid aangaat; zijne dapperheid is boven allen lof verheven geweest. Het is zeer ten onregte, wanneer Napoleon het als een verzuim of misslag aan Ney wijt, dat hij op den 15 Junij niet doorgedrongen is tot aan de stelling van Quatre-Bras: noch de bevelen die hij ontving, noch de omstandigheden waarin hij zich bevond, maakten het toen voor Ney raadzaam, om zoo ver door te dringen; en in dát opzigt wordt hij door Charras op eene voldoende wijze verdedigd. Maar die verdediging is minder goed, daar, waar zij Ney's handelingen op den 16 Junij ten doel heeft; zelfs na alles wat Charras in het voordeel daarvan zegt, moeten wij toch als de vrucht van onze innige overtuiging opgeven, dat Ney's handelingen — even als die van zijn onderbevelhebber D'Erlon — dien dag geheel en al verkeerd zijn geweest, geheel en al in strijd, niet slechts met de omstandigheden waarin hij verkeer^d^

maar zelfs met de bevelen die de keizer hem deed toekomen. Ney, een onvergelijkelijk dapper oorlogsman, was niet de man, die als legerhoofd op zich zelf moest staan: het ontbrak hem daartoe altijd aan doorzigt en helder oordeel; en in 1815 is er bovendien iets wanhopigs in al zijne handelingen, dat hem belet om met juisten blik den toestand van zaken te beoordeelen. Het is alsof de gedachte aan zijn onverantwoordelijken afval van de zaak der Bourbons op hem drukt, en aan al zijne woorden en daden iets radeloos, iets noodlottigs geeft; te Quatre-Bras is hij — naar gewoonte — in het heetste strijdgevaar, in het hevigste vuur. „Ziet gij die kanonkogels," roept hij uit, „ik wenschte dat zij alle mijn lijf troffen!" („vous voyez ces boulets! je voudrais qu'ils m'entrassent tous dans le ventre!"); te Waterloo ziet men hem, met het oog vol vuur, het schuim op den mond, de kleederen met kogels doorboord en met bloed en modder bevlekt, tot het laatste oogenblik iedereen tot pligtsbetrachting opwekken; wanhopig roept hij daar D'Erlon toe: „zoo wij aan het schrootvuur der Engelschen ontkomen, dan zijn wij zeker dat de galg ons wacht!" Onmiskenbaar is het, dat de ongelukkige den dood op het slagveld zoekt, om den dood door een regterlijk vonnis te ontgaan. Aan iemand in zulk een zielstoestand kan men een dapper soldaat hebben, maar een goed en bekwaam legerhoofd moet men daarvan niet verwachten.

Grouchy is ook een dier onderbevelhebbers, aan wier verkeerd beleid Napoleon in 1815 zijne nederlaag voor een gedeelte heeft te wijten gehad. Na alles wat voor en tegen het gedrag van dien maarschalk is gezegd, moet men het als duidelijk en bewezen aannemen, dat men Grouchy niet ten laste kan leggen van in 1815 tegen Napoleon's bepaalde bevelen te hebben gehandeld, daar die bevelen òf niet zijn gegeven, òf zeer onbepaald waren, òf te laat zijn uitgevaardigd; maar wel kan men het Grouchy ten laste leggen, dat hij niet heeft weten te handelen ook zonder die bevelen. Wanneer Grouchy op den 17 Junij het geslagene pruissische leger krachtdadig had vervolgd, of wanneer hij op den 18den tijdig en regtstreeks Napoleon's leger was genaderd, dan had de uitkomst van den veldtogt van 1815 geheel anders kunnen zijn dan zij het nu geweest is.

Thiers, in zijne „Histoire du Consulat et de l'Empire," doet het, bij het verhaal van den slag van Marengo, op eene treffende wijze uitkomen, hoe zeer een legerhoofd afhankelijk is van het beleid zijner onderbevelhebbers, en hoe Napoleon te Marengo

overwinnaar is gebleven door Desaix's bekwaamheid, terwijl hij door Grouchy's onbekwaamheid te Waterloo overwonnen werd.

De Junijzon van het jaar 1800 ziet in de velden van Marengo de krijgsscharen van Oostenrijk tegen die der fransche Republiek kampen, en na dapperen strijd eene overwinning behalen, die niet twijfelachtig is, die volkomen schijnt. Italië zal aan Oostenrijk blijven toebehooren, en Bonaparte's stoute togt over de Alpen zal zonder vrucht zijn gebleven; — zoo schijnt het, zoo zou het geweest zijn, zonder Desaix. Die jonge, talentvolle aanvoerder is met een gedeelte der fransche legermagt uren ver van het slagveld verwijderd en heeft geen bevel hoegenaamd om daar te verschijnen; maar daar treft de donder van het geschut zijne ooren en verkondigt hem den gevoerden kamp; en nu, alleen de ingeving van zijn stouten krijgsgeest opvolgende, snelt hij daarheen, waar zijne wapenbroeders zijne hulp kunnen behoeven. Hij bereikt het slagveld, op het oogenblik dat de strijd reeds geëindigd is en de geslagene fransche regimenten overal terugtrekken, vervolgd door hunne overwinnende vijanden. Desaix's komst doet den moed der Franschen herleven, en op zijne aansporing wordt, in een haastig gehouden krijgsraad, tot het hervatten van den strijd besloten; „deze veldslag hebben wij verloren," zegt hij, „dit lijdt geen twijfel; maar de dag is nog zoo ver niet gevorderd, of wij kunnen een tweeden veldslag leveren, en dien zullen wij winnen." Hij spreekt, voert zijne soldaten ten strijde, sterft den heldendood, en ontrukt, door zijne komst en door zijn moedig optreden, aan de Oostenrijkers eene bijna wisse overwinning; en de verovering van Italië en de zege van Frankrijk's wapenen zijn hier aan niets anders te danken geweest, dan aan het beleid van Bonaparte's onderbevelhebber.

Vijftien jaren later beschijnt de Junijzon, in Braband's vruchtbare vlakten, een ander slagveld, waar sterker legers om grootere uitkomst strijden, dan de heirscharen die zich te Marengo de zege betwistten; te Waterloo geldt het, niet de verovering van een enkel land, maar de vrijheid van Europa, de toekomst der wereld, Napoleon's grootheid of val. Ook hier is eene sterke afdeeling van het fransche leger uren ver van het slagveld verwijderd; ook hier heeft de aanvoerder dier afdeeling geen bevel hoegenaamd, om naar de strijdplaats op te rukken; ook hier verkondigt hem het gebulder van het kanon den beslissenden strijd; ook hier kan zijne verschijning op het slagveld aan Na-

poleon de overwinning geven; — maar, hier houdt de vergelijking op; de aanvoerder van die afdeeling is geen Desaix, die door een stout besluit weet te verhelpen wat er gebrekkigs is gebleven in de bevelen des veldheers; die aanvoerder is een man, die, welke dapperheid en trouw jegens Napoleon hem ook mogen bezielen, evenwel het verstand mist om zijn pligt goed te begrijpen, en niet de geestkracht heeft om uit zich zelf te handelen. Hij aarzelt, hij verliest tijd, hij doet zijne krijgsscharen in eene verkeerde rigting trekken, hij wikkelt zich in een nutteloozen strijd aan de Dyle; — en op het slagveld van Waterloo, waar men reikhalzend, maar vruchteloos, naar de komst van Grouchy's bataillons heeft uitgezien, wordt intusschen eene nederlaag geleden, die onherstelbaar is, en die Frankrijk ten tweedenmale aan de bondgenooten onderwerpt.

Te Marengo is Napoleon gelukkig, te Waterloo is hij ongelukkig geweest; zijn veldheersbeleid, bij beide gelegenheden, verschilt niet veel; het is alleen het beleid zijner onderbevelhebbers, dat hemelsbreed verschilt. Ziedaar wat Charras te veel uit het oog verliest bij zijn oordeel over den veldtogt van 1815; hij wil, ten onregte, Napoleon's onderbevelhebbers van alle schuld aan de in dien veldtogt begane misslagen vrijpleiten en die schuld op den keizer alleen doen drukken. Daardoor is hij partijdig en onbillijk ten aanzien van Napoleon.

Gunstiger, billijker dan over het fransche legerhoofd, oordeelt Charras over het fransche leger van 1815; en herhaaldelijk spreekt hij met warme geestdrift over de dapperheid en krijgsdeugd, die toen bij Napoleon's heirscharen hebben uitgeblonken, en waaraan niemand eene welverdiende hulde kan ontzeggen. Evenwel neemt Charras, in dit opzigt, zoo als bijna altijd, eene strenge onpartijdigheid in acht; en zijn vaderlandsch gevoel sleept hem niet zóóver mede, dat het hem zou verhinderen, afkeuring en berisping over het slechte uit te spreken. Zoo, onder anderen, vermeldt hij met verontwaardiging het gedrag van den generaal Roguet, die een oogenblik vóór het begin van den slag van Ligny, tegen zijne officieren en onderofficieren zeide: „prevenez les grenadiers, que le premier qui m'amènera un Prussien prisonnier sera fusillé;" en de fransche schrijver is billijk genoeg om te erkennen, dat de verbittering en woede, toen vaak betoond door de pruissische soldaten, uitgelokt zijn geworden en eene verontschuldiging vinden in de handelingen aan de fransche zijde.

Bij het oordeel, dat Charras over de bondgenooten en hunne aanvoerders uitspreekt, is hij in de hoogste mate onpartijdig; zóó onpartijdig zelfs, dat daardoor zijn oordeel over Frankrijk's toenmalige vijanden mogelijk als te gunstig moet worden beschouwd. Zie hier, wat hij van Blücher, het pruissische legerhoofd, zegt:

(Blz. 81.) „Met juistheid had Napoleon kunnen weten wie Blücher was, zoo vaak en zoo geducht door hem geslagen. Toch schatte hij hem gering. Hierin dwaalde hij. Met een verstand, dat weinig ontwikkeld was, met een ruwen aard, even driftig het vermaak najagende als het krijgsgevaar, was Blücher zeker niet uitstekend; maar een ontembaar karakter, eene vurige vaderlandsliefde, eene opmerkelijke snelheid van blik en van besluit, eene buitengewone werkdadigheid in weêrwil zijner jaren, eene volharding die zich door niets liet afmatten, eene groote stoutmoedigheid, en de gewoonte aan Napoleon's krijgs- en veldheerskunst, maakten hem tot eene tegenpartij, die niet zonder waarde was. Zijne soldaten hadden hem den bijnaam gegeven van maarschalk voorwaarts, hoewel hij hen vaak achterwaarts had moeten doen gaan. Maar hij was geëindigd met hen van den Oder en van de Elbe naar den Rijn te geleiden, en van den Rijn naar Parijs."

Dit beeld van Blücher, als veldheer, is stellig te gunstig; want Blücher, een soldaat vol dapperheid en geestkracht, miste evenwel alle bekwaamheid als veldheer; hij was eigenlijk ook maar legerhoofd in naam; in werkelijkheid was dit, toen en in vorige jaren, de generaal Gneisenau, een man van uitstekend beleid, en wiens raad door Blücher altijd zeer verstandig werd opgevolgd. Dikwijls komt het in den oorlog voor, dat de leiding der krijgszaken niet van het legerhoofd zelf uitgaat, maar van een ondergeschikte; vandaar dan ook, dat het algemeen niet altijd lof toezwaait aan hem, wien dit toekomt; het algemeen vlecht lauwerkransen om het hoofd van een Radetsky en verbindt zijn naam met dien van overwinningen, die toch alleen aan het beleid van een onderbevelhebber, Hesz, zijn te danken geweest.

Wellington, als veldheer, wordt door Charras aldus afgeschilderd:

(Blz. 83.) „Wellington had nog nooit tegenover Napoleon gestaan; maar te oordeelen naar de geduchte slagen, die hij in Portugal, Spanje en Frankrijk aan het keizerrijk had toegebragt, was het gemakkelijk in te zien, dat hij de bekwaamste was —

en verreweg de bekwaamste — van de vijandelijke legerhoofden. Toch kende Napoleon hem de eigenschappen eens veldheers niet toe. Wanneer hij hem in den „Moniteur” afschilderde, als: „un officier incapable, téméraire, prèsomptueux, ignorant, destiné à essuyer de grandes catastrophes;” wanneer hij in het officiële blad des keizerrijks Wellington's overwinningen in nederlagen veranderde of in onbeduidende ontmoetingen; wanneer hij Vittoria, Nivelle en zoo veel andere, voor Frankrijk ongelukkige gevechten verzweeg, dan zou men zeggen, dat hij meende hem daardoor tot het peil eens alledaagschen veldheers teruggebragt te hebben.

„Voorzeker, daar was een groot verschil tusschen den britschen veldheer en Napoleon. Maar dat verschil was veel minder, dan men dit langen tijd geloofd heeft in ons, door leugens misleid, vaderland.

„De een bezat, in de hoogste mate, het genie des oorlogs; maar de onzinnige staatkunde des keizers misvormde en bedierf de verhevene plannen des veldheers; en de geestkracht, de physieke werkdadigheid ontbraken soms, wanneer de harde en afmattende taak des oorlogs die zoo noodzakelijk maakten.

„De ander was niets meer dan een veldheer, die bekwaamheid had, maar eene zóó volkomene bekwaamheid, op zoo krachtige eigenschappen geënt, dat dit het genie nabijkwam. Begaafd met een buitengewoon gezond verstand, diepzinnig staatsman, naauwgezet de wetten zijns lands eerbiedigende, uitmuntend menschenkenner, grondig ervaren in alles wat het beroep en de kunst des oorlogs aangaat, soms misslagen begaande, maar daarvan terugkomende zoodra hij ze inzag, zorgzaam voor het welzijn zijner soldaten, spaarzaam met hun bloed, streng tegen wanorde, onverbiddelijk tegen oneerlijkheid, vaardig tot beramen en tot uitvoeren, voorzigtig of stout, traag of werkzaam, naar de omstandigheden, onwrikbaar in tegenspoed, en zich door den voorspoed niet latende bedwelmen, een ijzeren ziel in een ijzeren ligchaam, had Wellington, met zijn klein leger, groote daden verrigt, en dat leger was zijne schepping. Altijd zal hij een der grootste oorlogsmannen van onze eeuw zijn en blijven. — In 1769 geboren, was hij toen 46 jaar oud, de ouderdom van Napoleon.”

Ook dit beeld van het britsche legerhoofd is te gunstig. Zoo, onder anderen, is het moeijelijk te regtvaardigen, om van Wellington te zeggen „dat hij spaarzaam was met het bloed van

zijne soldaten;" — wanneer men zich de bestorming van Badajoz herinnert en zoo menige andere belegering in het spaansche Schiereiland, waarbij roekeloosheid en schandelijke onkunde duizende britsche soldaten nutteloos ter slagtbank hebben gevoerd, dan moet de engelsche veldheer wel de laatste man zijn, aan wien men zulk een lof kan geven. Dat Wellington uitstekende bekwaamheden heeft gehad, dat lijdt geen twijfel; en vooral zijn zijne handelingen op het slagveld zelve doorgaans meesterlijk. Maar evenmin lijdt het twijfel, dat hij dikwijls groote, ongeloofelijke misslagen heeft begaan, en dat ook de veldtogt van 1815 daarvan verscheidene voorbeelden oplevert; als zoodanig kan men opnoemen: de geheel verkeerde wijze, waarop de kantonnementen van het Engelsch-Nederlandsche leger waren geregeld; de traagheid waarmede dat leger werd zamengetrokken, toen Napoleon ten aanval oprukte; de geheel verkeerde inzigten omtrent dien aanval; de geheel verkeerde keus van het vereenigingspunt des legers; en het ongebezigd laten van prins Frederik's legercorps te Hal. Charras erkent die handelingen dan ook als misslagen en zegt, dat Wellington ze zeer duur zou betaald hebben, „had de Napoleon van Italië en van Regensburg tegen hem overgestaan" (bl. 124).

Over de legers der bondgenooten van 1815 is het oordeel van Charras gunstiger dan dat van Napoleon zelf, die, wel is waar, aan de engelsche troepen evenveel waarde toekende als aan zijne eigene, maar die anders „één fransch soldaat gelijk stelde aan twee Pruissen, Belgen, Hollanders of soldaten van den Duitschen bond." Charras bestrijdt die meening des keizers als geheel ongegrond, en kent aan de toenmalige legers der bondgenooten eene veel grootere waarde toe. Bij die gelegenheid ook de zamenstelling van het nederlandsche leger vermeldende, zegt hij, dat dit leger wel pas opgerigt was, maar toch veel goede bestanddeelen bevatte; dat daarbij veel officieren waren, die krijgsondervinding bezaten, en dat „hun hoofd, de jonge prins van Oranje, onder Wellington in Spanje opgeleid, door zijne bekwaamheid en moed ten volle waardig was om hen aan te voeren" (blz. 80).

Over het geheel doet de fransche schrijver ten volle regt wedervaren aan het gedrag der nederlandsche troepen, die aan den veldtogt van 1815 hebben deel genomen; en hoezeer het in den aard der zaak ligt, dat hij de verrigtingen dier troepen niet zoo uitvoerig en in bijzonderheden heeft kunnen vermelden als Lö-

bensels dit heeft gedaan, zoo komen er echter bij Charras woorden en uitdrukkingen voor, die streelend zijn voor ons nationaal gevoel, en die, hoezeer niets dan waarheid behelzende, evenwel door de vreemde schrijvers over den veldtogt van Waterloo zoo schaars worden gebezigd. Zoo zwaait Charras hoogen lof toe aan de „verstandige ongehoorzaamheid" (l'intelligente désobéissance) van den generaal Perponcher, die hem deed besluiten, om, in weêrwil van Wellington's bevelen, te Quatre-Bras te blijven stand houden; en hij erkent den beslissenden invloed, welke die kordate handeling van den hollandschen generaal op de uitkomst van den oorlog heeft gehad. Zoo brengt hij hulde toe aan de dapperheid, waarmede de bataillons van den prins van Oranje, gedurende het eerste gedeelte van den slag bij Quatre-Bras, den strijd tegen 's vijands overmagt volhielden; en die bekende, aanvallende beweging, door den prins aan 't hoofd van het 5de militie-bataillon verrigt, noemt hij „eene stoute onderneming, vooral omdat zij met een handvol soldaten werd beproefd en in het gezigt eener dappere ruiterij." Zoo worden er ook hollandsche bevelhebbers met roem vermeld in het verhaal dat Charras geeft van den laatsten aanval te Waterloo, door Napoleons oude garde op de stelling der bondgenooten gedaan.

(Blz. 294 en volgende) „Ney wordt bekend gemaakt met den wil des velheers en krijgt bevel, al wat hij van Reille's legercorps kan bijeenbrengen, regts van Goumont te vereenigen; de divisiën Quiot en Douzelot bij La Haie-Sainte, en de ruiterij tot een aanval te ordenen.

„Te gelijk geleidt Napoleon alle beschikbare bataillons van zijne garde tot tusschen La Belle Alliance en La Haie-Sainte. Er zijn er tien. Allen behooren tot de grenadiers en jagers. Zes van die bataillons worden in even zoo veel aanvalskolonnes geschaard, èchelons-gewijze, op korte onderlingen afstand. Zij moeten naar het heuvelvlak oprukken. Op hun linkervleugel plaatsen zich twee rijdende batterijen van de garde. Zij zullen die beweging volgen. De vier laatste bataillons blijven als reserve achter.

„Het vuur van onze artillerie is verflaauwd, omdat bij verscheidene batterijen de caissons reeds leêggeschoten zijn. De laatste batterij, die in reserve was, komt in werking; last is gegeven om over de geheele linie het vuur zooveel mogelijk te verdubbelen.

„In persoon regelt Napoleon die beschikkingen. Hij verhaast de uitvoering; de tijd dringt. Hij spreekt officieren en soldaten toe, wekt hen op, boezemt hun moed in, belooft hun de zege; en, om verzekering aan zijne belofte te geven, kondigt hij hun Grouchy's komst aan, die den vijand van ter zijde zal aanvallen, terwijl zij dit in front doen.

„Ney krijgt het bevel over die drie duizend oude oorlogssoldaten, wier armen met dienstteekens zijn versierd, wier ligchamen de merken der wonde dragen („vétérans des batailles, au bras chevronné, au corps cicatrisé"). Onder hem zijn de luitenant-generaals Friant, Roguet, Michel, de marechaux-de-camp Poret de Morvan, Harlet, Mallet: bij ieder bataillon een generaal.

„Ney moet La Haie-Sainte regts laten en de hoogte beklimmen, daar, waar hij de aanvallen met zijne ruiterij heeft gedaan.

„Toen alles gereed is, wordt de stormpas geslagen; de geduchte phalanx stelt zich in beweging, en gaat, gloeijende van geestdrift en krijgsvuur, Napoleon voorbij, die haar het punt aanwijst, waarop zij haren aanval moet rigten. Zij komt de laagte uit, zij beklimt de helling.

„Bij Goumont, bij La Haie-Sainte wordt de stormpas ook geslagen. Eenige bataillons, op eene geduchte wijze gedund door staal en vuur en vermoeijenis, hebben zich vereenigd en beklimmen 's vijands stelling. In hunne gelederen neemt weêr een tal van soldaten plaats, die, gewond, afgemat, ontmoedigd, de rijen hadden verlaten en thans door eene nieuwe geestkracht bezield worden.

„Eenige honderdtallen kurassiers, dragonders, grenadiers, lanciers en jagers van de garde, nog vertrouwende op hunne krachten en op de krachten hunner paarden, hebben zich gereed gemaakt om het voetvolk te ondersteunen.

„Het bedriegelijke berigt van Grouchy's komst is overal verbreid en door gendarmes d'élite de liniën door verkondigd. Reille, D'Erlon en de generaals onder hunne bevelen, hebben het vernomen van Labédoyère, Napoleon's adjudant. Dit geeft moed aan de zwakken en bezielt de dapperen. Allen wanen de zege wis.

„Maar ook op het heuvelvlak heeft alles zich bereid tot eene nieuwe worsteling, tot den strijd op leven of dood. Dáár weet men, dat de bataillons en escadrons der Pruissen nabij zijn, en dat, om den slag te winnen, het er maar op aankomt, om nog eenige oogenblikken den dood te braveren, den dag te rekken.

De met bekwaamheid aangewende overmagt in getal moet onfeilbaar de weegschaal doen overslaan.

„De rijen, die door den dood en door de vlugt zijn geopend, hebben zich weêr gesloten en staan vast. Wat ze nu uitmaakt, dat is de zenuw, de kracht van het leger, de keur der dapperen, overgebleven na een verbitterden strijd van zes achtereenvolgende uren. Wellington, de prins van Oranje en Hill gaan van het eene bataillon naar het andere, moed insprekende, tot pligt opwekkende. Even als Nelson te Trafalgar, herinnert Wellinglington zijne Britten aan het vaderland: „houdt stand, mannen! wat zou men in Engeland van ons zeggen, wanneer wij teruggingen?" De jonge en dappere prins van Oranje vraagt aan Neêrland's soldaten, aan die van Nassau en Brunswijk, of zij hun vaderland weêr aan schande en verderf willen zien prijsgeven, of zij de dwingelandij des keizers weêr willen verduren? Een luid vreugdegejuich antwoordt op die krachtige woorden, die daar uitgesproken worden te midden van de kogels en granaten, die aan alle zijden opspringen en barsten.

„Toch was de toestand van het Engelsch-Nederlandsche leger zeer gevaarlijk. Wellington zag dit, maar werd er niet door ontmoedigd. „Had hij dit kunnen doen, hij zou teruggetrokken zijn," heeft Napoleon gezegd. De magtelooze wraak des overwonnenen — niets anders moet men zien in die zoo vaak herhaalde woorden! Het lag in het plan van den britschen veldheer, om het heuvelvlak te verdedigen tot op de komst der pruissische kolonnes, die nabij waren; en zou hij dan de verdediging hebben opgegeven, terwijl hem nog zulk een tal van dapperen overbleef?" „Het kan gebeuren, dat gij sneuvelt," zeide hem lord Hill; „zeg mij daarom, wat zijn uwe inzigten, uwe voorschriften?" — „Hier stand te houden tot den laatsten man." — Kempt, die Picton vervangen heeft in het bevel over den linkervleugel, vraagt versterking. „Hij moet er niet op rekenen, hij moet voortgaan met de verdediging!" De leus van dien dag is in die korte antwoorden, die de oudheid waardig zijn en aan den bloeitijd van de legers onzer Republiek herinneren. Het is kinderachtig en weinig eervol om de waarde van een vijand te miskennen.

„Daar de vermeerdering van ons geschutvuur een nabijzijnden aanval scheen aan te kondigen, ging Wellington vooruit tot aan den rand van het heuvelvlak. Weldra ontdekt hij, waar bij wijlen de kruiddamp wegtrekt, de beweging der garde, duide-

lijk kenbaar aan hare hooge beerenmutsen, en hij bereidt zich, om haar krachtig te ontvangen.

„De nabijzijnde batterijen krijgen bevel, al hunne schoten op de keurbende te rigten. Vlak tegenover haar, in de eerste linie, zijn de brunswijksche en nassausche bataillons, in twee geslotene kolonnes van vier en van drie bataillons; zij zullen den eersten schok doorstaan. Achter deze, in eene verlaging van den grond, plaatst zich de brigade Maitland (engelsche garde), gedeployeerd en op vier gelederen diepte. De divisie Chassé staat regts van Maitland; eene brigade vormt twee carrés, échelonsgewijze geplaatst; de andere staat, als reserve, in geslotene kolonnes.

„De klank van den stormpas, op de trommen geslagen, en de wilde kreten van „leve de keizer!” worden duidelijk gehoord te midden van den donder van het geschut; de garde nadert. De soldaten hebben het geweer in den arm; hunne gelederen zijn gesloten en blijven gerigt als bij eene wapenschouwing. Ney is vooraan, de bloote degen in de hand. Altijd nader komt de garde. De batterijen, die zij ontmoet, worden met de bajonet genomen. of gaan in overhaasting terug. De brunswijksche bataillons gaan haar te gemoet; zij werpt ze overhoop, zij drijft ze uiteen. De prins van Oranje snelt toe aan het hoofd der Nassauërs en wil, op zijne beurt, haar tegenhouden; een kogel doet hem van het paard storten, en de Nassauërs ondergaan hetzelfde lot als de Brunswijkers.

„Zegekreten verheffen zich in de fransche kolonne. Gewond en genoodzaakt de strijdplaats te verlaten, zegt de generaal Friant aan Napoleon, die in de laagte bij La Haie-Sainte was gebleven, dat op het heuvelvlak alles goed gaat.

„Bovenwaarts van La Haie-Sainte, bovenwaarts van Goumont, zijn D'Erlon en Reille in gevecht met 's vijands voorste linie. De garde blijft vooruitgaan, in weêrwil van het schrootvuur, dat zij op hare linkerzijde, op drie honderd pas afstands ontvangt van eene engelsche batterij en van eene der batterijen van Chassé; drie bataillons van dien generaal vallen haar aan; zij werpt ze in wanorde terug. Maar eensklaps verheft zich vóór hare voeten, als het ware, een roode muur, waaruit een geweervuur losbarst, dat hare rijen teistert. Maitland's soldaten zijn opgestaan op het bevel van Wellington, die te paard achter hunne gelederen staat. Hij heeft geroepen: „op, gardes! en mik goed!” Maar al te wel wordt hij gehoorzaamd. Eene doodelijke

wonde treft den onversaagden Michel; Mallet, vele hoofdofficieren, storten ter aarde. Ney valt door den val van zijn paard, het vierde, dat op dien vreeselijken dag onder hem wordt doodgeschoten. De garde aarzelt. Maar „le brave des braves" is reeds opgestaan; en zijne stem wekt haren moed weêr op. Ongelukkig, hetzij dat het bevel daartoe is gegeven, hetzij dat de soldaat zijn instinkt volgt, zij deployeert om het geweervuur te beantwoorden, dat ieder oogenblik hare gelederen dunt; en door die beweging bedekt zij de twee batterijen, die haar gevolgd zijn, die stelling genomen hebben op de kam der hoogte, en wier vuur tot op dat oogenblik hare flank heeft beschermd! Een Hollander, een oorlogsman in onze gelederen gevormd en groot geworden, maar zijn vaderland getrouw — Chassé, neemt dit oogenblik waar en valt, met eene halve brigade in geslotene kolonnes, met geveld geweer aan op de linkerzijde der garde; Wellington doet de brigade Maitland vooruitgaan. Door het kartets- en geweervuur tot op vijftien- á zestien honderd man verminderd, wijkt de garde voor den drang der overmagt; maar zij wijkt vechtende, langzaam, in orde, zonder haar verband te verliezen. Laat de bataillons maar komen, die zoo lang bij La Haie-Sainte zijn gelaten, en zij zal den aanval hervatten.

„Maar die bataillons zullen niet komen......."

De overwinning is te Waterloo door het toeval beslist geworden, heeft Napoleon gezegd; en bijna alle fransche schrijvers hebben dat gezegde herhaald. Charras is te eerlijk en te verstandig, om niet het partijdige of ongerijmde van zulk een oordeel aan te wijzen; en Guizot's bekende bepaling van den oorlog: „un jeu sanglant du hasard et de la force," is, volgens hem, maar voor de helft toepasselijk op den strijd bij Waterloo:

(Blz. 325.) „Wat de mensch, wanneer hij niet bij magte is om de oorzaak der dingen te doorgronden, dan eens het noodlot noemt, dan eens het toeval, dat doet vaak het best beraamde ontwerp mislukken en het slechtste slagen, verijdelt de verstandigste beschikkingen, de inspanningen van het talent, van het genie, en geeft de zege aan middelmatigheid, onkunde en dwaasheid. Dat lijdt geen twijfel; de jaarboeken des oorlogs bewijzen dit door meer dan één voorbeeld. Maar tot die bovennatuurlijke verklaring der gebeurtenissen moet de geschiedenis alleen dán hare toevlugt nemen, wanneer elke natuurlijke verklaring ont-

breekt. „Een bloedig spel der kracht," is de oorlog altijd; maar veel minder vaak dan men denkt is hij „een spel van het toeval." Kan men den rampspoed van den 18 Junij door niets anders verklaren, dan door die geheimzinnige oorzaak? — dat gelooven wij niet."

Charras wijst uitvoerig de oorzaken aan, die de te Waterloo verkregene uitkomst noodwendig moesten ten gevolge hebben, en hij noemt de misslagen op, die daar aan de fransche zijde zijn begaan. Die opnoeming komt overeen met wat de bevoegdste beoordeelaars over dit onderwerp hebben gezegd. Charras wijt die misslagen eensdeels aan den ziekelijken toestand waarin Napoleon verkeerde en die hem belette de bewegingen op het slagveld in persoon te besturen; en anderdeels aan het dwaalbegrip, waarin de keizer was, dat men te Waterloo niets zou hebben te vreezen van de medewerking van Blücher's leger. „Beschouwt men," zegt hij (bl. 340), „het plan van den veldslag alleen uit het oogpunt, waaruit Napoleon het ontwierp, dat is te zeggen, zonder de waarschijnlijkheid van de komst der Pruissen in rekening te brengen, dan is dat plan zeer goed, zeer verstandig („très-beau, très-solide.") Het kenmerkt den veldheer, die gewoon is de reusachtigste krijgshandelingen te ontwerpen; het tart de kritiek. Maar de komst der Pruissen werpt dadelijk dat plan geheel omver; het is niet meer uitvoerbaar."

Bij het verhaal van de krijgsverrigtingen, die nog na den slag van Waterloo plaats hadden, wijst Charras uitvoerig aan, welke hulpmiddelen Frankrijk nog overhield voor de verdediging; hoe van die hulpmiddelen gebruik had kunnen worden gemaakt; en hoe, wanneer maar iedereen zijn pligt had gedaan, er nog gunstige kansen bestonden om aan de legers van het verbondene Europa met goed gevolg het hoofd te bieden. „En al bleef er maar eene enkele van die kansen over," zegt hij (bl. 397), „dan toch moet een groot volk die, vastberaden, beproeven. Bij die worsteling overwonnen te worden, dat is zeker eene overgroote ramp; maar de nederlaag is dan roemvol; zij boezemt den overwinnaar eerbied in; de volksgeest blijft bestaan, levendig en vurig; en de dag der vergelding, de dag der zege, is niet verre van dien der nederlaag. Maar de wapenen neêr te leggen, zich te laten onder het juk brengen, voordat men den weêrstand tot het uiterste heeft voortgezet,

voordat men de laatste patroon heeft verschoten, dat is schande; en zoo de schande de nationaliteit al niet doet verloren gaan, verzwakt en ontzenuwt zij haar toch voor geruimen tijd."

Dit is eene edele, vaderlandslievende taal; en het is geheel en al waarheid, dat eer en pligt toen gebiedend voorschreven aan het fransche volk, om de wapenen niet neder te leggen, maar eerst na een met de uiterste inspanning gevoerden strijd voor den overwinnaar te bukken. Men weet dat dit niet is gebeurd; men weet dat, na Waterloo, de tegenstand, dien Frankrijk aan de legers der bondgenooten heeft geboden, niet noemenswaard is geweest; en Charras heeft ten volle gelijk, wanneer hij die flaauwheid van het toenmalige fransche volk veroordeelt; — maar ongelijk heeft hij, wanneer hij gelooft dat, na Waterloo, van eene verdediging van Frankrijk nog eene gunstige uitkomst was te wachten geweest.

Het baat weinig, wanneer de fransche schrijver, om de mogelijkheid van zulk een goede uitkomst aan te toonen, de hulpmiddelen opsomt, welke Frankrijk toen nog waren overgebleven; het bestaan dier hulpmiddelen brengt nog niet mede, dat men er op rekenen kan, dat zij goed gebruikt zullen worden. Zeker, wanneer iedereen zijn pligt doet, dan bestaat bijna altijd de mogelijkheid om de onafhankelijkheid des lands goed te bewaren; maar de moeijelijkheid ligt juist daarin, om aan die voorwaarde te voldoen; zal iedereen zijn pligt doen, dan moet er zedelijke kracht bij het volk bestaan. Het gemis van die kracht is bijna altijd den ondergang van een volk; zelden of nooit wordt die ondergang alleen door het gemis van stoffelijke krachten veroorzaakt. Onze eigene geschiedenis is daar, om door treffende voorbeelden die waarheid te bewijzen: toen wij, in het begin van den tachtigjarigen oorlog, van 1572 tot 1575, Spanje bestreden, hadden wij stellig tegen geduchter vijand te kampen en dien vijand veel minder stoffelijke krachten over te stellen, dan in 1787 of in 1795; toch, door den geest, die toen ons volk bezielde, overwonnen wij Spanje; terwijl daarentegen in 1787 en in 1795 de onbekwaamheid der regenten, de flaauwheid der burgers, het pligtverzuim van allen, ons de schande berokkenden van door vreemde legers overheerd te worden.

Zoo treurig als bij ons in 1787 en in 1795, zoo was het in 1815 met het fransche volk gesteld: er was toen niets krachtigs van dat volk te wachten. De eenige man, die het had kunnen

bezielen — en nóg is het zeer onwaarschijnlijk, dat hem dit gelukt zoude zijn, daar weinigen hem toen konden vertrouwen, — Napoleon, was door de vrijheidsgezinde partij gedwongen, zijn gezag neder te leggen; en van hen, aan wie dat gezag toen werd opgedragen, was volstrekt niets goeds te hopen. Charras noemt de mannen op, die na Waterloo en tot aan de terugkomst der Bourbons, regtstreeks of zijdelings, Frankrijk hebben bestuurd. Men had daarbij Fouché, wien de fransche schrijver nog te zacht beoordeelt, wanneer hij van hem zegt, dat hij was „d'une immoralité politique sans bornes;" Carnot, vroeger een man van groote bekwaamheid en geestkracht, maar in 1815 geheel en al tot onbeduidendheid vervallen, de schaduw van het verledene; Masséna, voorheen een uitstekend oorlogsman, maar thans geheel van vuur beroofd en op niets anders bedacht dan om een rustig genot te smaken van het goud, dat hij bij zijne veldtogten zoo gretig had bijeengeschraapt; Davoust eindelijk, van wien de fransche schrijver de volgende ware schets geeft:

(Bl. 449). „Davoust was een dier oorlogsmannen, zoo als er in Napoleon's school te veel zijn gevormd, die op het slagveld eene overgroote geestkracht betoonden, maar zich weinig om het vaderland bekreunden; vatbaar voor alle aanloksels van het bijzonder belang, en, bij groote staatkundige gebeurtenissen, voor alle listen der partijen, voor alle zwakheden. Menschen, die in de raadzaal der regenten daarom te gevaarlijker zijn, omdat men te zeer geneigd is te gelooven, dat de dapperheid des krijgsmans ten waarborg strekt voor de standvastigheid en zelfverloochening des burgers."

Daar, waar zulke mannen aan het hoofd waren, was het gemakkelijk te voorzien, wat er zoude volgen; en de legerhoofden der bondgenooten, bekend met dien staat van zaken, schroomden dan ook niet, om den marsch naar Parijs voort te zetten, op eene wijze, die met grond als onvoorzigtig zou zijn te veroordeelen, ware er een ernstige wederstand te wachten geweest. Een oogenblik was er aan de fransche zijde sprake, om Parijs te verdedigen; maar in den raad van legerhoofden, waarin dit onderwerp behandeld werd, zag men spoedig af van die verdediging, die, naar men beweerde, gewraakt werd door de eischen der beschaving. Eene verdediging der hoofdstad zou de kunstschatten, die zij bevatte, in gevaar kunnen brengen; dat mogt niet; dan was het nog beter, de volkseer op te offeren en de onafhankelijkheid des lands prijs te geven! Slechts enkelen be-

streden die laffe meening, niet alleen met kracht van redenen, maar zelfs met beleedigende taal:

(Bl. 469—470). „Parijs was maar een deel van Frankrijk. In 1814 waren vijf en twintig of dertig departementen vreeselijk geteisterd geworden door de rampen en gruwelen van den oorlog, en hadden dit moedig verduurd; weêr leden zij daaronder, of zouden zij daaronder lijden; Parijs moest, zoo noodig, niet minder vaderlandsliefde toonen. Alle grootsche gebouwen, alle wonderen van wetenschap en kunst, die daar waren vergaderd, ondersteld zelfs dat zij ernstig gevaar zouden loopen, waren zoo veel niet waard, om daarvoor de eer van het leger en van het volk op te offeren.

„Zij, die dus spraken, hadden gelijk. Men zou de beschaving met hare kunsten en wonderen moeten verwenschen, wanneer zij tot noodwendig gevolg moest hebben om een volk zijne waardigheid met voeten te doen treden, en tot eene laffe en schandelijke overgave te doen besluiten.

„De heldhaftige monniken, de onverschrokken verdedigers van Saragossa, bekommerden zich weinig om de groote schilderstukken van Murillo en Velasquez, in de kloosters en kerken aanwezig, die door onze bommen en granaten in vlam of in puin werden geschoten; zij dachten aan niets, dan aan het heil des vaderlands. De Russen, hun land verwoestende, het heilige Moskau verbrandende, hebben daardoor een roemrijken naam in de geschiedenis verworven en hun' magtigen vijand ten wissen ondergang gebragt.

„Overigens was die bezorgdheid, welke de maarschalken aan den dag legden voor die meesterstukken van het menschelijk vernuft in geenen deele opregt gemeend; de meeste hunner hadden dikwijls daaraan zeer weinig waarde gehecht. Een hunner liet, in een oogenblik van ongeduld, hunne ware gezindheid doorschemeren. „Men ziet wel," zeide hij tot van Damme, die een der driftigsten was, „men ziet wel, dat gij geen steen in eigendom hebt te Parijs." — „Hebt gij er," was het antwoord, „dan weten wij, even goed als gij, dat dit bezit alleen ten koste van laagheden is verworven." "

Op voor Frankrijk zoo jammerlijke wijze eindigde die zoo grootsch aangevangen oorlog. Charras wijt Frankrijk's schande van 1815 geheel en al aan Napoleon, en hij ziet in diens ge-

vangenschap bij de Engelschen en in zijnen dood op St. Helena niets anders dan de welverdiende straf voor al het kwaad, dat hij den volken in het algemeen en Frankrijk in het bijzonder heeft gedaan:

(Blz. 486—487). „Dat vreeselijk einde van zulk een man en van zulk eene heerschappij heeft zeer hevige verwijtingen, zeer bittere, zeer droevige klagten opgewekt. Geschiedenis, poëzy, het drama, het vlugschrift, de letterkunde, alle kunsten, hebben daarin eene onuitputtelijke bron van bezieling gevonden.

Vergetende, dat die man slechts naar één doel heeft gestreefd: zijne eigene grootheid, en dat die heerschappij, tot tweemaal toe, Frankrijk ten ondergang heeft gebragt; vergetende de misslagen de dwaasheden, de gruwelen, — hebben zij het aanzijn gegeven aan eene legende, die in de plaats der waarheid is opgetreden; hebben zij de boetedoening in marteling herschapen; en, dank zij eene verbeeldingskracht, die bij den eenen meer, bij den anderen minder, te goeder trouw is geweest, is men er eindelijk toe gekomen, om hem, die Europa heeft verwoest, de volkeren vertrapt, Frankrijk uitgeput, die onverzoenlijke vijandschap tusschen volk en volk heeft doen ontstaan, die de fakkel der omwenteling heeft uitgedoofd en ons Vaderland tot de instellingen en misbruiken der verouderde monarchie heeft doen terugkeeren; is men er eindelijk toe gekomen, zeggen wij om zulk een man te doen doorgaan voor den reddenden engel der volkeren, voor den Messias van vooruitgang en beschaving.

„Gelukkig begint dat ongeloofelijke dwaalbegrip te verminderen. In Napoleon's laatste levensjaren ziet men nu eene straffe des hemels, eene welverdiende boetedoening.

„Alle godsdiensten, ook het den mensch ingeschapen gevoel, hebben gezegd, dat er een ander leven is, waarin de daden der menschen hunne belooning en hunne straf vinden. Dit is een algemeen verbreid geloof, troostrijk voor den regtvaardigen en den verdrukten, en tevens heilzaam voor de maatschappij. Maar wanneer men voortdurend getuige is van de zege der boosheid, dan wordt dit geloof, zelfs bij den standvastigsten, geschokt, en de twijfel dringt in 's menschen ziel. Daarom is het bovenmate goed, bovenmate heilzaam, dat ten minste enkele malen nog op deze aarde die groote misdadigers, welke zich aan de volkeren, aan de menschheid vergrijpen, die woelzieke eerzuchtigen, die de natiën aan hun egoïsmus ten offer brengen

en door hunne veroveringszucht teisteren, van hun' hoogen zetel in den afgrond worden neêrgeslingerd.

„Hen dan te beklagen, dat is gehoor geven aan een verkeerd gevoel van edelmoedigheid, dat is de goddelijke regtvaardigheid honen, dat is aanmoedigen, wie geneigd zou zijn hen na te volgen.

„Wat mij aangaat, ik zeg het overluid, zonder een traan te storten, zie ik Napoleon geklonken aan eene rots, te midden der zeeën; die tranen bewaar ik voor de slagtoffers zijner eerzucht. Zij hebben gevloeid, toen ik die slagvelden betrad, waar zoo veel duizende krijgers rusten, die onder Frankrijk's banieren zijn gevallen, hier bij eene kortstondige zege, daar bij eene nederlaag, die maar al te duurzaam is geweest."

Eerbied en diep gevoel voor zedelijkheid en regt blinken in die taal des franschen schrijvers door; ieder moet zulk een taal huldigen; ieder moet hoogachting koesteren voor hem, die haar spreekt. Maar ook hier moet aangemerkt worden, dat, wanneer Napoleon in de herinneringen van de nakomelingschap is blijven voortleven, en wanneer die herinneringen zijn beeld veel dichterlijker maken dan het geweest is, en zijn naam veel meer eere geven dan zij verdient, — de fransche keizer dit lot deelt met alle groote veroveraars, met alle werelddwingers, al is het, dat zij voor den regterstoel der zedelijkheid veel minder kunnen bestaan dan de banneling van St. Helena. Het is verkeerd, het is te misprijzen, maar het is nu eenmaal zoo, dat het menschdom veel meer aangetrokken wordt door het grootsche, dan door het goede, en dat het vaak zijne weldoeners vergeet of miskent en zijnen dwingelanden wierook toezwaait. „Onopgemerkt," zegt de fransche hekeldichter, „onopgemerkt, en zonder sporen achter te laten, gaat gij voorbij op aarde, gij vredelievende koningen, gij, die het menschdom met zegeningen overlaadt; niet voor u is het, dat er trotsche standbeelden worden opgerigt; neen, slechts de man, die met de sabel en het kanon heeft gemoord, hij alleen blijft in de gedachtenis des volks leven!"

Maart 1858.

OVER HET BEVORDERINGSSTELSEL

BIJ HET

NEDERLANDSCHE LEGER.

Brief aan een lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal over het bevorderingsstelsel bij het nederlandsche leger. 's Hertogenbosch, Gebroeders Muller. 1858.

De schrijver van het hier bovengenoemde vlugschrift behandelt daarin de vraag, op welke wijze de bevordering der officieren bij het nederlandsche leger moet geregeld worden. Hij wil die bevordering afhankelijk maken, eensdeels van het oordeel van den korpskommandant over den natuurlijken aanleg, de hoedanigheden en eigenschappen van den officier; andersdeels van een af te leggen examen, hetwelk den waarborg zal geven, dat de officier die wetenschappelijke kennis en bekwaamheid bezit, welke noodzakelijk zijn voor de goede waarneming zijner betrekking. Hij geeft in bijzonderheden aan, welke kundigheden er bij zulk een examen moeten gevorderd worden, en hoedanig de afneming van dat examen moet worden geregeld.

De geachte schrijver, die, naar zijne opgave, tot het wapen der infanterie behoort, heeft door de behandeling van een zeer gewigtig onderwerp eene verdienstelijke taak verrigt, waarvoor ieder hem dank verschuldigd is, zelfs wie niet in zijne meeningen deelt. Het zij ons vergund hier kortelijk dit onderwerp te behandelen, en een enkel punt te vermelden, waarin wij met den schrijver van gevoelen verschillen.

Dat de bevordering van een officier afhankelijk moet zijn van een onberispelijk gedrag, van een onbesproken karakter, van een naam zonder smet of vlek, — dat is iets, dat in den aard van de zaak ligt, en dat bij niemand tegenspraak of twijfel ondervindt. Niets wat laag of verachtelijk is, wordt in de rijen van ons leger geduld. In dát opzigt kan ons leger den toets der vergelijking doorstaan met de beste Europeesche le-

gers: het woord officier is, bij ons, gelijkluidend met man van eer, en dat is, in andere landen, niet altijd het geval.

Maar, behalve op karakter en gedrag, moet men ook acht geven op de kunde en bekwaamheid des officiers, alvorens hem tot hoogeren rang te bevorderen; men moet weten of hij geschikt is voor dien hoogeren rang. Ook daarover kan men voldoende ingelicht worden door de jaarlijksche verslagen zijns bevelhebbers, die een bepaald oordeel inhouden over die geschiktheid. Om officier te worden heeft men een examen moeten afleggen, en daardoor het bewijs gegeven van het bezit van eenige kundigheden, en van het bezit der vatbaarheid om andere kundigheden te verwerven; als officier wordt, onder de bekwame leiding des bevelhebbers, die kennis vermeerderd, de verstandelijke ontwikkeling voortgezet; de bevelhebber is getuige van die vermeerdering van kennis, van die ontwikkeling des verstands, en kan dus, met grond, met de meeste zekerheid, er over oordeelen, of de officier al dan niet geschikt is tot bevordering; in mindere mate, maar toch ook altijd eenigzins, kan dat oordeel geveld worden door den inspecteur, die van tijd tot tijd een korps in oogenschouw komt nemen, en wiens belangrijkste pligt het is onderzoek te doen naar de waarde en het gehalte van hen, die dat korps uitmaken. Die bevelhebber, die inspecteur maken gedurig verslag van hunne bevinding aan het opperbestuur des legers; hoe zou het dan mogelijk kunnen zijn, dat dit opperbestuur daarover in onkunde zoude verkeeren, en twijfel zoude voeden omtrent de beantwoording der vraag: of een officier al dan niet bevorderd moet worden? Die twijfel zou dàn alleen kunnen bestaan, wanneer men ook twijfelde aan de waarheid en juistheid der ingekomen rapporten; wanneer men den bevelhebber de bevoegdheid ontzegde om over de kennis van zijne onderhebbende officieren te oordeelen, of wanneer men vreesde dat hij, tegen pligt en geweten aan, dat oordeel partijdig en valsch zoude uitbrengen; — maar zoo iets is niet denkbaar, en bij gevolg kan men het als eene bewezene waarheid aannemen, dat op het oogenblik, dat een officier aan de beurt is om bevorderd te worden, het opperbestuur des legers ten zijnen opzigte voldoende is ingelicht om te beslissen, of die bevordering al dan niet geboden wordt door de regtmatige aanspraken des officiers en door de eischen van het algemeen belang.

Wij gelooven dus, dat het niet noodig is, om zich door het

afnemen van een examen van de kennis en bekwaamheid van een officier te overtuigen; wij gelooven dus dat het niet noodig is om, in den regel, de bevordering tot eenen hoogeren rang afhankelijk te maken van het afleggen van een examen: wanneer de bevelhebber de bekwaamheid voor zijne betrekking heeft, dan legt de officier, om zoo te zeggen, dagelijks een examen af, dat even zeer waarborgen geeft voor zijne kennis, en dat geheel en al bevrijd blijft van die schoolsche vormen en van die onvruchtbare inspanningen des geestes, welke anders een examen vaak zoo onaangenaam en vermoeijend maken voor den reeds tot rijperen leeftijd gevorderden man.

Maar zijn wij van gevoelen, dat het overbodig en verkeerd is om van een officier, die aan de beurt is om bevorderd te worden, het afleggen van een examen te eischen, wij vinden het daarentegen zeer goed en zeer noodig om dat examen af te nemen van hem, die buiten zijne beurt, die bij keuze zal bevorderd worden. Er is niets onbillijks in, om van hem, die naar eene buitengewone rangsverhooging staat, meer dan gewone inspanningen en het bewijs van meer dan gewone bekwaamheid te vorderen.

Volgens de bestaande wettelijke bepalingen moeten, beneden den rang van hoofdofficier, bij ieder wapen van het leger, de openvallende officiersplaatsen aangevuld worden door de officiers van den lageren, daarop volgenden rang, voor vijf zesde gedeelte in volgorde van dienstouderdom, en kan het overblijvende zesde gedeelte bij keuze begeven worden. Die bevoegdheid om van de zes ontbrekende officieren er één bij keus aan te stellen, is zeer goed, zeer regtvaardig, zeer in het algemeen belang; want daardoor kan men uitstekende verdienste en buitengewone bekwaamheid beloonen; daardoor kan men dienstijver en eerzucht opwekken en aanprikkelen; daardoor kan men het leger jonge, krachtvolle bevelhebbers verschaffen, eene volstrekte noodzakelijkheid voor het goed voeren van eenen oorlog, en dát is dan toch de bestemming van een leger. Een minister, die een goed en verstandig gebruik van die bevoegdheid maakt, zal leger en vaderland eene zeer groote dienst bewijzen.

Tot nu toe is bij ons van die bevoegdheid weinig gebruik gemaakt; en, in de enkele gevallen waarbij men dit heeft gedaan, was het onzeker en weifelend, meer bij wijze van proefneming dan als eene handeling die uit een vast stelsel en uit

bepaalde beginselen ontsproot. Men heeft zich misschien laten afschrikken om van deze bevoegdheid gebruik te maken, door de drogredenen die vaak daartegen worden aangevoerd. De voorstanders van de bevordering uitsluitend naar dienstouderdom beweren, dat door de bevordering bij keuze van een jonger officier, de ouderen in aanstelling verongelijkt en gekrenkt worden; dat daardoor het leger ontmoedigd wordt; dat wél een oorlogsfeit een officier in staat stelt om zich boven anderen te onderscheiden, maar dat een tijd van vrede hiertoe geene gelegenheid geeft; en dat de bevorderingen bij keuze het aanzijn geven aan kuiperijen van allerlei aard, en de bewindhebbers volle vrijheid laten om op de meest onbillijke wijze de door hen begunstigde mannen spoedig tot hooge rangen te doen opklimmen, ten koste der officieren van ware verdienste.

Drogredenen hebben wij dit alles genoemd; en wij gelooven met dit woord niets te veel te hebben gezegd.

Het is zeker, dat de beste zaken misbruikt kunnen worden; en de waarde van eene bepaling of van eene instelling hangt grootendeels af van de waarde der menschen, die haar in werking moeten brengen. Maar, hebt gij dan zóó weinig vertrouwen in de hoofden van ons legerbestuur, dat gij de toepassing der benoemingen bij keuze niet aan hen zoudt durven overlaten? Verdenkt gij een minister, dat hij pligt en eer zóó zeer zoude vergeten, om zijne onbeduidende verwanten, vrienden of gunstelingen te verheffen ten koste van den man van ware en uitstekende verdienste? Maar gij zoudt dan even goed dien minister kunnen verdenken van zich ten koste van het algemeen te verrijken, van zich 's lands penningen toe te eigenen; want het een is al niet schandelijker dan het andere; en hij, die willens en wetens, uit gunst of partijdigheid, een staatsambt aan een onwaardige verleent en talent en verdienste daarvan uitsluit, is even nietswaardig, even misdadig, als de ellendeling, die zich verrijkt met de aan hem toevertrouwde landsgelden. Is zoo iets bij ons te vreezen? Wij Nederlanders schieten in vele zaken te kort, dat is waar, maar Goddank, toch nog niet in deze: bij ons moge men soms met regt de bekwaamheid onzer staatsmannen verdenken, hunne eerlijkheid niet.

Maar de minister, al meent hij het nog zoo eerlijk en goed, kan zich vergissen, kan misleid worden; het is mogelijk; eene vergissing, kan plaats hebben; het kan zijn, dat de buitengewone bevordering juist niet hem ten deele valt, die haar het

allermeeste waardig is; maar het is dan toch zoo goed als zeker, dat zij geen onwaardige ten deel zal vallen. Eene vergissing kan plaats hebben, dit hebben wij toegegeven; maar wij moeten er toch bijvoegen, dat zulk eene vergissing uiterst zeldzaam zal zijn; ons leger is te klein, om zich veel te vergissen; daartoe kennen wij elkander te goed; raadpleeg maar de publieke opinie: die zal u genoeg zeggen, wie zij als uitstekende officieren beschouwt; ieder onzer weet dat; waarom zou de minister dat dan niet weten, die door zoovele rapporten wordt voorgelicht?

Maar nemen wij nog maar eens aan, dat er eene enkele vergissing heeft plaats gevonden; dat er een enkel officier buitengewoon is bevorderd, die noch door karakter, noch door bekwaamheid die buitengewone verheffing verdiende, dan is dit een kwaad, dat erkennen wij; maar weegt dan dat kwaad op tegen het goede dat er in is gelegen, om door de buitengewone bevorderingen jeugdige bevelhebbers bij het leger te verkrijgen? Raadpleegt gij, bij de bevorderingen, uitsluitend den dienstouderdom alleen, dan is het stellig zeker dat gij in de hoogste rangen van het leger niets anders verkrijgt dan afgeleefde grijsaards, die, hoe verdienstelijk en achtingswaardig zij ook mogen zijn, toch de veerkracht missen, welke een volstrekt vereischte eens bevelhebbers is; dan is het stellig zeker dat gij, bij eenen oorlog, u onvermijdelijk blootstelt aan dezelfde schandelijke krijgsrampen, die, uit dezelfde oorzaken ontsproten, vroeger ons land hebben getroffen. Alleen de buitengewone bevorderingen kunnen tegen den terugkeer van zulke noodlottige gebeurtenissen waarborgen.

En wat spreekt men er van, dat door de buitengewone bevordering van een jonger officier, zij die in de ranglijst boven hem stonden, zich verongelijkt en gekrenkt zouden gevoelen; men moet wel een verkeerd denkbeeld hebben van het verstand en oordeel onzer officieren, wanneer men zoo iets in ernst gelooft. Hoe! wil men dan hebben, dat uitstekende verdienste en groote bekwaamheden hoegenaamd geen invloed zullen hebben op de bevordering eens officiers; dat hem dit hierin niets geen voordeel zal geven boven de onbeduidendste middelmatigheid; dat de dienstouderdom, en de dienstouderdom alléén, tot bevordering zal leiden, zoodat de hoogste rangen noodwendig het deel moeten worden van de langst levenden? Maar dit zou immers al te dwaas, dit zou immers wezenlijk onregtvaardig zijn; dit zou immers alle eerzucht uitdooven, elk streven naar ontwikke-

ling verhinderen; dit zou immers het leger verderven, het vaderland verloren doen gaan! Geen officier wil zulk eene ongerijmdheid; zij, die ons zulke gevoelens toedichten, doen ons onregt aan en miskennen ons. Dat de hoogste staatsambten niet altijd bekleed worden door de oudsten in jaren en in diensttijd, dat is niets vreemds, dat ziet men overal: menig minister van binnenlandsche zaken was nog in kindsche jaren, toen de burgemeester, aan wien hij nu voorschriften geeft, reeds op het kussen zat; menig regterlijk ambtenaar sprak reeds vonnissen uit, toen de minister van Justitie nog een schooljongen was; wie vindt dat vreemd, wie vindt dat slecht? niemand; want de vraag is niet, hoe oud die ministers zijn, maar of zij de bekwaamheid voor hunne betrekking hebben. Waarom zou dan alleen in het krijgswezen anders gedacht worden? Maar wat vragen wij: neen, het leger klaagt niet, het leger is niet misnoegd, wanneer het de hoogere militaire betrekkingen aan de bekwaamsten en verdienstelijksten ziet toegewezen; integendeel het leger zou klagen, het leger zou misnoegd zijn, wanneer het voortdurend ontwaarde, dat bekwaamheid en verdienste den officier niet tot aanbeveling strekten om meer dan anderen bevorderd te worden.

De mensch hecht aan woorden, en die kunnen hem ligt voor of tegen eene zaak innemen. Dit is misschien ook het geval met de uitdrukking: bevordering bij keuze; die woorden bij keuze doen velen, ten onregte, denken aan iets willekeurigs; aan iets, dat van luim en toeval en gunst afhankelijk is; en daarom was het misschien beter die wijze van bevordering eene bevordering bij verdienste en bij bekwaamheid te noemen, zoo als zij het inderdaad is. Zulk eene wijze van bevordering voor een klein gedeelte, verbonden met den eerbied voor de regten van den dienstouderdom, waaraan verreweg het grootste gedeelte der bevorderingen blijft overgelaten, verdient alle goedkeuring; en lof komt den schrijver van het hier behandelde vlugschrift daarover toe, dat hij zijne studiën en overpeinzingen gewijd heeft aan de oplossing der belangrijke vraag: op welke wijze het examen geregeld moet worden, dat men van hem moet afnemen, die aanspraak maakt op genoeg verdienste en genoeg bekwaamheid om, sneller dan anderen, tot de hoogere rangen van het leger op te klimmen.

Junij 1858.

OVER DE DIENST DER INFANTERIE

BIJ DE

VERDEDIGING VAN VESTINGEN.

Over de dienst der infanterie bij de verdediging van vestingen, naar het hoogduitsch van W. von Kamptz, *door* C. H. M. Pel, 1e *luitenant-adjudant bij het instructie-bataillon. — Kampen,* K. van Hulst. 1857.

De oorlog moge thans veel minder bestaan in het aanvallen en verdedigen van vestingen dan in de roemvolle dagen van Maurits en Frederik Hendrik, toch is het zeker dat, bij een oorlog in ons land, bij eene verdediging van onzen vaderlandschen bodem tegen vreemde legers, de vestingoorlog altijd eene voorname rol zal spelen. Daarom is de kennis van alles wat tot dien tak der krijgskunst betrekking heeft van hoog gewigt voor de officieren van het nederlandsche leger; en daarom ook heeft de heer Pel een' verdienstelijken arbeid ondernomen, met in het hierboven genoemde werk eene leiddraad te geven voor de wijze waarop infanterie eene vesting moet verdedigen. De verschillende nuttige krijgskundige werken, door den geachten schrijver vroeger vervaardigd, strekken ten waarborg voor de deugdzaamheid van dit werk, dat door velen met vrucht kan worden gelezen en bestudeerd.

De dienst der infanterie bij het verdedigen van vestingen is niet van een zoo omslagtigen en moeijelijk te begrijpen aard, dat de kennis van die dienst diepzinnige studiën zoude vorderen; maar toch, hoe eenvoudig de regelen bij die dienst in acht te nemen ook mogen zijn, men dient die regelen toch te kennen

om geene misslagen te begaan; en daartoe is dit werk van den heer Pel zeer goed. Alleen zou het wenschelijk geweest zijn, dat er meer uitbreiding aan ware gegeven: het omvat alleen, wat de infanterie te verrigten heeft bij het verdedigen van eene vesting, die verrassend of stormenderhand wordt aangevallen; zeer goed had hierbij nog kunnen gevoegd worden, wat de infanterie te doen heeft bij het verdedigen van eene vesting, die geregeld belegerd wordt. Dan zou het onderwerp meer volledig behandeld zijn geweest.

Eene andere aanmerking, die men op het werk van den heer Pel maken kan, is, dat dit werk het hoogduitsche van von Kamptz te veel op den voet volgt, te getrouw teruggeeft. Van den bekwamen hollandschen vertaler, of omwerker, had men regt om iets meer oorspronkelijks te vorderen. De oordeelkunde, waarvan de heer Pel in zijne krijgskundige werken zoo vaak blijken heeft gegeven, had ook hier kunnen aangewend worden om de leemten en onjuiste beschouwingen, die hier en daar in het werk van den duitschen schrijver voorkomen, aan te vullen of te verbeteren. Vooral had men van de kennis en belezenheid van den heer Pel kunnen verwachten, dat hij de menigvuldige voorbeelden uit de krijgsgeschiedenis, die tot staving der regels worden aangehaald en die bij den duitschen schrijver hoofdzakelijk zijn ontleend aan de wapenfeiten der duitsche legers, meer vervangen had door voorbeelden uit onze krijgsgeschiedenis; hij heeft een enkel voorbeeld, aan die krijgsgeschiedenis ontleend, in het werk des duitschen schrijvers gevoegd, — hij had dit met een aantal soortgelijke voorbeelden kunnen doen. Zijn werk is te veel eene vertaling gebleven, te weinig eene omwerking geworden; het is te veel duitsch, het had meer hollandsch kunnen zijn.

Wanneer er op aangedrongen wordt om de werken, die voor ons, Hollanders, moeten dienen, ook zooveel mogelijk in een' hollandschen geest te schrijven, dan is dit hoofdzakelijk, omdat daardoor onze volkszin meer opgewekt, onze nationaliteit meer versterkt wordt. Wanneer een klein volk zijne taal en zijne geschiedenis niet in waarde houdt, maar de woorden, spraakwendingen en meeningen van eene magtige vreemde natie tot de zijne maakt, dan is het goed op weg om zijn onafhankelijk volksbestaan prijs te geven en zich aan den vreemdeling te onderwerpen. Bij ons moet de vaderlandsliefde ons achterdochtig en wantrouwend maken ten opzigte van alles wat van den

vreemdeling komt; — niet dat wij ons af moeten sluiten en vreemd moeten blijven aan wat er in andere beschaafde landen gebeurt; integendeel wij moeten onafgewend daarop een opmerkzamen blik vestigen; wij moeten zoodra mogelijk al het goede overnemen dat wij daar zien; maar wij moeten dat goede niet overnemen, zoo als het bij den vreemdeling is: wij moeten het verwerken, het ons daardoor toeëigenen, het hollandsch maken.

Bij vele standen, bij vele instellingen in ons vaderland, is de echte oud-hollandsche geest te weinig in eere gehouden, en is te veel voet gegeven aan de meeningen, spreekwijzen en taal des vreemdelings. Ook het krijgswezen is met dat euvel behebt. Reeds Staring heeft er zich over beklaagd, dat het oudvaderlandsche hoezee, dat de soldaten van Maurits op de duinen van Nieuwpoort deden hooren, en dat de Ruiter's vlotelingen aanhieven toen zij op den Theems zegevierden, vervangen is door het barbaarsche hoera:

„Is 't hoera, of hoerá?"
Wat drommel kan 't u schelen?
Brul, smeek ik, geen kozakken na!

Maar wie vreemde woorden en spreekwijzen van allerlei aard wil vinden, sla maar sommige der reglementen op, die thans nog bij ons krijgswezen gevolgd worden. Om ons te bepalen tot het onderwerp van deze boekaankondiging, tot de dienst der infanterie in vestingen, herinneren wij ieder, die eenigzins daarmeê bekend is, aan al de vreemde woorden en spreekwijzen, die daarbij voorkomen. Van de woorden marsch en halt gewagen wij niet: die worden reeds algemeen begrepen; die hebben bij ons het burgerregt al gekregen. Maar dat een schildwacht 's nachts, om te weten wie hem nadert, roept „wer da," dat zal men toch wat vreemd vinden; begrijpt die man wat hij roept? Ja, wanneer het een Duitscher is of iemand die duitsch spreekt; anders niet. Om den korporaal van de wacht naar buiten te doen komen, moet diezelfde schildwacht vervolgens roepen: „korporaal heraus!" Maar mijn hemel, in welk een land leven wij toch? In Holland of in Mecklenburg Schwerin of Lippe-Detmold?

De fransche soldaat, wanneer hij des nachts het bewijs wil geven, dat hij op zijn post is, en wanneer hij zich tevens wil overtuigen dat ook zijne wapenbroeders waken voor de veilig-

heid des legers, doet het statige: „Sentinelle, prenez garde à vous" over de donkere vlakte weêrgalmen; dat zijn woorden die hij verstaat, die een zin voor hem hebben, die tot zijn verstand en gevoel spreken. Maar wat roept de hollandsche soldaat in denzelfden toestand? Het geestelooze aan de Duitschers ontleende „d a"; een woord waarvan hij niets begrijpt, waarbij hij niets gevoelt; een woord, dat u met ongeduld met den Procida van Schimmel doet zeggen:

„hoort in die basterttaal 't geroep der torenwacht!"

Wanneer zullen wij in Holland toch eens Hollanders zijn; wanneer zullen wij het belagchelijke en slechte inzien van dat naäpen van den vreemdeling; wanneer zullen wij onze eigene waarde eens begrijpen? Béranger is thans in de mode; en daarom wagen wij het, om ons ijveren voor het handhaven van den volksgeest onder de hoede te stellen van een zijner meest bekende liedjes:

„J'aime qu'un Russe soit Russe,
Et qu'un Anglais soit Anglais;
Si l'on est Prussien en Prusse,
En France soyons Français.
Mes amis, mes amis,
Soyons de notre pays."

Junij 1858.

EEN WOORD OVER ONS KRIJGSWEZEN.

Overzigt der voornaamste bepalingen betreffende de sterkte, zamenstelling, betaling, verzorging en verpleging van het nederlandsche leger, sedert den vrede van Utrecht in 1713 *tot den tegenwoordigen tijd, door* H. Hardenberg, *militaire intendant der* 1e *klasse. Eerste gedeelte.* *'s Gravenhage,* Gebroeders van Cleef. 1858.

Wij kondigen hier een werk aan, dat van grondige studie en helder oordeel getuigt, en met vrucht kan geraadpleegd worden, wanneer men een begrip wil verkrijgen van het werktuigelijke der zamenstelling van de legers, die Nederland in de verschillende tijdperken heeft onderhouden. Dit werk vult eene leemte aan, tot nu toe in onze krijgs-litteratuur bestaande; verschillende schrijvers hebben zich wel bezig gehouden met het verhaal van vele der door ons land gevoerde oorlogen; maar zij hebben ons daarbij niet, of niet genoegzaam, uitgelegd, hoedanig de zamenstelling is geweest van de legers, waarmede die oorlogen zijn gevoerd geworden; hoedanig die legers werden gewapend, gekleed, gevoed, betaald, verzorgd; die schrijvers mogen ons de daden en werken onzer groote legerhoofden hebben doen kennen: zij hebben ons onkundig gelaten aangaande het werktuig, dat aan die legerhoofden heeft ten dienste gestaan.

De heer Hardenberg heeft de taak op zich genomen om die onkunde te doen ophouden; en wel kon die taak aan geen betere handen worden toevertrouwd, dan aan die des mans, wiens helderheid van inzigten evenzeer algemeen gehuldigd wordt als zijne liefde voor de beoefening der krijgswetenschap. De heer Hardenberg is een onzer uitstekendste administrateurs, in den ruimsten en besten zin des woords; hij heeft de niet zoo

algemeene gave om dadelijk te kunnen onderscheiden wat noodig is en wat slechts ondergeschikt belang heeft; hij weet het kleine te verwaarloozen, om zich te beter bezig te houden met het groote; theorie en praktijk zijn, in eene hooge mate, in hem vereenigd; hij weet niet alleen te zeggen, wat er gedaan moet worden, maar ook de middelen aan te wijzen, hoe het gedaan kan worden; en hij is evenzeer verwijderd van die roekelooze ligtzinnigen, die over alles luchtig heenstappen, omdat zij niets begrijpen, als van die ongelukkige zwaarhoofden, wier wetenschap niet verder strekt, dan om hen de bezwaren en gevaren te doen kennen, zonder hun de middelen aan de hand te geven om die bezwaren en gevaren te boven te komen.

Wilden wij een beoordeelend overzigt geven van het werk van den heer Hardenberg, wij zouden dat overzigt hier en daar kunnen afwisselen met de eene of andere pikante bijzonderheid over de zamenstelling van onze vroegere legers, — maar toch zou, over het geheel, onze arbeid weinig boeijend of belangrijk zijn voor de lezers van dit tijdschrift; want hoe nuttig en verdienstelijk het hier aangekondigde werk zij, aangenaam om te lezen is het niet; dit brengt het behandelde onderwerp van zelf mede, en al het talent des schrijvers is onvermogend om daaraan iets te veranderen. Maar het werk van den heer Hardenberg heeft die groote verdienste, dat het tot denken opwekt, en het zijn enkele der op die wijze ontstane denkbeelden, welke wij hier willen nederschrijven. Zij betreffen ons krijgswezen te lande en de zamenstelling van ons leger, — die moeijelijke, nog altijd onopgeloste vraag van den dag, la question brulante voor ons. Natuurlijk dat wij niet dwaas genoeg zijn om hier naar die oplossing te streven; dit is eene taak, die onze krachten verre te boven gaat; wij zullen er ons toe bepalen, enkele beschouwingen kenbaar te maken, die mogelijk eenigzins kunnen medewerken om later tot die oplossing te komen.

De heer Hardenberg zegt, in de voorrede van zijn werk, dat hij door zijn arbeid de overtuiging meent te geven, „dat de wijze van beheer van ons leger, in den tegenwoordigen tijd, den toets der vergelijking niet behoeft te schromen met het verleden;" ieder deskundige zal dit niet alleen ten volle beamen, maar verder gaan en zeggen: dat het beheer van ons leger, thans, over het geheel genomen zeer goed is en hoogen lof verdient. Men werpe ons hier niet kleine onvolmaaktheden tegen,

die noodwendig in ieder menschelijk werk voorkomen; wij zullen ze niet ontkennen, die onvolmaaktheden; wij zullen ijveren om ze weg te nemen; maar wij doen in gemoede de vraag: is de wijze, waarop ons leger thans beheerd wordt, in het minste te vergelijken met dien toestand van verwarring, van willekeur, van geldverspilling, van ontrouw en oneerlijkheid, die het beheer onzer vroegere legers zoo vaak kenmerkte? Iedereen zal die vraag moeten beantwoorden met te zeggen: neen, daar is geene vergelijking te maken tusschen het heden en het verleden; in dàt opzigt ten minste, zijn wij oneindig beter geworden, staan wij hemelsbreed boven onze voorouders; bij de legers onzer republiek hadden, door overlevering en gewoonte, handelingen het burgerregt verkregen, welke wij thans met den naam van schandelijke bedriegerijen zouden bestempelen; welke thans hem, die zich daaraan zou schuldig maken, alle aanspraak zouden doen verliezen op den naam van fatsoenlijk man, van man van eer. De eerlijkheid in het krijgsbeheer was toen eene uitzondering; zij is thans de regel.

Bij een volk als het onze, dat, over het geheel genomen, eerlijkheid en regtschapenheid op zoo hoogen prijs stelt, moet dus de overtuiging, dat die hoedanigheden bij ons legerbeheer onmiskenbaar zijn, noodwendig algemeen gunstig stemmen voor dat beheer. Dit zoude ook het geval zijn, zegt men, wanneer die gunstige stemming niet werd weggenomen door den anti-militairen geest onzes volks. Voor de vloot, ja, heeft het nederlandsche volk nog sympathie; daarvoor wil het nog wat doen; maar de uitgaven voor het krijgswezen te lande acht het half als verspillingen; het wil die uitgaven telkens verminderen; en alleen in tijden van nood en gevaar stelt het paal en perk aan die overdrevene zucht tot bezuiniging, die in vredestijd het bestaan der landmagt gedurig in gevaar brengt. Het leger is bij ons niet populair.

Ziedaar eene meening, die wij zeer dikwijls hebben hooren uitspreken; maar die meening is ons altijd voorgekomen, als geheel onjuist, onbillijk en onwaar.

Dat onze landgenooten de zeemagt b o v e n het leger stellen, — het kan zijn; wij willen dit volstrekt niet tegenspreken, en zelfs vinden wij dat zeer natuurlijk, zeer goed. Onze meeste overwinningen hebben wij ter zee behaald; de zee is de bakermat geweest van onze vrijheid, van onzen krijgsroem; en onze groote vlootvoogden, die ons als veroveraars in de beide werelddeelen

hebben doen optreden en die op alle zeeën ons over magtige vijanden hebben doen zegepralen, leven nog altijd in de dankbare herinnering van dat volk, dat hen heeft voortgebragt. Er is niemand onder ons, die niet verlangend zijn blik vestigt op dien vroegeren tijd van onze grootheid als zeemogendheid; er is niemand, die het niet toejuicht, wanneer hij de natie zich inspanningen ziet getroosten, om dien tijd — te doen herleven, ware eene te trotsche, te hersenschimmige verwachting! – maar ten minste zooveel mogelijk te naderen. Ieder juicht het toe, wanneer met onbekrompen hand aan de zeemagt gelden worden toegestaan, die, met verstand en oordeel gebruikt, ons weêr eene sterke vloot kunnen verschaffen; eene vloot, bekwaam om onze binnenwateren te verdedigen, een band uit te maken, die ons vaderland met zijne rijke indische bezittingen verbindt, en op de verste zeeën onzen handel te beschermen, onze vlag te doen eerbiedigen.

Maar daaruit, dat het nederlandsche volk misschien meer over heeft voor de vloot dan voor het leger, volgt nog volstrekt niet dat het leger bij ons weinig populair is. Wij hebben dat nooit kunnen ondervinden, meermalen het tegendeel; de algemeene meening is wel degelijk gunstig gezind ten aanzien van het leger. Er mag misschien hier en daar onder ons een enkel mensch bestaan, die, geheel in onze oude geschiedenis levende en geheel vreemd aan het heden, met wantrouwen op het leger nederziet, omdat de stadhouder Willem II daarmede Amsterdam heeft willen verrassen, of omdat, bij de staatkundige woelingen van het laatst der achttiende eeuw, 's Hertogenbosch door de bezetting is uitgeplunderd geworden; — zulke antiquiteiten van Nederlanders zullen toch uitermate zeldzaam zijn; de groote massa des volks, vooral het beschaafde, verlichte, denkende gedeelte, heeft achting en medegevoel voor het leger. Dat blijkt uit die algemeene en ongehuichelde deelneming, zoo vaak aan den dag gelegd, waar het de viering gold van een roemrijk wapenfeit door het leger verrigt; dat blijkt uit de openbare achting en eer, zoo ruimschoots door het algemeen geschonken aan hem, die zich door dapperheid of krijgsbeleid onderscheidde; dat blijkt uit de welwillendheid, waarmede de beschaafde kringen, de letterkundige of wetenschappelijke vereenigingen, de officieren in haar midden opnemen en ontvangen. — Men legt ons volk soms ten laste, dat de rijkdom bij ons de maatstaf is voor de algemeene achting; indien

werkelijk dit gebrek bestaat, dan doet het zich echter niet gelden ten aanzien van onze officieren: het gemis van rijkdom belet ons niet achting te genieten.

De natie is niet tegen het leger, zij is er voor; maar zij verlangt dan ook — en daarin heeft zij volkomen gelijk! — dat het leger zich steeds naauw bij haar aansluite, dat het één blijve met haar, dat het hollandsch zij, in denken, spreken en handelen. Geen van de groote belangen, welke ons volk in beweging brengen, moeten ons vreemd blijven; wij moeten daaraan met hart en ziel deelnemen; de kennis onzer geschiedenis, onzer letterkunde, moet bij den krijgsstand evenzeer in merg en been zijn doorgedrongen als bij iederen anderen stand. In sommige, vooral in duitsche staten, is men er toe gekomen om het leger geheel en al van het overige des volks af te zonderen, om de scherpste afscheiding te maken tusschen krijgsman en burger, en om van den officiersstand eene geheel op zich zelf staande klasse te maken, die met aristokratische voornaamheid op de overigen neêrziet. Zoo iets bij ons te willen invoeren, zou even onzinnig als misdadig zijn; wij zijn een burgerlijk volk, wij moeten een burgerlijk leger hebben; dat leger is, op zich zelve, niet in staat om ten allen tijde de onafhankelijkheid des lands te vrijwaren; het behoeft daartoe den steun van het geheele volk; het moet dus ook geen op zich zelf staand ligchaam zijn, het moet naauw met dat volk verbonden blijven, het moet niet anders zijn dan het gewapende gedeelte van dat volk.

Vaak hoort men beweren, dat, al mag het waar zijn dat de natie niet zoo ongunstig gezind is ten aanzien van het leger, die ongunstige gezindheid zich echter ruimschoots doet opmerken in de handelingen der volksvertegenwoordiging, die er altijd op uit is om de maatregelen tot verbetering van ons krijgswezen en van onze landsverdediging te belemmeren. Daardoor, zegt men, is een goed krijgsbeheer bij ons eene moeijelijke, bijna onuitvoerbare taak geworden.

Het zij ons vergund, onbewimpeld en vrij onze meening over dit onderwerp uit te spreken; hier vooral kan waarheid nut stichten.

Wij hebben hoogen eerbied voor onze volksvertegenwoordiging, voor onze Tweede Kamer; het is een kundig, verlicht, vaderlandslievend ligchaam, waarin mannen van de grootste bekwaamheden, van het uitstekendst talent zitting hebben, die niets anders behoeven dan een ruimeren werkkring, om door ge-

heel Europa als groote staatsmannen te worden gehuldigd. Onze Tweede Kamer heeft het gewone gebrek, dat van eene talrijke beraadslagende vergadering schier onafscheidelijk is: dat er wel eens tijd verspild wordt, dat men zich te veel en te lang bezig houdt met zaken van ondergeschikt belang, en dat het doel, hetwelk men bereikt, niet altijd de inspanningen en den arbeid beloont, die men zich daarvoor getroost heeft; — maar, dat alles erkennende, moet men echter tevens erkennen, dat die volksvertegenwoordiging zeer veel goeds gesticht heeft en voortdurend kan stichten. Zij heeft billijke aanspraken op de hoogachting en het vertrouwen van het vaderland.

Maar, — buigen wij ons met eerbied voor de staatkundige wijsheid en voor de eerlijke vaderlandslievende bedoelingen der Tweede Kamer, — wij kunnen het niet tegenspreken, dat enkele van hare handelingen belemmerend hebben gewerkt op de goede uitoefening van het krijgsbeheer; en dat soms in haar midden woorden zijn uitgesproken, - ondoordachte, onvoorzigtige woorden! — die den schijn van onverschilligheid droegen ten aanzien van onze landsverdediging, en hard en onaangenaam hebben geklonken in de ooren van het leger. Daardoor is wel eens voedsel gegeven aan de meening — in ligtzinnigheid, of met kwaad opzet, voorgestaan? — dat de volksvertegenwoordiging vijandig gezind is ten aanzien van het leger.

Wij gelooven, dat die meening zoo onwaar is, als maar iets ter wereld onwaar kan zijn; wij gelooven integendeel, dat de volksvertegenwoordiging wel degelijk de belangen van het leger met nadruk ter harte neemt; en wij twijfelen er geen oogenblik aan, dat wanneer een minister van oorlog voor de Kamer verschijnt met een goed stelsel van landsverdediging, wanneer hij dat stelsel duidelijk toelicht, aantoont dat het op de ware beginselen berust en het verdedigt met de kracht der gemoedelijkste overtuiging, — wij twijfelen er geen oogenblik aan, zeggen wij, of die minister zal dan stellig kunnen rekenen op den bijval en de ondersteuning van de overgroote meerderheid der Kamer. De volksvertegenwoordiging verlangt ook hierin niets anders, dan dat men haar den goeden weg aanwijze, dien zij moet inslaan; maar zij vordert, dat men haar overtuige dat die weg de goede is; en die vordering is haar niet euvel te duiden; die vordering is niet alleen haar regt, maar ook haar pligt.

Het cijfer der begrooting voor het departement van oorlog

is, zoo als uit den aard der zaak volgt, altijd het punt waarover de gevoelens het meeste verschillen. Indien men aan de eene zijde, zonder in het minst op de landsverdediging te letten, maar eene bepaalde som noemt, welke voor die behoeften niet mag overschreden worden, is men aan de andere zijde er evenzeer op uit om, zonder acht te geven op de finantiëele krachten der natie, voor het onderhoud van leger en vestingen maar alles te eischen wat men zich verbeeldt dat daarvoor, niet alleen noodig, maar zelfs wenschelijk is. Die beide uiterste meeningen, evenzeer van de waarheid afwijkende, vinden geen van beide veel aanhangers: het gezond verstand, ons volk zoo eigen, doet het algemeen inzien, dat hier de middenweg gehouden moet worden; dat de grondwettige bepaling, waarbij aan den koning de zorg wordt opgedragen voor het onderhouden eener genoegzame landmagt, nooit in dien zin mag uitgelegd worden, alsof de vertegenwoordiging maar blindelings en zonder onderzoek moet toestaan alles wat de regering tot dat einde vordert; maar dat het evenzeer verkeerd en dwaas zoude zijn, wanneer de vertegenwoordiging, zonder te onderzoeken wat voor de landsverdediging noodig is, zich bepaalde met te zeggen: die som kan voor de landmagt worden uitgegeven, die som mag niet worden overschreden, daarmede moet gij u behelpen.

In de laatste jaren heeft men, sprekende over het bedrag van het budget van oorlog, zich herhaaldelijk beroepen op dit bedrag, tijdens het bewind van den minister van Spengler, en daaruit willen afleiden, dat dit budget thans te hoog is opgevoerd. Dat laatste geheel en al in het midden latende, gelooven wij echter, dat men verkeerd doet met, vooral in dit oogenblik, de uitgaven, in 1849 voor de landmagt gedaan, tot rigtsnoer te nemen voor wat men in 1859 daarvoor moet uitgeven: de tijden, de omstandigheden zijn thans geheel anders dan toen. Het zij ons vergund dit met een enkel woord toe te lichten, ten einde daardoor het verwijt te ontgaan, van in verandering van omstandigheden een voorwendsel te zoeken om verandering van denkwijze te regtvaardigen.

In 1849 bestond er bij ons te lande noodzakelijkheid om de staatshuishouding op den minst kostbaren voet in te rigten, ten einde daardoor 's lands geldmiddelen voor een noodlottigen achteruitgang te bewaren. Het leger heeft toen het offer gebragt, wat door de behoefte aan bezuiniging werd gevorderd. Indien

bij andere gedeelten van onze staatshuishouding niet evenzoo is gehandeld, dan drukt de verantwoordelijkheid daarvan op hen, die verzuimd hebben om het voorbeeld te volgen, door het legerbestuur gegeven; schande over hen, bij wie eigenbelang of het belang van een bijzonderen stand zwaarder heeft gewogen dan het belang van het geheele vaderland! Aan den minister van Spengler, die op zoo loyale wijze, voor het welzijn van het algemeen, de uitgaven voor het leger tot het hoognoodige heeft ingekrompen, komt daarvoor hooge lof en achting toe.

Maar in 1859 is onze finantiëele toestand geheel anders dan tien jaren vroeger; die toestand is thans gunstig; zij vordert niet meer zoo gebiedend de striktste zuinigheid; zij laat meer ruimte in de uitgaven toe. Van daar dat men thans meer gelden kan besteden voor de verdediging des lands; en men moet dit ook wel doen, omdat men èn het lot van den krijgsman beter moet verzorgen, èn zich de onkosten moet getroosten, die het aanschaffen van nieuwe wapenen en nieuwe oorlogsmiddelen noodwendig met zich voert. De vermeerdering der algemeene welvaart in ons land maakt het volstrekt noodzakelijk, dat men, om soldaten te verkrijgen en te behouden, hen beter betaalt en verzorgt dan men vroeger deed; en wanneer alle andere volken van Europa hunne wapenen en strijdmiddelen veranderen en verbeteren, dan kunnen wij-alleen hierin niet blijven stilstaan, dewijl wij anders, bij den eersten oorlog den besten, de bitterste ondervinding zouden opdoen van het gevaar, dat er in is gelegen om stil te blijven staan, wanneer alles vooruitgaat. Wat de middelen om oorlog te voeren betreft, leven wij thans even goed in een tijdperk van overgang, als tijdens het algemeen invoeren der vuurwapenen; wat voor tien jaren nóg waar was, is het thans niet meer; elke dag ziet nieuwe uitvindingen geboren worden, en het zou eene noodlottige verblinding zijn, om daarop volstrekt geen acht te slaan, maar zich hardnekkig vast te blijven klemmen aan het oude, aan het bestaande.

Er is nog een voornaam punt dat men bij de vergelijking van ons krijgswezen thans met voor tien jaren geleden, volstrekt niet uit het oog mag verliezen; het is, dat thans onze toestand ten aanzien van het buitenland oneindig gevaarlijker is dan toen. In 1849 was Frankrijk eene republiek; — wij hebben dat republikeinsche bestuur van dien tijd vaak hooren bespotten en verguizen; wij willen toegeven dat het veel gebrekkigs had, dat het veel dwaasheden begaan heeft; maar tot eeuwigen roem

van dat bestuur strekt, dat het vrij is gebleven van misdaden, dat het de rust en vrede van Europa heeft ontzien, en geen inbreuk heeft gemaakt op de onafhankelijkheid van andere landen. Zijn er veel regeringen van groote Staten, waarvan men hetzelfde kan zeggen? — Toch vond de republikeinsche regering, die over Frankrijk het gezag voerde, geen genade in de oogen van die talrijke reactionnaire partij, die in Europa zoo ijverig werkt tegen elke verbreiding van vrijheid; en een algemeene lofzang dier partij begroette de staatsomwenteling van den 2 December 1851, waarin zij de verzekering zag van voortdurende rust en orde voor Europa. De onzinnigen! zij zagen niet in, dat die omwenteling in Frankrijk een eerlijk, weinig voor het buitenland te vreezen bestuur verving door een despotismus, dat wel drukkend voor het binnenland, maar tevens geducht voor het buitenland zou zijn, en dat, weinig weêrhouden door eerbied voor volkenregt of voor bezworen verdragen, naar niets anders zou streven dan naar veroveringen, naar het uitbreiden van Frankrijk's magt, naar het onder het juk brengen van het overige Europa. „Die byzantijnsche verdorvenheid, die thans in Frankrijk heerscht, kan niet lang blijven aanhouden;" hoe hoog wij den man ook vereeren, die deze woorden sprak, wij durven echter op de waarheid dier woorden niet veel vertrouwen: onze tijd is zoo afkeerig niet van verdorvenheid; vooral is Frankrijk dat niet; eene regering als de tegenwoordige kan daar nog lang blijven stand houden; en zoo lang dat plaats heeft, is Neêrland's onafhankelijkheid evenzeer bedreigd als vroeger in de bangste en gevaarlijkste oogenblikken, tijdens Lodewijk XIV. Zoolang wij in dien toestand verkeeren, is het dus zaak voor ons, om het plotseling uitbreken van een oorlog te verwachten; het is dus zaak voor ons om meer gewapend te zijn dan in 1849; het dus zaak voor ons, om onze tegenwoordige uitgaven voor het krijgswezen niet te regelen naar wat wij, tien jaren geleden, daarvoor uitgaven.

Men zie in het bovenstaande volstrekt geene pleitrede ten voordeele van een hoog cijfer van het budget van oorlog, of eene regtvaardiging van de som, die daarvoor kan aangevraagd worden; zoo ver gaat het doel dezer redenering niet; die redenering beoogt niets anders dan om aan te toonen, dat er redenen bestaan om in 1859 meer uit te geven voor onze landmagt dan in 1849. Voor het overige blijven wij ten volle het gevoelen aankleven, dat men bij ons krijgswezen — even als bij

ieder ander gedeelte van onze staatshuishouding — streng moet waken tegen elke verspilling, tegen elke onnutte uitgave; maar de uitgaven, vereischt om daar te stellen en te onderhouden wat noodig is voor de verzekering van onze onafhankelijkheid, die mag niemand onnut noemen, die mag niemand met den naam van verspilling bestempelen. Trouwens, al meer en meer begint die waarheid door te dringen, dat men bij het regelen van ons krijgswezen niet enkel letten moet op de daardoor te weeg gebragte uitgaven, maar ook, en wel voornamelijk, op wat voor dat krijgswezen noodig is. Met duidelijke woorden heeft, bij de beraadslagingen over het laatste budget van oorlog, het hoofd der liberale partij die waarheid uitgesproken: „wij vorderen zuinigheid," zoo heeft hij hoofdzakelijk gezegd, „maar zuinigheid alleen is ons niet voldoende: al kwam er een minister van oorlog, die voor acht millioen het leger wilde onderhouden, dan nog zou ons dit niet tevreden kunnen stellen: wij moeten de verzekering hebben dat wij, voor de uitgegevene gelden, een goed leger bezitten."

Wat somwijlen het algemeen ongunstig stemt ten aanzien van ons krijgswezen te lande, dat is de donkere voorstelling, vaak daarvan gegeven, alsof dit krijgswezen geheel en al onvoldoende zou zijn om Nederland te kunnen verdedigen tegen de magtige vijanden, die het zullen aanvallen. Ieder oogenblik zal men bij ons van die menschen ontmoeten, die u met het somberste, onheilspellendste gelaat der wereld zullen voorhouden, dat Neêrland geheel weêrloos is en in een oogenblik de wisse prooi wordt van een' magtigen vijand, wanneer niet andere magtige staten zich ons lot aantrekken en ons ter hulp snellen. — Dat men het gebrekkige en verkeerde in ons krijgswezen aanwijze, dat men met kracht er op aandringe om dat gebrekkige en verkeerde weg te nemen, dat men met onvermoeiden ijver naar de volmaaktheid streve, — o dat is eene handeling, die allen lof verdient, dat is de handeling van een man van eer, van een braaf vaderlander; — maar dat men, bij al dat gebrekkige en verkeerde, dat ons krijgswezen aankleeft, geheel en al voorbij ziet wat daar goeds in is; dat men hoegenaamd geen acht geeft op de buitengewone natuurlijke sterkte, welke onze vaderlandsche bodem aanbiedt; dat men 's vijands strijdkrachten steeds te hoog schat en de onze op het laagst mogelijke peil stelt; dat men, overal en ten allen tijde, de rol

van een jammer-profeet vervult, daardoor medewerkt om het zelfvertrouwen des volks te ondermijnen, om zijn moed uit te dooven, en dat men daardoor misschien die rampen voorbereidt, die men aankondigt, — dat is eene handeling, die de strengste afkeuring verdient; eene handeling, die God en menschen een gruwel is.

Kom aan; wij willen er niet van spreken, dat bij den vijand, die ons aanvalt, ook niet alles volmaakt is; wij willen niet in rekening brengen de buitengewone inspanningen, waartoe geestdrift en vaderlandsliefde ons kunnen voeren; wij willen geen beroep doen op den heldenmoed van ons leger; — wij willen van dit alles zwijgen; wij willen alleen gewone omstandigheden aannemen, en alleen enkele cijfers aanhalen om ten bewijs te verstrekken, dat wij niet zoo weêrloos zijn als onkunde of moedeloosheid ons soms afschilderen.

Het is, gelooven wij, geene onwaarschijnlijke onderstelling, wanneer wij aannemen, dat wij toch wel eene veertien dagen tijds zullen hebben om ons ten oorlog te bereiden: zóó plotseling, even als een donderslag uit een' onbewolkten hemel, breekt dan toch het oorlogsvuur niet uit; er zijn teekenen, welke de nadering van dien oorlog verkondigen; en eene verstandige regering verzuimt niet om zich te wapenen, zoodra zij die teekenen waarneemt.

Veertien dagen tijds ter voorbereiding is dus geen overdreven eisch, en veertien dagen tijds is voldoende om ons tegen een eersten aanval te wapenen. Binnen dat tijdvak kunnen onze met verlof zijnde ligtingen weêr zijn opgeroepen, gekleed en gewapend, en zich bij hunne bataillons hebben gevoegd; eene dier ligtingen zal denkelijk ongeoefend zijn, maar de andere geoefende ligtingen zijn voldoende om dadelijk bij elk regiment infanterie, drie der bataillons, ieder met eene sterkte van 800 à 1000 man, te velde te doen trekken. Men heeft dus dadelijk ongeveer 25,000 man infanterie beschikbaar; voeg hierbij eene ruiterij genoegzaam sterk voor wat, ter verdediging van onzen bodem, van dat wapen moet gevorderd worden; voeg hierbij eenige batterijen artillerie; — en ziedaar de magt, die men dadelijk den vijand kan tegenstellen, de magt waarmede men 's vijands eersten aanval, hetzij aan den IJssel, hetzij aan onze zuidelijke rivieren kan afwachten. Op den duur, dit stemmen wij toe, is die magt niet sterk genoeg voor de goede verdediging van ons vaderland; maar op den duur blijft die magt ook

niet dezelfde; zij wordt grooter; zij is maar zóó, bij het eerste uitbreken van den oorlog; — en wanneer men, in dat gevaarvolle oogenblik, reeds dadelijk over zulk eene sterkte kan beschikken, dan moet men niet zeggen, dat men weêrloos is. Weêrloos!..... gij zijt dit dan alleen, wanneer gij van die hulpmiddelen geen gebruik weet te maken; wanneer gij die dwaselijk verspilt aan allerlei onnutte zaken; wanneer onverstand of lafheid bij het krijgsbestuur voorzitten; — maar wanneer men goed partij weet te trekken van de strijdkrachten, waarover wij hebben te beschikken, dan behoeft men geene zorg te hebben voor de goede verdediging van Nederland aan de landzijde.

Men wijze ons toch aan, wat wij niet hebben, dat tot de goede verdediging van een land gevorderd wordt; welke grondstoffen wij daartoe missen. Menschen; — onze militie, onze schutterijen, leveren ons die in overvloedigen getale; en daar wij niet gedwongen zijn om ons dadelijk in het open veld met den vijand te meten, kunnen wij aan die militie en aan de schutterijen de oefening geven waarin zij nog te kort schieten. — Wapenen? ons artillerie-materieel is zoo voltallig als het maar zijn kan; elke vesting heeft hare bewapening; aan draagbare vuurwapenen ontbreekt het ons evenmin; onze geweren, dat is waar, zijn nog maar voor een klein gedeelte ingerigt zoodanig als de laatste vorderingen der wetenschap dit eischen; in dat opzigt zijn wij ten achteren bij andere europesche natiën, en even krachtig als ieder ander zullen wij aandringen om hierin verbetering te brengen; maar die achterlijkheid zullen wij niet te hoog schatten, en wij zullen niet uit het oog verliezen, dat wij ook met de geweren, waarmede thans het grootste gedeelte onzer infanterie nog gewapend is, zeer goed oorlog kunnen voeren, en dat die geweren toch honderdmaal beter zijn dan de vuurwapenen, waarmede een vroeger geslacht bij Waterloo streed, of waarmede het de antwerpsche citadel aan Frankrijk's heirscharen betwistte. — Paarden? — de bekwame schrijver van het hier aangekondigde werk heeft reeds in eenen vroegeren arbeid ten duidelijkste aangetoond, welke rijke hulpmiddelen ons land aan oorlogspaarden oplevert, en op welke wijze men van die hulpmiddelen kan gebruik maken. Hiertoe wordt niets anders vereischt dan eene wet, of een besluit, waarbij de onteigening van paarden tegen eene ruime en billijke schadevergoeding wordt geregeld; waarbij eene regelmatige inschrijving wordt bepaald van alle in Nederland aanwezige paarden, ten

einde men, bij het uitbreken van een' oorlog, dadelijk kunne aanwijzen, waar de paarden te vinden zijn, die het leger dan behoeft. — Geld? — over die zenuw van den oorlog moet men zich in Holland het minste bekommeren; in het rijke Holland, dat niet spaarzaam met zijne schatten zal zijn, zoodra zijne onafhankelijkheid ernstig bedreigd wordt, en dat dán met den volksdichter zegt: „wij geven 't goud en grijpen 't staal!" — Menschen, wapenen, paarden, geld, — zijn dat niet de voorname grondstoffen, tot het voeren van een' oorlog benoodigd; en als men dat alles heeft, wat behoeft men dan meer, dan een verstandig en krachtig bestuur, om van dat alles gebruik te maken?

Wij hebben hier gesproken over de verdediging van Nederland aan de landzijde; — aan de zeezijde, beweert men soms, zijn wij minder sterk; eene vijandelijke vloot, zegt men, kan onze zeegaten bestoken, in onze binnenwateren doordringen, landingen doen voor ons gevaarlijk, en schrik en verwoesting in onze steden slingeren. Ook hier, gelooven wij, dat in de voorstelling van onzen toestand overdrijving bestaat: de verdediging van onze zeegaten en binnenwateren levert, door eene goede verbinding van onze zeemagt met onze landbatterijen, zeer veel gunstige kansen op; dringt eene vijandelijke vloot daar door, dan is daarom onze zaak nog niet verloren; nog zeer goed kunnen wij eene landing des vijands beletten of onschadelijk maken; en wat de verwoesting onzer steden betreft, onderstel dat een vijand er niet tegen opziet om zich door zulk eene barbaarsche handeling te schandvlekken, dan nog zou ons dit niet tot onderwerping moeten brengen; wij zouden die ramp moeten verduren, zoo als ons voorgeslacht het vaak verduurde, dat zijne akkers en weiden door de golven werden overdekt; vrijheid is meer waard dan welvaart en rijkdom. — Toch is het duidelijk, dat men zich beijveren moet om dergelijke rampen te voorkomen; dat het doordringen van eene vijandelijke zeemagt op onze binnenwateren, ook aan de verdediging te lande zeer veel belemmeringen zoude veroorzaken; dat het dus zaak is om de ingangen onzer zeegaten op de krachtigste wijze aan den vijand te betwisten, en dat dus de aandacht van het bestuur vooral op dit gedeelte der landsverdediging, moet gevestigd worden. Een aanval aan de zeezijde kan veel sneller, veel onverwachter plaats hebben, dan een aanval aan de landzijde; aan de zeezijde moeten wij dus altijd gewapend zijn; de kanonnen moe-

ten daar altijd gereed zijn, om eene vijandelijke vloot, die plotselings aan de kust komt opdagen, te teisteren en te vernielen.

Om een eersten aanval des vijands te weêrstaan, daartoe is het leger sterk genoeg; om op den duur de verdediging des lands te voeren, daartoe heeft het de hulp der schutterij noodig. Overbodig is het te zeggen, wat iedereen bekend is, dat de militaire inrigting onzer schutterij nog zeer veel te wenschen overlaat en dat men in dat opzigt bij ons te werk gaat met eene traagheid en eene flaauwheid, die de strengste afkeuring verdienen. Onze stedelijke schutterij is gewapend, gekleed, ingedeeld, min of meer geoefend; zij bestaat in één woord; zij kan dadelijk gebezigd worden, zoo niet te velde, dan toch tot het bezetten van onze vestingen en liniën. Maar de landelijke schutterij, het beste gedeelte van onze schutterij, daar waar eigenlijk onze kracht in is gelegen, dat gedeelte onzes volks, dat als het weêrbaarste kan worden beschouwd en waaruit men talrijke en uitmuntende bataillons kan trekken, — die landelijke schutterij bestaat niet, of, wat hetzelfde is, bestaat slechts in naam. De manschappen ja, zijn er, en vele hunner hebben eenige krijgsoefening gehad; maar kleeding ontbreekt, maar wapenen ontbreken, maar kaders vooral ontbreken; — want men moet den naam van kaders niet geven aan wat als zoodanig op het papier vermeld wordt; aan eene verzameling van menschen, aan wie men, in naam, verschillende militaire rangen heeft toegedeeld, — maar rangen, waarvoor de groote meerderheid van hen alle geschiktheid mist, en die door de meesten dan ook niet eens in ernst worden opgenomen!

Hierin vooral moet zoo spoedig mogelijk verandering komen. Ongeveer 30,000 man landelijke schutterij, behoorlijk in bataillons georganiseerd, van eenigzins goede kaders voorzien en ingedeeld bij onze negen regimenten infanterie, die daardoor in evenveel brigades veranderen, ziedaar wat zeer goed is tot stand te brengen en wat ons krijgswezen te lande op een eerbiedwekkenden voet zou doen komen. Van de meest bevoegde zijde zijn reeds sinds vele jaren, voorstellen in dien geest gedaan; en dringend noodzakelijk is het, dat die voorstellen verwezenlijkt worden. — Evenwel moet er dit bijgevoegd worden: dat ook daardoor de uitgaven voor de landmagt tot een hooger bedrag zullen klimmen, dan in 1849 was geraamd.

De „uit vrijwilligers aangeworvene landmagt," waarvan artikel 178 gewaagt, is iets geheel onderscheidens, iets geheel afgezonderds van „de nationale militie," waarvan in artikel 180 wordt gesproken. Tot nu toe zijn echter die beide bestanddeelen van ons leger n i e t afgescheiden: er is geen enkel corps van dat leger, dat uit vrijwilligers alleen bestaat; bij alle corpsen is militie bij de vrijwilligers vermengd. De voordeelen van die vermenging zijn moeijelijk in te zien: de krijgsdienst wordt daardoor voor de vrijwilligers minder aangenaam; en de regering is veel meer beperkt in hare vrije beschikking over de troepen. Wanneer men, bij voorbeeld, bij ieder regiment infanterie, een der bataillons alleen uit vrijwilligers zamenstelde en de overige bataillons alleen uit militie, dan had de regering altijd de vrije beschikking over die bataillons vrijwilligers, en dan konden die bataillons, ingeval van noodzakelijkheid, onverwijld worden gezonden naar het buitenland, of naar eene onzer overzeesche bezittingen. — Zoo als de zaken thans geregeld zijn, zou dit afzenden van eene troepenmagt naar onze koloniën veel moeite kosten en veel tijd wegnemen.

Dat zenden van geheele bataillons van het moederland naar Indië, zou ook het groote voordeel opleveren, dat men dan, in plaats van die bataillons, in Indië aanwezige corpsen naar Nederland kon overbrengen, en zoo doende in weinig tijds de geheele vereeniging bewerken van het leger in Indië met het leger in het moederland. Die vereeniging blijft, tot nu toe, tot de vrome wenschen behooren, denkelijk omdat men haar nooit ernstig en te goedertrouw heeft gewild, maar zich bepaald heeft tot enkele zwakke en onhandige pogingen, die, mislukkende, als het ware eene soort van verontschuldiging gaven ten behoeve van hen, die gaarne alles bij het bestaande lieten; — ongelukkige karaktertrek onzes volks die blinde gehechtheid aan het oude, die traagheid en onwil zelfs ten aanzien van de beste hervormingen!

Moet hier voor de duizend en eende keer aangetoond worden, hoe voordeelig, hoe gebiedend noodzakelijk, de vereeniging der beide legers voor het algemeen is? — Een enkel woord daarover zij genoeg. — Wij hebben bij het Nederlandsche leger een zeer goed, een uitmuntend corps officieren; in beschaving en verlichting, in krijgskunde, in algemeene kennis, in zedelijkheid, in vaderlandsliefde, staan de officieren van ons

leger misschien op hooger trap dan die van ieder ander europeesch leger; — maar ééne zaak ontbreekt ons, en moet ons wel ontbreken: de militaire ondervinding; de meesten van ons hebben geen oorlog bijgewoond en kennen den oorlog alleen uit de boeken. Ziedaar onze zwakke zijde, en ziedaar wat geheel en al verholpen kan worden door de zamensmelting van het nederlandsche leger met het indische. In Indië hebben onophoudelijk oorlogen plaats, wel afwijkende van de europesche oorlogen, maar niet minder dan deze dienstig tot het vormen van het krijgsmanskarakter; zend naar die school ons leger heen, het zal daar de goede hoedanigheid verkrijgen, de eenige, waarin het nu nog te kort schiet. Die handeling zal tevens dienen om Indië meer met ons te vereenzelvigen, om de banden tusschen het moederland en zijne volkplantingen te versterken. En dàt is voor ons eene hoofdzaak; want het is eene waarheid, die, gelooven wij, door iedereen erkend wordt, dat de toekomst van ons land in Indië moet worden gezocht, en dat het behouden en bevestigen van onze indische heerschappij de volstrekte voorwaarde is voor onze latere volksgrootheid.

Soms heeft men den twijfel geopperd, of zich bij ons wel vrijwilligers genoeg zullen aanbieden, om daarmede eenige afzonderlijke corpsen voltallig te houden. Wij deelen dien twijfel volstrekt niet; naar onze meening is de vermindering van het aantal onzer vrijwilligers voornamelijk te wijten aan het weinig aanlokkelijke, dat eene eentoonige en vervelende vrededienst hun oplevert, en aan het slechte vooruitzigt dat de oude dag hun geeft. Rigt bataillons op, alleen uit vrijwilligers bestaande, en die, even als de corpsen van het engelsche leger, de eentoonigheid van het vreedzaam verblijf in het moederland afwisselen met het verblijf in een ander werelddeel, met vermoeijenissen, met oorlogsgevaren, - en zijt verzekerd, dat de liefde voor den krijgsstand zal aanwakkeren; vooral zal zij aanwakkeren, indien die stand aan hem, die haar intreedt, het vooruitzigt geeft van een voldoend levensonderhoud, wanneer eenmaal de jaren hem dwingen zich te onttrekken aan het vermoeijende krijgsmansberoep. De dreigende spooksels van armoede en gebrek moeten niet langer den ouden soldaat tegengrijnzen; hij moet verzekerd zijn van, tot loon voor zijn vergoten bloed, voor zijne uitgeputte krachten en verwoeste gezondheid, ten minste een voldoend levensonderhoud te erlangen; en die verzekering kan

hij gemakkelijk verkrijgen, zonder dat het algemeen zich eenige opoffering daartoe behoeft te getroosten, wanneer men maar wil goedvinden, bij ons te lande, omtrent de plaatsvervanging voor de krijgsdienst, dezelfde beginselen aan te nemen, die in Frankrijk en in eenige duitsche staten gevolgd worden en die daar de heilrijkste vruchten dragen.

Een man, die evenzeer om zijn karakter als om zijne uitstekende kennis teregt hoog staat aangeschreven in de algemeene achting, de generaal van Löbensels, heeft voor eenige jaren er met kracht op aangedrongen, om bij ons militiestelsel de plaatsvervanging geheel af te schaffen, en iedereen de verpligting op te leggen, zijne militiedienst in persoon te verrigten, even als dit in Pruissen plaats heeft. Die aandrang is billijk en goed, wanneer men de zaken in het afgetrokkene beschouwt, wanneer men geen acht geeft op wat is, of wat kan zijn, maar alleen op wat moet zijn. Niets is billijker, niets is regtvaardiger, dan dat ieder staatsburger in persoon zijne krijgsmanspligten vervult, en zich niet daarvan vrijmaakt door het betalen van eene som gelds; de afschaffing van de plaatsvervanging verheft en veredelt het leger, waarin dan alle standen der maatschappij vertegenwoordigd worden; zij maakt de natie krachtiger en beter, omdat dan de krijgsmansgeest — die geest van orde, van pligtbesef en van vaderlandsliefde — meer, tot alle standen der maatschappij doordringt. De afschaffing der plaatsvervanging bij ons militiestelsel zou dus de hoogste goedkeuring verdienen, wanneer zij mogelijk was; maar, zoo als de algemeene denkwijze van ons volk is, bestaat die mogelijkheid niet. Wij moeten de plaatsvervanging wel behouden, omdat zonder die plaatsvervanging de last van de militiedienst te zwaar, te drukkend zou worden voor ons volk; wij moeten hier al weêr afzien van wat op zich zelf het beste is, om ons te vergenoegen met wat, voor ons het meeste goeds heeft.

Maar, moet de plaatsvervanging in ons militiestelsel blijven bestaan, dan moet zij echter geheel anders geregeld worden dan thans plaats heeft: de regering zelve moet de plaatsvervangers leveren, en zij moet daarvoor nemen soldaten, die reeds eenige jaren gediend hebben, die zich onderscheiden door goed gedrag en door militaire hoedanigheden, en die dus, bijna met zekerheid, het vooruitzigt geven, dat de Staat nog jaren lang goede diensten van hen zal trekken.

De voordeelen, welke deze wijze van plaatsvervanging bo-

ven de thans gevolgde heeft, zijn zoo in het oogvallend, dat zij maar even behoeven te worden aangeduid. Aan de eene zijde is de loteling, die een plaatsvervanger wil stellen, dan geheel gewaarborgd tegen die onzekere kansen, die teleurstellingen, die opligtingen en bedriegerijen, waaraan hij thans is blootgesteld; hij betaalt eene vast bepaalde som aan de regering en daarmede heeft hij afgedaan; hij heeft niet meer te handelen met de leveraars van plaatsvervangers, met de zielverkoopers, zoo als de krachtige volksuitdrukking is; hij heeft de onzedelijke misleidingen, de afzetterij dier wezens niet meer te duchten. Aan de andere zijde wint het leger hierbij in zedelijk en militair gehalte; want hoezeer het niet ontkend kan worden, dat, door verschillende oorzaken, onze plaatsvervangers veel beter zijn dan zij voor vijf en twintig jaren waren, en men thans daaronder zeer vele goede soldaten vindt, zoo is het toch nog altijd waar, dat zelfs het meest naauwkeurige toezigt niet beletten kan, dat er onder de plaatsvervangers menschen in de rijen van het leger sluipen, die, óf ligchamelijk weinig geschikt zijn voor de krijgsdienst, óf bevlekt zijn met gebreken en ondeugden, die hen onwaardig maken om het krijgsmanskleed te dragen. Eindelijk, die wijze van plaatsvervanging komt geheel en al ten voordeele van de vrijwilligers van het leger; de som, voor de plaatsvervanging betaald, wordt het eigendom van den vrijwilliger, die als plaatsvervanger optreedt, en dient om hem, bij het verlaten van de krijgsdienst, een bestaan te verzekeren; daardoor wordt de zucht voor de krijgsdienst aangewakkerd; daardoor verkrijgen wij meer, daardoor vooral verkrijgen wij betere oude soldaten.

Tegen dit stelsel van plaatsvervanging door den Staat, heeft men soms als bedenking aangevoerd, dat daardoor de getalssterkte van het leger aanmerkelijk verminderd wordt, en men zoo doende, vooral in oorlogstijd, wél geld zal verkrijgen, maar geen soldaten. Die bedenking heeft echter niet meer dan een schijn van waarheid.

Het aantal der lotelingen, die door plaatsvervanging dienen, is betrekkelijk gering, en men kan zoodanige bepalingen maken, dat dit aantal een zeker cijfer niet te boven gaat, of wel, dit aantal beperken door het verhoogen van de som voor de plaatsvervanging. Al moest het zijn dat de plaatsvervanging van lotelingen, door vrijwilligers die toch reeds in dienst zijn, geheel en al tot vermindering strekte van de geheele ge-

talssterkte van het leger; al moest het zijn dat doordoor die geheele getalssterkte drie à vierduizend man kleiner werd, dan zou dit nog zeer weinig ter zake afdoen, dewijl die geringe vermindering in de getalssterkte ruimschoots zou worden opgewogen door het betere militaire gehalte. Maar er is niet ééne reden, die zulk eene vermindering van de getalssterkte des legers noodzakelijk maakt; er is niet ééne reden zelfs, om maar aan te nemen dat zij zal plaats hebben. Aan de eene zijde staat het altijd in onze magt, om de jaarlijksche ligting voor de militie met zooveel te verhoogen, als voor de behoefte des legers gevorderd wordt, en dus daarmede op te wegen de vermindering, die het leger mogt ondergaan door dit stelsel van plaatsvervanging; maar aan de andeze zijde is het zoo goed als zeker, dat wij die verhooging van de jaarlijksche ligting voor de militie volstrekt niet noodig zullen hebben, dewijl ons leger, door dit nieuwe stelsel van plaatsvervanging, niet verminderen zal in getalssterkte: thans ontbreken ons vele duizenden vrijwilligers, en het is meer dan waarschijnlijk dat door die nieuwe wijze van plaatsvervanging de lust voor de krijgsdienst zoozeer zal toenemen, dat wij daardoor in getal van vrijwilligers veel meer zullen winnen, dan wij daardoor, wat de getalsterkte der militie betreft, verliezen kunnen.

Wij gelooven daarom, dat de plaatsvervanging door den Staat, zoo als die in sommige landen van Europa geschiedt, geen enkel wezenlijk nadeel oplevert, en daarentegen zoo groote, zoo overwegende voordeelen, dat men de invoering van die wijze van plaatsvervanging bij ons, als zeer wenschelijk moet beschouwen.

Wij staken hiermede de krijgskundige beschouwingen, waartoe de lezing van het werk des heeren Hardenberg ons aanleiding heeft gegeven. Die beschouwingen hebben niet tot doel gehad in bijzonderheden aan te geven, op welke wijze ons krijgswezen geregeld en hoe ons leger zamengesteld moet zijn; — die taak, dit hebben wij reeds gezegd, is te zwaar voor onze krachten, te veel omvattend om in deze weinige bladen behandeld te worden. Wat wij hier hebben geschreven, heeft geen ander doel, dan om eenige weinige en zeer algemeene beginselen te vermelden, die het goed zal zijn in acht te nemen bij de regeling van ons krijgswezen. Die beginselen zijn zoo eenvoudig, vloeijen zoozeer uit den aard der zaak voort, dat zij

[illegible] door nieuwheid [illegible]: dat zij integendeel bloot [illegible] aan het [illegible]heid. Maar eenvoudig [illegible] alledaagsch [illegible] zijn, door het algemeen mogen zij [illegible]. er ontbreekt echter nog veel aan, [illegible] zouden strekken voor de handelingen van het [illegible]

Daartoe [illegible] moeielijke, maar grootsche en roemrijke taak van [illegible] oorlog.

Een [illegible] overziet wat het nederlandsch [illegible] zijne bestemming, [illegible] als natie, van onze [illegible] alles verwijdert wat nood[illegible] zoude verminderen, maar ook [illegible] aan [illegible] voor het daar[illegible] landsverdediging [illegible] verbetert, van onze [illegible] maakt, ons oude [illegible] ander stelsel van [illegible] militaire ondervinding door [illegible] met het lege [illegible] is van [illegible] aan het [illegible] geest [illegible] en dat [illegible] van een [illegible] de zigt[illegible] — [illegible] eene [illegible] de be[illegible] wanneer hij [illegible] [illegible] kan [illegible] zijne [illegible] zal [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

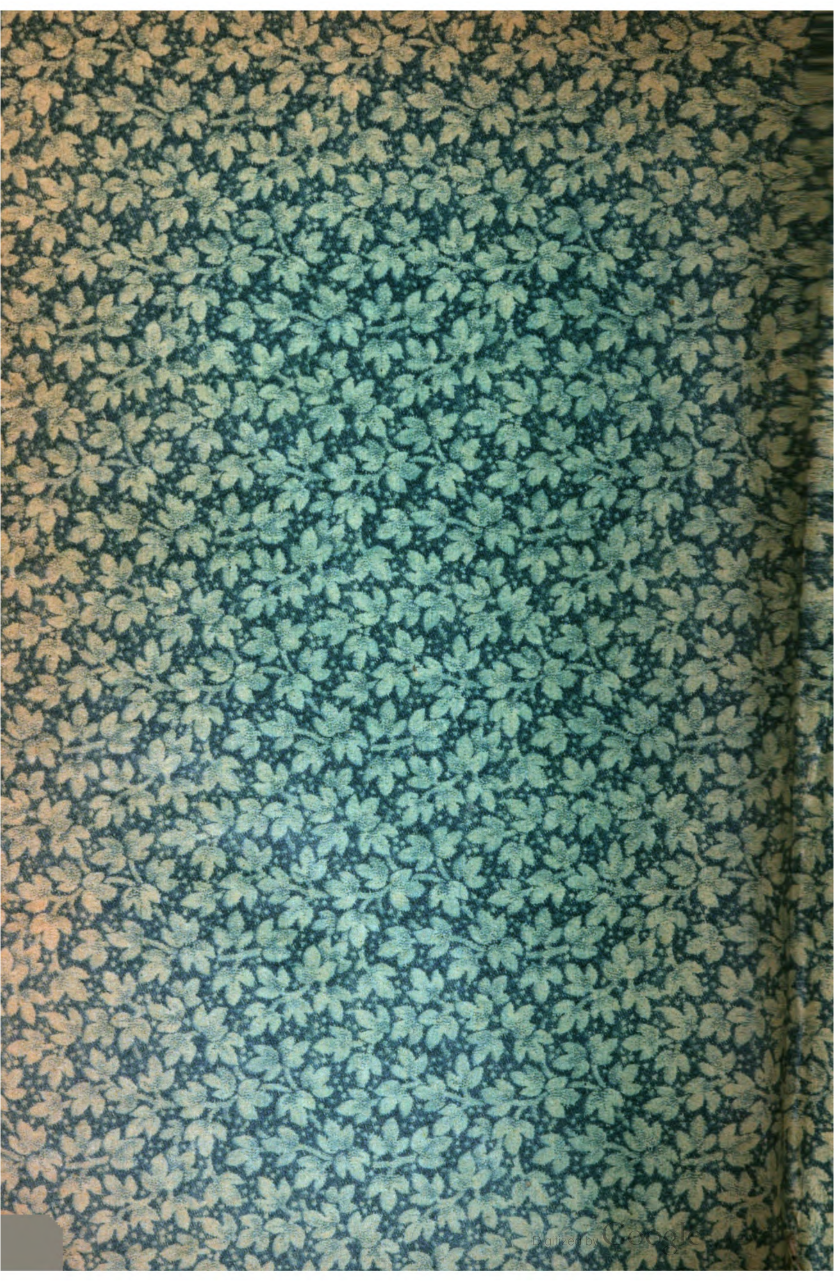
niemand door nieuwheid zullen treffen; dat zij integendeel bloot zullen staan aan het verwijt van alledaagschheid. Maar eenvoudig of alledaagsch mogen die beginselen zijn, door het algemeen mogen zij voor waar worden erkend, er ontbreekt echter nog veel aan, dat zij tot rigtsnoer zouden strekken voor de handelingen van het bestuur.

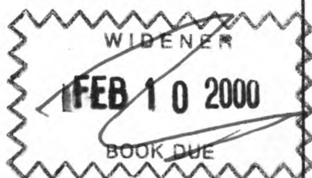
Daartoe te komen is de moeijelijke, maar grootsche en roemrijke taak van een minister van oorlog.

Een minister, die met helderen blik doorziet wat het nederlandsche leger moet zijn om te voldoen aan zijne bestemming, de handhaving van onze onafhankelijkheid als natie, van onze regten en volkseer; die van dat leger alles verwijdert wat noodeloos de hulpmiddelen des lands zoude verminderen, maar ook niet schroomt om die hulpmiddelen aan te spreken voor het daarstellen en behouden van alles wat voor onze landsverdediging noodig is; een minister, die onze wapenen verbetert, van onze schutterijen den krachtigen steun van het leger maakt, ons oude soldaten geeft door de aanwending van een ander stelsel van plaatsvervanging, en officieren van militaire ondervinding door de vereeniging van het leger in het moederland met het leger in Indië; een minister, eindelijk, die diep doordrongen is van die waarheid, dat het leger zich naauw moet sluiten aan het volk, en dat het volk ook al meer en meer in militairen geest moet toenemen en bezield moet worden met die kracht en dat zelfvertrouwen, die nooit doen wanhopen aan de zaak van een vaderland, dat zoo vaak, zelfs in den bangsten nood, de zigtbare bescherming der Voorzienigheid heeft ondervonden, — een minister van oorlog, die zóó zijne taak begrijpt, heeft eene edele, verhevene roeping; en wanneer hij de kracht en de bekwaamheid heeft om die taak te vervullen; wanneer hij, doordrongen van de verhevenheid der zending, die hem is opgelegd, met onwrikbare overtuiging vast houdt aan het goede; dan kan hij verzekerd zijn dat de zege hem zal blijven, dat hij zijne landgenooten met zich mede zal slepen, dat hij blijvend nut zal stichten, sterkte en grootheid aan zijn vaderland zal schenken, en zich zelf een naam verwerven, die nog door de late nakomelingschap met eerbied zal worden genoemd.

Naar zulk een doel te streven, is geene lakenswaardige, geene beuzelachtige eerzucht.

Maart 1859.

WIDENER
FEB 1 0 2000
BOOK DUE

